

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
MUHASEBE - FİNANSMAN BİLİM DALI**

ARACI KURUMLARDA İÇ KONTROL SİSTEMİ VE ANALİZİ

DOKTORA TEZİ

**Hazırlayan
İzzet Gökhan Özbilgin**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Hasan Kaval**

Ankara – 2008

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
MUHASEBE - FİNANSMAN BİLİM DALI**

ARACI KURUMLARDA İÇ KONTROL SİSTEMİ VE ANALİZİ

DOKTORA TEZİ

**Hazırlayan
İzzet Gökhan Özbilgin**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Hasan Kaval**

Ankara – 2008

İzzet Gökhan ÖZBİLGİN tarafından hazırlanan “**Aracı Kurumlarda İç Kontrol Sistemi ve Analizi**” başlıklı bu çalışma 12/05/2009 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından İşletme/Muhasebe-Finansman bilim dalında Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ahmet Aksoy (Başkan)

Prof. Dr. Hasan Kaval

Prof. Dr. Mustafa İpçi

Prof. Dr. Halim Ergen

Doç. Dr. Aydın Karapınar

ÖNSÖZ

Dünya genelinde yaşanan küreselleşme ile bilgi ve iletişim sistemlerindeki gelişmeler son yıllarda finansal piyasalarda önemli değişikliklere yol açmış, bu durum finansal kuruluşların karşı karşıya oldukları risklerin artmasına sebep olmuştur. Sermaye piyasası mevzuatında aracı kurumlarda oluşabilecek riskleri önlemeye yönelik bazı düzenlemeler bulunmakla birlikte, son dönemde bazı aracı kurumlarda yaşanan zarar olayları, hatta iflasa kadar giden süreçler, bu konuda yeni önlemler alınması gerektiğine işaret etmiştir. Bu süreçte aracı kurumların maruz olduğu tüm risklerin izlenmesini ve kontrolünü sağlayacak etkin bir iç kontrol sisteminin kurulması ve iç denetim biriminin oluşturulmasının gerekli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sermaye piyasasının gelişmesinde önemli bir role sahip olan aracı kurumlarda tesis edilecek etkin bir iç kontrol sistemi, sermaye piyasasında istikrarı ve güveni sağlamak için gerekli koşullardan biridir. Bu kapsamda, çalışmada aracı kurumlarda kurulması gereken iç kontrol sistemi uluslararası standartlar ve uygulamalar dikkate alınarak incelenmiş ve öneriler getirilmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinin her aşamasında ilgi ve desteklerini esirgemeyen değerli hocam ve tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Hasan Kaval'a; tez izleme komitesi üyeleri Sayın Prof. Dr. Remzi Örtten ve Sayın Prof. Dr. Mustafa İpçi'e; doktora düzeyinde bilim yapma ortamı sağlayan tüm Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü öğretim üyelerine, doktora yapmamı teşvik eden çok değerli hocam Sayın Prof. Dr. Özdemir Akmut'a; değerli katkıları ile bana yol gösteren arkadaşım Sayın Yrd. Doç. Dr. İlhan Ege'ye; başta Sayın Derya Keleş olmak üzere Sermaye Piyasası Kurulu Kütüphanesi'nin değerli çalışanlarına, mesai arkadaşlarım Ali İhsan Güngör, Müge Taşçı ve Atilla Bektaş'a; tez için gerekli verilerin sağlanmasında destek olan tüm Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği çalışanlarına; konuyla yakından ilgilenen ve burada adını sayamadığım değerli dostlarıma teşekkürü bir borç

bilir, sonsuz şükranlarımı sunarım. Ayrıca bugün sahip olduğum her şeyi borçlu olduğum canım anneme, varlığıyla bana her zaman güç veren değerli abime ve gösterdiği sevgi, sabır ve hoşgöründen dolayı biricik eşime sonsuz teşekkür ederim.

İzzet Gökhan ÖZBİLGİN

Ankara - 2008

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR	ix
TABLolar	xii
ŞEKİLLER	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARACI KURUMLAR HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1. SERMAYE PİYASASINDA ARACILIK FAALİYETİ.....	4
1.2. SERMAYE PİYASASINDA ARACI KURUM KAVRAMI	6
1.3. ARACI KURUMLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ	7
1.4. TÜRKİYE’DE ARACI KURUM SEKTÖRÜNÜN DURUMU	11
1.5. ARACI KURUMLARIN FAALİYETLERİ	15
1.5.1. Halka Arza Aracılık Faaliyeti	16
1.5.2. Alım Satıma Aracılık Faaliyeti	18
1.5.3. Türev Araçların Alım Satımına Aracılık Faaliyeti.....	20
1.5.4. Repo ve Ters Repo Faaliyeti	20
1.5.5. Yatırım Danışmanlığı Faaliyeti	22
1.5.6. Portföy Yöneticiliği Faaliyeti	23
1.5.7. Sermaye Piyasası Araçlarının Kredili Alım, Açığa Satış ve Ödünç Alma ve Verme Faaliyetleri	24
1.5.7.1. Kredili Alım İşlemleri.....	25
1.5.7.2. Açığa Satış İşlemleri	26
1.5.7.3. Ödünç Alma ve Verme İşlemleri.....	27
1.5.8. Aracı Kurumun Kendi Portföyü ile İlgili Faaliyetleri.....	28
1.5.9. Aracı Kurumların Yapamayacakları İş ve İşlemler	30
1.6. ARACI KURUMLARIN KURULUŞ ŞARTLARI	31

1.7. ARACI KURUMLARIN FAALİYET ŞARTLARI VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ.....	32
1.8. ARACI KURUMLARIN ÖRGÜT YAPILARI	36
1.8.1. Aracı Kurum Merkez Birimi	36
1.8.2. Aracı Kurum Merkez Dışı Birimler	36
1.8.2.1. Aracı Kurum Şubeleri.....	37
1.8.2.2. Aracı Kurum Acenteleri	37
1.8.2.3. Aracı Kurum İrtibat Büroları	38
1.8.2.4. Aracı Kurumların Yurtdışı Örgütleri.....	39
1.8.2.5. Aracı Kurumların Mevsimlik Hizmet Noktaları	39
1.9. ARACI KURUMLARDA LİSANSLAMAYA İLİŞKİN ESASLAR	39
1.10. ARACI KURUMLARDA DEFTER, BELGE VE KAYIT DÜZENİ.....	40
1.11. ARACI KURUMLARDA KAMUYU AYDINLATMA İLKELERİ.....	44
1.12. ARACI KURUMLARDA SERMAYE YETERLİLİĞİ	45
1.13. ARACI KURUMLARDA DENETİM VE GÖZETİM	47
1.14. ARACI KURUMLARDA BİLGİ SİSTEMLERİ	51

İKİNCİ BÖLÜM

İÇ KONTROL SİSTEMİ

2.1. KONTROL, DENETİM VE İÇ KONTROL KAVRAMI.....	57
2.2. İÇ KONTROL SİSTEMİ İLE İLGİLİ TEMEL GELİŞMELER.....	63
2.2.1. Dünyadaki Gelişmeler	63
2.2.1.1. Amerika Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Enstitüsü (AICPA)'nın Çalışmaları	64
2.2.1.2. Victor Z. Brink'in "Modern İç Denetim" Adlı Çalışması...	65
2.2.1.3. İç Denetçiler Enstitüsü'nün Çalışmaları	66
2.2.1.4. Yabancı Yolsuzluk Uygulamaları Yasası	66
2.2.1.5. COSO Raporu	67
2.2.1.6. Sarbanes-Oxley Yasası.....	70
2.2.1.7. Basel Komitesi Çalışmaları	71

2.2.1.8. Uluslararası Sayıştaylar Birliği(INTOSAI)'nin Çalışmaları.....	72
2.2.1.9. Avrupa Birliği ve Diğer Ülkeler Kapsamında Yapılan Çalışmalar.....	72
2.2.2. Türkiye'deki Gelişmeler.....	73
2.2.2.1. Sermaye Piyasalarındaki Düzenlemeler	73
2.2.2.2. Bankacılık Alanındaki Düzenlemeler	74
2.2.2.3. Yeni Türk Ticaret Kanunu Tasarısı	75
2.2.2.4. Maliye Bakanlığı Düzenlemeleri	75
2.3. İÇ KONTROL SİSTEMİNİN AMAÇLARI	76
2.3.1. Faaliyetlerin Etkinliği ve Verimliliğine Yönelik Amaçlar	76
2.3.2. Finansal Raporlamanın Güvenilirliğine İlişkin Amaçlar	77
2.3.3. Yürürlükteki Yasa ve Düzenlemelere Uyum Amaçları.....	78
2.4. İÇ KONTROL SİSTEMİNİN SINIRLARI.....	79
2.5. İÇ KONTROL SİSTEMİNİN BİLEŞENLERİ.....	81
2.5.1. Kontrol Ortamı	82
2.5.1.1. Dürüstlük ve Ahlaki Değerler	83
2.5.1.2. Uzmanlığa Bağlılık.....	83
2.5.1.3. Yönetim Kurulu ve Denetim Komitesi	84
2.5.1.4. Yönetimin Felsefesi ve Faaliyet Tarzı	85
2.5.1.5. Organizasyon Yapısı	86
2.5.1.6. Yetki ve Sorumlulukların Dağıtımı	86
2.5.1.7. İnsan Kaynakları Politikaları ve Uygulamaları	87
2.5.2. Risk Değerlendirmesi	88
2.5.2.1. Amaçların Belirlenmesi.....	89
2.5.2.2. Risklerin Tespiti ve Analizi	89
2.5.2.3. Değişimin Yönetimi	91
2.5.3. Kontrol Faaliyetleri	92
2.5.4. Bilgi ve İletişim.....	96
2.5.4.1. Bilgi	97
2.5.4.2. İletişim.....	98
2.5.5. Gözetim.....	99

2.5.5.1. Sürekli Gözetim Faaliyetleri	101
2.5.5.2. Bağımsız Değerlendirmeler	102
2.5.5.2.1. İç Denetim	103
2.5.5.2.2. Kontrol Özdeğerlendirme.....	106
2.5.5.2.3. Bilgi Sistemleri Denetimi.....	110
2.5.5.3. Raporlama.....	112
2.6. İÇ KONTROL SİSTEMİNİN DIŞ DENETİMDEKİ YERİ.....	113

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARACI KURUMLARDA RİSK

3.1. GENEL OLARAK RİSK KAVRAMI VE TÜRLERİ	116
3.1.1. Piyasa Riski.....	119
3.1.2. Kredi Riski	120
3.1.3. Operasyonel Risk.....	121
3.1.3.1. Personelden Kaynaklı Operasyonel Riskler.....	123
3.1.3.2. Bilgi Sistemlerinden Kaynaklanan Operasyonel Riskler	124
3.1.3.3. Süreçlerden Kaynaklanan Operasyonel Riskler	125
3.1.3.4. Dış Olaylardan Kaynaklanan Operasyonel Riskler.....	125
3.1.4. Likidite Riski.....	126
3.1.5. Mevzuat Riski	127
3.2. ARACI KURUMLARIN FAALİYETLERİ SIRASINDAKİ RİSKLER	128
3.2.1. Halka Arza Aracılık Faaliyetine İlişkin Riskler	128
3.2.2. Alım Satım Aracılık Faaliyetine İlişkin Riskler	130
3.2.3. Türev Araçların Alım Satımına Aracılık Faaliyetine İlişkin Riskler.....	133
3.2.4. Repo ve Ters Repo İşlemlerine İlişkin Riskler.....	134
3.2.5. Yatırım Danışmanlığı Faaliyetine İlişkin Riskler	134
3.2.6. Portföy Yöneticiliği Faaliyetine İlişkin Riskler.....	135
3.2.7. Kredili Alım İşlemine İlişkin Riskler.....	136
3.2.8. Açığa Satış İşlemlerine İlişkin Riskler.....	137

3.2.9. Ödünç Alma ve Verme İşlemlerine İlişkin Riskler	138
3.2.10. Aracı Kurum Portföyü ile İlgili İşlemlere İlişkin Riskler	139
3.2.11. Aracı Kurumların Operasyonel Faaliyetlerine İlişkin Riskler.....	143

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARACI KURUMLARDA İÇ KONTROL SİSTEMİNİN MEVCUT DURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ VE UYGULAMAYA YÖNELİK ÖNERİLER

4.1. SERMAYE PİYASASI MEVZUATININ ARACI KURUMLARIN İÇ KONTROL SİSTEMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	154
4.1.1. Aracılık Faaliyetleri ve Aracı Kuruluşlara İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ'in Değerlendirilmesi	155
4.1.2. Aracılık Faaliyetinde Belge ve Kayıt Düzeni Hakkında Tebliğ'in Değerlendirilmesi.....	158
4.1.3. Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ'in Değerlendirilmesi	160
4.1.4. Aracı Kurumlarda Sermaye Yeterliliği Tebliği'nin Değerlendirilmesi.....	161
4.1.5. Aracı Kurumlarda Uygulanacak İç Denetim Sistemine İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ'in Değerlendirilmesi	163
4.1.5.1. Denetim Komitesine Yönelik Değerlendirmeler.....	167
4.1.5.2. Amaç ve Dayanak Maddelerine Yönelik Değerlendirmeler	170
4.1.5.3. Tanımlara Yönelik Değerlendirmeler	170
4.1.5.4. Politika ve Prosedürlere Yönelik Değerlendirmeler	171
4.1.5.5. Kontrol Ortamına Yönelik Değerlendirmeler.....	172
4.1.5.6. İç Denetimin Bağımsızlığına Yönelik Değerlendirmeler	173
4.1.5.7. İç Denetçi Sayısına Yönelik Değerlendirmeler.....	176
4.1.5.8. İç Denetim Biriminin Çalışma Usul ve Esaslarına Yönelik Değerlendirmeler.....	178

4.1.5.9. Mesleki Yeterlilik ve Sürekli Gelişim Hususuna Yönelik Değerlendirmeler.....	180
4.1.5.10. Bilgi Sistemleri Denetimine Yönelik Değerlendirmeler.....	181
4.1.6. Bilgi Sistemlerine İlişkin Hususların Yer Aldığı Hükümlerin Değerlendirilmesi.....	183
4.2. ARACI KURUMLARDA İDEAL İÇ KONTROL SİSTEMİ.....	188
4.2.1. Aracı Kurumlarda Kontrol Ortamı.....	189
4.2.2. Aracı Kurumlarda Risk Değerlendirmesi	195
4.2.3. Aracı Kurumlarda Kontrol Faaliyetleri	197
4.2.4. Aracı Kurumlarda Bilgi ve İletişim.....	198
4.2.5. Aracı Kurumlarda Gözetim.....	199
4.3. ARACI KURUMLARDA İÇ KONTROL SİSTEMİ DEĞERLENDİRME REHBERİ	203
SONUÇ	206
KAYNAKÇA	217
EKLER.....	226
ÖZET	276
ABSTRACT	278

KISALTMALAR CETVELİ

AAA	:Amerika Muhasebeciler Derneği (The American Accounting Association)
AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AC	:Denetim Komitesi (Audit Committee)
AICPA	:Amerikan Kamu Muhasebecileri Birliği (American Institute of Certified Public Accountants)
A.Ş.	:Anonim Şirket
BDDK	:Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu
CCSA	:Kontrol Özdeğerlendirme Sertifikası (Certification in Control Self-Assessment)
CIA	:Sertifikalı İç Denetçi (Certified Internal Auditor)
CICA	:Kanada Sertifikalı Muhasebeciler Birliği (Chartered Accountants of Canada)
Cobit	:Bilgi Teknolojisi ve İlgili Teknolojileri için Kontrol Amaçları (Control Objectives for Information and Related Technology)
COSO	:Sponsor Organizasyonlar Komitesi (Committee of Sponsoring Organizations)
DİBS	:Devlet İç Borçlanma Senetleri
DK	:Denetim Komitesi (Audit Committee)
ExAPI	:Express Application Program Interface
HSP	:Hisse Senetleri Piyasası
IIA	:Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü (Institute of Internal Auditors)
IOSCO	:Uluslararası Menkul Kıymetler Komisyonlar Birliği (International Organization of Securities Commissions)
IP	:İnternet Protokolü
ISACA	:Bilgi Sistemleri Denetim ve Kontrol Derneği (Information Systems Audit and Control Association)
IT	:Bilgi Teknolojileri (Information Technology)

ITIL	:Bilgi Teknolojisi Altyapı Kütüphanesi (Information Technology Infrastructure Library)
İMKB	:İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KAF	:Kamuyu Aydınlatma Formu
KAP	:Kamuyu Aydınlatma Platformu
KÖZ	:Kontrol Özdeğerlendirme
MKK	:Merkezi Kayıt Kuruluşu A.Ş.
NASD	:ABD Aracı Kuruluşlar Birliği (The National Association of Securities Dealers)
NASDAQ	:Ulusal Aracılar Birliği Otomatik Fiyat Bildirim Sistemi (National Association of Securities Dealers Automated Quotations)
NYSE	:Menkul Kıymetler Borsası (New York Stock Exchange)
OECD	:Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development)
PCAOB	:Halka Açık Şirketler Muhasebe Gözetim Kurulu (Public Company Accounting Oversight Board)
SAS No:55	:Finansal Tablolar Denetiminde İç Kontrolün Dikkate Alınması (Consideration of Internal Control in a Financial Statement Audit)
SAS No:78	:Finansal Tablolar Denetiminde İç Kontrolün Dikkate Alınması: SAS No:55'de Değişiklik (Consideration of Internal Control in a Financial Statement Audit: An Amendment to Statement on Auditing Standard No: 55)
SEC	:ABD Sermaye Piyasası Kurulu (US Securities and Exchange Commission)
SPK	:Sermaye Piyasası Kurulu
SPKn	:Sermaye Piyasası Kanunu
SSL	:Güvenli Yuva Katmanı (Secure Socket Layer)
Takasbank	:İMKB Takas ve Saklama Bankası A.Ş.
TCMB	:Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TL	: Türk Lirası
TSPAKB	:Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği

TTK	:Türk Ticaret Kanunu
VOB	:Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası A.Ş.
YTL	:Yeni Türk Lirası

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1	: Aracı Kuruluşların Sermaye Piyasası Faaliyetleri	5
Tablo 2	: Yetki ve İzin Belgelerine Göre Aracı Kurumlar	12
Tablo 3	: Toplam Hisse Senedi İşlem Hacmi Sıralaması (2008/09)	12
Tablo 4	: Aracı Kurum Sektöründe Departman Sayısı	14
Tablo 5	: Kontrol ile Denetim Arasındaki Farklar	58
Tablo 6	: İç Kontrol Sistemindeki Mitler ve Gerçekler	81
Tablo 7	: Aracı Kurumlarda Yönetim Kurulu Yapısı	174
Tablo 8	: Yönetim Kurulu Üyesi Sayısına Göre Aracı Kurumlar	175
Tablo 9	: İç Denetim Çalışanı Sayısına Göre Aracı Kurumlar	178
Tablo 10	: Bilgi İşlem Çalışanı Sayısına Göre Aracı Kurumlar	182
Tablo 11	: SEC Tarafından Uygulanan Cezalar	185

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1	: Aracı Kurum İletişim Altyapısı	54
Şekil 2	: COSO Piramidi-İç Kontrol Bileşenleri	62
Şekil 3	: İç Kontrolün Amaçları, Bileşenleri ve Birimleri Arasındaki İlişki	62
Şekil 4	: İç Kontrol Sistemi Fayda-Maliyet Analizi	80
Şekil 5	: İç Denetim Standartları	106
Şekil 6	: IOSCO Tarafından Yapılan Risk Sınıflandırması	117
Şekil 7	: Örnek Bir Aracı Kurum Organizasyon Şeması	193

GİRİŞ

1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren Dünyada ve Türkiye'de finans sektöründe, gerek kullanılan teknoloji gerekse yaratılan finansal araç ve ürün çeşitliliği konusunda büyük gelişmeler kaydedilmiştir. Bu gelişmeler sonucunda piyasa mekanizması, riskleri etkin bir şekilde yönetebilenleri ödüllendiren, risk yönetimi yetersiz olanları da cezalandıran bir disiplin anlayışına sahip olmuştur. Etkin bir iç kontrol sistemi ve bununla birlikte iç denetim fonksiyonu, işletme yönetiminin risklerini yönetebilmesi, işletme faaliyetlerinin tam ve güvenli olarak sürdürülmesi için gerekli bir yapı halini almıştır.

Türk sermaye piyasasında fon arz edenlerle fon talep edenler arasında köprü görevi gören aracı kurumlar, sermaye piyasasının sağlıklı işlemesi için oldukça önemli bir role sahiptirler. Aracı kurumlar, kar sağlamak amacıyla sermaye piyasası araçlarının ihracına veya halka arz yoluyla satışına ve daha önce ihraç edilmiş olan sermaye piyasası araçlarının alım satımına aracılık faaliyetlerini gerçekleştirirler. Bunun yanı sıra portföy yöneticiliği, yatırım danışmanlığı gibi önemli hizmetler sağlarlar. Sermaye piyasasının etkin şekilde çalışmasına, aracı kurumların bu işlevlerini doğru bir şekilde yerine getirmeleri önemli bir katkı sağlamaktadır.

İç kontrol; bir işletmede faaliyetlerin etkinliği ve verimliliği, finansal raporlamanın güvenilirliği ile yasa ve düzenlemelere uyum amaçlarına ulaşma konusunda makul bir güvence sağlamak üzere gerçekleştirilen bir süreçtir. İç kontrol sistemi kapsamındaki faaliyetler, kuruluştaki her seviyedeki personel ile tespit edilen risklerin izlenmesine olanak verecek şekilde günlük olarak düzenlenir ve sürdürülür.

Her işletmede olduğu gibi aracı kurumlarda da faaliyet alanları genişleyip işler karmaşık ve daha yoğun hale geldikçe, aracı kurum yönetiminin kurum üzerindeki egemenliği azalmaya başlamış ve karşılaşılabilecek riskler çoğalmıştır. Çeşitli dönemlerde borsada aracılık faaliyetlerinde bulunan kurumların bazen kötü niyetli, bazen de başarısız ve yanlış faaliyetlerinin sonucunda sadece kendi müşterileri değil tüm sermaye

piyasası, hatta bununda ötesinde ülke ekonomisi zararlar görmüştür. Bu nedenle; aracı kurumların sorumluluklarını hızlı ve etkin bir şekilde yerine getirmesi kadar; aracı kurumların faaliyetlerinin çok sıkı bir şekilde sürekli gözlemlenerek, faaliyetleri sırasında ortaya çıkabilecek riskleri azaltmak gerekmektedir. Bu noktada aracı kurumlarda iç kontrol sistemlerinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Aracı kurumların faaliyete geçme ve çalışma esasları Sermaye Piyasası Kurulu (SPK)'nın gözetim ve denetimindedir. Bu bakımdan aracı kurumların iç kontrol sistemi ve iç denetim ile ilgili esasları yasal düzenlemeler çerçevesinde belirlenmiştir. Fakat yasal düzenlemeler her zaman için yeterli olmamakta ve uygulamada güçlükler yaratabilmektedir. Bugün uluslararası kabul gören iç kontrol ilkelerinin bir bütün olarak aracı kurumlar için de geçerli olması gereklidir. Ülkemizde geçmişte yaşanan finansal krizler, bankerlik olayları, yakın geçmişte yaşanan aracı kurum iflasları, bu tür kurumlarda bu sistemin ve iç denetimin eksikliğinin belirgin örneklerini oluşturmaktadır. Bu kapsamda bu çalışmanın konusu, sermaye piyasalarında faaliyet gösteren aracı kurumlarda iç kontrol sistemi ve bu sistemin analizi olarak seçilmiştir.

Çalışma dört ana bölümden oluşmuştur. *Birinci bölümde* aracılık faaliyeti ve aracı kurumlar hakkında genel bilgi verilmiştir. Bu kapsamda aracı kurumlar tanımlanmış, sermaye piyasasında gerçekleştirdikleri faaliyetler ve bunların esaslarından bahsedilmiş, kuruluş ve faaliyet şartları, yükümlülükleri ve örgüt yapıları hakkında açıklamalar yapılmış, ayrıca aracı kurumlarda lisanslama, defter, belge ve kayıt düzeni anlatılmıştır. Bunlara ilaveten aracı kurumlarda, yatırımcının korunması açısından da olumlu olan kamuyu aydınlatma ilkeleri, sermaye yeterliliği, gözetim hususları ele alınmış ve son olarak aracı kurumların bilgi sistemleri hakkında açıklamalar yapılmıştır.

Çalışmanın *ikinci bölümünde* ise iç kontrol sistemi detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Bu bölümde iç kontrol kavramından ne anlaşılması gerektiği, iç kontrol sistemi ile ilgili gelişmeler, bu sistemin amaçları hakkında bilgi verilmiş, daha sonra Treadway Komisyonunu Destekleyen Kuruluşlar

Komitesi (COSO) tarafından hazırlanan ve uluslararası kabul edilen COSO Raporu esas alınarak iç kontrol sisteminin bileşenleri açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde, finansal piyasalarda karşılaşılan riskler ele alınmış ve bu riskler aracı kurumlar açısından değerlendirilmiştir. Bu kapsamda öncelikle risklerin kısa tanımlarına yer verilmiş, aracı kurumların faaliyetleri esnasında bu risklerin ne şekilde ortaya çıkabileceği aracı kurumlarda yaşanmış örneklerle birlikte açıklanmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde aracı kurumların iç kontrol ve iç denetim sistemlerine yönelik mevzuat incelemiş, bu düzenlemeler uluslararası standartlar, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) ve Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği (TSPAKB)'nden elde edilen veriler kapsamında değerlendirilmiştir. Yapılan bu değerlendirmeler sonucunda aracı kurumların risklerini azaltıp, faaliyetlerinin etkin yapılmasını, yasalara uyumun ve finansal tabloların doğru olmasını sağlayacak iç kontrol sisteminin nasıl olması gerektiğine yönelik öneriler getirilmiştir. Böylece başta COSO Raporu olmak üzere uluslararası standartların önerdiği şekilde kontrol ortamı, risk değerlendirme, kontrol faaliyetleri, bilgi ve iletişim ile gözetimi içine alacak bir aracı kurum iç kontrol sistemi şekillendirilmiş, bu şekilde kurulacak bir iç kontrol sisteminin etkinliğini ölçecek bir rehber hazırlanmıştır.

Sonuç bölümünde ise yapılan çalışmanın genel bir değerlendirmesi yapılarak ulaşılan sonuçlar özetlenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARACI KURUMLAR HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Çalışmamızın bu bölümünde aracı kurumlar hakkında genel bilgi verilmekte, bu kapsamda aracılık faaliyeti ve aracı kurum kavramı, aracı kurumların tarihsel gelişimi, gerçekleştirmekte oldukları faaliyetler, kuruluş esasları ve örgüt yapıları ile ilgili açıklamalar yapılmaktadır. Bu açıklamalar aracı kurumların etkin çalışmasının önemli unsuru olan iç kontrol sisteminin kapsamı hakkında temel oluşturmaktadır.

1.1. SERMAYE PİYASASINDA ARACILIK FAALİYETİ

Ülkelerin ekonomik gelişmişliği ile finansal sistemin işlerliği arasında doğrudan bir ilişki vardır. Çünkü finansal sistem; fonların üretken yatırım seçenekleri olmayan ekonomik birimlerden, yatırım seçeneğine sahip birimlere aktarılmasını sağladığı için ülkelerin kalkınmasında önemli bir role sahiptir. Finansal piyasalarda bu işlevin yerine getirilmesi için fon gereksinimi olan yatırımcılar ile fon fazlası olan tasarruf sahiplerinin birbirlerini kolaylıkla bulmaları gerekir ki piyasada bu fon dengesini aracılar sağlar.

Sermaye piyasasında aracılar ilk olarak Osmanlı İmparatorluğu döneminde batılı sermaye çevrelerine ulaşmak için aracılık yapan bankerler olarak kabul edilir. Daha sonra bu faaliyet Cumhuriyet döneminde çeşitli kişi ve kuruluşlarca yürütülmüş, 1981 yılında sermaye piyasasına güvenin artırılması ve yatırımcıların korunabilmesi için çıkarılan Sermaye Piyasası Kanunu (SPKn)'nin yürürlüğe girmesi ile aracılık faaliyeti sadece aracı kuruluşlara (aracı kurum ve bankalara¹) bırakılmıştır.

Sermaye piyasasında aracılık faaliyeti, SPKn'nun 30. maddesinde düzenlenmiş ve buna göre aracılık faaliyeti "*sermaye piyasası araçlarının* 31.

¹ SPKn 50.madde'de, kendi menkul kıymetlerini halka arz eden bankalar ile SPKn'un V. bölümünde öngörülen faaliyetlerde bulunan bankalar, bunlarla sınırlı olarak SPKn hükümlerine tabi olacakları belirtilmiş ve bankaların kuruluş, denetim, gözetim, muhasebe, mali tablo ve rapor standartları konularında kendi özel kanunlarındaki hükümlere tabi olacakları ifade edilmiştir.

madde çerçevesinde yetkili kuruluşlar tarafından kendi nam ve hesabına, başkası nam ve hesabına, kendi namına başkası hesabına alım satımıdır” şeklinde tanımlanmıştır. Kanundaki tanıma benzer diğer bir ifade de aracılık faaliyetlerinin düzenlendiği “Aracılık Faaliyetleri ve Aracı Kuruluşlara İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ (SPK Seri: V, No: 46 sayılı Tebliğ)”in 3. maddesinde aracılık faaliyetlerinin tanımı ve türleri başlığı altında kullanılmış, fark olarak alım satımların “**ticari amaçla**” yapılacağı belirtilmiştir.

Önceleri ister banka olsun ister aracı kurum, bir ayırım yapılmadan herhangi bir sermaye piyasası faaliyetini gerçekleştirmek için izin ve yetki belgesi alınması yeterli olmuştur. Daha sonra sermaye piyasasında güven ve istikrarın temini ile daha rekabetçi bir piyasa ortamını oluşturmak, böylece piyasada faaliyet gösteren bankalar ile aracı kurumlar arasındaki rekabet eşitliğini sağlamak için bankaların sermaye piyasası faaliyetleri Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından düzenlenmiştir. Bu kapsamda, bankaların ancak mevcut aracı kurumlardan birini satın alarak veya mevcut yetki belgelerini bir aracı kurum kurarak bu aracı kuruma devretmek suretiyle yürütmelerine karar verilmiştir. Bu karar çeşitli eleştirilere ve hukuksal anlamda sıkıntılara yol açmış ise de karardan sonra ortaya çıkan fiili durum sonucunda, aracı kurumlar ile bankaların gerçekleştirebilecekleri faaliyetler farklılaşmıştır (Kılıç, 1997: 61–63). Bu kapsamda aracı kurumlar ile bankaların sermaye piyasası faaliyetleri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Aracı Kuruluşların Sermaye Piyasası Faaliyetleri

Aracı Kurum	Mevduat Toplamayan Banka	Ticari Bankalar
Türev Ürünlerin Alım Satımına Aracılık	Türev Ürünlerin Alım Satımına Aracılık	Türev Ürünlerin Alım Satımına Aracılık
Repo ve Ters Repo	Repo ve Ters Repo	Repo ve Ters Repo
Alım Satım Aracılık	Alım Satım Aracılık (Borsa dışında)	Alım Satım Aracılık (Borsa dışında)
Halka Arza Aracılık	Halka Arza Aracılık	-
Yatırım Danışmanlığı	Yatırım Danışmanlığı	-
Portföy Yöneticiliği	Portföy Yöneticiliği	-

Kaynak: (Karapınar ve diğerleri, 2007: 66)

1.2. SERMAYE PİYASASINDA ARACI KURUM KAVRAMI

Anglo Sakson hukukunda “Underwriter”, “Broker” veya “Investment Banker” olarak anılan aracı kurumların tanımlanması ve kimlerin aracı kurum niteliği taşıdığıının belirlenmesi gereklidir. Bu kapsamda gerek SPKn’nu gerekse ilgili SPK düzenlemeleri incelendiğinde aracı kuruluşlar ifadesi ile aracı kuruluşlar ve bankalar bahsedilmekte, ancak aracı kurumlardan ne anlaşılması gerektiği konusunda açık bir tanım verilmemektedir.

Düzenlemelerde açıkça tanımlanmayan aracı kurumlarla ilgili olarak çeşitli kaynaklarda farklı tanımlara rastlamak mümkündür. Bir tanıma göre aracı kurumlar; “sermaye piyasası araçlarının aracılık amacıyla, kendi nam ve hesabına veya başkası nam ve hesabına yahut kendi namına başkası hesabına alım satımını yapan anonim ortaklıklardır (Sarıkamış, 2000: 69).” Diğer bir tanımda ise aracı kurumlar, “sermaye piyasası araçlarının ihracına veya halka arz yoluyla satışına ve daha önce ihraç edilmiş olan sermaye piyasası araçlarının alım satımına aracılık faaliyetlerini münhasıran yürüten, SPK’dan bu faaliyetleri için yetki belgesi almış olan kuruluşlar” olarak ifade edilmiştir (Karababa, 2001: 122).

Yukarıdaki tanımlarda da görüleceği üzere aracı kurumlar esas olarak sermaye piyasasında aracılık faaliyetlerini yürütmek için SPK tarafından yetkilendirilmiş anonim ortaklıklardır. Bir anonim ortaklığın aracı kurum olarak nitelendirilebilmesi için sermaye piyasasında aracılık faaliyetinde bulunmak üzere kurulmuş olması ve bu konuda SPK’dan izin almış olması şarttır. Her ne kadar aracı kurumların aracılık faaliyetleri dışında başka sermaye piyasası faaliyetlerini gerçekleştirmeleri mümkün ise de, aracı kurumların asli faaliyeti aracılıktır. Aracılık faaliyeti dışında kalan diğer sermaye piyasası faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere bir aracı kurumun kurulması mümkün değildir.

Aracı kurumlar bugün için yatırımcılar ve ihraççılarla birlikte, sermaye piyasasının merkezinde yer almaktadırlar. Birincil piyasada sermaye piyasası araçlarını ihraç edenler ile bu araçlara yatırım yapmak isteyenleri buluşturmakta; ikincil piyasada ise sermaye piyasası araçlarını alıp satmayı

amaçlayanların karşılaşmalarına yardımcı olmaktadır ([İnceoğlu, 2004: 19–20](#)).

Doğrudan finansmanın geçerli olduğu bu piyasalarda aracı kurumlara gereksinimi doğuran iki olgu bulunmaktadır. Bunlardan ilki fon aktarımında işlem maliyetlerinin önem taşımasıdır. Bir mali işlemin gerçekleşmesi için parasal harcama ve zaman kullanımı biçiminde bir maliyet söz konusudur. Bu tür işlemi çok sayıda yapan bir aracının önemli bir avantajı her işlem için yapılması gereken masrafı düşürebilecek önlemler alabilmesidir. Aracıların ölçek ekonomilerinden yararlanabilmeleri nedeniyle, bu kurumlar yoluyla fon aktarımı daha ucuz ve kolay olabilmektedir. Öte yandan aracı kuruluşların bu alanda uzmanlaşmış olmaları, maliyetlerin daha fazla düşürülebilmesine olanak sağlamaktadır.

Fon aktarımında aracılardan rolünün önemli olmasına yol açan bir başka etken ise bu tür işlemleri yapan tarafların bilgileri arasındaki eşitsizliktir. Asimetrik bilgi sorunu olarak adlandırılan bu olgu pek çok araştırmacıya göre finansal aracılardan en önemli varlık nedenidir. Çünkü fon talep edenler gerek yatırımları ve bu yatırımlarla ilgili riskler gerekse alternatif maliyetler hakkında bilgi sahibi olmalarına rağmen potansiyel yatırımcılar bu bilgiden yoksundurlar. Finansal aracılardan ise fon talep edene ait bilgileri yatırımcıdan daha etkin bir şekilde elde ederler ([Kınık, 2002: 8–9](#)) ve böylece taraflar arasındaki bilgi akışının kolaylaştırılır.

1.3. ARACI KURUMLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Avrupa’da 19. yüzyılda yaşanan sanayi devrimi ve sömürgecilik hareketleri, büyük anonim şirketlerinin ortaya çıkmasına ve bunların halka açılmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler sonucunda Türkiye’de yaşayan yabancı tacirler ve azınlıklar ile bu ayrıcalıklı gruba özenen yerli halk, bu anonim şirketlerin hisse senetleri ve tahvilleriyle ilgilenmeye başlamışlardır ([Bolak, 1994: 21](#)). Bu durum, batılı sermaye çevrelerine ulaşmak için aracılık

yapan kişilerin ortaya çıkmasına yol açmış ve daha sonraki dönemlerde **“Galata Bankerleri”** olarak anılan kişileri yaratmıştır.

1860’lı yıllarda en parlak dönemini yaşayan Galata Bankerleri, ülkenin her yanına nüfus etmeyi başarmış ve mesleki ciddiyeti sağlamak amacıyla 1865 yılında kendi aralarında bir dernek kurmuşlardır (Manavgat, 1991: 4). Bu ilk borsa kurulması yönündeki adımdan kısa bir süre sonra 1866 yılında, Osmanlı İmparatorluğu’ndan alacaklı devletlerin de desteğiyle İstanbul’da **“Dersaadet Tahvilat Borsası”** kurularak çalışmaya başlamıştır. Bu borsada yerli ve yabancı tahvil ve hisse senetleri, Avrupa borsalarıyla telgraf irtibatı kurulmak suretiyle işlem görmüş; örneğin Panama tahvilleri ve Süveyş Kanalı hisse senetleri yabancı bankaların aracılığı ile varlıklı Türk ailelerince satın alınmıştır. Borsanın adı 1906 yılında çıkarılan bir nizamname ile **“Esham ve Tahvilat Borsası”** olarak değiştirilmiş ve bu kuruluş Cumhuriyet dönemine kadar bu isimle faaliyetini sürdürmüştür.

Cumhuriyet Döneminde ise 1929 yılında kabul edilen 1447 sayılı “Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanunu” ile mevcut borsa yeniden düzenlenmiş ve **“İstanbul Menkul Kıymetler Borsası”** adı altında çalışmaya başlamıştır. 1938 yılında çıkarılan kararname ile İstanbul Borsası kapatılarak Ankara’ya taşınmış ve daha sonra tekrar İstanbul’a nakledilmiştir.

İzleyen yıllarda sermaye piyasası ile ilgili gelişmeler, genellikle sermaye piyasasının kanunlar yoluyla düzenlenerek yasal bir yapıya kavuşturulması yönündeki çabalar şeklinde olmuştur (Özçam, 1991: 3). Bununla birlikte; 1970’li yıllarda bazı ortaklıklarda halka açılma kıpırdanmaları ve bankerlerin yeniden teşkilatlanıp mevduat toplamaya yönelmeleri görülmüş olsa da bu dönemde gerçek anlamda sermaye piyasalarında aracılık yapan aracı kurumlar ortaya çıkmamıştır.

Dünya ekonomisinde 1973 yılından itibaren oluşan olumsuz gelişmeler Türkiye üzerinde de etkili olmuş, bunun sonucunda 1980’li yıllara büyük ödemeler dengesi açıkları ve yüksek enflasyon ile girilmiş, mevduat ve tahvil faiz oranları enflasyon düzeyinin çok altında kalmıştır. Bu durum bankerlerin çok cazip getiri vaatleriyle menkul kıymetleri geri satın alma garantisıyla halka satmalarına sebep olmuş, halktan topladıkları fonları, yüksek faiz

oranları ile başkalarına kullandırarak bir nevi aracılık yapabilmelerine fırsat vermiştir. Ancak bankerler bu şekilde topladıkları fonları uygun yerlere aktaramamış ve dolayısıyla sattıkları menkul kıymetlerle ilgili geri satın alma taahhütlerini yerine getirememişlerdir (Özçam, 1991: 3–4). Ayrıca bankerlere yönelik yeterli denetim mekanizmalarının olmaması, bununla birlikte yaptıkları aldatıcı reklâmlarla kendilerini olduklarından farklı ve güvenceli tanıtımlarına izin verilmesi, mali sistemi çıkmaza sokmuş ve sistemde güven krizi yaratmıştır (Manavgat, 1991: 6). Sermaye piyasasına ilişkin gerçek anlamda bir yasanın da olmaması, denetimden ve gözetimden uzak bir sermaye piyasasını doğurmuştur. İlerleyen zamanda bu piyasadaki sıkıntılar çok büyük boyutlara ulaşmış ve sonunda 1980 yılında “Bankerler Krizi” adı verilen olayın yaşanmasına neden olmuştur (Bolak, 1994). Bu olay 1960 ve 1970’li yıllarda gündeme gelen ancak düzenlenemeyen sermaye piyasasının düzenlenmesini çabuklaştırmış ve bu çerçevede 1981 yılında 2499 sayılı SPKn çıkarılmış ve 1982 yılında sermaye piyasasının düzenlenmesi ve denetlenmesinden sorumlu olan SPK kurulmuştur.

Kanunun kabulünü takiben, aracı kurumların kuruluş koşulları ve faaliyetleri, ilk olarak 20.6.1982 tarihinde “Aracılık Faaliyetleri ve Aracı Kurumlara İlişkin Esaslar” tebliği ile düzenlenmiştir. Bu yıllarda aracı kurumlar SPK’da Menkul Kıymetler Yatırım Ortaklıkları ve Menkul Kıymetler Yatırım Fonları ile birlikte sermaye piyasasına yardımcı kuruluşlar olarak tanımlanmıştır (Bozkurt, 1988: 20).

Aracı kurumların etkinliği asıl olarak İMKB’nin fiilen faaliyete geçtiği 1986 yılından itibaren olmuştur. Bu tarihten itibaren sermaye piyasası yatırımcısı ile bankalara nazaran daha sıcak ve esnek ilişkiler kurabilen aracı kurumlar, sermaye piyasası faaliyetlerinin gelişip yaygınlaşmasında büyük rol oynamışlar ve daha geniş kesimlerin sermaye piyasasına yönelmelerini sağlayarak piyasanın tabana yayılmasında öncü olmuşlardır (Tanör, 1999: 254). Bu tarihten sonra aracı kurum sayısında artış yaşanmış, 1986 yılında 8 olan aracı kurum sayısı, 1990 yılında 48’e, 1991 yılında ise 109’a ulaşmıştır. Hatta bu hızlı artış sonucunda İMKB’nin fiziki imkânsızlıkları da göz önünde bulundurularak, aracı kurum kuruluşuna izin verme işlemleri 1991 yılının

sonunda durdurulmuş ve mevcut başvurular da değerlendirilerek 1992 yılı itibariyle aracı kurum sayısı 112 olarak SPK tarafından dondurulmuştur. (SPK Yayın No:72, 1996).

1994 yılında ise ülkemiz sermaye piyasasında büyük bir kriz yaşanmış, bu krizle birlikte birçok aracı kurumun mali yapısı bozulmuş, sermaye piyasasındaki düzenleme ve denetimlerin yetersiz kalmasıyla gerek yatırımcılar, gerekse sermaye piyasası büyük zarara uğramıştır (Tanör, 1999: 255). 1994 yılında yaşanan bu finansal krizden binlerce yatırımcının zarar görmesindeki önemli nedenlerden birinin, aracı kurumların yönetimi ve iç denetim sistemlerindeki yetersizlikler olduğu saptanmış, sonucunda aracı kurumlara bir dizi ek şartlar getirilmiştir (Küçüksözen, 1999: 138). Bu gelişmelerden sonra 1995 tarihinde yapılan değişiklik ile aracı kurumların daha önce borsa bankerlik belgesi almaları gerekirken, bunun yerine faaliyet izni almaları uygun görülmüş ve aracı kurumlara icra edecekleri sermaye piyasası faaliyetlerine göre yetki belgesi verilmesine karar verilmiştir. Bu değişikliğin yaşandığı tarihte faaliyette bulunan aracı kurum sayısı 103 iken, 2007 yılı sonu itibariyle 99 olmuştur (www.tspakb.org.tr :10.11.2008).

Daha sonra yaşanan ve global piyasaları etkisi altına alan likidite krizi ve kredi piyasalarındaki olumsuz gelişmeler, 2008 yılından itibaren Türk sermaye piyasalarında da hissedilmeye başlamıştır. Bu kapsamda, 2007 yılı sonunda 55.538 puan seviyesinde olan İMKB–100 endeksi, 2008 yılı Eylül ayı sonunda 36.051 puan seviyesine gerilemiş ve TL bazında %35, USD bazında ise %39 değer kaybetmiştir (TSPAKB, 2008: 8). Bu durum aracı kurumların faaliyetlerine de olumsuz yönde yansımış ve 3 aracı kurum daha faaliyetlerini durdurarak 2008 yılı Eylül ayı itibariyle faaliyette bulunan aracı kurum sayısı 96'ya² gerilemiştir (www.tspakb.org.tr : 10.11.2008).

² 2008 yılı Eylül ayı itibariyle 8 aracı kurumun faaliyeti geçiçi olarak durmuştur.

1.4. TÜRKİYE'DE ARACI KURUM SEKTÖRÜNÜN DURUMU

Yeni teknolojiler ve özellikle internet alanındaki gelişmeler dolayısıyla düşük fiyatlarla alım satım işlemlerinin gerçekleştirilebilmesi ve ücretsiz finansal bilgi sağlanabilmesi, sermaye piyasaları aracılık sektörünü oldukça etkilemiştir. Hatta bu durum aracı kurumların varlık nedenlerinin tartışılmasına yol açmış ve aracısızlaşma kavramını gündeme getirmiştir. Teorik anlamda aracılara olan ihtiyacın kalmadığı düşünülse bile aracı kurumlar sermaye piyasalarının vazgeçilmez unsurları olarak kalmış ve piyasaya likidite sağlayan, sınırsız ulaşımın mümkün olduğu bu büyük bilgi yığınına uzmanlığı ile yorumlayan bağımsız piyasa aktörleri olarak değerlendirilmiştir (Kınık, 2002: 1).

Çalışmamızın önceki bölümlerinde belirtildiği gibi 2008 yılı Eylül ayı itibariyle Türkiye'de sermaye piyasasında faaliyet gösteren aracı kurum sayısı 96'dır. Bu aracı kurumların 67 tanesinin özel yerli aracı kurum, 25 tanesinin yabancı aracı kurum ve son olarak 4 aracı kurumun da kamu sınıfında yer aldığı görülmektedir.

Aracı kurumların 2006 yılı ile 2008 yılı Eylül ayı arasında gerçekleştirmiş oldukları faaliyet alanları Tablo 2'de sunulmuştur. Görüldüğü üzere aracı kurumlarda 2008 yılı Eylül ayı itibariyle krizin etkisi hissedilmeye başlamış ve yetki belgesi sayısında önceki yıllara göre düşüş yaşanmıştır. Sadece türev araçlarının alım satımına aracılık yetki belgesi olan talep önceki yıllarda olduğu gibi artmıştır.

Aracı kurumların işlem hacmi incelendiğinde ise 2007 yılında toplam hisse senedi işlem hacmi bir önceki yıla göre %19 oranında artarak 776 milyar YTL'ye ulaşmış, dolar bazında da 602 milyar \$'la tarihinin en yüksek işlem hacmi seviyesini kaydetmiştir. 2008 yılının Eylül ayı itibariyle piyasalardaki krizin derinleşmesiyle ilk 9 aylık işlem hacmi bir önceki yılın aynı dönemine göre %10 azalarak 519 milyar YTL'ye, USD bazında da %1 azalarak 427 milyar \$'a gerilemiştir. Bu işlem hacminin %29,3'ü merkez dışı örgütler, %27,6'sı aracı kurum merkezi, %9,3'ü internet ve kalan%33,8'i diğer kanallar üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2: Yetki ve İzin Belgelerine Göre Aracı Kurumlar*

(*Bu tablodaki aracı kurum sayıları, faaliyeti geçici olarak durdurulan aracı kurumları da içermektedir.)

Yetki ve İzin Belgelerine Göre Aracı Kurumlar	2006	2007	2008/9
Alım Satım Aracılık	106	104	104
Repo/Ters Repo İşlemleri	65	63	59
Halka Arza Aracılık	59	61	54
Portföy Yönetimi	57	59	53
Yatırım Danışmanlığı	53	59	59
Türev Araçların Alım Satımına Aracılık	45	63	68
Kredili Menkul Kıymet, Açığa Satış ve Menkul Kıymetlerin Ödünç Alma ve Verme İşlemleri	97	96	97

Kaynak: (www.imkb.gov.tr; 10.11.2008)

Hisse senedi işlem hacmini yaratan aracı kurumların durumu dikkat çekicidir. Tablo 3’de sunulmuş olan 2008 yılı Eylül ayı verilerine göre hisse senedi işlem hacmi yoğunlaşmasında ilk 5 kurum (tamamı banka kökenli ve 2 tanesi yabancı) toplam işlem hacminin %25’ini, ilk 50 kurum (mevcut aracı kurum sayısının yarısı) ise toplam işlem hacminin %90’ını oluşturmuştur.

Tablo 3: Toplam Hisse Senedi İşlem Hacmi Sıralaması (2008/9)

Sıralama	İşlem Hacmi Payı	Kümülatif Pay
1–5	25.5%	25.5%
6–10	18.6%	44.1%
11–20	20.6%	64.7%
21–50	25.6%	90.3%
51–99	9.7%	100.0%

Kaynak: (www.imkb.gov.tr; 10.11.2008)

Aracı kurumların örgüt yapısı incelendiğinde sadece 2 aracı kurumun Ankara, 1 aracı kurumun İzmir merkezli olduğu, diğer tüm aracı kurumların

merkezinin İstanbul'da olduğu belirlenmiştir. Merkez dışı örgütler 2008 yılı Eylül ayı itibariyle ele alındığında 37 aracı kurumun şubesi, 22 aracı kurumun irtibat bürosu ve 23 aracı kurumun acentesi bulunduğu tespit edilmiştir. Aracı kurumların sahip olduğu şube ve irtibat bürosu sayısı azalırken, kullandıkları banka şubelerinin sayısı artmıştır. 2007 yılı sonu itibariyle 63 aracı kurumun en az bir merkez dışı örgütü bulunurken, bu sayı 2008 Eylül ayında 55'e inmiştir.

2008 yılı Eylül ayı itibariyle internet üzerinden hizmet sunan aracı kurum sayısı 68, çağrı merkezi üzerinden işlem gerçekleştiren aracı kurum sayısı ise 12'dir. Aracı kurumlarda internet asıl olarak hisse senedi işlemlerinde ve vadeli işlemlerde kullanılmıştır. Özellikle vadeli işlemlerde internet kullanımı bir önceki yıla göre çok fazla artmış, 2007/09'da internet üzerinden vadeli işlem hizmeti veren 16 aracı kurum bulunmakta iken, bu sayı 2008/09'da 33'e yükselmiş ve sonucunda bu kanal üzerinden gerçekleşen işlemler 5 kat artarak toplamdaki payını %19'a çıkarmıştır.

Aracı kurum sektörünün çalışan profili ele alındığında ise bu sektörde 2007 yılı sonu itibariyle 5860 kişi çalışmakta iken, bu tarihten itibaren çalışan sayısı 334 kişi azalarak 2008 yılı Eylül ayında 5526 olmuştur. Bu durum uluslararası piyasalarda başlayan krizin aracı kurum sektöründeki çalışanlara bir yansımasıdır. Böylece 2000 yılından bu yana aracı kurumlarda çalışan sayısı en düşük seviyeye inmiş, faaliyette bulunan aracı kurum başına çalışan sayısı 58 kişi olmuştur. Aracı kurumların %40'ında çalışan sayısı 25, % 75'inde ise çalışan sayısı 50 kişiden azdır. 2008 yılı Eylül ayı itibariyle aracı kurumların tamamında mali ve idari işler departmanı (muhasabe, satın alma, takas ve benzeri operasyonel, işlerin yürütüldüğü departman) bulunurken, 94'ü iç denetim-teftiş bölümü oluşturmuştur. Otomasyonun çok önemli olduğu aracı kurum sektöründe, yalnızca 63 aracı kurumda bilgi işlem departmanı kurulmuş, diğer bir deyişle, sektörün üçte birinde bilgi işlem departmanı görülmemiştir. Toplam personelin %28,7'si merkez dışı örgütlerde, % 16,1'i mali ve idari işlerde, %3,4'ü bilgi işlemde, %3,1'i iç denetim-teftiş departmanında ve kalan personel de Tablo 4'de belirtilen diğer departmanlarda görev almıştır.

Aracı kurumlarda çalışanların eğitim durumları genel işgücüne kıyasla hayli yüksek olup, aracı kurum çalışanlarının yaklaşık %75'i bir yükseköğrenim diplomasına sahiptir. Eğitim seviyesindeki bu artışın en önemli sebebi aracı kurum sektörüne lisans zorunluluğu getirilmiş olmasıdır.

Tablo 4: Aracı Kurum Sektöründe Departman Sayısı

Departman Adı	Departman Sayısı		
	2006	2007	2008/9
Mali ve İdari İşler	99	99	96
İç Denetim –Teftiş	96	96	94
Broker	92	92	88
Diğer	89	91	88
Dealer	91	90	83
Bilgiişlem	65	65	63
Araştırma	57	58	59
Yurtiçi Satış (Merkez)	61	58	53
Hazine	54	54	49
İnsan Kaynakları	42	41	42
Kurumsal Finansman	35	40	38
Yurtdışı Satış	26	30	32
Portföy Yönetimi	27	28	30
Kurum Sayısı	100	99	96

Kaynak: (www.tspakb.org.tr; 10.11.2008)

Aracı kurumların mali yapıları incelendiğinde ise varlıklarının büyük bir kısmının dönen varlıklardan oluştuğu görülmektedir. 2008 yılı Eylül ayı itibariyle aracı kurumların varlık yapılarının %88'i dönen varlıklardan, %12'si duran varlıklardan oluşmaktadır. Dönen varlıklar altında en büyük kalemi (dönen varlıkların %40'ını), nakit ve nakit benzeri varlıklar (vadeli mevduat, yatırım fonları, ters repo ve borsa para piyasasından alacaklar) oluştururken; duran varlıklarda ise finansal yatırımlar en büyük payı (duran varlıkların %73'ünü) oluşturmaktadır.

Sektörün yükümlülükler tarafında ise toplam yükümlülüklerin %47'sini kısa vadeli yükümlülükler, %1'ini uzun vadeli yükümlülükler ve %52'sini de özkaynaklar oluşturmaktadır. Kısa vadeli yükümlülükler içinde en büyük payı finansal borçlar ile ticari borçlar oluştururken, uzun vadeli yükümlülüklerin ise büyük bir kısmı kıdem tazminatı ve personel izin karşılıklarının takip edildiği kalem olan çalışanlara sağlanan faydalara ilişkin karşılıklar oluşturmaktadır. Özkaynakların yarısına yakını sektörün ödenmiş sermayesi oluşturmaktadır.

Aracı kurumların gelir-gider yapıları incelendiğinde ise aracı kurumların esas faaliyetlerinden elde ettikleri iki ana gelir kalemi mevcuttur. Birincisi ağırlıklı olarak yatırım araçlarının alım-satım aracılığı, kurumsal finansman faaliyetleri ve varlık yönetimi hizmetleri karşılığında alınan komisyon gelirlerini ifade eden hizmet gelirleridir. İkinci ana kalem ise kredili işlem, ödünç menkul kıymet işlemleri ve diğer faiz gelirlerini içeren esas faaliyetlerden diğer gelirlerdir. Aracı kurumların ana faaliyet geliri olarak değerlendirilemeyecek olan, ancak önemli bir tutarı oluşturan üçüncü bir kalem ise aracı kurumların kendi portföylerinden yaptıkları menkul kıymet satışlarından bu satışların maliyetinin çıkartılması sonucu elde edilen alım-satım kar/zararlarıdır. Aracı kurumların giderlerinde ise en büyük kalemi genel yönetim giderleri (ağırlıklı olarak personel giderleri) oluşturmaktadır (www.tspakb.org.tr :10.12.2008).

1.5. ARACI KURUMLARIN FAALİYETLERİ

Aracı kurumların gerçekleştirebilecekleri sermaye piyasası faaliyetleri SPKn'nın 30. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre, SPK'dan yetki belgesi almak kaydıyla aracı kurumların yapabileceği sermaye piyasası faaliyetleri şunlardır:

- SPK kaydına alınacak sermaye piyasası araçlarının ihraç veya halka arz yoluyla satışına aracılık (*halka arza aracılık*),

- Daha önce ihraç edilmiş olan sermaye piyasası araçlarının aracılık amacıyla alım satımı (*alım satıma aracılık*),
- Ekonomik ve finansal göstergelere, sermaye piyasası araçlarına, mala, kıymetli madenlere ve dövizde dayalı vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri dahil her türlü *türev araçların alım satımının yapılmasına aracılık*,
- Sermaye piyasası araçlarının geri alım veya satım taahhüdü ile alım satımı (*repo-ters repo*),
- *Yatırım danışmanlığı*,
- *Portföy işletmeciliği veya yöneticiliğidir.*

Bununla birlikte; sermaye piyasası araçlarının alım satımına aracılık belgesine sahip olan aracı kurumlar, SPK'dan ayrıca izin almaksızın sermaye piyasası araçlarının kredili alım, açığa satış ve ödünç alma ve verme işlemlerine aracılık edebilmektedirler. Yukarıda sıralanan faaliyetlerin tümünü yerine getirebilmekle beraber aracı kurumların temel işlevi sermaye piyasasında aracılık faaliyetlerinde bulunmaktır. Dolayısıyla aracı kurumların aracılık dışında faaliyetlerde bulunmaları mümkün ise de aracılık faaliyetinden en az birini gerçekleştirmek için kurulmaları ve en az bir aracılık faaliyetini yerine getirmeleri şarttır (İnceoğlu, 2004: 26). Ayrıca aracı kurumlar yukarıda belirtilen faaliyetlerden hangisini yerine getirirse getirsin, bu faaliyetlerini yürütebilecek elverişli bir örgüt ağına, teknik altyapıya ve personele sahip olması gerekmektedir. Aracı kurumların gerçekleştirebilecekleri bu sermaye piyasası faaliyetleri hakkında temel hususlar aşağıda açıklanmaktadır:

1.5.1. Halka Arza Aracılık Faaliyeti

Halka arz faaliyeti, kısaca, hisse senetlerinin çok sayıda ve önceden bilinmeyen yatırımcılara çağrı ve ilan yoluyla satışı olarak tanımlanabilir (www.imkb.gov.tr, 10.02.2008). Bu faaliyet, belli tertip hisse senetleri ilk defa

satışa sunulduğundan birincil sermaye faaliyeti olarak da adlandırılmaktadır. Halka arza aracılık faaliyeti ise SPKn'nun 30.maddesinde, SPK kaydına alınacak sermaye piyasası araçlarının ihraç veya halka arz yoluyla satışına aracılık şeklinde ifade edilmiştir. Şirketler halka arz faaliyeti süresince geniş yatırımcı kitlesine ulaşmayı, belirlenen satış süresi içinde belirledikleri miktarda sermaye piyasası araçlarının satılmasını ve böylece yeterli fonu sağlamayı beklemektedirler. Bu sürecin en etkin ve faydalı gerçekleşmesi, aracı kurumların uzmanlıkları, pazarlama ve teknik imkânlarından faydalanılarak sağlanabilir.

Aracı kurumlar genelde, halka arz ve satış süreçlerinin başından sonuna kadar rol oynamakta ve çoğu kez ihraççı kuruluşun gerisindeki görülmeyen kurum olarak fiyat saptamasından SPK ile ilişkilere, yüklenim taahhüdünden pazarlama faaliyetlerine kadar geniş bir çalışma alanı içinde önemli işlevleri yerine getirmektedirler (Tanör, 2000: 260). Halka arza aracılık faaliyeti, aracı kurumlar tarafından **“en iyi gayret aracılığı”** veya **“aracılık yüklenimi”** olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilmektedir.

“En iyi gayret aracılığı” yönteminde aracı kurum, SPK kaydına alınacak sermaye piyasası araçlarının izahnamede gösterilen satış süresi içinde satılması için elinden gelen çabayı sarf etmektedir. Buna rağmen satılamayan kısım olursa bunun için ihraççıya karşı herhangi bir yüklenimde bulunmayarak, satılamayan kısmı ya satışı yapana iade etmekte ya da bunları satın almayı daha önce taahhüt etmiş üçüncü kişilere satmaktadır. Bu halka arz yöntemi genellikle küçük miktarlardaki halka arzlarda uygulanmaktadır (Tanör, 2000: 278).

“Aracılık yüklenimi” yönteminde ise aracı kurum, ihraççıya halka arz edilecek sermaye piyasası araçlarının tamamının veya belli bir kısmının satılacağını taahhüt etmektedir. Bu taahhüde göre aracılık yüklenimi *“bakiyeyi yüklenim”* ve *“tümünü yüklenim”* olmak üzere iki şekilde gerçekleşebilir.

“Bakiyeyi yüklenim” yönteminde ihraççıya verilen taahhüt, SPK kaydına alınacak sermaye piyasası araçlarının halka arz yoluyla satılmasını ve satılamayan kısmının tamamının aracı kurum tarafından ödenerek satın

alınması şeklindedir. Bakiyeyi yüklenim sırasında verilen taahhüt, satılamayan kısmın tamamı değil de sadece belli bir kısım için verilmişse, bu durum “*kısmen bakiyeyi yüklenim*” olarak ifade edilir.

“Tümünü yüklenim” yönteminde ise aracı kurum daha satışa başlamadan önce, SPK kaydına alınacak sermaye piyasası araçlarının tamamının bedelini tam ve nakden ödeyerek satın almayı ve daha sonra halka satılmasını taahhüt eder. Benzer şekilde satışın başlamasından önce kayda alınacak sermaye piyasası araçlarının sadece bir kısmının satın alınarak halka satılması taahhüt edilmişse, bu durum “*kısmen tümünü yüklenim*” olarak adlandırılır. Tümünü yüklenimde aracı kurum sermaye piyasası araçlarını kendi nam ve hesabına satın almakta, daha sonra da yatırımcıya yine kendi nam ve hesabına satmaktadır. Bu durumda aracı kurum alım satım nedeniyle bir komisyon almamakta, alım satım arasındaki fiyat farkından yararlanmaktadır (İnceoğlu, 2004: 30).

1.5.2. Alım Satıma Aracılık Faaliyeti

Alım satıma aracılık faaliyeti, daha önce ihraç edilmiş sermaye piyasası araçlarının aracılık sıfatıyla ve ticari amaçla alım satımını ifade eder. Bu hükümden anlaşıldığı üzere alım satıma aracılık faaliyeti bir ikinci el piyasası işlemidir (Ünal, 1999: 26). Aracı kurumlar bu faaliyeti yurtiçi ve yurtdışı piyasalarda ilgili mevzuata uymak koşuluyla gerçekleştirebilirler.

Aracı kurumlar, müşterileriyle ilgili çerçeve sözleşmeyi imzaladıktan sonra müşterilerinden sermaye piyasası araçlarının alım satımına ilişkin emirleri yazılı veya sözlü olarak kabul edebilir ve bu emirleri ilgili mevzuat çerçevesinde yerine getirirler. İhraç edilmiş olan sermaye piyasası araçlarının bu şekilde aracı kurumlar aracılığıyla yatırımcılar arasında serbestçe el değiştirebiliyor olması, bu araçların yatırım aracı olarak değerlendirilmesinde önemlidir. Çünkü elindeki sermaye piyasası aracını satmak isteyen ve söz konusu sermaye piyasası aracını almak isteyen yatırımcıların bu alım satım işlemini kendi aralarında gerçekleştirmeleri mevcut sermaye piyasası

sisteminde mümkün değildir. Bu bakımdan aracı kurumlar; ihraç edilen menkul kıymetlerin el değiştirmesi ve nakde çevrilmesine olanak sağladığı, böylece ikincil piyasaya likidite getirdiği için önemlidir.

Alım satıma aracılık faaliyeti tanımında belirtildiği üzere aracı kurumlar bu faaliyeti “ticari amaçla” yerine getirmektedirler. Buradaki ticari amaçla kavramından kasıt aracı kurumların bu araçları kendi nam ve hesaplarına almaları ve satmalarıdır. Aslında bu alım satım işlemi, bir aracılık faaliyetinden ziyade, aracı kurumun aradaki fiyat farkından yararlanarak ticari kazanç elde etmeyi amaçladığı spekülative bir faaliyettir. Bu tür faaliyetlerin aracılık olarak değerlendirilmesindeki sebep, aracı kurumların sermaye piyasası araçlarını almış oldukları ile satmış oldukları yatırımcılar arasında dolaylı olarak da olsa bir anlamda aracılık yapmış olmalarıdır.

Alım satıma aracılık faaliyeti kapsamında bir diğer önemli husus elektronik ortamda iletilen alım satım emirleridir. Aracı kurumlar, müşterilerinden borsaya iletilmek üzere elektronik ortamda emir kabul edebilmektedirler. Bu şekilde emir kabul edecek olan aracı kurumlar, elektronik ortamda emir ileten müşterileri ile diğer yollarla emir ileten müşterileri arasında eşitsizliklerin ortaya çıkmasına engel olmakla yükümlüdürler. Ayrıca elektronik ortamda alım satım hizmeti verecek aracı kurumlar, “Aracılık Faaliyetlerinde Belge ve Kayıt Düzeni Hakkında Tebliğ (SPK Seri: V, No: 6 sayılı Tebliğ)”de belirtilen belge ve kayıt düzenini sağlanmaları; uygun bilgi sistemleri altyapısının kurmaları, emirlerin takibine ve kaydına yönelik yeterli önlemleri almaları ve uygun personel istihdam etmeleri gerekmektedir.

Alım satıma aracılık faaliyetinde düzenlenen bir diğer husus da müşteri hesaplarındaki nakit alacak bakiyelerinin kullanım esasları ile ilgilidir. Aracı kurumlar çerçeve sözleşmesinde, müşterilerinin verdiği yetkiye bağlı olarak, gün içinde herhangi bir müşteri emrine konu olmayan ve gün sonu itibarıyla alacak bakiye veren müşteri hesaplarındaki nakitleri, yetkili oldukları faaliyetler ve müşterinin tercihleri doğrultusunda toplu olarak veya müşteri bazında değerlendirmektedirler (İMKB, 2008: 42–44).

1.5.3. Türev Araçların Alım Satımına Aracılık Faaliyeti

Alım satıma aracılık yetki belgesine sahip aracı kurumların yapabilecekleri faaliyetlerden bir diğeri de türev araçların alım satımına aracılık faaliyetidir. Türev araçların alım satımına aracılık faaliyeti, SPKn'un 30.maddesinde *“ekonomik ve finansal göstergelere, sermaye piyasası araçlarına, mala, kıymetli madenlere ve dövizde dayalı vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri dahil her türlü türev araçların alım satımının yapılmasına aracılık”* şeklinde tanımlanmıştır. Bununla birlikte; söz konusu kanun maddesinde türev araçların neler olduğu sayılmamış, sadece bunlara örnek gösterilmiştir. Böylece ileride yeni türev araçların ortaya çıkması durumunda bunlara aracılığın yapılması da bir kanun değişikliğine gerek kalmaksızın mümkün kılınmıştır (İnceoğlu, 2004: 42).

Türev araçların alım satımı diğer sermaye piyasası faaliyetlerine göre farklı riskler taşıyan işlemlerdir. Bu nedenle, bu alım satıma aracılık faaliyetini yürütecek aracı kurumların, türev araçlarla ilgili herhangi bir işlem gerçekleştirmeden ve sözleşme imzalamadan önce müşterilerine söz konusu işlemlerin risklerini belirten bir açıklama yapmaları ve içeriği SPK tarafından belirlenmiş olan “türev araçları risk bildirim formu”nu kullanmaları sermaye piyasası mevzuatı gereği zorunlu bırakılmıştır (İMKB, 2008: 46).

1.5.4. Repo ve Ters Repo Faaliyeti

Repo, ellerinde menkul kıymet bulunan ve kısa vadede nakit paraya gereksinim duyan kişi veya kuruluşların bu gereksinimlerini karşılamak amacıyla mevcut menkul kıymetlerini belirli bir fiyat üzerinden ve önceden saptanan bir vadede geri almayı taahhüt ederek satmaları işlemi olarak tanımlanabilir (Doyrangöl, 2001: 1). Repo işlemlerinde uzun vadeli menkul kıymetlerin kullanılıyor olması, piyasada kolaylıkla nakde dönüştürülemeyen menkul kıymetlerin kolaylıkla el değiştirmesini sağlayarak menkul kıymetlerin ikincil piyasasının gelişmesine katkıda bulunmaktadır (Yetim, 1997: 4,13).

Repo işleminde, menkul kıymetleri satan kişi veya kuruluş borçlanmakta, daha sonra sattığı menkul kıymetleri sözleşmede belirtilen tarihte geri almakta, böylece borcunu faizi ile birlikte geri ödemektedir. Repo faaliyeti ile yatırımcı atıl durumda olan fonlarını kısa dönemlerde geçici olarak değerlendirme imkânı bulabilmektedir. Bu işlemde menkul kıymetler teminat olarak tutulduğu ve borç veren açısından güvence olduğu için sadece bireysel yatırımcılar değil, aynı zamanda kurumsal yatırımcılar da repoya yoğun olarak başvurumaktadırlar.

Repo işleminde menkul kıymetin mülkiyeti alıcıya geçmekte ve getirileri de aksi belirtilmedikçe alıcıya ait olmaktadır. Vade tarihinde ise menkul kıymetin mülkiyeti, kararlaştırılan bedelin ödenmesi ile tekrar yetkili kuruluşa geçmektedir.

Ters repo ise repo işleminin aksine ellerindeki nakdi bir getiri elde etmek suretiyle değerlendirmek isteyenlerin, ellerindeki bu nakdi kullanarak belirli bir fiyat üzerinden ve önceden belirlenen vade sonunda geri satmak kaydıyla menkul kıymet almalarıdır (Doyrangöl, 2001: 1). Kısaca bir repo işlemi alıcı yönünden ters repo olmaktadır. Bu işlemde menkul kıymeti alan kişi veya kurum borç vermekte, aldığı kıymetleri belirlenen vadede geri teslim ederek, borç verdiği tutar ile faizi geri almaktadır (Yetim, 1997: 6).

Ters repo işlemi ile menkul kıymet alımında, menkul kıymetin mülkiyeti yetkili kuruluşa geçmekte ve getirileri de aksi belirtilmedikçe yetkili kuruluşa ait olmaktadır. Vade tarihinde, menkul kıymetin mülkiyeti kararlaştırılan bedelin ödenmesi ile tekrar karşı tarafa geçmektedir. Ters repo ile alınan menkul kıymetlerin, işlem tarihi ile vade arasındaki süre içinde kalmak ve vadesi geri satma vadesini geçmemek koşuluyla, repo işlemi ile yeniden satılması mümkündür.

Ters repo işlemi genelde iki kurum arasında yapılmaktadır. Örneğin TCMB'nın açmış olduğu bir ters repo ihalesine giren aracı kurum, elinde bulunan ters repoya konu olabilecek menkul kıymetleri sonradan geri almak taahhüdü ile satmakta ve karşılığında para tahsil etmekte, vadenin bitiminde de anlaşmış oldukları miktar üzerinden menkul kıymetleri geri almaktadır.

Böylece aracı kurum bir anlamda elinde bulunan menkul kıymetleri teminat göstermek amacıyla kredi kullanmış olmaktadır (Tanör, 1999: 275).

Aracı kurumlar, borsada müşteri nam ve hesabına, kendi namına müşteri hesabına veya kendi nam ve hesaplarına, borsa dışında ise sadece kendi nam ve hesaplarına bu işlemleri gerçekleştirebilmektedirler Aracı kurumlar, repo ve ters repo işlemlerinde ancak kendi mülkiyetlerinde olan menkul kıymetleri kullanabilmektedirler.

1.5.5. Yatırım Danışmanlığı Faaliyeti

Yatırım danışmanlığı; karşılığında herhangi bir maddi menfaat temin etmek suretiyle, müşterilere sermaye piyasası araçları ile bunları ihraç eden ortaklık ve kuruluşlar hakkında, sermaye piyasası ile ilgili diğer konularda yönlendirici nitelikte yazılı veya sözlü yorum ve yatırım tavsiyelerinde bulunulması faaliyetidir. SPK'dan yetki belgesi almış aracı kurumlar yatırım danışmanlığı faaliyetini müşterileri ile sözleşme imzalayarak yürütebilmektedirler (İMKB, 2008: 51).

Yatırım danışmanlığında müşterilere sadece yönlendirici bilgiler verilmekte, bir portföyün yönetilmesi ve bu amaçla alım satım yapılması mümkün olmamaktadır (Tanör, 1999: 241). Bu hizmet sonucunda yatırımların nasıl olacağı konusunda kararı verecek olan yine müşterinin kendisi olup, bu açıdan portföy yöneticiliği faaliyetinden ayrılmaktadır. Aracı kurumlar yatırım danışmanlığı faaliyetini sürdürürken, müşterilerine gerçek dışı bilgilere dayalı tavsiyelerde bulunmayacakları gibi verecekleri yatırım tavsiyelerini güvenilir belge, destekleyici rapor ve analizlere dayandırmak zorundadırlar.

Yatırım danışmanlığı faaliyetinde bir diğer önemli husus da internetin artan kullanımı sonucu yaşanan gelişmelerdir. İnternet günümüzde en önemli finansal bilgi kaynağı olmuş, böylece yatırımcılar işlem gören şirketlerin durumunu ve piyasalarda meydana gelen değişimleri anında öğrenebilir hale gelmişlerdir Bu durum sermaye piyasalarında bilginin eşit dağılımı konusunda önemli bir adım olmakla beraber, bu kadar büyük bir bilgi yığının

yorumlanması ayrı bir sıkıntı oluşturmuştur. Dolayısıyla yatırım danışmanlığı hizmetinin sunuş biçimi değişse de, ortalama bir yatırımcı için bu faaliyet her zaman önemini korumuştur.

1.5.6. Portföy Yöneticiliği Faaliyeti

Portföy oluşturulması çeşitli finansal varlıkların bir araya getirilmesini ifade etmekte olup, portföy oluşturulmasındaki amaç; gelir elde ederken oluşabilecek riski, farklı sermaye piyasası araçları üzerine dağıtmaktadır. Portföy yöneticiliği faaliyeti ise finansal varlıklardan oluşan portföylerin, her bir müşteri adına, müşterilerle yapılacak portföy yönetim sözleşmesi çerçevesinde maddi bir menfaat sağlamak üzere vekil sıfatıyla yönetilmesidir (İMKB, 2008: 46). Yönetilen portföyler, yatırım ortaklıkları ve yatırım fonları gibi kurumsal yatırımcılara ait olabileceği gibi bireysel yatırımcılara da ait olabilir.

Portföy yöneticiliği faaliyeti esas olarak SPK düzenlemeleri çerçevesinde kurulmuş portföy yönetim şirketleri³ tarafından yapılırsa da, SPK'dan yetki belgesi alması koşuluyla aracı kurumlar tarafından da yapılabilmektedir. Aracı kurumların müşterilerin portföylerini ayrı ayrı oluşturması, portföylere ilişkin işlemleri müşteri bazında ayrı ayrı izlemesi, müşteri menfaatini öncelikle gözeterek müşteri için uygun yatırımlar yapması gerekmektedir.

Portföy yöneticiliği faaliyetinde bulunan aracı kurumlar, müşteri portföyündeki sermaye piyasası araçlarını ve nakdi kendi uhdelelerinde bulunduramaz, müşterilere önceden saptanmış belirli bir getiriye sağlama garantisi veremezler.

³ SPK Seri:V, No:59 sayılı Tebliğ uyarınca portföy yönetim şirketlerinin, bizzat alım satım aracılık faaliyetinde bulunmaları mümkün olmadığı için, yatırımcıların alım satım emirlerinin gerçekleştirilmesini sağlamak üzere bir veya birden fazla aracı kurumla aracılık sözleşmesi yapmaları gerekir.

1.5.7. Sermaye Piyasası Araçlarının Kredili Alım, Açığa Satış ve Ödünç Alma ve Verme Faaliyetleri

Sermaye piyasası araçlarının kredili alım, açığa satış ve ödünç alma ve verme işlemleri, SPKn'nun 30.maddesi anlamında ayrı birer sermaye piyasası faaliyeti olmayıp, esas olarak alım satıma aracılık faaliyetinin bir parçasıdır. Bununla birlikte, bu işlemler kendilerine has özellikler ve riskler taşıdığından ayrı bir düzenleme konusu olmuşlardır. Piyasadaki işlem hacmini arttırıcı nitelikteki bu işlemlerin sermaye piyasası mevzuatında ayrı bir düzenleme olarak ele alınmasındaki en önemli sebeplerden biri, 1994 yılında Türk sermaye piyasasında yaşanan krizdir.

Yaşanan bu süreçte aracı kurumlar, emanetlerinde bulunan müşteriye ait hisse senetlerini teminat vermek suretiyle bankalardan kredi almışlar ve bu kredileri müşterilerine kredili menkul kıymet almak amacıyla kullanmışlardır. Menkul kıymet piyasasının yükseliş trendinde olduğu dönemlerde sıkıntı yaratmayan bu işlemler, piyasanın düşüş trendine girdiği dönemde, bankaların kredili işlemler nedeniyle teminattaki hisse senetlerini nakde dönüştürmek amacıyla satmaları satış yönündeki baskıyı artırmış, bu durum piyasanın düşüş trendini, dolayısıyla çöküşünü hızlandırmıştır. Piyasadaki satış baskısının artması, teminat olarak alınan senetlerin piyasa değerinin verilen kredi tutarının altında düşmesinden kaynaklanmış, bu süreçte açığa satış işlemleri de düşüş trendini hızlandıran bir etken olmuştur. Yaşanan bu kriz sonrasında, birçok aracı kurum ödeme güçlüğüne düşerken binlerce yatırımcı da zarara uğramıştır (Küçüksözen, 1999: 154).

Bu gelişmeler SPK'nın, bu özellikli işlemleri ayrı bir Tebliğ ile düzenleyerek daha sıkı kurallara ve denetime bağlamasına sebebiyet vermiştir. Bu kapsamda belirtilen işlemleri gerçekleştirecek aracı kurumların bu işlemlerle ilgili kontrol mekanizmalarını sağlamak üzere gerekli teknik donanımı sağlamaları, yeterli teknik ve mesleki bilgiye sahip, müşterilerin risklerini günlük olarak takip edip raporlayacak bir personel bulundurmaları, hatta bir kredi komitesi oluşturmaları, bu komitenin görev ve yetkilerinin aracı

kurumların iç kontrol prosedürlerinde belirtilmesi gerekmektedir. Bu üç özellikli işlem aşağıda ayrı başlıklar halinde incelenmektedir.

1.5.7.1. Kredili Alım İşlemleri

Kredili alım işlemleri; kredi kullanarak sermaye piyasası aracı satın alınmasını ifade etmektedir. Sermaye piyasası aracının fiyatının gelecekte artacağı beklentisi içinde olan müşteriler, kredi kullanarak sermaye piyasası aracı almakta ve sermaye piyasası aracının değeri yükseldiğinde sermaye piyasası aracını satarak kredi borcunu geri ödemektedirler.

Sermaye piyasası aracı alım işlemlerinde kredi kullanılması, yatırımcıların işlem tarihinde gerekli olan nakde sahip olmamaları veya borcun kaldıraç etkisinden faydalanmak istemelerinden kaynaklanmaktadır. Bu işlem sonucunda kredi kullanılarak alınan sermaye piyasası aracının fiyatı, yatırımcının beklentisi yönünde artarsa borçlanmanın kaldıraç etkisiyle işlemin karı artarken; fiyat yatırımcının beklentisinin aksine aşağıya doğru olursa, işlemten kaynaklanan zarar kullanılan kredinin tutarına bağlı olarak artmış olacaktır (Alp,1991: 5).

Kredili işlem yapılabilmesi için, aracı kurum nezdinde müşteri adına “kredi hesabı” açılması ve asgari unsurları sermaye piyasası mevzuatında belirlenen bir çerçeve sözleşmesinin imzalanması gerekmektedir. Aracı kurumlar müşterilerine bankalardan, Takasbank’dan veya SPK’nın uygun gördüğü diğer kurumlardan aldığı krediyi kullanılabildiği gibi kendi kaynaklarını kullanırmak suretiyle de müşterilerine kredi verebilmektedir.

Aracı kurumlar müşterilerine kredi sağlamalarının sebebi hem faiz geliri hem de işlem hacminin yükselmesi nedeniyle komisyon geliri elde etmektir. Bununla birlikte, aracı kurumların verebilecekleri bu kredilerin toplam tutarı, “Sermaye Piyasası Araçlarının Kredili Alım, Açığa Satış ve Ödünç Alma ve Verme İşlemleri Hakkında Tebliğ (SPK Seri: V, No: 65 sayılı Tebliğ)”de aracı kurumların özsermayeleri ile ilişkilendirilerek sınırlandırılmıştır. Ayrıca, aracı kurumlar da fiyatların düşmesi halinde,

müşterilerinin yükümlülüklerini yerine getirememesine ilişkin riski azaltmak amacıyla müşterilerinden işlemlere başlamadan önce teminat (özkaynak) almaktadırlar. Bu özkaynak, kredili olarak satın alınacak sermaye piyasası aracının cari piyasa değerinin %50 oranında olmaktadır. Başlangıç teminatı dışında, menkul kıymet piyasalarında fiyatlar sürekli dalgalanma eğilimi gösterdiğinden, kredili işlem boyunca özkaynak oranının asgari %35 olması gerekmektedir. Belirtilen hususların dışında müşteri özkaynağının kullanılması, özkaynak tamamlama bildirimi, kredi hesabından nakit çekilmesi gibi hususlara ilişkin esaslar da sermaye piyasası mevzuatında düzenlenmiştir.

1.5.7.2. Açığa Satış İşlemleri

Açığa satış işlemi, sahip olunmayan sermaye piyasası araçlarının satılmasını ya da satışa ilişkin emrin verilmesini ifade etmektedir. Açığa satış yapmak için gerekli izni almış bir aracı kurum ister kendi hesabına isterse müşteri adına bu işlemleri yapabilmektedir.

Açığa satış işlemlerinde, kredili alım işleminin tersine, sermaye piyasası aracının fiyatının düşeceği beklentisi bulunmaktadır. Böylece fiyatlarının düşmesi beklenen sermaye piyasası aracı önceden ödünç alınıp satılmakta, daha sonra fiyatlar düştüğünde ise düşük fiyattan geri alınarak ödünç verene iade edilmekte, böylece satış ve alış fiyatları arasındaki fark kadar kar elde edilmektedir.

Açığa satış işleminin sermaye piyasası mevzuatına göre açığa satışa konu olacak sermaye piyasası aracının en son gerçekleşen işlem fiyatından daha yüksek bir fiyat üzerinden yapılması gerekmektedir. Ancak en son gerçekleşen fiyatın bir önceki fiyattan daha yüksek olması halinde, açığa satış işlemi en son gerçekleşen fiyat düzeyinden yapılabilmektedir. Söz konusu düzenlemenin amacı, açığa satış işlemlerinin piyasayı olumsuz etkilemesini önlemek olup, yatırımcıyı koruması açısından önemlidir. Tersî durumda yani gerçekleşen en son işlem fiyatının altında bir fiyattan açığa

satış yapılabilmesi halinde, açığa satış işlemleri fiyatların daha da düşmesine neden olabilmektedir. Bu durum, açığa satışa konu sermaye piyasası aracını elinde tutan diğer yatırımcıların zararına yol açacaktır. Ayrıca, böyle bir durumda açığa satış yapan kişiler, açığa sattıkları sermaye piyasası araçlarını, açığa satış sonucu daha da düşen fiyatlardan geri alabilecekleri varsayımı ile açığa satış tutarını arttırabileceklerinden, fiyat düşüşü hızlanabilecektir. 1994 yılında yaşanan finansal krizde bu tür işlemlerin önemli bir payı olduğunu söylemek mümkündür (Kılıç, 1997: 84–85; Küçüksözen, 1999: 156–157).

Açığa satış işlemlerinde de riski sınırlayabilmek için teminat kuralı kredi alım işlemlerinde belirtilen oranlarda uygulanmaktadır. Bununla birlikte, kredili olarak alınmış menkul kıymetler, açığa satış işlemlerinde müşteri özkaynağı olarak kullanılmamaktadır.

1.5.7.3. Ödünç Alma ve Verme İşlemleri

Sermaye piyasası aracı ödünç alma ve verme işlemi ilgili çerçeve sözleşmede belirlenen esaslar dahilinde, ödünç veren tarafından ödünç alan tarafa belirli bir dönem için sermaye piyasası araçlarının verilmesi ve aynı cins sermaye piyasası aracının mislen geri alınmasını ifade etmektedir.

Aracı kurumlar ödünç alanlar grubu içerisinde önemli bir paya sahiptir. Açığa satış işlemi sonunda ya da sermaye piyasası aracının satışlarında teslim etmeme riskini azaltmak veya ortadan kaldırmak amacıyla ödünç sermaye piyasası aracı işlemine başvurulmaktadır (Uludağ, 2001: 121).

Aracı kurumlar kendi nam ve hesaplarına tuttıkları sermaye piyasası araçlarını veya müşteriler tarafından verilen yetki çerçevesinde müşterilerin hesaplarında bulunan sermaye piyasası araçlarını başka bir kişi veya kuruluşa ödünç olarak verebilmektedirler. Ödünç süresi içinde ödünç alınan sermaye piyasası araçlarına ilişkin haklar ödünç verene ait olup, bu haklar sözleşme çerçevesinde kullanılmaktadır.

Ödünç alma ve verme işlemlerinde asgari özkaynak oranı SPK Seri: V, No: 65 sayılı Tebliğ’de %100 olarak belirtilmiştir. Yani ödünç alan, ödünç aldığı sermaye piyasası araçları karşılığında, ödünç veren tarafa ödünç alınan sermaye piyasası araçlarının cari değerinin %100’ünden az olmamak kaydıyla, aralarında serbestçe belirlenecek tutarda özkaynak vermek durumundadır.

1.5.8. Aracı Kurumun Kendi Portföyü ile İlgili Faaliyetler

Aracı kurumların varlık yapılarının çok büyük bir kısmının dönen varlıklardan, dönen varlıklar altında en büyük kalem ise nakit ve nakit benzeri kalemlerden (vadeli mevduat, yatırım fonları, ters repo ve borsa para piyasasından alacakların toplamından) meydana geldiği aracı kurum sektörü hakkında açıklamalar yapılırken belirtilmiştir.⁴ Yine bu açıklamalar sırasında aracı kurumların temel gelirlerinin sermaye piyasası faaliyetleri sonucunda elde ettikleri komisyon ve hizmet gelirleri, müşterilerini kendi ve yabancı kaynaklarından kredilendirmeleri neticesinde sağladıkları faizler, ödünç menkul kıymet işlemlerinden elde edilen gelirler olduğu ifade edilmiştir.

Aracı kurumlar bu esas faaliyetlerinin yanında kendi portföyleri vasıtasıyla alım satım işlemleri gerçekleştirerek de kazanç elde edebilmektedirler. Bu alım satım faaliyeti genel olarak hisse senetleri üzerinde yoğunlaşmakla birlikte, vadeli işlem ve opsiyon borsasında işlem gören vadeli işlem sözleşmelerinde de görülmektedir.

Ayrıca aracı kurumların bankalar gibi devlet tahvili ve hazine bonusu portföyü taşımaları ve faiz oranlarındaki değişimlere bağlı olarak portföy kazancı elde etmeleri de mümkündür. Öte yandan aracı kurumların devlet tahvili ve hazine bonusu (DİBS) taşımalarının nedenlerinden biri repo işlemlerinde bunları teminat olarak kullanmak istemeleridir. Zira aracı kurum müşterileri piyasanın durumuna ve beklentilerine bağlı olarak kimi zaman

⁴ “1.4. Türkiye’de Aracı Kurum Sektörünün Durumu” bölümüne bakınız.

hisse senedinde veya diğer yatırım araçlarında, kimi zaman ise nakitte kalmayı tercih edebilmektedirler. Doğal olarak nakitte kaldıkları zamanlarda paralarının değerlendirilmesini talep etmekte, bu durumda mevduat kabul etmeleri yasal açıdan mümkün olmayan aracı kurumlar bu müşterileri ile repo anlaşması yapabilmektedirler. Müşterilerle yapılan repo işlemine, hali hazırda bir faiz geliri elde edilen DİBS'lerin geçici bir süre için müşterilere daha düşük bir faiz oranı üzerinden satılması şeklinde de bakılabilmektedir. Bu anlamda bakıldığında, aracı kurumların portföylerindeki DİBS'leri kendi özkaynaklarıyla taşımak yerine, müşterileri ile yaptıkları repolardan elde ettikleri nakitlerle taşımaları da söz konusu olabilmektedir.

Aracı kurumların ellerindeki nakdi değerlendirdiği bir diğer piyasa Takasbank Borsa Para Piyasası'dır. Bu piyasa, kısa dönemli nakit fazlası olan aracı kurumlar ile kısa dönemli nakit ihtiyacı bulunup, bu ihtiyacını ellerindeki uzun vadeli varlıklarını elden çıkartmadan karşılamak isteyen aracı kurumların buluşmasını sağlamak için faaliyette bulunan bir piyasadır. Bu piyasada aracı kurumlar kendilerine tanınan işlem limitleri çerçevesinde ellerindeki nakdi belli bir faiz oranından kullandırarak faiz geliri elde etmektedirler (İMKB, 2008). Ayrıca, aracı kurumların borsa para piyasasından düşük faiz oranı ile borçlanıp, yüksek mevduat faizlerinden yararlanarak gelir elde etmeye çalışmaları da görülebilen bir stratejidir. Dolayısıyla ellerindeki nakdi kısa süreli vadeli mevduata yatıran aracı kurumlar da bulunmaktadır.

Aracı kurumların nakitlerini değerlendirebilecekleri bir başka alternatif de ters repo işlemi olup, bu şekilde faiz geliri elde edilebilmektedirler. Aracı kurumların ters repo işlemleri sadece kendi nakitleri ile sınırlı olmayıp, aracı kurumlar müşterilerin hesaplarında bulunan belli miktarın üstündeki nakitleri tek bir hesapta toplayarak günlük olarak ters repo ile değerlendirebilmekte ve elde ettiği bu geliri müşterine oransal olarak dağıtmaktadırlar. Aracı kurumlar bu işlemi borsa dışında yapabildikleri gibi, İMKB Tahvil ve Bono Piyasası Repo-Ters Repo Pazarında da gerçekleştirebilmektedirler.

Aracı kurumların kendi portföylerine yaptıkları işlemler yukarıda açıklandığı gibi tek bir piyasada gerçekleştirilen basit nitelikte işlemler

olabildiği gibi daha komplike şekilde de yapılabilmektedir. Örneğin VOB'un faaliyete geçmesi ve İMKB 30 Endeksine dayalı vadeli işlem sözleşmesinin işlem görmeye başlaması ile birlikte, spot ve vadeli piyasa arasında oluşan arbitraj imkânlarından yararlanmaya yönelik işlemler yaygınlaşmıştır. Buna göre, İMKB 30 Endeksi ile korelasyonu yüksek hisse senetleri belirlenerek ödünç alınmakta ve İMKB'de açığa satılmakta, bu işlem sonucunda alınan açık pozisyona karşılık gelecek şekilde VOB'da pozisyon alınmaktadır.

1.5.9. Aracı Kurumların Yapamayacakları İş ve İşlemler

Sermaye piyasasında güven unsurunun başlıca göstergesi olan aracı kurumlar, ancak SPKn ile izin verilen faaliyetlerde bulunabilirler. Bundan dolayı, geçmişten yaşanan bazı olumsuz tecrübelerin de etkisiyle, aracı kurumların sermaye piyasasında olan güveni azaltabilecek nitelikte ve asıl faaliyetleri ile bağdaşmayan bazı iş ve işlemleri yapmaları yasaklanmıştır. SPK Seri: V, No: 46 sayılı Tebliğ'in 58. maddesinde detaylı olarak sıralanan bu hususları kısaca aşağıda özetlenmiştir:

- Aracı kurumlar kendi mali taahhütlerini içeren evrak çıkaramaz, kendi hisse senetlerini temsil eden depo edilen menkul kıymet sertifikaları ihraç edemezler.
- Aracı kurumlar düzenlemeler dışında hiçbir ticari, sınaî ve zirai faaliyette bulunamazlar, gerekenden fazla taşınmaz mal edinemezler.
- Aracı kurumlar mevduat toplayamaz, müşterilerine belli bir getiri sağlanacağı yönünde herhangi bir yazılı veya sözlü taahhütte bulunamaz, gerçek dışı yazılı ve sözlü açıklamalarda bulunamazlar.
- Aracı kurumlar kendisine ve müşterilerine ait menkul kıymetleri yetkili Takas ve Saklama Kuruluşu dışında hiçbir yerde tutamazlar.
- Aracı kurumlar müşterilerine ait sermaye piyasası araçları ve nakit üzerinde müşterilerin iradesi olmadan, kendileri veya üçüncü şahıslar lehine herhangi bir tasarrufta bulunamazlar. Ayrıca ortak, yönetici, ihtisas personeli,

iç ve dış denetçiler işleri dolayısıyla aracı kurum ve müşterileri hakkında öğrendikleri sırları açıklayamazlar.

1.6. ARACI KURUMLARIN KURULUŞ ŞARTLARI

Aracı kurumların kuruluş şartları ve yükümlülükleri SPK ile TTK tarafından yapılan düzenlemelerle belirlenmektedir. Bununla birlikte; aracı kurumlar faaliyetlerini ve yükümlülüklerini yerine getirirken TTK'ya göre daha özel bir kanun durumunda olan SPKn hükümlerine öncelik vermek zorundadırlar. Sadece SPKn'da hüküm bulmayan hallerde TTK hükümlerinin uygulanması, aracı kurumları diğer anonim şirketlere göre farklı kılmaktadır (Ünal, 1997: 79).

Aracı kurumların kuruluşuna SPK tarafından izin verilebilmesi için SPKn'un 33.maddesinde belirtilen şartların yerine getirilmiş olması gerekmektedir. Buna göre; aracı kurumların, anonim ortaklık şeklinde kurulmaları, hisse senetlerinin tamamının nama yazılı olması ve nakit karşılığı çıkarılması, ödenmiş sermayelerinin sermaye yeterliliği hususlarının açıklandığı "Aracı Kurumların Sermayelerine ve Sermaye Yeterliliğine İlişkin Esaslar Tebliği (SPK Seri: V, No: 34 sayılı Tebliğ)" uyarınca alım satım aracılığı, halka arza aracılık, repo-ters repo, portföy yöneticiliği ve yatırım danışmanlığı yetki belgelerinin tamamı için aranan asgari özsermaye tutarından az olmamak kaydıyla SPK tarafından belirlenecek tutardan az olmaması ve SPK'ca belirlenecek esaslar çerçevesinde blokajın yapılmış ve/veya teminatların yatırılmış olması, esas sözleşmelerinin SPKn hükümlerine uygun olması, kurucularının müflis olmaması, SPKn'nun söz konusu maddesinde belirtilen suçlardan mahkûm olmaması, mali güç ve itibara sahip olmaları gerekir.

SPK'nın daha kuruluş aşamasında bu şartları istemesinin sebebi aracı kurumlardan güçlü bir mali yapıya ve sermaye piyasasının güven unsurunu sarsmayacak özelliklerde kuruculara sahip olmalarını beklemesinden kaynaklanmaktadır.

1.7. ARACI KURUMLARIN FAALİYET ŞARTLARI VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Kuruluş işlemlerini tamamlayan aracı kurumların faaliyete geçmek üzere SPK'dan izin alabilmeleri için düzenlemelerde belirtilen genel şartları ve faaliyet konularına ilişkin özel şartları yerine getirmeleri ve faaliyetlerini yürütebilecek nitelik ve yeterlilikte olduklarının SPK'ca kabulü gerekir. Faaliyet izni başvuruları ayrı ayrı incelenerek SPK'ca uygun görülen aracı kuruma, icra edeceği faaliyetleri gösteren yetki belgeleri verilir. Alım satım aracılığı yetki belgesini alan aracı kurumlardan borsada işlem yapacak olanlar, ilgili borsadan "Borsa Üyelik Belgesi" almak zorundadırlar.

Aracı kurumların faaliyete geçebilmeleri için aranan şartlar SPK Seri: V, No: 46 sayılı Tebliğ'in 9.maddesinde ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Bu kapsamda; aracı kurumun kuruluş şartlarını kaybetmemiş, kuruluş sermayelerinin asgari kısmının nakden ve tamamen ödenmiş, faaliyet konularına göre SPK'ca öngörülen sermaye yükümlülüklerini yerine getirmiş olması gerekir.

Aracı kurumların faaliyet şartlarının önemli bir kısmı da personel ile ilgilidir. Aracı kurumların ortak, yönetici, ihtisas personeli, müfettiş ve TTK uyarınca atanan denetçileri yukarıda belirtilen maddenin (d) bendindeki şartları taşımaları gerekmektedir. Ayrıca yönetim kurulu üyeleri hariç olmak üzere aracı kurum yöneticilerinin 4 yıllık lisans eğitimi veren kurumlardan, ihtisas personelinin ise en az liseden mezun olmaları şarttır. Personel açısından aranan bir diğer şart ise genel müdürün münhasıran bu görev için istihdam edilmiş olması, genel müdür ve genel müdür yardımcılarının mali piyasalar veya işletmecilik alanlarında en az 7 yıllık mesleki tecrübeye veya SPK'nın lisanslamaya ilişkin düzenlemeleri uyarınca Sermaye Piyasası Faaliyetleri İleri Düzey Lisans Belgesine sahip olmasıdır.

Bu şartların arasında iç kontrol ve denetim sisteminin kurulması da yer almaktadır. Tercih edilen faaliyet konularına uygun hizmet birimlerinin kurulmuş, bu birimler için yeterli personel kadrosunun oluşturulmuş, faaliyet konularına uygun sağlıklı bir yönetim, SPK'ca yapılan düzenlemelere uygun

muhasabe kayıt, bilgi ve belge sistemi ile düzenli iş akışı ve haberleşmeyi sağlayacak yeterli bir organizasyonun kurulmuş, teknik donanımın sağlanmış, SPK düzenlemelerine uygun bir iç kontrol ve denetim sisteminin kurulmuş, personelin buna uygun görev tanımları ile yetki ve sorumluluklarının belirlenmiş ve kurum uhdesinde bulunacak nakit ve kıymetli evrak ile diğer bütün varlıkların asgari yangın ve hırsızlık rizikolarına karşı sigorta ettirilerek bu konuda gerekli diğer güvenlik önlemlerinin alınmış olması gerekir.

Ayrıca aracı kurumların faaliyete geçebilmeleri için mevzuatta öngörülen teminat ve blokajları tesis etmiş, TSPAKB'ne üye olmak üzere başvurmuş ve Yatırımcıları Koruma Fonu'na katılmış olmaları zorunludur. Bu süreci tamamlayan aracı kurumlar daha sonra SPK'ca verilecek süre içinde, faaliyet izni almak üzere başvuru yaparlar.

Avrupa Birliği'nin sermaye piyasalarına ilişkin düzenlemelerine uyum kapsamında, SPK Seri: V, No: 46 sayılı Tebliğ'e aracı kuruluşların sermaye piyasası faaliyetlerinin yürütülmesi sırasında birtakım ilke ve esaslara uyma yükümlülüğünü düzenleyen hususlar eklenmiştir. Buna göre aracı kuruluşlar faaliyetlerinin yürütülmesi sırasında özetle işin gerektirdiği mesleki dikkat ve özeni göstermeleri, bu doğrultuda gerekli önlemleri almaları, işlemlerini gerçekleştirirken müşterilerinin çıkarını ve piyasanın bütünlüğünü gözeterek dürüst davranmalıdırlar. Ayrıca sahip oldukları kaynakları etkin bir biçimde kullanmaları, müşterileriyle olan ilişkilerinde müşteri ismine saklama uygulaması ve yatırımcıyı korumaya ilişkin diğer düzenlemeler ile müşteriye ilgilendiren tüm konularda yeterli bilgilendirme ve şeffaflığı sağlamaları gereklidir (Aslan, 2003: 15). Aracı kurumların yerine getirmeleri gereken yükümlülükleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

Blokaj Yükümlülüğü: SPK aracı kurumlar hakkında genel ve özel olarak ve/veya işlem bazında teminat istemeye ve bu teminatların kullanım esaslarını belirlemeye yetkilidir.

Müşteriyi Tanıma Kuralı: Avrupa Birliği düzenlemelerine paralel olarak SPK Seri: V, No: 46 sayılı Tebliğ ile müşteriyi tanıma kuralı getirilmiştir. Buna göre aracı kurumlar, 4208 sayılı Karaparanın Aklanmasının Önlenmesine

Dair Kanun ve ilgili mevzuat hükümleri uyarınca hesap açmadan önce müşterilerinin kimlik bilgilerini tespit etmeleri gerekmektedir. Aracı kurumlar ayrıca müşterilerinin risk ve getiri tercihleri, yatırım araçları ve mali durumları hakkında yeterli bilgiye sahip olmak amacıyla standart formları geliştirmek, bu formlarda yer alan bilgileri güncelleştirmek ve formları saklamak zorundadırlar. Müşteriyi tanıma kuralı, diğer yararlarının yanı sıra aracı kurumlar bir müşteriye yatırım tavsiyelerinde bulunurken söz konusu tavsiyenin müşterinin mali durumu, risk ve getiri tercihleri için uygun olup olmadığı konusunda nesnel temellere dayanan bilgilere sahip olmalarını sağlamaktadır.

Çerçeve Sözleşme İmzalama Yükümlülüğü: Aracı kurumlar müşterileriyle alım satıma aracılık, portföy yöneticiliği, yatırım danışmanlığı, repo-ters repo, türev araçların alım satımına aracılık, kredili menkul kıymet, açığa satış ve menkul kıymetlerin ödünç işlemi yapmaya başlamadan önce, yazılı bir sözleşme yapma zorunluluğu düzenlenmiştir.

Tescil ve İlan Yükümlülüğü: Her türlü yetki ve izin belgesi, şube, irtibat bürosu veya acente izni ile işletme adı kullanım izni, konuya ilişkin SPK izninin tebliğini izleyen 15 gün içinde ilgili ticaret siciline tescil ettirilir. Ayrıca herhangi bir faaliyetin iptal edilmesi veya geçici olarak durdurulması halinde ticaret siciline ilişkin ne gibi işler yapılacağı ve buna ait ilan yükümlülükleri sermaye piyasası mevzuatında ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Tescil ve ilan yükümlülüğü, özellikle Ankara, İstanbul gibi büyük şehirler dışında yaşayan ve bu tür bilgilere İMKB veya SPK üzerinden ulaşması daha zor olan küçük yatırımcıların bilgilendirilmesine kolaylık sağlayacak bir yükümlülük olarak düşünülmektedir.

Bildirim Yükümlülüğü: Aracı kurumların çeşitli konularda, SPK ve TSPAKB'ne yapması gereken bildirimler, SPK Seri: V, No: 46 sayılı Tebliği'nin 18. maddesi ile tek bir maddede toplanmıştır. Aracı kurum tarafından gönderilen bu bildirimlerin zamanında ve doğru bir şekilde yapılması, aracı kurumlara yönelik etkin bir gözetim sağlanması, aracı kurumda meydana gelen değişikliklerden haberdar olunulması, dolayısıyla güven ortamının korunması açısından önemlidir. Örneğin; aracı kurumlar

ortakları, personeli, müşterileri ve diğer kurumlar aleyhine açtıkları dava ve takipler ile bunların kendileri aleyhine açtıkları dava ve takipleri ve sonuçlarını öğrendikleri tarihi izleyen 15 gün içinde TSPAKB'ne yazılı olarak bildirim yükümlülüğü altındadırlar. Böyle bir bildirim sonucu, aracı kurumun bir müşterisi tarafından aracı kurum aleyhine açılmış bir alacak davası öğrenilmiş olacaktır. Bu durumun aracı kurumun mali yapısı üzerinde yaratabileceği olası olumsuz etkileri önlemek amacıyla, muhasebe ilkelerinden "ihtiyatlılık" ilkesi gereğince, önceden karşılık ayrılıp ayrılmadığı, sermaye yeterliliği hesaplamalarında bu hususun dikkate alınıp alınmadığı, dolayısıyla aracı kurumun mali yapısının gerçekçi biçimde mali tablolara yansıtılıp yansıtılmadığı aracı kurum merkezinde inceleme yapmaksızın tespit edilmiş olacaktır (Aslan, 2003: 22).

Müşteri Hesap Numarası: Alım satım aracılık çerçeve sözleşmesi yapılan her müşteriye ayrı bir hesap numarası verileceği, bir müşteriye verilmiş olan hesap numarası, alım satıma aracılık çerçeve sözleşmesinin sona erme tarihinden on yıl geçmedikçe bir başka müşteriye verilemeyeceği hükme bağlanmıştır.

Ortaklık Yapısı Değişiklikleri: Aracı kurumların ortaklık yapısındaki değişikliklere ilişkin maddede belirlenen esaslar uyarınca; bir kişinin aracı kurum sermayesinin %10'u veya daha fazlasını temsil eden payları edinmek suretiyle aracı kurum ortağı olması veya bir ortağa ait payların aracı kurum sermayesinin %10, %20, %33 veya %50'sini aşması sonucunu veren pay edinimleri ile bir ortağa ait payların yukarıdaki oranların altına düşmesi sonucunu veren pay devirleri SPK'nın iznine tabi kılınmıştır. Yine yönetsel veya denetimsel imtiyaz veren veya intifa hakkı taşıyan hisse senetlerinin devri herhangi bir orana bakılmaksızın SPK iznine tabidir. Ortaklık yapısı ile ilgili hususlar SPK Seri: V, No: 46 sayılı Tebliğ'in 16.maddesinde detaylı olarak düzenlenmiştir. Madde ile aracı kurumun yönetim ve denetim yapısına hakim olacak kişilerin bilinmesi, dolayısıyla bu kişiler için aranan şartlara uygunluğun tespit edilebilmesi amaçlanmakta olup, bir kişinin aracı kurum sermayesinde bir pay bile olsa yönetsel veya denetimsel imtiyaz veren pay

edinimi sonuçta yönetimde değişikliğe yol açabileceğinden, imtiyazlı payların devrinde herhangi bir oran öngörülmezsizin SPK izni şartı getirilmiştir.

1.8. ARACI KURUMLARIN ÖRGÜT YAPILARI

Her ticari işletmede olduğu gibi aracı kurumlar da işlemlerini yerine getirmek amacıyla bir merkez kurmak zorundadırlar. Bununla birlikte aracı kurumlar, sermaye piyasası işlemlerine hız katacağı ve piyasaya katılım oranını yükselteceği düşüncesiyle merkezlerinin dışında birimler oluşturarak örgüt yapılarını genişletmeye çalışmaktadırlar. Bu bakımdan aracı kurumların örgüt yapısı, genel olarak merkez ve merkez dışı birimler olmak üzere iki ayrı başlık altında incelenebilir ([İnceoğlu, 2004: 63](#)).

1.8.1. Aracı Kurum Merkez Birimi

Sermaye piyasası mevzuatında aracı kurum merkez birimi ile ilgili detaylı bir düzenleme bulunmamaktadır. Aracı kurumlar merkez birimde kurumun yönetim, operasyon ve denetim gibi ana işlevleriyle birlikte doğrudan satış faaliyetlerini sürdürmektedirler.

1.8.2. Aracı Kurum Merkez Dışı Birimler

Aracı kurumların merkez dışı örgütleri; şube, irtibat büroları, banka ya da bankalarla tesis edilen acentelikler ve mevsimlik hizmet noktalarından oluşur. Aracı kurumların yurt dışında da şube ve irtibat bürosu açmaları ve acentelik tesis etmeleri mümkündür.

Mevsimlik hizmet noktaları dışındaki tüm merkez dışı örgütlerin kurulması, SPK iznine tabidir. Bunun için, aracı kurumların faaliyetlerini ilgili SPK düzenlemelerine uygun şekilde yürütebilecek nitelik ve yeterlilikte

oldukları, mevzuata uyum konusunda gerekli özeni gösterdikleri kanaatinin SPK tarafından takdir edilmesi gereklidir.

Tüm merkez dışı birimlerin, düzenlemelerin gerektirdiği şartları yerine getirmemesinden ve bu birimlerin yapacağı iş ve işlemlerden kaynaklanan her türlü hukuki ve cezai sorumluluk aracı kurama aittir. Merkez dışı birimlerin mevzuata aykırı iş ve işlemlerinin tespiti halinde, SPK tarafından düzenlemelerde belirtilen şekilde çeşitli yaptırımlar uygulanabilir.

Aşağıda aracı kurumlara ait merkez dışı birimler hakkında açıklamalara yer verilmiştir.

1.8.2.1. Aracı Kurum Şubeleri

Aracı kurumlar, merkez dışındaki işlerini yürütebilmek amacıyla SPK'dan izin alarak kendi ticaret unvanları altında sınırlı bağımsız birimler şeklinde nitelendirilen şubeler açabilmektedirler. Şubeler, aracı kurumun yetkili olduğu sermaye piyasası işlemlerini, aracı kurum tüzel kişiliği altında gerçekleştirebilen birimlerdir. Dışarıya karşı sınırlı bir bağımsızlığa sahip olan şube, merkez işletme nam ve hesabına hareket etmek zorundadır. Şubenin malvarlığı, karı ve zararı merkeze aittir. Şube aracılığıyla elde edilen hakların, üstlenilen borçların sahibi şube değil, işletmenin kendisidir. Ancak şube hukuki bir işlem yapıp yapmamakta, kiminle yapacağına karar vermekte ve işlemin içeriğini tespit etmekte serbesttir ([İnceoğlu, 2004: 64](#)).

1.8.2.2. Aracı Kurum Acenteleri

Aracı kurumlar mali açıdan daha külfetli olan şube yerine, bankalar ile yazılı acentelik sözleşmeleri yapmak suretiyle faaliyet gösterebilirler ([Kayıhan, 2003: 49](#)). Acente, aracı kurum bünyesinden ayrı bir işletme, ayrı bir tüzel kişilik sıfatıyla yetkili olduğu sermaye piyasası faaliyetlerini gerçekleştiren birimdir. İlgili tebliğde acenteler için şube ve irtibat bürolarına

nazaran daha kapsamlı bir düzenleme getirilmiştir. Bu durum aracı kurum acentelerinin iş ve işlemlerinin daha dikkate değer olduğunu göstermektedir.

Aracı kurumlar sadece bankalarla acentelik tesis edebilmektedirler. Bankalar dışında başka gerçek kişi veya tüzel kişiler acentelik yapamazlar. Bankalara aracı kurumlar ile acentelik tesisi imkânı sağlanmasının temel nedeni yaygın şube ağı ve teknolojik altyapıları nedeniyle, sermaye piyasalarına katılma arzusunda olan yatırımcılara Türkiye çapında hizmet sunulmasının sağlanmasıdır (Aslan, 2003: 26). Bankalar acente sıfatıyla sadece aşağıdaki faaliyetlerde bulunabilirler:

- Acenteler sermaye piyasası araçlarına ilişkin alım ve satım emirlerinin aracı kuruma iletilmesine ve gerçekleşen emirlerin tasfiyesine aracılık edebilirler. Ancak acenteler sermaye piyasası araçlarının alım satımını yapamazlar.
- Acenteler halka arza aracılık faaliyeti kapsamında gişe hizmeti verebilirler. Bu hizmet müşterilerden gelen taleplerin toplanması, bu taleplerin aracı kurum merkezine iletilmesi, paranın tahsili ya da geri ödenmesi gibi işlemleri kapsamaktadır.
- Acenteler portföy yöneticiliği ve yatırım danışmanlığı faaliyetleri kapsamında sadece bu faaliyetlerin tanıtımını yapabilirler. Ayrıca portföy yöneticiliği faaliyetiyle ilgili olarak sadece tahsil ve tediye işlemlerini, yatırım danışmanlığı kapsamında ise aracı kurumdan gelen doküman ve bilgileri müşterilere açıklama hizmetini yürütebilirler.

1.8.2.3. Aracı Kurum İrtibat Büroları

Aracı kurumların, şube ve acenteler dışındaki bir diğer merkez dışı birimleri irtibat bürolarıdır. İrtibat bürolarının yetkileri şube ve acentelere göre oldukça sınırlıdır. İrtibat büroları sadece aracı kurumları ve onların yetkili olduğu sermaye piyasası faaliyetleri tanıtmak, müşteri emirlerini aracı kuruma

iletmek ile yetkilidirler. İrtibat bürolarının üçüncü kişilerle kendi başlarına ticari işlem yapmaları mümkün değildir.

1.8.2.4. Aracı Kurumların Yurtdışı Örgütleri

Aracı kurumlar SPK'dan izin almak şartıyla yurt dışında şube veya irtibat bürosu açabilirler, ilgili ülkede aracılık izni almış aracı kuruluşlar ile acentelik sözleşmesi yapabilir, acente bankaların yurtdışı şubeleri ile acentelik anlaşması yaparak aracılık faaliyetlerini yurtdışında da sürdürebilirler. Ayrıca aracı kurumlar yurt dışında herhangi bir borsaya SPK'dan izin alma şartıyla üye olabilir (İMKB, 2008: 68).

1.8.2.5. Aracı Kurumların Mevsimlik Hizmet Noktaları

Aracı kurumlar, yerleşik merkez dışı örgütleri dışında, mevsimlik hareketlere göre yoğun olan bölgelerde en fazla altı ay faaliyet gösterecek “mevsimlik hizmet noktaları” oluşturabilirler (İMKB, 2008: 68). Aracı kurumlar, bu noktalarda tanıtım yapabilir yatırımcılara bilgiye ulaşma imkânı (seans ekranı gibi) sağlayabilirler. Bu noktalar hiçbir şekilde ödeme ve tahsil yapamaz, emir dahi iletemezler (Karapınar, 2007: 69).

1.9. ARACI KURUMLARDA LİSANSLAMAYA İLİŞKİN ESASLAR

Sermaye piyasası alanında çalışanların mesleki yeterliliklerini gösterir lisans verilmesine ilişkin olarak “Sermaye Piyasasında Faaliyette Bulunanlar İçin Lisanslama ve Sicil Tutmaya İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ (SPK Seri: VIII, No: 34 sayılı Tebliğ)” yayınlanmıştır. Aracı kurumlar gerek merkez gerek merkez dışı birimlerinde çalışacak olan ihtisas personeli (müşteri temsilcileri, yatırım danışmanları, portföy yöneticileri vb.), müfettiş, teftiş

kurulu başkanı, iç kontrol elemanları ve yöneticilerin (müdür, müdür yardımcısı, yönetmen vb.) söz konusu Tebliğ'e göre lisans almak için sınava girmeleri zorunludur. Ancak yönetim kurulu üyeleri, genel müdür ve genel müdür yardımcıları için bu sınavlar ihtiyari tutulmuştur. Bu sınavlar çalışan personelin uzmanlık alanlarına göre çeşitli şekillerde her yıl bir kaç kez düzenlenmektedir. Aracı kurumda iç kontrol ve iç denetim ile ilgili alanlarda çalışacak olan personelden "İleri Düzey Lisans" belgesi istenmektedir.

Böylece bugüne kadar konusunda hiç temel eğitim almadan, sadece piyasalarda çalışarak deneyim kazanmış olan, mevzuat hakkında neredeyse hiçbir bilgisi olmayan yatırım danışmanı, müşteri temsilcisi gibi sıfatlarla çalışan birçok personel, yukarıda belirtilen tebliğ ile en azından temel düzey lisans belgesine sahip olarak genel ekonomi, sermaye piyasası mevzuatı, hisse senedi piyasaları gibi konularda temel bilgilere sahip olmuş, piyasada çalışan kalifiye eleman sayısı artmıştır.

1.10. ARACI KURUMLARDA DEFTER, BELGE VE KAYIT DÜZENİ

Aracı kurumlar, aracılık faaliyetlerine ilişkin muhasebe kayıt ve işlemlerine dayanak teşkil etmek üzere 1992 yılında yürürlüğe girmiş olan SPK Seri: V, No: 6 sayılı Tebliğ'de açıklanan form ve belgeleri eksiksiz olarak düzenlemek, saklamak ve menkul kıymet işlemleri ile ilgili muhasebe kayıtlarını bir gün içinde yasal defterlerine işlemek zorundadırlar. Tutulması zorunlu olan tüm belge ve kayıtlarda, silinemez yazı araçlarının kullanılması, silinti ve kazıntı yapılmaması; düzeltmelerin yanlış kaydın görülmesine engel olmayacak tarzda yapılması, boş satır bırakılmaması gerekmektedir.

Aracı kurumların ayrıca sermaye piyasası faaliyetleri dolayısıyla aldıkları ve yaptıkları her türlü yazışma, sözleşme, taahhüt, kefalet, diğer teminat senetleri ve mahkeme ilanları gibi belgeler ile kimlik tespiti amacıyla alınan ya da düzenlenen belgeleri, vekâletnameleri ve müşteri tanıma kuralı çerçevesinde düzenlenen belgeleri düzenli ve tasnif edilmiş bir biçimde saklamaları zorunludur. Aracı kurumların, aracılık faaliyetlerine ilişkin

düzenlemelerinde belirtilen defter ve belgeler yanında, düzenlenmesi gereken **belgeler** şunlardır:

- **Nakit Alındı-Ödendi Belgesi:** Aracı kurumlar müşterilerinden tahsilât yaptıklarında “Nakit Alındı Belgesi”, müşterilere ödeme yaptıklarında “Nakit Ödendi Belgesi” düzenlemekle yükümlüdürler. Müttesilsil sıra numarası izleyen bu belgelerin en az iki örnek olarak düzenlenmesi, nakit alındı belgesinin müşteriye imzalatılması ve belgelerin imzalı birer örneğinin müşteriye verilmesi diğer örneğinde kurumca saklanması gerekir.

- **İşlem Sonuç Formu:** Yapılan alım satımların, verilen hizmetlerin ve bunlar için alınan paraların mahiyetini göstermek üzere müttesilsil numaralı “İşlem Sonuç Formu” düzenlenir. Bu form iki nüsha halinde düzenlenerek imzalanır.

- **Hesap Ekstresi:** Müşterilerin talimatları ile gerçekleştirilen işlemleri gösteren belgedir. Kurumlar aldıkları emirleri müşteri bazında kayıt ederek, hesap ekstrelerini aylık dönemler itibarıyla ilgili dönemi izleyen 7 gün içinde müşterilerin adreslerine taahhütlü olarak göndermek zorundadırlar. Ancak, ilgili dönem içinde herhangi bir işlem yapmayan müşteriler ile hesap ekstresi gönderilmemesi hususunda sözleşme imzalanan müşterilere anılan belge gönderilmeyebilir.

- **Menkul Kıymet Giriş-Çıkış Fişleri:** Müşterilere veya aracı kuruluşlara ait menkul kıymetlerin aracı kuruluş menkul kıymet kasasına fiziken giriş ve çıkışlarında, menkul kıymet giriş veya menkul kıymet çıkış fişi düzenlenir ve belgelerin imzalı bir örneği müşterilere verilir.

- **Müşteri Emri Formu:** Müşteriler aracı kurumlara herhangi bir sermaye piyasası aracının alım ya da satım emrini verdikleri takdirde müşteri emri formu doldurmak zorundadırlar. Emirler esas olarak yazılı olmak zorundadır. Ancak sözlü olarak emir alındığı takdirde, aracı kurum tarafından sıra numarası takip eden listelere, emrin alınışı sırasında kaydedilir ve yazılı hale dönüştürülür. Kaydedildiği sıra numarası ve kodu o anda müşteriye bildirilir. Müşteri emri formu en az iki nüsha halinde düzenlenir ve imzalı bir örneğinin müşteriye verilmesi gerekmektedir.

- **Seans Takip Formu:** Müşteri emirleri formu esas alınarak seans öncesinde alınan tüm müşteri emirleri, aracı kurum merkezinde bilgisayar ortamında düzenlenen seans takip formuna zaman önceliğine göre otomatik olarak kaydedilir. Borsada seans sürerken alınan emirler de aynı şekilde seans takip formuna seans esnasında aktarılır. Zaman önceliği esasına uyularak, tüm emirleri zamanına göre sıralayabilecek bir sistem için gerekli altyapının oluşturulması zorunludur. Bu şekilde kaydedilen müşteri emirleri, yerine getirilmek üzere borsaya iletilir. Aracı kuruluşların kendi nam ve hesabına yapacakları alım ve satımlar da yukarıdaki esaslara göre izlenir. Aracı kuruluşlar seans bitiminde merkezde bilgisayar ortamında izlenen seans takip formunu yazılı hale getirirler. Yazılı hale getirilen seans takip formları birim yöneticisi tarafından imzalanır.

İşlem Dağıtım Listesi (Menkul Kıymet ve Müşteri İtibariyle): Borsa tarafından düzenlenen “Günlük İşlem Defteri” uyarınca gerçekleştirildiği saptanan işlemler, “İşlem Dağıtım Listeleri”ne kaydedilerek hak sahiplerine dağıtılır.

Yukarıda belirtilen belgelerden “Müşteri Emri Formu” dışında kalanlar için saklanması gereken süre TTK’nın 68/1 maddesi gereğince 10 yıldır. Gerçekleştirilen ve gerçekleştirilemeyen tüm müşteri emirlerine ilişkin “Müşteri Emri Formları” ile elektronik ortamda alınan emirlere ilişkin belgeler ile faks kayıtları ise düzenleme tarihinden itibaren **5** yıl süreyle saklanır. Sözlü emirlere ilişkin ses kayıtları emir tarihinden sonra gelen takvim yılı başından itibaren 2 sene süreyle saklanır. Bunlardan ihtilaflı olanların bu süre ile kayıtlı olmaksızın ihtilaf sonuçlanıncaya kadar muhafazası zorunludur.

Ayrıca aracı kurumlarla ilgili diğer düzenlemelerde de aracı kurumların hazırlamak zorunda oldukları belgeler, formlar ve kayıtlar belirtilmiştir. Bunlara örnek olarak; kamuyu aydınlatma ilkeleri gereğince düzenlenmesi gereken KAF’lar, türev işlemleri öncesi müşteriden alınması gereken “müşteri risk formu” veya sermaye yeterliliği gereğince oluşturulan “risk karşılığı tablosu” gösterilebilir.

Aracı kurumlar SPK Seri: V, No: 6 sayılı Tebliğ’de açıkça öngörülen belgelerin yanı sıra, SPK Seri: V, No: 46 sayılı Tebliğ’in atıf yaptığı TTK, VUK

ve menkul kıymetler borsalarına ilişkin mevzuat hükümleri çerçevesinde, işletmenin ihtiyacına uygun birinci sınıf tacirlerin tutmak zorunda oldukları **defterleri** tutmak zorundadırlar. Bu defterler aşağıda sıralanmıştır:

- Yevmiye Defteri (TTK ve VUK gereğince)
- Defter-i Kebir (TTK ve VUK gereğince)
- Envanter Defteri (TTK ve VUK gereğince)
- Genel Kurul Toplantı Tutanak Defteri (TTK ve VUK gereğince)
- Yönetim Kurulu Karar Defteri (TTK ve VUK gereğince)
- Ortaklar Pay Defteri (TTK ve VUK gereğince)
- Borsa İşlem Defteri (İMKB gereğince)
- Gelen Giden Evrak Defteri (SPK gereğince)

SPKn'a göre gelen ve giden tüm yazışmaların düzenli ve tasnif edilmiş bir biçimde saklanması zorunlu tutulduğundan, "Gelen Giden Evrak Defteri"nin tutulması zorunlu olmamakla birlikte, yazışmaların takibi açısından kolaylık sağlayacağından dolayı tercih edilmektedir.

Aracı kurumların mali yıl baz alınarak düzenlemesi gereken **mali tablolar** SPK'ca belirlenmiştir. Bu tabloların gerek yıllık gerekse ara dönemlerde düzenlenerek bağımsız denetimden geçirilmesi gerekir. Aracı kurumlar, hesap dönemlerinin bitimini izleyen 10 hafta içinde, bilançoları ve gelir tabloları ile ayrıntılı bağımsız denetim raporlarını SPK'ya ve borsa bülteninde yayımlanmak üzere ilgili borsaya göndermekle yükümlüdürler.

Aracı kurumların vergi mevzuatı kapsamında düzenlemek zorunda oldukları beyannameler ise Kurumlar Vergisi Beyannamesi, Gelir Vergisi Beyannamesi, Banka Sigorta Muamele Vergisi Beyannamesi, Yıllık Mali Tablolar, Yıllık Faaliyet Raporu ve Denetçi Raporu, Ara Mali Tablolar, Aylık Mizanlar ve Aylık İşlem Tabloları'dır.

Aracı kurumların düzenlemek ve yayımlamak zorunda oldukları mali tabloların sağlıklı karşılaştırma ve analiz yapılmasına elverişli, genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun şekilde düzenlenmelerini sağlamak, mali durumlarının güvenilir bir şekilde izlenebilmesine imkan hazırlamak amacıyla aracı kurum **hesap planı** ve kullanım esasları yasalarla düzenlenmiştir.

1.11. ARACI KURUMLARDA KAMUYU AYDINLATMA İLKELERİ

Türkiye’de kamuyu aydınlatma ve şeffaflık ilkesine ilişkin oldukça kapsamlı düzenlemeler SPK tarafından yapılmış ve 1991 yılında sermaye piyasasında “sürekli kamuyu aydınlatma” kavramına geçilmiştir. Bu kapsamda aracı kurumlar da sermaye piyasası faaliyetleri işlemleriyle ilgili olarak SPK’ya ve dolayısıyla yatırımcılara doğru, dürüst ve açık bilgi vermek zorundadırlar. SPK’nın aracı kurumları kamuyu aydınlatma yükümlülüğünü zorunlu kılmasının başlıca nedeni, yatırımcıların verecekleri yatırım kararlarını doğrudan etkileyen reklam ve ilanlarını gerçeğe uygun olması, abartılı olmaması ve mesleğin gerektirdiği ciddiyette olması gerekliliğidir (Manavgat, 1991: 123).

SPK, “Aracı Kuruluşların Kamuyu Aydınlatma Esaslarına İlişkin Tebliğ” ile faaliyette bulunan aracı kurumlara “Kamuyu Aydınlatma Formu (KAF)” düzenleme zorunluluğu getirilmiştir. Bu formların tam, doğru, yeterli ve güncel bilgileri içermesinden aracı kurum yönetim kurulu sorumlu tutulmuştur. Buna göre aracı kurumlar KAF’ları gerek imzalı ve basılı olarak, gerekse de güvenli teknolojik altyapısı sağlanmış bir şekilde elektronik imzayı haiz olarak elektronik ortamda olmak üzere üçer aylık dönemler itibarıyla düzenleyip TSPAKB’ne iletmekle yükümlüdürler.

KAF’ların web sitesinde yayınlanması yoluyla kamuya duyurulması dışında aracı kuruluşlar, formun güncel halini merkez ve merkez dışı örgütlerinde ve sermaye piyasası faaliyetlerinin fiilen yürütüldüğü şubelerinde, talep edildiğinde yatırımcıların incelemesine sunulmak üzere basılı olarak bulundurmaları gerekmektedir. Bunun yanında aracı kurumlar web sitelerinde, konunun önemini azaltmayacak ve yatırımcının dikkatini çekecek şekilde aracı kurumun SPK’dan alınmış yetki belgesi olduğunu; aracı kurumun kamuyu aydınlatma formunun www.tspakb.org.tr adresinde sürekli olarak ilan edildiğini; formun, www.tspakb.org.tr adresindeki web sitesinden ücretsiz olarak temininin mümkün olduğu gibi kamuya aydınlatma ilkelerini belirten duyuru metnine yer vermeleri zorunludur. Ayrıca aracı

kurumlar, “Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP)⁵” kapsamında finansal tablolarını, özel durum açıklamalarını ve diğer bildirimlerini internet üzerinden SPK ve İMKB’ye iletmektedirler.

1.12. ARACI KURUMLARDA SERMAYE YETERLİLİĞİ

Sermaye piyasasının ve aracı kurumların istikrar içinde gelişip büyüebilmesi için en fazla ihtiyaç duyulan unsur güvendir. Aracı kurumların güven yaratmadaki en önemli aracı ise sermayeleridir. Bu bakımdan bir aracı kurumun faaliyetlerini sürdürebilmesi için temel kaynakları olan sermayelerinin krizlere karşı korunması ve yeterli düzeyde tutulması gerekmektedir.

Sermaye yeterliliği kavramı 1988 yılında yayımlanan Basel I Uzlaşısı ile önem kazanmaya başlamıştır. Bunu takiben, Avrupa Birliği tarafından Basel I Uzlaşısı esas alınarak “Avrupa Birliği Sermaye Yeterliliği Direktifi” 1993 yılında yayımlanmış ve sadece bankaların değil, aynı zamanda yatırım şirketleri ve aracı kuruluşların da yeterli sermaye bulundurmaları gerektiğini düzenlemiştir. Ülkemizde de SPK Seri: V, No: 34 sayılı Tebliğ ile söz konusu Direktife paralel standartlar getirilmiş, 1998 yılından bu yana aracı kurumların sermaye durumlarının takibi SPK tarafından sağlanmıştır (Özdemir, 2004: 2–4).

Aracı kurumlarda sermaye yeterliliği, aracı kurumların maruz kaldıkları risklere karşı mali yükümlülüklerini karşılayacak düzeyde likit varlığa sahip olmaları anlamına gelmektedir. Aracı kurumların mali tabloları incelenerek mevcut mali durumlarını tespit etmek mümkün iken ayrıca sermaye yeterliliği düzenlemelerine gidilmesinin sebebi, krizlerde sermayenin koruyucu etkisi

⁵ Sermaye piyasalarında işlem gören halka açık şirketlerin ve tüm aracı kuruluşların kamuyu aydınlatma amacı ile finansal tablolarının, özel durum açıklamalarının ve diğer bildirimlerinin bilgisayar ağları üzerinden elektronik imza teknolojisi kullanılarak güvenli bir şekilde iletilmesini hedefleyen, SPK ve İMKB tarafından ortaklaşa gerçekleştirilen bir elektronik bilgi toplama ve yayın sistemidir (www.spk.gov.tr :10.10.2007).

nedeniyle, risksiz ve likit varlıklardan oluşur şekilde yapılandırılmasını sağlamaktır.

Bir aracı kurumun ödenmiş sermayesi ne kadar büyük olursa olsun, aktifin iyi idare edilememesi halinde mali güçlük içine düşmesi mümkün bulunmaktadır. Ödenmiş sermaye, likit olmayan veya riskli varlıklara yatırıldığında, bu varlıkların paraya dönüşmesi zaman alacağından veya bu dönüşüm sırasında değer kaybı oluşacağından, özsermaye yükümlülüklerine teminat olma özelliğini yitirebilmektedir. Bundan dolayı, sermaye yeterliliği düzenlemelerinin temel mantığını, aracı kurumun özsermayesinden likit olmayan varlıkların düşülmesi suretiyle bulunan sermayenin aracı kurumun yükümlülüklerini karşılayacak düzeyde olması, böylece aracı kurumların karşılayamayacakları kadar yükümlülük altına girerek müşterilerinin ve dolayısıyla sermaye piyasasının zarara uğramasını önlemek şeklinde açıklamak mümkündür.

SPK Seri: V, No: 34 sayılı Tebliğ'de öncelikle sermaye yeterliliği tabanının nasıl hesaplanacağı belirtilmiş, öz sermaye ve sermaye yeterliliği tabanının hesaplamasında bazı bilanço kalemleri ve repo-ters repo işlemlerine ilişkin öngörülen farklı değerlendirme ilkelerine ve aracı kurumlar için öngörülen dört farklı yükümlülüğün tanımlamalarına yer verilmiştir. Bunlar; **asgari öz sermaye yükümlülüğü, likidite yükümlülüğü, sermaye yeterliliği tabanı yükümlülüğü ve genel borçlanma sınırı yükümlülüğüdür.**

Aracı kurumların asgari özsermaye yükümlülüğü, sahip olunan yetki belgesine göre değişmektedir. Anılan Tebliğ'de alım satıma aracılık faaliyeti için sahip olunması gereken özsermaye tutarı belirlenmiş, diğer faaliyetler için asgari özsermaye yükümlülüğü, alım satıma aracılık faaliyeti için belirlenen tutarın belirli bir yüzdesi olarak ifade edilmiştir. Likidite yükümlülüğü ise aracı kurumların en az kısa vadeli borçları kadar dönen varlık bulundurmasını öngörmektedir. Yine SPK Seri: V, No: 34 sayılı Tebliğ, aracı kurumların cari mali yapısını dikkate alan, özsermayeden likit olmayan varlıklar ile sermayeyi azaltan kalemlerin çıkartılması suretiyle bulunan sermaye yeterliliği tabanı yükümlülüğü kavramını getirmiştir. Buna göre; aracı

kurumların sermaye yeterliliği tabanlarının; sahip oldukları yetki belgelerine tekabül eden asgari özsermayeleri veya risk karşılığı⁶ veya değerlendirme gününden önceki son üç ayda oluşan faaliyet giderleri kalemlerinin herhangi birinden az olamayacağı belirtilmiştir. Son olarak genel borçlanma sınırı yükümlülüğü ise, aracı kurumların aracılık yüklenimi nedeniyle oluşan borçları ve taahhütleri, takas kurumlarına ve müşterilere olan borçları dahil, bilançoda yer alan tüm kısa ve uzun vadeli borçlar toplamının, sermaye yeterliliği tabanının 15 katını aşmamasını öngörmektedir.

Aracı kurumların gözetimi açısından önemli bir yere sahip olan sermaye yeterliliğine ilişkin tabloların hesaplanma günü, SPK'ya bildirim ve bağımsız denetimi süreci de anılan Tebliğ ile düzenlenmiştir. Buna göre aracı kurumlar söz konusu tabloları, 15 günde bir hazırlayarak SPK'ya göndermek ve merkezlerinde saklamak zorundadırlar. Bununla beraber, eğer anılan Tebliğ'de belirtilmiş yükümlüklere aykırılığın ortaya çıkması durumunda tablo dönemi beklenmeksizin SPK'ya bildirimde bulunulacağı hükme bağlanmıştır.

Yukarıda açıklandığı üzere sermaye yeterliliği düzenlemeleri ile risk yönetimi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Aracı kurumlar ya mevcut risklerini karşılamaya yetecek ölçüde bir sermayeye sahip olmaları ya da risklerini sermayesiyle karşılamaya yetecek bir düzeyde tutmaları gerekmektedir.

1.13. ARACI KURUMLARDA DENETİM VE GÖZETİM

Aracı kurumların faaliyetlerinin denetlenmesinin önemi geçmişte yaşanan acı tecrübelerle kendini göstermiştir. Borsada çeşitli dönemlerde aracılık faaliyetlerinde bulunan kuruluşların bazen kötü niyetli bazen de başarısız ve yanlış faaliyetlerinin sonucunda sadece kendi müşterileri değil tüm sermaye piyasası, hatta bunun da ötesinde Türk ekonomisi zarar görmüştür (İnceoğlu, 2004: 58). Bu nedenle aracı kurumların

⁶ Risk karşılığı; pozisyon riski, karşı taraf riski, yoğunlaşma riski ve döviz kuru riski olarak SPK Seri:V, No:34 sayılı tebliğ hükümleri çerçevesinde hesaplanan tutarların toplamıdır.

sorumluluklarının hızlı ve etkin bir şekilde yerine getirilmesi kadar aracı kurumların faaliyetlerinin denetlenmesi de büyük önem taşımaktadır. Aracı kurumlar, anonim ortaklık olmaları nedeniyle bir yandan Türk Ticaret Kanunu (TTK)'na diğer yandan da Sermaye Piyasası Kanunu (SPKn)'na tabi olarak faaliyet gösterdiklerinden çeşitli şekillerde denetim ve gözetimlere tabidirler.

TTK'nın aracı kurumlarda oluşturduğu denetim organı denetleme kuruludur. Şirket denetleme kurulu, yönetimi genellikle ortaklar adına denetler, elde ettikleri sonuçları bir raporla genel kurula bildirir (Aksoy, 2002: 512–513). Aracı kurumlarda denetim ve gözetimden bahsedileceği zaman, TTK kapsamında denetleme kurulu tarafından gerçekleştirilen bu genel denetimden daha çok SPKn'na göre yapılan denetim ve gözetimleri ele almak daha anlamlıdır. Sermaye piyasası mevzuatı gereğince aracı kurumların tabi olduğu denetim ve gözetimleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- **SPK tarafından yapılan denetim ve gözetimler:** Aracı kurumlarda SPK tarafından yapılan denetimi iki şekilde ele almak mümkündür. Birincisi daha aracı kurumların kuruluş ve faaliyet izni alma aşamalarında gerçekleştirilen denetimlerdir. Aracı kurumların sermaye piyasası açısından taşımakta olduğu önem ve geçmişte yaşanan olumsuz tecrübeler dikkate alındığında aracı kurumların kurulabilmeleri ve faaliyete geçebilmeleri baştan birçok koşula bağlanmış, bu şartların denetimi ve gözetiminin yapılmasının yetkisi de SPK'ya bırakılmıştır. SPK, bu çalışmalarının sonucunda uygun gördüğü takdirde aracı kuruma faaliyet izni vermektedir.

Aracı kurumlar bu kuruluş aşamasındaki şartları yerine getirdikten sonra faaliyet aşamasında da sürekli olarak SPK'nın gözetimi ve denetimindedir. SPKn'nun 45.maddesi uyarınca, aracı kurumun her türlü sermaye piyasası faaliyet işlemlerinin denetimi SPK uzman ve yardımcıları tarafından yapılmaktadır. SPK tarafından görevlendirilen uzman ve uzman yardımcıları, aracı kurumlardan bilgi istemeye, aracı kurumların tüm defter, kayıt ve belgelerini incelemeye ve bunların örneklerini almaya, işlem ve hesaplarını denetlemeye ve gerekli tutanakları düzenlemeye yetkilidirler. SPK uzmanların tarafından gerçekleştirilen bu yerinde denetimler dışında, aracı

kurumlar SPK'ya belli dönemlerde faaliyetlerine ilişkin bilgi, belge ve defterler göndermek zorundadır. SPK uzmanları bu bilgileri inceleyerek, bir anlamda aracı kurumları uzaktan gözetleyerek, riskli duruma gelen aracı kurumları takip etmektedirler.

• **Aracı kurumun üye olmak zorunda olduğu kurumlar tarafından yapılan denetim ve gözetimler:** Aracı kurumlar gerçekleştirdikleri faaliyetler açısından, sermaye piyasası mevzuatınca üyesi olmak zorunda oldukları kuruluşlar tarafından da inceleme, gözetim ve/veya denetime tabi olmaktadır. Bu kuruluşlar İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB), Aracı Kuruluşlar Birliği (TSPAKB), Merkezi Kayıt Kuruluşu (MKK), Takasbank, İstanbul Altın Borsası (İAB) ve/veya Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası (VOB)'dur.

Aracı kurumlar faaliyet gösterdikleri borsaların belirlemiş olduğu kurallara uymak, bu kapsamdaki her türlü bilgiyi paylaşmak zorundadırlar. Borsaların yetkili elemanları gerekli gördükleri takdirde aracı kurumların borsa işleyişiyle ilgili hesap ve işlemlerini inceleyebilmektedirler.

Benzer şekilde aracı kurumların, üyesi bulundukları MKK ve Takasbank tarafından belirlenmiş ilke ve kurallara uygun hareket etmeleri gerekmektedir. Bu ilke ve kurallara uymayan, sermaye piyasasında düzeni ve dürüstlüğü bozan, mevzuata ve kararlara aykırı hareket eden aracı kurumlar hakkında disiplin cezaları uygulanabilmektedir. Bu disiplin cezaları uyarı, kınama gibi yazılı bildirimler şeklinde olabileceği gibi para cezası, üyelikten geçici veya sürekli çıkarılma şeklinde daha ağır şekillerde de gerçekleşebilmektedir.

Aracı kurumlarla ilgili denetim ve/veya gözetim yetkisine sahip kurumlar arasında sayılan TSPAKB ise aracı kuruluşların üye olmak zorunda oldukları bir özdüzenleyici kuruluştur. TSPAKB'in aracı kuruluşlar için meslek ahlak kurallarını belirleme, geliştirme ve bunların aracı kuruluşlar tarafından uygulanmasını denetleme, mensuplarını bu konuda eğitime ve Türk sermaye piyasasını yurt içinde ve yurt dışında tanıtmaya gibi fonksiyonları bulunmaktadır. TSPAKB, aracı kuruluşların dayanışma ve sermaye piyasasının gerektirdiği özen ve disiplin içerisinde çalışmalarını, haksız

rekabetin önlenmesini, mesleki konularda aracı kuruluşların aydınlatılmasını sağlamak üzere çalışmalar gerçekleştirmektedir. Bu kapsamda TSPAKB'nin, aracı kurumların sermaye piyasası faaliyetlerini yürütürken uyacakları meslek kurallarını belirlediği bir düzenlemesi ve bunun yanında bir disiplin yönetmeliği bulunmaktadır.

• **Bağımsız Denetim Kuruluşları tarafından gerçekleştirilen denetimler:** Aracı kurumlar, SPK tarafından gerçekleştirilen denetim dışında, mali tablo ve raporlarını, bağımsız denetim kuruluşlarına denetletmek zorundadırlar. Bu husus "Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ (SPK Seri: X, No: 22 sayılı Tebliğ)"in 5.maddesinde ele alınmakta ve aracı kurumlar bağımsız denetime tabi şirketler arasında sayılmaktadır. Aracı kurum ile bağımsız denetim kuruluşu arasında yazılı bir sözleşme yapıldıktan sonra başlayan bu denetim ile kamunun aydınlatılması, böylece tasarruf sahiplerinin hak ve yararlarının korunması amaçlanmaktadır. Söz konusu denetim, mevzuat ve genel kabul görmüş muhasebe esas ve ilkelerine uygunluk yönünden defter, kayıt ve belgeler üzerinde yapılmaktadır.

Ayrıca aracı kurumlarda iç denetimin düzenlendiği SPK Seri: V, No: 68 sayılı Tebliğ, bağımsız denetim ile iç denetim arasındaki ilişkiye düzenlemiştir. Yukarıda belirtildiği üzere aracı kurumların tamamı mali tablo ve raporlarını bağımsız denetimden geçirmeleri gerekmekte birlikte, hisse senetleri halka arz edilmiş olan veya halka arz edilmiş sayılan, şube ve irtibat bürolarının toplam sayısı 10 veya daha fazla olan veya yurtdışı piyasalarda işlem gören türev araçlarının alım satımına aracılık yetki belgesine sahip olan aracı kurumlar için ek bir düzenleme getirilmiş, bu aracı kurumların iç kontrol sistemlerinin işleyişi ve prosedürlere uyumu konusunda ilgili olarak, yıllık bazda düzenlenecek "özel amaçlı bağımsız denetim raporunu" ilgili yılın bitimini izleyen 12 hafta içerisinde SPK'ya göndermelerini zorunlu tutulmuştur.

• **Aracı kurum iç denetim biriminin yaptığı denetimler:** Aracı kurumların ayrıca sermaye piyasası mevzuatı gereğince kendi organizasyon yapısı içinde iç denetim birimi kurmaları ve bu birim tarafından

denetlenmeleri gerekmektedir. Aslında her kurumda olduğu gibi aracı kurumlar için de iç denetim, tüm denetim mekanizmaları içerisinde en etkili olanı olarak kabul edilebilir. Çünkü gerek SPK'nın denetimi gerekse diğer kuruluşların denetimi zaman ve kapsam olarak sınırlı kalmaktadır. Oysaki iç denetim ile aracı kurumların karşılaşılabilecekleri risklerin izlenmesi ve kontrolü sürekli bir şekilde sağlanabilmektedir. Böylece aracı kurumların sorumluluğuna yol açabilecek faaliyetler daha gerçekleşmeden, bu faaliyetlere müdahale etmek ve düzeltmek mümkün olabilmektedir (İnceoğlu, 2004: 59–60).

1.14. ARACI KURUMLARDA BİLGİ SİSTEMLERİ

Bilgi sistemleri ve internet teknolojisinde meydana gelen gelişmeler ile teknoloji maliyetlerindeki düşüşler sermaye piyasası faaliyetlerinin geleneksel yöntemlerin yanı sıra bilgi sistemlerine dayalı gerçekleştirilmesine olanak sağlamıştır. Uzaktan erişim imkanı sonucunda borsa ve takas işlemlerinin hızları artmış, işlem maliyetleri gerilemiş, operasyonel işlemler otomatize edilmiştir. Özellikle internetin yaygınlaşması ile bölgesel sınırlar ortadan kalkmış, yatırımcılar aracı kuruma gitmeden veya telefon etmeden işlemlerini gerçekleştirebilir hale gelmiş, herhangi bir aracıya ihtiyaç duymadan piyasa verilerine ve bu bilgileri analiz eden araştırma raporlarına, portföy analiz programlarına, kamunun aydınlatılmasına yönelik dokümanlara ulaşabilmişlerdir. İnternet aynı zamanda halka arzların elektronik ortamda gerçekleştirilmesine imkan tanımış, halka arzlarda internet üzerinden talep toplanabilmesini, böylece zamandan tasarruf edilmesini sağlamıştır.

Bilgi sistemlerindeki ilerlemeler ve internet üzerinden alım satım mekanizmasının gelişmesi telefon aracılığıyla emirlerin aracı kuruma iletilmesi döneminde yaşanan yetersizlikleri, özellikle işlem hacminin arttığı dönemlerde yaşanan erişim sorunlarını büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Herhangi bir müşteri temsilcisi ile muhatap olmaksızın doğrudan emirlerini iletme isteyen ve yatırım tavsiyesi talep etmeyen veya ihtiyaç duymayan

aktif yatırımcılar, internet üzerinden gerçekleştirilen işlemlerle büyük avantajlar sağlamıştır. Bu durum sadece müşteriler için değil, aynı zamanda alım satım işlemlerinin operasyonel yönünü yüksek maliyetli yatırım danışmanlığı hizmetlerinden ayrıştırılabilen aracı kurumların daha düşük bedellerle hizmet sunabilmelerini kolaylaştırmıştır.

Ülkemizde yukarda bahsedilen elektronik ortam kullanılarak işlemlerin yapılması yeni sayılabilecek bir husustur. Elektronik ortamda alım satım aracılığını kolaylaştıracak şekilde İMKB'ye elektronik emir iletimi, ilk olarak 2000 yılında "Disketle Emir İletimi"⁷ uygulaması şeklinde başlamış ve daha sonra bu uygulamaya, 04.01.2002 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere İMKB "Express Application Program Interface (ExAPI)"⁸ yöntemiyle emir gönderimi dahil edilmiştir. ExAPI sisteminin de dahil olmasıyla "Disketle Emir İletimi" aşaması olarak adlandırılan bu sürecin ismi "Elektronik Emir İletimi" aşaması olarak değiştirilmiş, bu aşamanın uygulamaya alınmasıyla bir gün öncesi, ikinci seansın bitişinden itibaren birikmiş emirlerin sisteme çok hızlı iletilmesi sağlanmıştır. Böylece "Açılış Seansı" ve "2. Seansın Elektronik Emir İletimi Seansı" bölümünde Disket ve ExAPI aracılığı ile sisteme saniyede 6 emir gönderilebilme imkanı oluşmuştur (İMKB, 2008: 279).

ExAPI uygulamasıyla birlikte her aracı kurum kendi internet sitesinden, şubelerinden veya şirket merkezindeki terminallerinden süre ile kısıtlı kalmaksızın elektronik olarak ileteceği emirleri, sisteminde toplayarak aracı

⁷Hisse Senetleri Piyasasında(HSP) alternatif bir emir iletimi yöntemi olarak, yatırımcıların emirlerini disketle hızlı bir şekilde iletmelerine yönelik olarak geliştirilen bu uygulamadır. Borsa tarafından bu uygulama ilk olarak 28.04.2000 tarihinde sadece 1'inci seans için yürürlüğe sokulmuş, daha sonra 06.08.2001 tarih ve 151 sayılı Genelge ile getirilen yeni düzenleme ile birlikte 13 Ağustos 2001 tarihinden itibaren 2'nci seansa da disketle emir iletimi mümkün hale getirilmiştir. Bu yöntem şu anda sadece açılış seansı ve ikinci seansın Elektronik Emir İletimi bölümünde kullanılmaktadır (İMKB, 2008: 278).

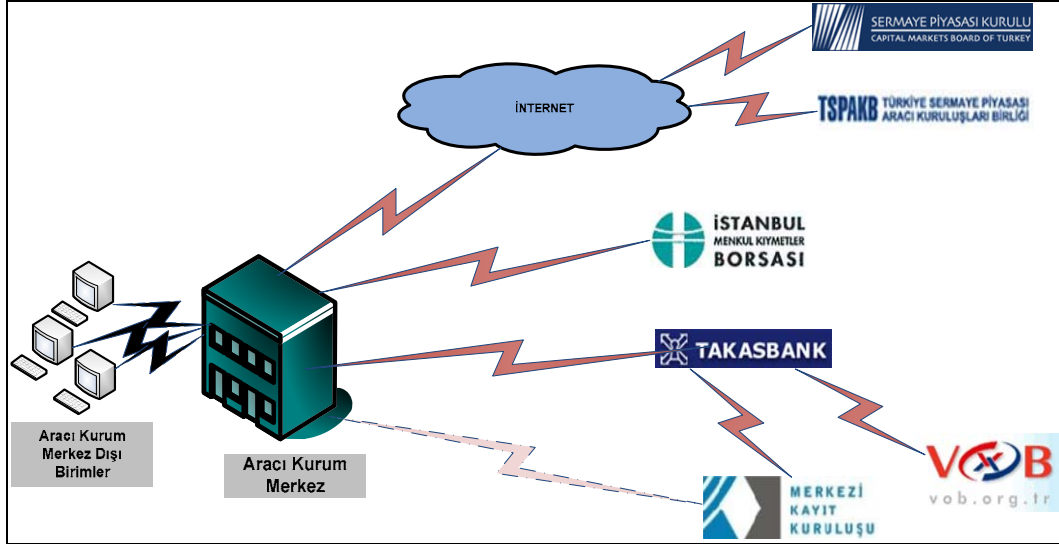
⁸ Ex-API, uzaktan erişim projesi kapsamında HSP Elektronik Alım Satım Sistemi ile üyelerin merkezi sistemlerini elektronik bir altyapı, iletişim protokolü ve kullanım yöntemi aracılığıyla bağlamak, üyelerin bu yapı vasıtasıyla emir işlemlerini elektronik ortamda yürütebilmelerini sağlamak için oluşturulmuş olan bir mesajlaşma arayüzüdür. Bu arayüz, üye sistemi ile HSP Temsilci Ekranı(İMKB ExAPI Bilgisayarı) arasındaki iletişim yöntemlerini ve mesaj yapılarını belirlemektedir. Bu yapı sayesinde üyeler, "mesajlaşma" yöntemini kullanarak kendi bilgisayar sistemleri aracılığı ile İMKB Alım Satım Sistemi'ne doğrudan (yani İMKB Kullanıcı Terminalleri ile klavye ve ekranların kullanılmasına gerek kalmaksızın) kendi bilgisayar sistemleri aracılığı ile erişebilmektedir. Her iki seansın her aşamasında ExAPI yöntemi kullanılarak emir iletimi mümkündür (İMKB, 2008: 279).

kurum merkez ofisinde bulunan ExAPI terminali aracılığıyla piyasaların açıldığı andan itibaren, İMKB Hisse Senetleri Piyasası (HSP) Alım Satım Sistemi'ne elektronik olarak aktarabilmiştir. Bu yöntemle aracı kurumların, müşterilerine daha hızlı hizmet vermesi ve toplanan emirlerin kısa bir süre içerisinde aracı kurum sistemi tarafından öncelik sırasına göre sisteme iletilmesi mümkün olmakta ve ExAPI terminaline gelecek cevap mesajlarının aracı kurum sistemi tarafından işlenmesi sonucunda emir ve işlem teyitleri, hesap bazında detaylı olarak anında izlenebilmiştir.

Emirlerin gerçekleştirilmesi, gerekli nakit ve kıymet yükümlülükleri ile takas işlemlerinin yürütülmesindeki karmaşık muhasebe işlemleri ve tahsilatlar aracı kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte, teknolojiye gelişmeler, yeni yazılımlar ve uzaktan erişim sayesinde daha öncesinde aracı kuruluşlar tarafından elle yerine getirilen operasyonel işlevler artık otomatik olarak gerçekleştirilmektedir.

Ülkemizde faaliyet gösteren aracı kurumların bilgi sistemleri hakkında genel bilgi vermek gerekirse, 2008 yılı Eylül ayı itibariyle faaliyet göstermekte olan 96 aracı kurumdan 63'ünde bilgi işlem görevlisi bulunmaktadır. Bu 63 aracı kurumda toplam bilgi işlem personeli sayısı 182 olup, aracı kurum başına ortalama 2,8 bilgi işlem personeli düşmektedir. Aynı tarih itibariyle internet üzerinden emir alan aracı kurum sayısı ise 63'dür.

Aracı kurumların iletişim altyapısı Şekil 1'de şematize edilmiştir. Şekilde görüldüğü üzere, bütün aracı kurumların İMKB ve Takasbank ile özel kiralık hatlar üzerinden direkt bağlantıları bulunmaktadır. Bu bağlantılar genelde yedekli olarak tesis edilmekte, böylece bu kritik hatlarda kesinti yaşanması büyük ölçüde engellenmektedir. Aracı kurumların gerçekleştirdikleri işlemler açısından iletişimde bulunması gereken diğer kurumlar ile MKK ve VOB'dur. Aracı kurumların neredeyse tamamı bu iki kuruma Takasbank üzerinden bağlanmış, çok az sayıda aracı kurum bu bağlantılarını yedekleyerek bu iki kuruma direkt hat tesis etmiştir. Bundan dolayı, aracı kurumların MKK işlemleri ve türev işlemlerini gerçekleştirebilmeleri Takasbank ile olan bağlantılarının kesilmemesine bağlanmıştır.

Şekil 1: Aracı Kurum İletişim Altyapısı

Kaynak: Tarafımızca hazırlanmıştır.

Yukarıda belirtilen bu kurumsal bağlantıların dışında aracı kurumların bir diğer uzak alan ağ bağlantısı ise internet bağlantılarıdır. Aracı kurumlar internet üzerinden alım satım işlemleri gerçekleştirmekte, gerek yasal olarak gerekse hizmetlerinin kalitesini arttırmak amacıyla birçok bilgi, belge ve raporları web sayfaları üzerinden duyurmaktadırlar. Aynı zamanda aracı kurumların sermaye yeterliliği tabloları, kamuyu aydınlatma formları, mali tablo ve raporlar gibi yasal olarak hazırlamak zorunda oldukları birçok bilgiyi belli zamanlarda SPK, TSPAKB, İMKB gibi ilişkili oldukları kurumlara internet üzerinden göndermeleri gerekmektedir. Bu bakımdan aracı kurumların internet erişimlerinin sürekliliğinin sağlanması başta elektronik ortamda hizmet veren aracı kurumlar olmak üzere tüm aracı kurumlar için hayati önem taşımaktadır. Bundan dolayı; aracı kurumlar genelde bu bağlantılarını iki farklı İnternet Hizmet Sağlayıcısı'ndan iki ayrı altyapı ile sağlamış, böylece olası sorun halinde en az bir hattın çalışır durumda kalması, normal çalışma

sırasında ise internet şubesine gelen isteklerin yük paylaşımı yapılarak daha kaliteli bir hizmet sunulması hedeflenmiştir.

Aracı kurumların bilgi sistemlerinde kritik olarak kabul edilebilecek diğer bir husus kullandıkları uygulamalardır. Aracı kurumlar bünyelerinde genellikle windows işletim sistemini tercih etmişler ve bu işletim sistemi üzerinde çeşitli uygulamalar geliştirmiş veya dışarıdan tedarik etmişlerdir. Bu uygulamaların içinde en önemlisi, belki de aracı kurumun bilgi sistemlerinin en değerli varlığı muhasebe uygulamasıdır. Aracı kuruma farklı yollarla gelen tüm sözlü ve yazılı emirler sonunda bu uygulama üzerinden geçip gerekli finansal işlemler ve kontroller yapıldıktan sonra ilgili borsanın terminali aracılığıyla (örneğin ExAPI uygulaması) borsaya iletilmektedir. Bu bakımdan aracı kurumların birçoğu bu kritik uygulama ile ilgili yedekleme, yetkilendirme gibi kontrolleri belirten prosedürler hazırlamaktadır. Faaliyette bulunan aracı kurumların %70'e yakını muhasebe yazılımı olarak Geneks (Gendex), IDB (IDB Borsa) veya TradeSoft (ATP, GTP) firmalarının uygulamalarını tercih etmektedirler. Bu uygulamalar aynı zamanda aracı kuruma bağlanan müşterilerin IP numaralarını belirlemek amacıyla da kullanılmaktadır. Bu şekilde elde edilen IP numaraları aracı kurumların büyük bir çoğunluğunda merkez sunucuda, diğerlerinde ise genellikle CD, DVD gibi veri depolama üniteleri veya kişisel bilgisayarlarda saklanmaktadır.

Bilgi sistemleri açısından aracı kurumlarda önem arz eden bir diğer husus müşterilerin bilgilerinin tutulduğu, gerçekleştirilen işlemlerin ve muhasebe bilgilerinin veritabanlarıdır. Aracı kurumlar gerek itibar açısından gerekse yasal zorunluluktan dolayı bu bilgilerin güvenliğini sağlamak, yedeklerini alarak saklamak zorundadırlar. Bu kapsamda aracı kurumlar çoğu haftalık olarak bu bilgilerin tamamının yedeğini, günlük olarak da bilgilerde değişiklik yapılan kısımların yedeğini almaktadırlar.

Aracı kurumlardaki bir diğer önemli husus telefon ve elektronik ortam üzerinden gelen emirlerdir. Müşterilerden gelen tüm emirlerin, müşterilerle yapılan tüm görüşmelerinin detaylı bir şekilde kayıt altına alınması ve raporlanması gerekmektedir. Bu kapsamda aracı kurumların tamamında gelişmiş kayıt sistemleri kullanılmaktadır. Bunun için kullanılan cihazlar

incelendiğinde, bu cihazların neredeyse tamamının analog sistemlere destek verecek yapıda olduğu, IP ve digital cihaz kullanımının tercih edilmediği görülmektedir.

Bilgi sistemlerinin güvenliliği ise özellikle internet üzerinden yoğun işlem yapan aracı kurumlar açısından önem arz etmektedir. Genelde aracı kurumlar müşterilerine hizmet verdiği sunucular ile aracı kurumun kendi yerel ağını ateş duvarı (firewall) vasıtası ile fiziksel olarak ayırmakta, olası bir saldırı veya istenmeyen durum oluştuğunda tüm sistemin etkilenmesini engellemektedirler. Ayrıca müşteri ile aracı kurum arasındaki bağlantıların SSL⁹ olması, aracı kurumların neredeyse tamamında gerçekleştirilmektedir.

Aracı kurumlar, sertifika yüklü akıllı kartlarını kullanarak internet yoluyla KAP sistemine gerekli bildirimleri (mali tabloları, özel durumları vb.) gönderirler. Ayrıca aracı kurumlar sermaye yeterliliği çalışmaları kapsamında internet üzerinden SSL bağlantısı kurarak SPK'ya düzenlemelerde belirtilen tabloları göndermektedirler (www.tspakb.org.tr : 01.04.2008).

⁹ SSL (Secure Sockets Layer): İnternet üzerinde iki taraf arasında oluşan trafiğin şifrelenerek, bilgini gizliliğinin ve bütünlüğünün korunmasını sağlayan bir protokoldür.

İKİNCİ BÖLÜM

İÇ KONTROL SİSTEMİ

Ekonomik ve teknolojik gelişmeler sonucunda tüm işletmelerde ciddi değişiklikler meydana gelmiştir. Özellikle işletmelerin büyümesi sonucu faaliyetlerdeki karmaşıklığın artması, işlemlerin çoğalması ve elektronik ortama taşınması, bu işlemlerin kayıt altına alınması ve sürekli kontrol edilmesi yönetimler açısından gereklilik haline gelmiştir. Söz konusu bu gereklilik, kimi zaman yasal gereksinimlerden kimi zaman yönetimin isteğinden dolayı işletmelerde iç kontrol sistemi kurulmasına yol açmıştır. Yaşanan bu gelişmeler aracı kurumlarda da gözlenmekte olduğu için bu bölümde genel anlamda iç kontrol sistemi, başta COSO Raporu olmak üzere iç kontrolle ilgili yapılan çalışmalardan faydalanılarak alt başlıklar halinde ele alınmıştır.

2.1. KONTROL, DENETİM VE İÇ KONTROL KAVRAMI

İç kontrol kavramını daha iyi açıklayabilmek için öncelikle kontrol kavramı üzerinde durulması gerekir. Kontrol kavramının kökü Latince “contrarotula” kelimesidir. Daha sonra Latince’den Fransızca’ya “contrôle” şeklinde geçen bu kelime, dilimize İngilizce’de yer alan “control” kavramından uyarlanarak “kontrol” şeklinde girmiştir.

Kontrol kelimesinin iki ayrı anlamı vardır: (1) denetleme, (2) bir şeyin gerçeğe ve aslına uygunluğuna bakma (www.tdk.gov.tr: 10.05.2008). Bu sözlük anlamındaki kullanılan şekliyle **kontrol**, bir işin planlandığı şekilde yapılıp yapılmadığının araştırılmasını ifade eder (Hermanson, 1994: 29). Halbuki işletmeler için kontrol sadece uygunluğu araştırmak değil, daha geniş anlamda bir işletmenin amaçlarına ulaşmasını sağlamak üzere yönetimin sorumluluğunda düzenlenen önlemlerin tümüdür.

Kontrol kavramı, yukarıda Türk Dil Kurumu tarafından yapılan tanımlamada dahi, çoğu kez “denetim” kavramı ile karıştırılmakta ve bu iki kavram birbirleri yerine kullanılarak kavram kargaşası yaratılmaktadır. Aslında farklı anlamlara sahip olan bu kavramların karıştırılmasındaki en önemli neden, ikisinin de amaçlarının çakışması ve olması gerekenle fiili durumu karşılaştırma işlevini içermesi düşünülebilir. Oysaki kontrol, içerisine denetimi de alan, dolayısıyla denetimden daha önce ve geniş kapsamlı olarak ele alınması gereken bir husustur. Tablo 5’de kontrol ile denetim arasındaki farklılıklar temel olarak açıklamaktadır.

Tablo 5: Kontrol ile Denetim Arasındaki Farklar

Kontrol	Denetim
Kontrol devamlı bir faaliyettir ve süreklilik arz eder.	Denetim belli bir zaman diliminde gerçekleşip tamamlanır.
Kontrol işletmenin faaliyetleri ile birlikte eş zamanlı yürütülür.	Denetim geçmişe dönüktür. Geçmişte gerçekleştirilen faaliyetlerle ilgilenir.
Kontrolün her aşamasında personel gerekemeyebilir. Bazı aşamalar otomatik olarak (mekanik araçlar, bilgisayar vb. ile) yapılabilir.	Denetimin her aşamasında personel vardır. Denetim sadece bu işle görevlendirilmiş uzman personel tarafından gerçekleştirilir.
Kontrol yönetimin bir fonksiyonudur. İşletmeden bağımsız olması gerekmez.	Denetimin en önemli şartı bağımsızlıktır.
Kontrol, işletme amaçlarına ulaşmak için süreçlerin tasarlanmasıdır.	Denetim, tasarlanmış süreçlerin amaçlandığı gibi çalışıp çalışmadığını test etmektir.

Kaynak: Tarafımızca hazırlanmıştır.

“İç kontrol” kavramı ise İngilizce’deki “internal control” tamlamasının karşılığı olarak kullanılmaktadır. Burada geçen “internal” kelimesi aslında “içe ait, dahili” anlamına gelmekle beraber, dilimize bu tamlama “iç kontrol” şeklinde girmiştir. Konuyu işletmeler açısından ele aldığımızda ise iç kontrol kavramı “işletmenin içindeki kontrol” şeklinde ifade edilebilir.

İç kontrol kavramı, işletme ile ilişkili tüm grupları ilgilendiren bir husustur. Bundan dolayı; her grup bu kavramı farklı açıdan ele almış, iç kontrol sistemin nasıl olması gerektiğine yönelik farklı yaklaşımlar sergilemiştir. Bir grup iç kontrol sistemini, işletmenin tüm süreçlerinin dokümante edilmesi olarak görürken; bir grup bu sistemi “bilginin güvenliği”nin¹⁰ temin edilmesi şeklinde açıklamış; başka bir grup ise iç kontrol sistemini, borçlarla alacakların eşit olması şeklinde tanımlamıştır. Her ne kadar tüm bu cevaplar iç kontrol sisteminin bir parçası olsa da iç kontrolün önemini ve amacını vurgulayacak bir tanımlı oluşturmamıştır (Moeller, 2004: 103). Sonuç olarak iç kontrol kavramı yöneticiler, muhasebe meslek mensupları, denetçiler, yasa koyucular gibi farklı gruplar tarafından sık kullanılmasına rağmen, bu gruplar tarafından kolayca tanımlanamamış ve iç kontrolün ortak bir tanımına ulaşmak için belli bir zaman süreci geçmiştir. Sonunda tüm dünyada düzenleyici otoriteler tarafından olduğu kadar, denetim firmaları tarafından da benimsenen iç kontrol tanımı şu şekilde yapılmıştır:

“İç kontrol; bir işletmenin yönetim kurulu, yönetimi ve diğer **personeli** tarafından etkilenen, faaliyetlerin etkinliği ve verimliliği, finansal raporlamanın güvenilirliği ile yürürlükteki yasa ve düzenlemelere uyum kapsamındaki **amaçlara** ulaşılmasına ilişkin **makul güvence** sağlamak üzere tasarlanmış **süreç**” (COSO, 1994: 13)¹¹

Görüldüğü üzere tanım dört husus üzerinde durmaktadır:

Süreç: İç kontrol bir süreçtir ve işletmenin tüm faaliyet alanlarıyla ilgilidir. Bu anlamda iç kontrol tek bir faaliyet ya da durum olmayıp, işletmenin faaliyetleriyle iç içe geçmiş tedbirler bütünüdür. Bu tedbirler bir kurumun faaliyetleri boyunca süreklilik temelinde meydana gelir. Bu yüzden,

¹⁰ ISO 27001 Bilgi Güvenliği Yönetim Standardı’na göre “bilgi güvenliği” kavramı, bilginin gizlilik (confidentiality), bütünlük (integrity) ve erişebilirlik (availability) hususlarını içermektedir.

¹¹ Internal control is defined as a process, effected by an entity's board of directors, management and other personnel, designed to provide reasonable assurance regarding the achievement of objectives in the following categories:

- Effectiveness and efficiency of operations.
- Reliability of financial reporting.
- Compliance with applicable laws and regulations.

faaliyetlere ilişkin mevzuatın zorunlu kıldığı bir eklenti veya yük olmaktan öte, amaçların gerçekleşmesi için tasarlanan bir yapıdır.

Personel: İç kontrol sadece yazılı politika ve yönergelerden oluşmaz, organizasyondaki tüm personel ile etkileşim halindedir. Bu bakımdan tüm personel rollerini, sorumluluklarını ve yetkilerinin sınırlarını bilmeli, iç kontrolün hayata geçirilmesi yönünde üstlerine düşen görevleri yerine getirmelidirler. Bu kapsamda, bir işletmenin tepesinde bulunan personel yani yönetim, işletme üzerinde gözetimi sağlamakla birlikte kurumun hedeflerini belirler ve bu hedeflere ulaşmada yardımcı olacak iç kontrol sisteminin hayata geçirilmesini sağlar. Bunun için yönetim gerekli çalışmaları başlatıp, bu konuda tüm personelle iletişim içinde olmalıdır. Unutulmamalıdır ki, iç kontrolün uygulanması önemli yönetim desteği ve yönetimle personel arasında yoğun bir iletişimi gerektirir.

İç kontrol sisteminin önemli unsurlarından biri olan personel aynı zamanda bu sistemin sınırlarını da çizen hususlardan biridir. Her personel farklı ihtiyaçlara, önceliklere, ahlaki değerlere, eğitim geçmişine sahip olduğundan bulunduğu iş ortamına kendine özgü bireysel bir bilgi birikimi ve teknik yetenek sunar. Bu gerçekler nedeniyle organizasyondaki personel iç kontrolü etkiler ve iç kontrolden etkilenir.

Makul güvence: İç kontrol, işletme yönetimine mutlak değil, makul güvence sağlar. İç kontrol ne kadar iyi tasarlanırsa tasarlansın, ne kadar iyi işlerse işlesin, tüm iç kontrol sistemlerinin doğasında bulunan sınırlardan¹² ve dış faktörlerden dolayı, hedeflerin gerçekleştirilmesi konusunda yönetime ancak kabul edilebilir bir güven sağlar (Coso, 1994: 15).

Amaç: Her işletme bir misyona, bu misyonu elde etmek için oluşturulmuş amaçlara sahiptir. İç kontrol, işletmenin **amaçlarına** ulaşmasına yönelik tasarlanır. Misyon ne olursa olsun, bunun başarılmasında çok sayıda riskle karşı karşıya kalınacaktır. Yönetimin görevi, kurumun misyonunu gerçekleştirme olasılığını maksimize etmek üzere bu riskleri belirlemek ve bunlara çözüm bulmaktır. İç kontrol bu risklerin ortadan kaldırılıp misyonun

¹² “2.4. İç Kontrol Sisteminin Sınırları” bölümüne bakınız.

yerine getirilmesinde yönetime yardımcı olur. Bu anlamda işletmeyi gitmek istediği yere götürür ve sürprizlerden uzaklaşmasına yardımcı olur.

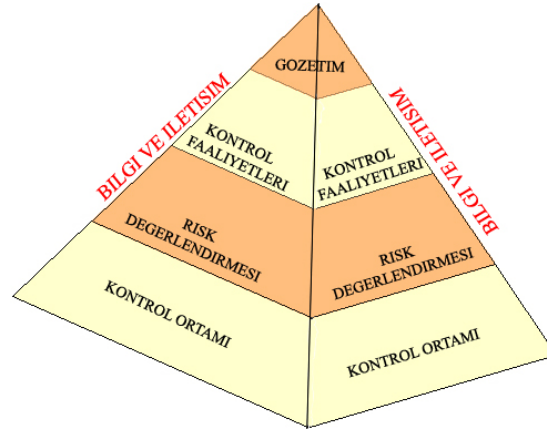
İç kontrol sisteminin tanımı ve bu tanımda geçen hususlardan sonra COSO Raporu, bu sistemi oluşturan bileşenleri tanımlamıştır. Rapora göre iç kontrol sisteminin birbirleriyle ilişkili beş bileşeni bulunmaktadır:

1. Kontrol Ortamı
2. Risk Değerlendirmesi
3. Kontrol Faaliyetleri
4. Bilgi ve İletişim
5. Gözetim

COSO Raporu ileride detayları açıklanacak bu iç kontrol bileşenlerini Şekil 2'deki gibi bir piramitle şematize etmiştir. Piramidin en alt katmanını oluşturan “kontrol ortamı” diğer tüm bileşenler için bir temel teşkil etmektedir. Kontrol ortamı kısaca, işletmenin kontrol bilincidir. Bu bilincin olmadığı bir işletmede iç kontrolden bahsedilemez, yani sağlam bir COSO piramidi inşa edilemez. Kontrol ortamından sonra gelen katmanlar ise sırasıyla “risk değerlendirmesi” ve “kontrol faaliyetleri”dir. Risk değerlendirmesi; işletmenin amaçlarına ulaşılırken karşılaşılabilecek riskleri tanımlayıp analiz etmesidir. Kontrol faaliyetleri ise risklerle ilgili yönetimin talimatlarının yerine getirilmesini sağlamaya yardımcı olan politika ve prosedürlerdir.¹³ Tüm bu faaliyetler yapılırken aynı zamanda işletmede gerekli bilgiler toplanmalı ve etkin bir iletişim sağlanmalıdır. Bu “bilgi ve iletişim katmanı”dır ve diğer dört katman ile kesişir. Piramidin en tepesinde ise “gözetim” bulunmaktadır. İşletmede kurulan iç kontrol sistemi izlenmeli ve koşullara göre gerekli düzeltmeler yapılmalıdır.¹⁴

¹³ www.aicpa.org, Auditing Standards SAS 78, AICPA Inc., 2001

¹⁴ “2.5. İç Kontrol Sisteminin Bileşenleri” bölümüne bakınız.

Şekil 2: COSO Piramidi-İç Kontrol Bileşenleri

Kaynak: (Coso Raporu, 1994: 17)

İç kontrol sistemi bileşenleri ile işletmenin amaçları arasında direkt bir ilişki yer almaktadır. Bu ilişki işletmenin tüm birimleri ve gerçekleştirdiği tüm faaliyetlerde görülmektedir. COSO Raporu, bu durumu Şekil 3’de görüldüğü üzere bir küple açıklamaktadır. Bu küp, her bir unsurun, tüm amaçlara ulaşmak için gerekliliğini ve bu ilişkilerin işletme birimleri veya faaliyetleriyle iç içe geçmişliğini çok güzel ifade etmektedir. Örneğin en üst yatay kolonda gösterilen gözetim unsuru, etkili bir yönetim, güvenilir bir finansal raporlama ve işletmenin yürürlükteki yasa ve yönetmeliklere uyumu açısından gereklidir (Yılancı, 2006: 35) ve bu durum işletmenin tüm faaliyet ve birimlerinde sağlanmalıdır.

Şekil 3: İç Kontrolün Amaçları, Bileşenleri ve Birimleri Arasındaki İlişki

Kaynak: (Coso Raporu, 1994: 19)

2.2. İÇ KONTROL SİSTEMİ İLE İLGİLİ TEMEL GELİŞMELER

Günümüzde işletmelerin etkin yönetimi için vazgeçilmez bir unsur olan iç kontrol ile ilgili çalışma ve uygulamalar çok eski devirlere uzanmaktadır. Aslında iç kontrol kavramı insanların toplu şekilde yaşayıp, mal edinme ve şirket kurma hakları olduğu döneme kadar gitmesi beklenir. Aşağıda iç kontrol sistemi ile ilgili yaşanan gelişmeler Dünyada ve Türkiye’de olmak üzere iki alt başlık halinde incelenmektedir:

2.2.1. Dünyadaki Gelişmeler

Eski Mısır zamanında, yazılı bir emir olmadan hazineden hiçbir şey verilmemesi, ambarlara getirilen mısırların torbalara doldurulması veya bu dolum işlemleri ile bu işlemlere ilişkin kayıtların farklı kişilerce gerçekleştirilmesi, aslında çok eskiden beri iç kontrole yönelik faaliyetler yapıldığının birer göstergeleridir ([Şentürk, 2004: 21](#)).

Günümüzdeki anlamda iç kontrol sistemine yönelik temel düşünceler ise 1930’lu yıllara dayanmaktadır. Özellikle bağımsız denetçilerin, denetimleri sırasında işletmelerin iç kontrol sistemini gözden geçirmelerinin gerekliliği anlaşıldıktan sonra iç kontrol sistemine yönelik çalışmalar hızlanmıştır. Bu çalışmaların arasında yer alan “*Treadway Komisyonunu Destekleyen Kuruluşlar Komitesi (The Committee of Sponsoring Organizations of The Treadway Commission-COSO)*” tarafından 1992 yılında yayımlanan rapor ise iç kontrol sistemi için milat niteliğini taşıyan bir çalışmadır. COSO Raporu olarak anılan ve neredeyse tüm muhasebe ve denetim kurumları tarafından kabul edilen bu çalışma aslında daha önce iç kontrole ilgili yaşanmış olayların ve gelişmelerin bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Aşağıda sıralanan bu gelişmeler, birbirini takip eden bir dizi olay olarak gösterilmiştir. Aslında bunlar ve burada sayamadığımız birçok iç kontrole ilişkin çalışmalar birbiriyle eş zamanlı gerçekleştirilmiştir:

2.2.1.1. Amerika Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Enstitüsü (AICPA)¹⁵'nün Çalışmaları

Kurulduğu tarihten itibaren yayımlamış olduğu metinlerle iç kontrol sisteminin gelişimine önemli katkılarda bulunan AICPA, ilk olarak iç kontrolü, bir organizasyon içerisinde defterlerin doğru tutulmasını sağlamak, şirketin nakit ve diğer varlıklarını korumak amacıyla benimsenen yöntem ve tedbirler olarak kabul etmiştir. (Sawyer, 2003: 61).

Daha sonra 1949 yılında yayımladığı “*İç Kontrol-Eşgüdümlü Bir Sistemin Elemanları ve Önemi*” adlı çalışma ile iç kontrolü “örgütün planı ile işletmenin varlıklarını korumak, muhasebe bilgilerinin doğruluğunu ve güvenilirliğini araştırmak, işletme faaliyetlerinin etkinliğini arttırmak, saptanmış yönetim politikalarına bağlılığı özendirmek amacıyla kabul edilen ve uygulamaya konulan tüm önlem ve yöntemler” şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımda geçen iç kontrol amaçları sonraki yıllarda da benzer şekilde ele alınmış olmakla beraber, bu tanım denetim yapanlara denetimlerinin sınırlarına açıklık getirmediği şeklinde eleştirilmiştir.

Bu haklı eleştiriler sonucunda AICPA, 1958 yılında finansal raporlamanın doğruluğu ve güvenilirliği bağlamında denetim faaliyetlerinin sınırını belirlemek düşüncesiyle iç kontrolü, “**muhasebe kontrolleri**” ve “**yönetsel kontroller**” olarak ikiye ayırmış, daha sonra 1972 yılında önceden yayımlamış olduğu çalışmaları tek bir “**Denetim Standartları Tebliği Statements on Auditing Standards-SAS**” adı altında toplayarak, muhasebe ve yönetsel kontrolleri daha geniş bir çerçevede tekrar düzenlemiştir. Söz konusu tebliğde; muhasebe kontrolleri, finansal kayıtların güvenilirliği ve varlıkların korunmasına yönelik iç kontroller ve yönetsel kontroller ise örgütün amaçlarına ulaşmak için örgütün planı, yetki devri gibi yönetimin sorumlulukları, usul ve esasları şeklinde ifade edilmiştir.

¹⁵ Amerika Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Enstitüsü (The American Institute of Certified Public Accountants – AICPA), 1887 yılında kurulmuş olup bugün ABD’nin muhasebe alanında faaliyet gösteren en büyük meslek örgütüdür. Esas amacı meslek mensuplarının haklarını korumak, yetki belgesi vermek, mesleğe giriş ve eğitimle ilgili esasları düzenlemek olan AICPA’nın en önemli görevlerinden bir tanesi de ülke çapında muhasebe uygulamalarına yön veren genel kabul görmüş muhasebe standartları ile bağımsız denetime ilişkin denetim ilke ve standartlarını düzenlemektir.

İç denetçilerin iç kontrol raporlarına ilişkin sorumlulukları ile ilgili çalışmalar yürütmek amacıyla 1974 yılında AICPA tarafından “**Denetçilerin Sorumluluklarına İlişkin Komisyon**” kurulmuştur. Daha sonra “**Cohen Komisyonu**” olarak anılan bu komisyon 1978 yılında yayımladığı raporunda kurum üst yönetimin, şirketin mali raporlarıyla birlikte şirketin iç kontrol sisteminin durumunu gösteren raporlar hazırlaması gerektiğini belirtmiştir. (Cebeci, 2008: 33).

AICPA tarafından 1988 yılında yayımlanan “**Finansal Tablolar Denetiminde İç Kontrolün Dikkate Alınması**” isimli SAS-55 no.lu standart ise önceden yapılan muhasebe ve yönetsel kontroller şeklindeki ayrımı kaldırmış, bunun yerine bağımsız dış denetimi dikkate alarak, iç kontrol sisteminin elemanlarını üç grupta toplamıştır; **kontrol ortamı, muhasebe sistemi ve kontrol faaliyetleri**. Kontrol ortamı kavramı ile başta yönetim olmak üzere işletmede iç kontrole verilen önem belirtilmiştir. Muhasebe sistemi ise işletmenin işlemlerini tanımlama, bir araya getirme, analiz etme, sınıflandırma, kaydetme ve raporlaması için oluşturulmuş kayıtlar ve yöntemlerin tümü olarak tanımlanmıştır. Son olarak kontrol faaliyetleri de yönetim tarafından belirlenen hedeflere ulaşabilmek için oluşturulan politika ve prosedürler şeklinde ifade edilmiştir. Dış denetçiler açısından geniş bir bakış açısı sağlayan bu yaklaşım, iç denetçiler açısından dar kapsamlı kalmıştır (Yılancı, 2006: 24–27).

2.2.1.2. Victor Z. Brink’in “Modern İç Denetim” Adlı Çalışması

1943 yılında Victor Z. Brink tarafından yayımlanan “Modern İç Denetim” adlı çalışma, iç kontrol ile ilgili içerdiği hususlar açısından bugün hala geçerliliği koruyan önemli bir çalışmadır (Moeller, 2004: 124–125). Bu çalışma iç kontrol sisteminin yönetimin sorumluluğunda olduğunu, kontrollerin tüm organizasyonu kapsamı ve değişimin yönetilmesi gerektiğini belirtmiş, etkili bir iç kontrol sisteminin elemanlarının iyi bir muhasebe sistemi, yazılı politika ve prosedürler, amaçları ortaya koyan ve performansı ölçen iyi bir

bütçe programı, iyi personel ve iç denetim olarak sıralamıştır (Bishop, 1991: 1–2).

2.2.1.3. İç Denetçiler Enstitüsü’nün Çalışmaları

İç Denetçiler Enstitüsü (IIA)¹⁶ tarafından 1978 yılında yayımlanan “**İç Denetim Mesleki Uygulama Standartları**” adlı raporda iç kontrol konusu geniş olarak ele alınmıştır. Raporda iç denetimin faaliyet alanının, örgütün iç kontrol sisteminin etkinliğinin, yeterliliğinin değerlendirilmesi ve denetlenmesinden oluştuğu belirtilmiştir (Uzay, 1999: 7). İç denetçiler enstitüsüne göre iç kontrol; işletme içinde elde edilen bilgilerin doğruluk, güvenilirlik ve dürüstlüğü, işletme politikası ve planı ile yasal düzenlemelere uygunluk, işletme varlıklarının korunması, işletme kaynaklarının etkin kullanımı ve işletmece belirlenmiş hedeflere ulaşılması amaçlarına erişmede bir sigorta işlevi görmek üzere düzenlenen kontroller bütününden ibarettir (Chorafas, 2001: 53; Hermanson, 1994: 29). IIA, iç denetçilere iç kontrol konusunda bir kılavuz olması amacıyla 1983’de “İç Denetçi” adlı çalışmayı yayımlamıştır.

2.2.1.4. Yabancı Yolsuzluk Uygulamaları Yasası

1970’li yıllarda Amerika’da yaşanan olaylar sonucunda iç kontrole verilen önem artmıştır. Watergate siyasi skandalı sonucunda kamu kaynaklarının kanunlara aykırı biçimde yabancı hükümet yetkililerine aktarıldığı tespit edilince, SEC, Amerika Senatosu’na yasadışı şirket ödemeleri ve uygulamalarına ilişkin bir rapor sunmuştur. Bu gelişmeler

¹⁶ İç Denetçiler Enstitüsü (The Institute of International Auditors – IIA), iç denetim mesleğinin gelişmesi, iç denetçilerin eğitimi ve iç denetimle ilgili dünya çapında kabul gören standartların oluşturulmasını sağlamak amacıyla 1941 yılında New York’ta kurulmuş olup, bugün 100’den fazla ülkede 100.000’den fazla üyesi bulunan uluslararası bir örgüttür. Bu enstitü tarafından verilen başta Belgeli İç Denetçi (Certified Internal Auditor-CIA) olmak üzere iç denetimle ilgili sertifikalar tüm dünyada geçerli birer belge niteliğindedir.

sonucu giderlerin beyanını zorunlu kılan **“Yabancı Yolsuzluk Uygulamaları Yasası (Foreign Corrupt Practices Act)”** 1977 yılında çıkarılmıştır. **“Yolsuzluk Kanunu”** olarak anılan bu kanun, doğru bilgilerden oluşan kayıtlar ve sağlam bir iç kontrol sistemiyle yolsuzlukların önlenebileceğinin altını çizmiş (Saltık, 2007: 59) ve SEC’de kayıtlı tüm ABD şirketleri için uygulamaya konmuştur.

Anılan kanunun en önemli özelliği, yönetimin ilk defa yeterli bir iç muhasebe kontrol sistemi yürütmekle sorumlu tutulmasıdır. Ayrıca bu kanun yürürlüğe girdiği zaman pek çok ABD şirketi için etkin iç kontrolün ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Bu kanun kurumların etkili iç kontroller geliştirmelerine yardımcı olmaya yönelik önemli bir başlangıç sayılabilir (Cebeci, 2008: 33).

2.2.1.5. COSO Raporu

İç kontrol sistemi, görüldüğü üzere, çeşitli çalışmalarda farklı şekillerde yer almıştır. Bu çalışmalar arasında yer alan COSO Raporu ise iç kontrol açısından yeni bir dönem başlatmış, raporla birlikte iç kontrol bütün dünyada kabul gören bir çerçeveye oturtulmuştur.

COSO Raporu’nun ortaya çıkması 1980–1990 yılları arasında uluslararası düzeyde ortaya çıkan ve önemli maddi zararlara sebep olan olaylar ve krizler sonucu gerçekleşmiştir. Bu yıllarda hileli finansal rapor sayısı oldukça artmış, bir dizi denetim başarısızlıkları gerçekleşmiş, birçok kuruluş iç kontrol ve risk yönetim sistemlerindeki başarısızlıklar nedeniyle çeşitli problemler yaşamıştır. Özellikle bazı bankalarda büyük zararlara, hatta iflaslara yol açan problemlerin en temel nedenlerinden birisinin banka yönetimi veya yetkilileri tarafından ölçüsüz biçimde risk alınması, alınan bu risklerin kontrol edilebilmesini mümkün kılacak iç kontrol sistemlerinin bulunmaması veya bu sistemlerin büyük aksaklıklara sahip olması olarak tespit edilmiştir. Bu gelişmelerle beraber bu dönemde finansal piyasaların serbestleşmesi, risk hacminin giderek artması, karmaşık ürünlerin ortaya

çıkması, piyasaların iç içe geçmesi, yasal yaptırımların baskısı gibi unsurlar risk yönetim sistemleri ile birlikte iç kontrol mekanizmalarının kurulması sürecine hızlandırıcı etkide bulunmuştur.

Kamuoyu ve ilgili düzenleyiciler bu gelişmeler sonucu çalışmalara başlamış ve **“Sahte Mali Raporlama Ulusal Komisyonu (The National Commission On Fraudulent Financial Repoting)”**nu 1985 yılında kurmuşlardır. Finansal dolandırıcılıklara sebep olabilecek nedenleri belirlemek, sahte mali raporların meydana gelme olasılığını azaltmak ve bu konularda halka açık şirketler, bağımsız denetçiler, SEC ve diğer düzenleyiciler ile eğitim kurumlarına öneriler geliştirmek üzere kurulan bu komisyon, ilk başkanı James Treadway olduğu için komisyon **“Treadway Komisyonu”** olarak araştırmalara başlamıştır (www.coso.org :10.09.2008).

Komisyon en önce iç kontrol literatürünün yeniden gözden geçirilerek, iç kontrol sistemlerinin kurulması ve etkinliğinin değerlendirilmesi için genel kabul görecektir standartlar belirleyecek bir projenin başlatılmasına karar vermiş, bu kapsamda **AICPA, Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü, Amerikan Muhasebe Derneği¹⁷, Finansal Yöneticiler Enstitüsü¹⁸ ve Yönetim Muhasebecileri Enstitüsü¹⁹** olmak üzere beş üyeden meydana gelen COSO Komitesi oluşturulmuştur ([Singleton, 2007: 1](#)). Bu ulusal komite, sadece kendini destekleyen bu üyelerin değil, aynı zamanda endüstriden, kamudan, yatırım firmalarından ve New York Borsası’ndan gelen temsilcilerin destekleriyle, yapılan çalışmalar sonucunda finansal dolandırıcılığı engellemenin en önemli yollarından birinin iç kontrol sisteminin geliştirilmesi olduğu belirlemiştir. Bu sonuçtan yola çıkarak komite, iç kontrol sistemine

¹⁷ Amerikan Muhasebe Derneği (The American Accounting Association-AAA); üniversite öğretim üyeleri tarafından 1916 yılında Amerikan Muhasebe Öğretim Üyeleri Derneği adıyla kurulmuş olup 1936 yılında bugünkü adını almış bir kurumdur. Amacı dünya çapında muhasebe eğitimi, araştırma ve uygulamalarını geliştirmektir.

¹⁸ Finansal Yöneticiler Enstitüsü (The Financial Executives Institute-FEI); 1931 yılında Amerika Kontrolörler Enstitüsü olarak kurulmuş olup 1962 yılında adını Finansal Yöneticiler Enstitüsü olarak değiştirmiştir. Bu kurumun amacı yatırımcılarına hizmet veren finansal yöneticilerin mesleki gelişimine katkıda bulunmak, haklarını korumak ve değişikliklere karşı tepki verme konularında yardımcı olmaktır.

¹⁹ Yönetim Muhasebecileri Enstitüsü (Institute of Management Accountants-IMA); 1919 yılında yönetim muhasebesi, finans ve bilgi yönetimi alanında çalışan üyelerinin mesleki gelişimlerini sağlamak amacıyla kurulmuştur. Asıl görevi muhasebe, finans ve bilgi yönetimi konusunda liderlik yapmak, yönetim muhasebesi sertifikası vermek, kavram ve etik uygulamalarına yön vermektir.

ilişkin tavsiyelerin yer aldığı, iç kontrol sistemi için model oluşturacak en önemli raporunu “**İç Kontrol- Bütünleştirilmiş Yapı**” adıyla 1992 yılında yayımlamıştır. Rapor daha sonra yayımlayan komite ile özdeşleştirilmiş ve tüm dünyada “COSO Modeli” veya “COSO Raporu” adıyla uygulanmaya başlanmıştır (Simmons, 1997: 6).

COSO Raporu, iç kontrole ilgili farklı tarafların ihtiyaçlarını karşılayacak ve işletmelerin kendi iç kontrol sistemlerini değerlendirme ve geliştirme çalışmalarında başvurabilecekleri bir temel başucu kitabı sayılabilecek niteliktedir (Steinberg, 1993: 5). Rapor, iç kontrol tanımı ve kriterleri bakımından uluslararası standartları belirleyen tüm düzenleyici mesleki otoritelerin düzenlemelerinde ve başta gelişmiş ülkeler olmak üzere hemen hemen tüm ülkelerin ilgili yasal mevzuatlarında temel teşkil etmektedir. Temel amacı iç kontrol sistemine yönelik ortak bir anlayış getirmek olan rapor dört ana bölümden oluşmaktadır:

- *Yönetici Özeti:* Bu bölümde işletmedeki yönetim kuruluna, yöneticilere, yasa koyucu ve düzenleyicilerine, iç kontrol hakkında üst düzey bir bakış açısı sağlayacak bir özet sunulmuştur.
- *Temel Yapı:* İkinci bölümde temel yapı ele alınmış olup, bu kapsamda iç kontrolün tanımı ve unsurları açıklanmış, yöneticilere, yönetim kurulu ve diğer ilgililerin iç kontrol sistemlerini değerlendirebilecekleri ölçütlere yer verilmiştir.
- *Dış Taraflara Raporlama:* Raporun üçüncü bölümü, finansal tabloların hazırlanması sırasında iç kontrole ilgili kamuya raporlama yapacak işletmelere önerilerde bulunmuş ve raporlamanın ne şekilde tasarlanması gerektiğini açıklamıştır.
- *Değerlendirme Araçları:* Dördüncü bölüm ise bir iç kontrol sisteminin nasıl değerlendirilmesi konusunda açıklamalara yer vermiştir.

COSO Raporu şirketler tarafından iç kontrol sisteminin oluşturulmasında temel kaynak haline gelmiş, örneğin ABD’de 2003 yılında yapılan bir araştırmaya göre büyük şirketlerin %63’ü iç kontrol sistemlerini bu rapor çerçevesinde şekillendirdiği tespit edilmiştir (Demirbaş, 2008: 169).

COSO Raporu'nun yayımlanmasıyla birlikte mevcut iç kontrol sistemine yönelik düzenlemeler ve çalışmalar ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından tekrar gözden geçirilmiş, yeni düzenlemelerinde nerdeyse tamamı iç kontrole yönelik hususlarda COSO Raporunu referans almıştır. Örneğin; AICPA, COSO Raporu'ndan önce yapmış olduğu iç kontrol tanımını güncellemiş ve 1995 yılında 78 nolu standartla COSO modelinde yapılan tanımı benimsemiştir (Akışık, 2005: 91). Benzer şekilde İç Denetim Enstitüsü, COSO Raporu doğrultusunda, 1999 yılında iç kontrolün tanımını yeniden yapmış, bu tanıma göre iç kontrolü *“bir örgüt yönetiminin ayrılmaz bir parçası olup; faaliyetlerde etkinlik ve verimlilik, bütçenin uygulanması, finansal tablolar ile ilgili raporlar dahil olmak üzere finansal raporlama ve iç ile dış kullanıma ilişkin diğer raporların güvenilirliği, yürürlükteki yasalara ve düzenlemelere uygunluk amaçlarının gerçekleştirilmesi konusunda makul bir güvence sağlayan, organizasyon faaliyetlerinde devamlılık temelinde bir seri eylem ve aktivitedir”* şeklinde ifade etmiştir (Özeren, 2002: 5).

2.2.1.6. Sarbanes-Oxley Yasası

ABD’de 2000’li yıllarda yaşanan muhasebe ve denetim skandalları küresel etkiler doğurmuş ve bu gelişmeler, firmaların sundukları bilgilere ve firmaları inceleyen bağımsız denetim birimlerine duyulan güveni sarsmıştır. Bu güveni yeniden sağlamak üzere 2002 yılında ABD’de “Sarbanes-Oxley Yasası(SOX)” çıkarılmıştır. Bu yasa SEC’nin kurulduğu 1934 yılından bu yana halka açık şirketler açısından getirilmiş olan en önemli düzenlemedir. Yasa ABD sermaye piyasalarında faaliyet gösteren ve göstermek isteyen tüm yerli ve yabancı şirketlere uygulanmaktadır.

Yasanın temelinde, yöneticilerin ve şirket çalışanlarının görevlerinde sadakat ve bağlılık ilkelerine uygun hareket etmelerini sağlamak ve buna uymayanları cezalandırmak yatmaktadır. Yasa, şirketlerde yaşanan skandallar için faturayı, büyük ölçüde iç kontrol sisteminin oluşturulmamış olmasına veya etkin işletilmemesine çıkarmakta, dolayısıyla iç kontrol

sisteminin etkin işleyişini sağlamak üzere düzenlemeler getirmektedir (Aksoy, 2005: 72–73).

Ayrıca bu yasa ile “**Bağımsız Denetim Gözetim Kurulu (Public Company Accounting Oversight Board-PCAOB)**” kurulmuştur. PCAOB, halka açık şirketlerin denetim raporlarının hazırlanması ve sunulması sırasında uymaları gereken denetim standartları ile kalite kontrol ve etik kurallara ilişkin standartları belirlemek üzere çalışmalar başlatmıştır. Bu kapsamda bu kurulun, Mart 2004’de hazırlayıp onaylanmak üzere SEC’ye sunduğu denetim standartlarında; finansal raporlamaya yönelik iç kontrollerin değerlendirilmesinde COSO Raporu’nu esas almış, bunun dışındaki yapıların ancak COSO Raporu’nun ortaya koyduğu tüm önermeleri içerdiği takdirde kullanılabileceğini belirtmiştir. SEC, PCAOB’nin bu standardını Haziran 2004 yılında onaylamıştır (<http://www.sec.gov/rules/pcaob/3449884.htm>).

2.2.1.7. Basel Komitesi Çalışmaları

Bankaların gözetimi ile ilgili çalışmaları yürüten Basel Komitesi, bankaların iç kontrol sistemine ilişkin çalışmalar yapmış ve 1998 yılında “Bankaların Kontrol Sistemleri” isimli düzenlemesinde on üç prensip yayımlamıştır. Yönetimin gözetimi ve kontrol ortamı, riskin teşhisi ve değerlendirilmesi, kontrol faaliyetleri ve görevlerin ayrılığı, bilgi ve iletişim faaliyetleri izleme ve yetersizliği giderme ve son olarak iç kontrol sisteminin gözetim kurumları tarafından değerlendirilmesi olmak üzere altı ana başlık altında toplanan bu prensipler (Yörüker, 2004: 6–8) görüldüğü üzere COSO’nun iç kontrol konusunda getirdiği iç kontrol unsurları ile birebir örtüşmektedir.

2.2.1.8. Uluslararası Sayıştaylar Birliği(INTOSAI)²⁰'nin Çalışmaları

INTOSAI tarafından kamuda uygulanacak iç kontrol standartlarını hazırlamak üzere bir komite oluşturulmuş, bu komitenin çalışmaları sonucunda 1991 yılında COSO modelini esas alan iç kontrol standartları taslağı hazırlanmıştır. Söz konusu taslak, INTOSAI üyelerine gönderilip görüş ve önerileri alındıktan sonra standartlara son şekli verilmiş ve 2004 yılında “Kamu Sektörü İçin İç Kontrol Standartları Kılavuzu²¹” çıkarılmıştır.

2.2.1.9. Avrupa Birliği ve Diğer Ülkeler Kapsamında Yapılan Çalışmalar

İç kontrol sistemine yönelik birçok ülkede çeşitli düzenlemeler yapılmış, raporlar ve standartlar oluşturulmuştur. AB, genişleme sürecinde mali kontrol alanında yaptığı çalışmalar ile COSO modeline dayalı bir iç kontrol sistemi oluşturulması gerektiğine karar vermiştir. Bu kapsamda, COSO iç kontrol modelinin beş unsuru olan kontrol ortamı, risk değerlendirme, kontrol faaliyeti, bilgi ve iletişim ve gözetim ana başlıkları altında yirmi dört adet standarttan oluşan “AB İç Kontrol Standartları” yayınlanmıştır. Ayrıca Kanada’da “CoCo”²², İngiltere’de “Turnbull Report”²³, Güney Afrika’da “KingReport”²⁴, Almanya’da Kontrag²⁵, Fransa’da “Vienot Report” gibi iç kontrol yöntem ve prosedürleri hakkında çalışmalar yapılmıştır.

²⁰ INTOSAI, Birleşmiş Milletlere veya Birleşmiş Milletlerin uzmanlık kuruluşlarına üye ülkelerin yüksek denetim kuruluşlarının oluşturduğu bir teşkilattır. Statü gereği her ülkeden sadece bir yüksek denetim kuruluşunun üye olabildiği INTOSAI’ye ülkemiz adına sayıştay 1965’te üye olmuştur.

²¹ Guidelines for Internal Control Standards for the Public Sector

²²CoCo (Guidence on Control): Kanada Sertifikalı Muhasebeciler Enstitüsü tarafından 1995 senesinde oluşturulmuş bu düzenleme, organizasyonun isminden dolayı “CoCo Report” olarak bilinmektedir. Bu model amaç, bağlılık, yeterlilik ve izleme olmak üzere dört temel kontrol ölçütüne dayalıdır.

²³ Turnbull Report: İngiltere’de hisse senetleri Londra Borsası’nda işlem gören şirketlerin kurumsal yönetim ilkesine ve bu konudaki mevzuata bağlılığını sağlamak amacıyla İngiltere Muhasebeciler Enstitüsü tarafından 1999 yılında yayınlanan dokümandır.

²⁴ KingReport: 1994’te Güney Afrika’da King Committe on Corporate Governance tarafından kurumsal yönetişimin üst düzey standartlarını belirlemek üzere yayımlanan rapordur.

²⁵ Kontrag: 1 Mayıs 1998’de Almanya’da yayımlanan mali tabloların düzenlenmesinde, raporlanmasında ve bunların güvence altına alınmasında denetçinin yetki ve sorumluluklarında yeni düzenlemeler getiren “İşletmecilik Alanında Şeffaflık ve Kontrol Yasası” (Gesetz Zur Kontrolle Und Transparenz Im Unternehmenberich KonTraG).

2.2.2. Türkiye’deki Gelişmeler

İç kontrol sistemi ile ilgili yukarıda açıklanan Dünyadaki bu gelişmeler gecikmeli de olsa Türkiye’yi de etkilemiştir. Türkiye’de modern iç denetim yaklaşımı konusundaki farkındalık 1995 yılında IIA’nın Türkiye şubesi olan Türkiye İç Denetim Enstitüsü (TİDE)’nün İstanbul’da kurulması ile başlamıştır. Ayrıca birçok uluslararası şirket de Türkiye ofislerini özel sektörün yoğun olduğu İstanbul’da kurmuş ve yurtdışındaki iç kontrol kültürünü Türkiye’ye taşımışlardır. Aynı zamanda bankacılık sektörünün merkezinin de İstanbul’da yer alması ve bu sektörün karmaşık yapısının iç denetim ihtiyacını arttırması Türk özel sektörünün kamuya göre iç kontrol sistemini daha hızlı benimsemesine ve uyum göstermesine sebep olmuştur. Ülkemizde yaşanan iç kontrol sistemine yönelik bu gelişmeler aşağıda sıralanmıştır.

2.2.2.1. Sermaye Piyasalarındaki Düzenlemeler

Ülkemizde iç kontrole ilişkin düzenlemelere SPK tarafından 1996 tarihinde yayımlanan “Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğ (SPK Seri: X, No: 16 sayılı Tebliğ)” ışık tutmuştur. Daha sonra 2002 tarihli SOX Yasasını takiben bu tebliğde SOX paralelinde değişiklikler yapılmıştır. Yeni hükümler içeren bu tebliğ ile SOX Yasası kıyaslandığında çoğu noktada benzerlik içerdiği ve deyim yerinde ise SOX’un Türkiye versiyonunu oluşturan bir düzenleme olduğu görülmüştür. Tebliğ’in ilgili maddelerinde ülkemizde de borsaya kote şirketlerdeki iç kontrol sisteminin etkin çalışmasını temin amaçlı SOX Yasasına paralel düzenlemeler getirilmiş, gerek iç gerekse dış denetçilerin sorumlulukları ciddi ve önemli oranda arttırılmıştır (Aksoy, 2005: 159–160). Bu tebliğ daha sonra 2006 yılında sermaye piyasasında bağımsız denetim standartlarının açıklandığı SPK Seri: X; No: 22 sayılı Tebliğ’in yürürlüğe girmesiyle kaldırılmıştır. Bu son Tebliğ ile sermaye piyasalarına, uluslararası bağımsız denetim standartlarına

ve esaslarına uygun bir düzenleme getirilmiş; iç kontrol, iç denetim ve bu kavramların bağımsız denetim ile ilişkisi düzenlenmiştir.

2.2.2.2. Bankacılık Alanındaki Düzenlemeler

1990'lı yılların sonunda Türkiye'de bankacılık alanının uluslararası standartlardaki gelişmelere uyum konusunda önemli adımlar atılmıştır. Bu kapsamda 1999 yılında yürürlüğe giren 4389 sayılı Bankalar Kanunu önemli bir dönüm noktasıdır. Basel prensipleriyle uyumu sağlamak üzere yürürlüğe giren bu kanun ile bankaların işlemleri nedeniyle karşılaştıkları riskleri izlenmek ve kontrolünü sağlamak amacıyla etkin bir iç denetim sistemi kurmaları zorunlu tutulmuştur. Bankalar Kanunundaki bu düzenlemeye dayanarak BDDK tarafından "Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmelik"²⁶ hazırlanarak 2001 yılında yayımlanmıştır. İç kontrol, iç denetim ve risk yönetimi ile ilgili birçok hususun düzenlendiği bu yönetmelik özellikle karmaşık olduğu, görev tanımlarının net olmadığı, yanlış yorumlara imkan tanıdığı, iç kontrol ve iç denetim ayrımının doğru yapılmadığı şeklinde birçok eleştiriye uğramıştır. Daha sonra 2005 yılında çıkarılan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ve bu kanun değişikliğinden yaklaşık 1 yıl sonra yayımlanan "Bankaların İç Sistemleri Hakkında Yönetmelik"²⁷ ile Türk bankacılık sektöründe uluslararası standartlara uygun, risk odaklı, COSO Raporundaki prensipleri benimseyen bir iç kontrol ve iç denetim sistemi oluşmuştur (www.bddk.org.tr :10.10.2008).

²⁶ Söz konusu yönetmelik 08.02.2001 tarih ve 24312 sayılı resmi gazetede yayımlanmıştır.

²⁷ Söz konusu yönetmelik 01.11.2006 tarih ve 26333 sayılı resmi gazetede yayımlanmıştır.

2.2.2.3. Yeni Türk Ticaret Kanunu Tasarısı

Tasarı halinde bulunan Türk Ticaret Kanunu ile halka açık şirketlerden en küçük şahıs şirketlerine kadar tüm şirketlerin uluslararası standartlara uygun raporlama, kontrol ve denetim düzenlemelerine kavuşması hedeflenmiştir. Ulusal ve uluslararası düzenlemelere paralellik sağlamak ve modern şirket yönetimleri oluşturmak açısından önemli olan bu tasarı, şirket sorumlularına ağır yükümlülükler getirmekte ve halka açık şirketlerde risk yönetim komitesi oluşturulmasına, kurumsal yönetim ilkelerine, internet üzerinden gerçekleştirilecek hizmetlere yönelik hükümlere yer vermektedir. Bununla birlikte; tasarı ile ifade edilen hükümler, şirketlerin yatırımcılara doğru bilgi verebilmeleri açısından etkili iç kontrol yapısına sahip olmaları gerektiğini de dolaylı olarak vurgulamakta, iç kontrole SOX'daki kadar önem verilmemektedir.

2.2.2.4. Maliye Bakanlığı Düzenlemeleri

Özel sektör kuruluşları tarafından yoğun olarak kullanılan iç kontrol ve denetim sistemi, son yıllarda kamu iç mali kontrol sistemlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Ülkemizde de Türk kamu iç mali kontrol sistemini uluslararası standartlar ve Avrupa Birliği uygulamalarıyla uyumlaştırmak üzere, Aralık 2003 tarihinde, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu çıkarılmış, 5436 sayılı Kanunla önemli değişiklikler yapılarak yeni mali yönetim ve kontrol sistemi 2006 yılında yürürlüğe girmiştir. Böylece 1927 tarihinden beri uygulanmakta olan ve “mali anayasa” olarak kabul edilen 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. Yapılan bu yeni düzenlemelerde başta COSO Raporu olmak üzere uluslararası iç kontrol ve denetim standartlarına paralel hükümlere yer verilmiştir. Kanunla beraber iç kontrolün tanımı ve amacı açıkça yapılmış, kontrolün yapısı ve işleyişi ile iç denetim birimine yönelik hususlara yer verilmiştir. Ayrıca ikincil ve üçüncül düzey mevzuat çalışmaları ile iç kontrol ve iç denetime yönelik “İç

Kontrol ve Ön Mali Kontrole İlişkin Usul ve Esaslar”, “İç Denetim Standartları ve Etik Kurallar”, “Üst Yöneticiler için İç Kontrol ve İç denetim Rehberi” gibi çalışmalar yapılmıştır (Uzunay, 2007).

2.3. İÇ KONTROL SİSTEMİNİN AMAÇLARI

Günümüzde işletmeler, gittikçe düzeyi artan dinamik bir çevrede faaliyet göstermektedirler. Ayrıca işletmeler büyüdükçe yöneticilerin işletme faaliyetleri konusunda doğrudan bilgi sahibi olma olanakları zorlaşmaktadır. Bu nedenle; işletmenin yapısına ve büyüklüğüne uygun, etkin ve sürekli yenilenebilir bir iç kontrol sisteminin kurulması, işletmenin amaçlarına ulaşmasında önemli bir unsurdur.

COSO Raporu iç kontrol açısından amaç kategorileri oluşturmuştur. Bu kategoriler daha önce iç kontrolün tanımlanması sırasında da belirtildiği gibi **“faaliyetlerin etkinliği ve verimliliği”**, **“finansal raporlamanın güvenilirliği”** ve **“yürürlükteki yasa ve düzenlemelere uyum”**dur. İç kontrolün etkili olması, bu üç kategorideki amaçların gerçekleşip gerçekleşmemesiyle ilişkilidir.

2.3.1. Faaliyetlerin Etkinliği ve Verimliliğine Yönelik Amaçlar

İç kontrol sisteminin performansa ilişkin amaçları, işletmenin “etkin” ve verimli” çalışmasını sağlamaya ve işletme varlıklarını korumaya yönelik amaçlardır. Bu kategorideki amaçların daha iyi anlaşılabilmesi için “etkinlik” ve “verimlilik” kavramlarını açıklamak gerekir. Etkinlik başlangıçta belirlenen hedefe ulaşma derecesi şeklinde ifade edilebilir. Verimlilik ise belirli bir faaliyetinin az maliyet ile gerçekleştirilmesi ya da eldeki kaynaklar ile en fazla üretimin gerçekleştirilmesidir. Bu durumda etkili ve verimli olmaktan kasıt uygun bir maliyetle hedefleri büyük ölçüde başarmak olarak kabul edilebilir.

İşletme, etkin bir iç kontrol sistemi ile performansla ilişkin amaçlarını başarmasında karşısına çıkabilecek riskleri azaltabilecektir. Yerleştirilecek iç kontroller ile iyi bir belge, kayıt ve rapor süreci sağlanacak, kayıtlar zamanında ve doğru bir biçimde gerçekleştirilecektir. Bu durum faaliyetlerin tekrarlanmasını veya gecikmesini, varlıkların zarar görmesini, çalınmasını veya kaybolmasını, personelin hata veya hile yapmasını engelleyecektir. Örneğin iç kontrol prosedürleri ile varlıkların satın alınmasında kalite, fiyat ve miktar kontrollerinin yapılması; yangın, sel ve don gibi olaylara karşı varlıkların fiziksel korunması; duran varlıkların bakımının zamanında yapılması faaliyetlerde etkinliği ve verimliliği arttıracaktır.

2.3.2. Finansal Raporlamanın Güvenilirliğine İlişkin Amaçlar

İç kontrol sisteminin makul bir güvence sağlamasını gerektiren diğer bir husus işletme içinde üretilen finansal raporların güvenilirliğidir. Finansal raporlamanın güvenilirliğinin sağlanması sadece işletmenin kendisi için değil, aynı zamanda yatırımcılar, devlet ve kreditorler gibi dış tarafları da ilgilendiren bir süreçtir.

COSO Raporu, AICPA tarafından hazırlanmış olan SAS No:31²⁸ ve SAS No:69²⁹ standartlarında belirtilen raporlama ilkelerini benimsemiş işletmeleri finansal raporları hazırlarken ve sunarken bu ilklere uygun hareket etmesi durumunda raporların güvenilirliğini arttıracığını belirtmiştir. Bu ilkeler işletmede uygulanan muhasebe prensiplerinin genel kabul görmüş kurallar çerçevesinde olması; muhasebe kayıtlarının gerçek durumu yansıtmaları ve objektif belgelere dayandırılması; hazırlanacak finansal tabloların, bu tablolardan yararlanacak kişi ve kurumların karar vermesine yardımcı olacak bilgileri içermesi, açık ve anlaşılır olması; işletmenin gerçekleştirdiği faaliyetlere ait sonuçların ilgili olduğu dönemde değerlendirilmesi şeklinde

²⁸ SAS No:31, Evidential Matter, AICPA, 1980

²⁹ SAS No:69, The Meaning of "Present Fairly in Conformity with Generally Accepted Accounting Principles" in the Independent Auditor's Report, AICPA, 1992

özetlenebilir (COSO, 1992: 35-36). Finansal raporlama ve muhasebe kayıtları açısından temel hususları belirten bu ilkelerin benzerleri ülkemizdeki muhasebe ve denetim düzenlemelerinde de görülmektedir.

Bu kapsamda, iç kontrol sistemi yukarıda belirtilen ilkeleri kontrol edecek şekilde düzenlenmeli, gerekli prosedürler hazırlanmalıdır. Gerek yönetim gerekse ilgili diğer taraflar kararlarını alırken finansal raporları değerlendirecektir. O halde, bu raporların dayanağını oluşturan muhasebe bilgilerinin üretildiği sistemler, yukarıda belirtilen muhasebe ilkeleri ve standartlarıyla yapılandırılmış olması gerekir. Muhasebe bilgi sistemi; verilerin derlenmesi ve hazır hale getirilmesi, işlenmesi, özetlenmesi ve raporlanması evrelerinde doğru ve güvenilir bilgileri üretecek kontroller içermelidir (Erdoğan, 2005: 89–90).

2.3.3. Yürürlükteki Yasa ve Düzenlemelere Uyum Amaçları

İşletmenin tabi olduğu yasa ve düzenlemelere uygun hareket etmesi işletmenin zorunlu olarak yerine getirmesi gereken bir durumdur. Hazırlanacak politika ve prosedürler asgari olarak bu yasal hükümlere uyum gösterecek şekilde ele alınmalıdır. Bunun dışında; yönetim tarafından belirlenmiş kurallar veya faaliyet gösterilen alanla ilgili uluslararası kabul edilmiş standartlar, en iyi uygulamalar olabilir.

Örneğin, uluslararası faaliyette bulunmak isteyen bir işletme, uluslararası muhasebe ve denetim standartlarına uyumu hedeflemelidir. Benzer şekilde faaliyetlerinde bilgi sistemlerini yoğun olarak kullanan veya elektronik ticaret hizmeti sağlayan bir işletme COBIT, ISO 27001, SysTrust, WebTrust gibi bilgi sistemleri ile ilgili standartları ve uygulamaları dikkate alarak iç kontrol sistemlerini oluşturmaktadır. Böylece işletme faaliyetlerinde belli bir kalite ve standart sağladığının güvencesini göstermiş olacaktır.

Bu kapsamda iç kontrol sistemi, tabi olduğu yasa ve düzenlemelere, benimsediği standartlara ve üst yönetimin belirlediği kurallara uygun olarak işleyen kontroller oluşturmak zorundadır. Örneğin, aracı kurumda çalışan her

ihhtisas personeli belli aralıklarda lisans yenileme eğitimlerine katılmak zorundadır. Yine aracı kurumlarda kamuyu aydınlatma ilkesi gereğince belli belge ve formları zamanında SPK ve TSPAKB'ne göndermeleri gerekmektedir. Birçok personelin çalıştığı ve raporun üretildiği aracı kurumda, kurulacak bir iç kontrol sistemi ile bu tür uygulaması gereken yasal zorunlulukların takibi kolaylaşacaktır.

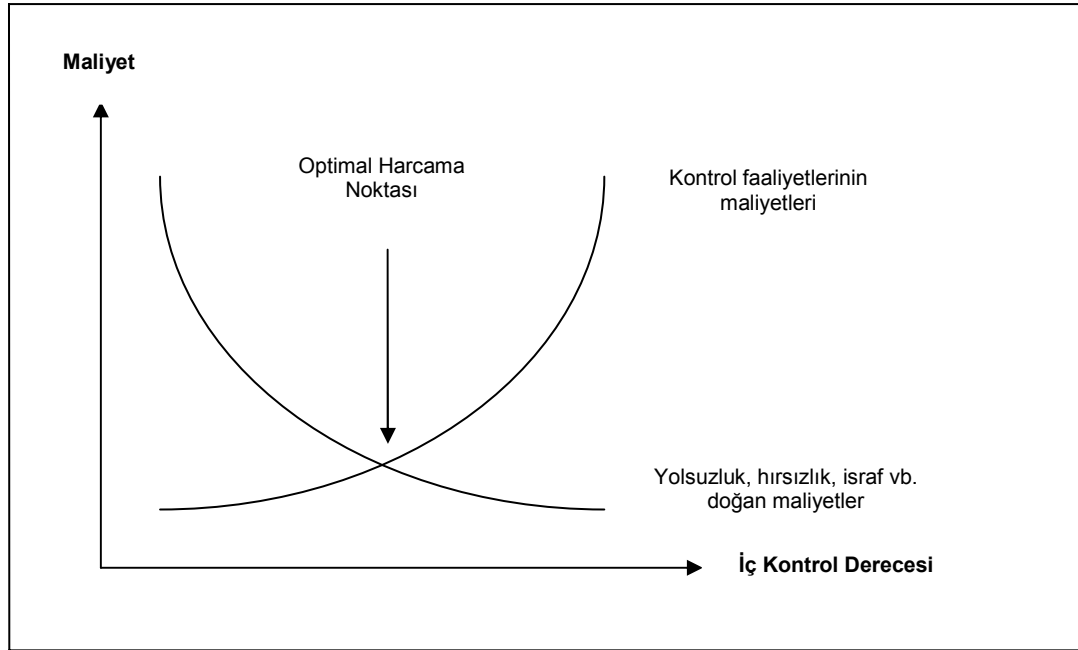
2.4. İÇ KONTROL SİSTEMİNİN SINIRLARI

İç kontrol sisteminin yapısında bir takım sınırlamalar bulunmaktadır. Ne kadar ideal bir iç kontrol sistemi kurulursa kurulsun, iç kontrol sistemi yönetime sadece makul güvence sağlayıp, kurumdaki başarılar veya etkinlikler konusunda bilgi verebilir. Ancak iç kontrol kötü yönetimi kendiliğinden iyi bir yönetime dönüştüremez, rakiplerin faaliyetleri veya hükümet politikaları gibi dış faktörleri değerlendiremez.

Etkin bir iç kontrol sistemi hedefleri başaramama olasılığını azaltır. Bununla birlikte; sistemin etkinliği bu sistemi kullanan insanlara bağlıdır. İnsandan kaynaklanan hatalar, yanlış yargı ve yorumlar, özensizlik, yorgunluk, dikkat dağınıklığı, gizli anlaşma, suiistimal veya umursamazlık gibi hususlar iç kontrol sisteminin etkinliğini zayıflatabilir. Yetki sahibi kişiler yetkilerini kötüye kullanabilir ve yönetimin kendisi koyduğu kontrollere önem vermeyebilir.

İç kontrol sisteminin diğer bir sınırlayıcı faktörü de maliyettir. Kurulacak olan iç kontrol sisteminin maliyeti, elde edilmesi beklenen faydayı aşmayacak düzeyde olmalıdır. Bu noktada fayda maliyet ilişkisini değerlendirme, tamamen yönetimin anlayışına ve deneyimine bağlıdır. Şekil 4'te görüldüğü gibi; iç kontrolün derecesi arttıkça kontrol maliyetleri de yükselmekte, buna karşılık hata ve hilelerden doğan maliyetler azalmaktadır. Yönetim, eğrilerin kesiştiği optimal harcama noktasına kadar iç kontrol sisteminin kurulmasına yönelik maliyetlere katlanmalıdır. Her ne kadar bu noktadan sonra sistemin vereceği güvence artacak olsa da maliyetler sistemin faydasından fazla olacaktır.

(Biçer, 2006: 22). Diğer bir sınırlama ise işletmelerin içinde bulunduğu çevrenin statik olmaması, değişen koşullar yüzünden kontrol usul ve yöntemleri yetersiz kalabilir.

Şekil 4: İç Kontrol Sistemi Fayda-Maliyet Analizi

Kaynak: (Kepekçi, 1994: 14)'daki bilgiler kapsamında tarafımızca hazırlanmıştır.

İç kontrol sisteminin işletmelere yerleşmesi ile birlikte bu sistemin iyileşmesine yönelik araştırmalar da artmıştır. Bununla birlikte iç kontrol sistemi ile ilgili olarak Tablo 6'da sunulduğu gibi mitler ortaya koyulmuştur. Bu mitler yok edilmeli ve iç kontrol sistemin gerçekten ne anlama geldiği herkes tarafından anlaşılmalıdır.

Tablo 6: İç Kontrol Sistemindeki Mitler ve Gerçekler

Mitler	Gerçekler
İç kontrol güçlü politika ve prosedürlerle başlar.	İç kontrol güçlü bir kontrol ortamı ile başlar.
İç kontrolün sahibi iç denetçilerdir.	Yönetim iç kontrolün sahibidir.
İç kontrol finansal bir husustur. Finans Departmanı ne söylerse o yapılır.	İç kontrol kurumun bütün süreçleriyle ilgilidir.
İç kontrol kurumda olumsuzluklar gerçekleşince yapılacakları listeler.	İç kontrol işin en baştan doğru yapılmasına yardımcı olur.
İç kontrol ekstra bir maliyettir. Üretim, satış ve pazarlama gibi asıl faaliyetlerin zamanından alır.	İç kontrol kurumun iş süreçlerinin üzerine değil içine yerleştirilmelidir.
İşletme büyürken ya da küçülürken bazı kontrollerden vazgeçilebilir.	İşletme büyürken ya da küçülürken kontrollerin sadece biçimi değişir.
Kontroller yeteri kadar güçlü ise kurumda hile olmaz, finansal tablolar kesinlikle doğrudur.	İç kontrol amaçların gerçekleştirilmesinde mutlak değil, makul güvence verir.

Kaynak: (IIA, 2003: 2)

2.5. İÇ KONTROL SİSTEMİNİN BİLEŞENLERİ

Bir işletmede iç kontrol sisteminin yeterli ölçüde var olduğunu kanıtlayacak göstergeler, “iç kontrol sisteminin bileşenleri” olarak adlandırılmaktadır. Daha önce COSO Piramidi ile şematize edilen bu bileşenler, işletmenin büyüklüğü (personel sayısı, satışların tutarı vb.), hukuki şekli (şahıs işletmesi, anonim şirket vb.), faaliyette bulunduğu sektör ve bu sektörün durumu, işletmede kullanılan sistemlerin (bilgi işlem, muhasebe vb.) yapısı ve yasal düzenlemeler gibi işletmelerden işletmeye değişen özelliklerden (Kaval, 2005: 134) dolayı her işletmeye uygulanırken farklılık göstermektedirler. COSO pirami’nde gösterilen bu bileşenler aşağıda detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

2.5.1. Kontrol Ortamı

Kontrol ortamı, organizasyondaki disiplini sağlamakta ve iç kontrolün diğer bileşenlerinin temelini oluşturmaktadır. İç kontrol sisteminden beklenen faydanın sağlanması kontrol ortamına bağlıdır. Kontrol ortamı kurumun iş görme biçimini, genel prensipler karşısındaki duruşunu ve kalitesini ifade etmektedir (Yavuz, 2002: 42).

Kontrol ortamının oluşmasında en önemli rolü organizasyonun geçmişi ve kültürü oynamaktadır. İyi bir yönetim felsefesi, yetki ve sorumlulukların doğru dağılımı, uygun personel politikaları sağlıklı bir kontrol ortamı oluşturacaktır. Örneğin, yasalara uymayan ve vergi yasalarının gereklerini yerine getirmeyen bir üst yönetim doğal olarak işletmedeki kontrol ortamını zayıflatacaktır (Kaval, 2005: 126). Benzer şekilde muhasebe sistemi ne kadar iyi tasarlanmış olursa olsun, o sistemi uygulayan personele sorumluluklar doğru dağıtılmamış, personelin yetişmesi için gerekli bilgi ve eğitim sağlanmamışsa, sistem bu personelin kalitesi kadar işleyecek dolayısıyla kontrol ortamının etkinliği sınırlanacaktır (Türedi Çatak, 2005: 2).

Yeterli bir kontrol ortamının tesis edilebilmesi için aşağıdaki bileşenlerin her biri ayrı ayrı dikkate alınmalıdır:

- Dürüstlük ve Ahlaki Değerler (Integrity and Ethical Values)
- Uzmanlığa Bağlılık (Commitment to Competence)
- Yönetim Kurulu ve Denetim Komitesi (Board of Directors and Audit Committee)
- Yönetimin Felsefesi ve Faaliyet Tarzı (Management's Philosophy and Operating Style)
- Organizasyon Yapısı (Organization Structure)
- Yetki ve Sorumlulukların Dağıtımı (Assignment of Authority and Responsibility)
- İnsan Kaynakları Politikaları ve Uygulamaları (Human Resources Policies and Practices)

Kontrol ortamının bu bileşenleri aslında bir işletmenin yaşayabilmesi için gerekli en temel hususlardır ve aşağıda kısaca açıklanmıştır:

2.5.1.1. Dürüstlük ve Ahlaki Değerler

Dürüstlük ve ahlaki değerlerin kontrol ortamının oluşmasında büyük bir önemi vardır. Toplumda olması gerektiği gibi bir işletmede de bazı değer yargılarının yerleştirilmeli ve geliştirilmelidir. İnsanlar çalıştıkları, emek verdikleri ve değer ürettikleri bir yapının, toplumsal ve kurumsal olarak kabul görmeyen girişimlerle zedelenmesine ve hatta yıkılmasına izin vermemelidirler. Bu ancak sorumluluk sahibi olmakla, dürüstlüğe ve ahlaki değerlere sahip çıkmakla başarılabilir.

Dürüstlük ve ahlak anlayışı işletme karar ve süreçlerine yansıyacak biçimde ilkelere, kurallara ve standartlara dayandırılmalı ve bu anlayışın işletmede artarak daha güçlü biçimde yerleştirilmesi sağlanmalıdır. Dürüstlük ve ahlaki değerler, işletmede çalışanları etik olmayan davranışlara yönlendirecek dürtüleri azaltmaya yönelik faaliyetleri de kapsamaktadır. Örneğin gerçekçi olmayan performans hedefleri belirlenmesi, çalışmalarını bu hedefleri gerçekleştiremeseler bile, gerçekleştirmiş gibi göstermek için etik olmayan davranışlar sergilemeye yöneltebilecektir.

2.5.1.2. Uzmanlığa Bağlılık

Uzmanlık, bir mesleğe özgü tanımlanmış görevleri yerine getirmek için gerekli olan bilgi ve beceriye sahip olmak şeklinde tanımlanmakta ve bu hususa bağlı olunması ise bir yönetim yaklaşımı olarak gösterilmektedir. Bir organizasyonun kontrol ortamı, çalışanların üstlendikleri görevin gereği olan birikim ve yetenekten yoksun olmaları durumunda ciddi seviyede zafiyete uğrayabilir.

Yönetim her düzeydeki görev tanımları için gerekli rekabet seviyelerini tanımlamalı ve bu seviyeler için gerekli bilgi ve yetenek koşullarını belirtmelidir. Uygun işlere uygun kişiler atanıyor ve işin gerektirdiği eğitimler veriliyor ise uzmanlığa bağlılık hususuna uygun hareket ediliyor demektir. Yönetim bu bağlılık hususunda ne kadar ödün verip veremeyeceğini fayda maliyet analizi yaparak belirlenmelidir. Yüksek beceri ve bilgi gerektiren görevler için işletmenin daha yüksek bir maliyete katlanması gerektiği unutulmamalıdır.

Kontrol ortamının bu bileşeninin varlığının tespiti zor bir iç kontrol alanıdır. Yapılacak iç denetimlerde belli bir göreve atanmış kişilerin gerekli yetenek, eğitim veya bilgiye sahip olup olmadıkları değerlendirilmelidir. Ancak iç denetçiler bir personelin geçmiş birikimini ve eğitimini sorgularken çok dikkatli olmalı, kişisel bir sürtüşme veya fikir ayrılığından dolayı kişinin uzmanlığını sorgulamamalıdır (Moeller, 2004: 128–129).

2.5.1.3. Yönetim Kurulu ve Denetim Komitesi

Kontrol ortamını etkileyen diğer bir faktör yönetim kurulu ve denetim komitesinin varlığı ve çalışma şeklidir. Günümüzde pay ve menfaat sahipleri şirketlerin mali durumu ve maruz kaldığı riskler konusunda yönetimden yeterli, doğru ve zamanında bilgi talep etmektedirler. Pay ve menfaat sahipleri yönetim üzerindeki bu taleplerini, yönetim kurulu ve onun alt komiteleri aracılığıyla oluştururlar. Bu noktada yönetim kurulu, işletme yönetimi ile pay ve menfaat sahipleri arasındaki bağlantıyı kuran, çalışmalarında yol gösterici ve sorgulayıcı sorumlulukları bulunan bir kuruldur. Bu sorumlulukları nedeniyle kurulun kimlerden oluştuğu, üyelerinin eğitim ve deneyimleri, faaliyetlerine olan bağlılık gibi faktörler kontrol ortamını direkt olarak etkileyecektir (Yılancı, 2006: 45–46).

İşletmenin gereksinimine göre yönetim kuruluna bağlı çeşitli alanlarda yönetim kurulunun işlevini yüklenen ve ona yardımcı olan çeşitli komiteler bulunmaktadır. Bu komitelerden biri bazı kurumlarda yasa gereği bazılarında

ise isteğe bağılı olarak kurulmuş olan “denetimden sorumlu komite (denetim komitesi- audit committee)”dir.

Yönetim kurulunun alt komitelerinden biri olan denetim komitesi, fiili olarak denetim yapan bir organ olmayıp, iç ve dış denetim sürecinin uygulama etkinliğini, katma değerini, muhasebe, mali raporlama ve iç kontrol ile ilgili sistemlerin işleyişi ve yeterliliğini yönetim kurulu adına gözetmekle sorumludur (Uzun, t.y. :1). Aynı zamanda denetim komitesi, iç denetim bölümünden aldığı raporlar sayesinde yönetim üzerinde kontrol ve danışmanlık görevini gerçekleştirmektedir.

Yönetim kurulu ve denetim komitesinin işletme yönetimden bağımsız olabilmesi dışarıdan üyelerle sağlanabilmektedir. Küçük işletmeler özellikle maliyet sorunu nedeniyle bunu sağlayamasa da büyük işletmeler kolaylıkla dışarıdan üye bulabilmektedirler.

2.5.1.4. Yönetimin Felsefesi ve Faaliyet Tarzı

Bir organizasyonun kontrol ortamına, işletmedeki yönetim felsefesi ve faaliyet tarzı önemli bir etki uygulamaktadır. Bazı üst düzey yöneticiler daha aktif bir tavırla girişimlerde bulunup, yeni bir ürün veya iş yatırımı konusunda riskler üstlenirken bazıları daha temkinli ve tutucu davranmaktadırlar. Bir başka deyişle, bazı yöneticiler iş hamlelerini daha doğaçlama ve içgüdüsel olarak gerçekleştirirken, diğerleri her şeyin onaylanmış ve dokümanite edilmiş olması konusunda ısrar etmektedirler.

Bu yaklaşımlardan herhangi biri ne her zaman iyi ne de her zaman kötüdür. Küçük bir girişimci rekabete ayak uydurmak için belli riskleri almak durumundayken, daha kurumsal ve düzenlenmiş bir piyasada faaliyet gösteren bir işletme ise daha çok riskten kaçınmayı tercih etmektedir. COSO raporu, bu durumu işletmenin “risk tavrı” olarak ifade etmektedir (Moeller, 2004: 130).

Kurumun iç kontrol süreci de yönetim felsefesi ve risk tavrına göre oluşacaktır. Eğer yönetim, kontrollerin önemli olduğuna inanıyorsa birçok

politika ve prosedürü iç kontrol sistemine yerleştirecektir. Ayrıca yönetim felsefesi ve faaliyet tarzı yönetimin denetime bakış açısını ve iç denetim bölümünün çalışma biçimini de direkt etkileyecek bir bileşendir.

2.5.1.5. Organizasyon Yapısı

Organizasyon yapısının kuruluş kollarına uygun biçimde kurulması ve bu yapının amaçlara etkin ve verimli biçimde hizmet etmesi bazı ilkelerin dikkate alınmasına bağlıdır. Bu ilkeler arasında iş bölümünden yararlanma, faaliyetlerin benzerliği, yürütme ile denetimi birbirinden ayırma, önemli işe yüksek mevki verme, hızlı raporlamaya yatkınlık gibi ilkeler sıralanabilir.

Nitelikli bir organizasyon yapısının temel özelliği bu tür ilkeler çerçevesinde, kilit alanlardaki yetki ve sorumlulukların ve uygun raporlama akışının oluşturulmasıdır. Bu ilkelerden özellikle iç denetim açısından önemli olanları, yürütme ile denetimi birbirinden ayırma ve birbirini denetleyecek bölümleri birbirinden ayırmaya dikkat edilmesidir. Örneğin iç denetim bölümü, işletmenin finansal tablolarını hazırlamakla direkt sorumlu olmayan, fakat uygun denetim için bilgiler elde edebileceği ve sonuçları raporlayabileceği kapsamda yetkiye sahip olmalıdır (Yılancı, 2006: 47–48).

2.5.1.6. Yetki ve Sorumlulukların Dağıtımı

Bir işletmede yetki ve sorumlulukların dağıtımına yönelik yöntemlerin belirlenmesi önemlidir. Daha önce açıkladığımız yönetim felsefesi ve faaliyet tarzı eğer sözlü veya biçimsel olmayan yöntemlerle yetki ve sorumluluklar dağıtılıyorsa, kontrolün zayıf olduğunu söylemek mümkündür. Ters durumda yani biçimsel bir örgüt yapısı içinde yetki ve sorumlulukların dağıtılması yazılı belgelere dayanmaktadır.

Yetki ve sorumluluk dağıtımı işletmenin çalışma tarzını oldukça etkiler. Örneğin, alt kademelere çok fazla yetki verilmesi inisiyatif kullanmayı ve

abuk harekete geçme yeteneğini güçlendirirken, daha az tecrübesiz kişilere sorumluluk yüklenerek risk almayı doğurur. Ayrıca çok fazla yetki verilmiş bir alt düzeyin bulunduğu işletmelerde i denetçi, yapacağı test büyüklüklerini ve örnek sayısını arttırması gerekecektir.

2.5.1.7. İnsan Kaynakları Politikaları ve Uygulamaları

Yetenekli ve güvenilir personel olduğu müddetçe başka kontroller olmasa bile işletmenin amaçlarına ulaşması çok zor olmayacaktır. İnsan kaynakları uygulamaları, arzu edilen dürüstlük, etik davranış ve uzmanlık seviyeleri hakkında çalışanlara mesajlar gönderir. Böylece işletme çalışanlarına kurumun kültürü, yönetimin felsefesi ve faaliyet tarzı ile ilgili bilgilendirmeyi kendiliğinden sağlamış olur. İnsan kaynakları politikaları ve uygulamalarının özellikle önemli olduğu alanlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Moeller, 2004: 132-133):

- **Eleman Seçimi ve İşe Alım:** Kurum en iyi adayları işe almak için gerekli adımları atmalıdır. Adayların zgemişlerindeki eğitim ve geçmiş iş tecrübelerine ilişkin bilgilerin doğruluğu kontrol edilmelidir. Mülakatlar iyi bir şekilde organize edilmeli ve kapsamlı olmalı, ayrıca adaya kurumun değerleri, kültürü ve çalışma tarzı hakkında mesajlar vermelidir.

- **Yeni alışanlara Yönelik Oryantasyon:** Yeni alışanlara kurumun değer sistemi ve bu değerlere uyulmadığında neler olacağına ilişkin açık bir sinyal gönderilmelidir. Bu sürede yeni çalışanlara davranış kuralları ve genel uygulamalar açıklanmalı ve onlardan bu hususları resmi olarak kabul etmeleri beklenmelidir.

- **Değerlendirme, Terfi ve Tazminat:** Adil bir performans değerlendirme programı uygulanmalıdır. Bu tür konulardaki bir ifte standart ya da sübjektif yaklaşım, çalışanların kuruma duyduğu güveni zedeleyebileceğinden, bu konularda kurumun bütün yeleri için adil bir sistem oluşturulmalıdır.

- **Disiplin cezaları:** Disiplin cezalarına ilişkin olarak tutarlı ve anlaşılması kolay, açık ve net politikalar uygulamaya konulmalıdır. Bütün çalışanlar belirli kuralları ihlal ettiklerinde işten çıkartılmaya kadar gidebilecek bir disiplin sürecine maruz kalacakları konusunda bilgi sahibi olmalıdırlar. Bununla birlikte, çalışanlar, kurumda uygulanan disiplin cezalarında çifte standart olmadığından emin olmalıdırlar.

2.5.2. Risk Değerlendirmesi

Risk değerlendirme; kurumun hedeflerini gerçekleştirmesini engelleyen önemli riskleri tespit ve analiz etme, bunlara uygun yanıtlar verilmesini belirleme sürecidir. Risk değerlendirmesinde amaç işletmenin hedeflerine ulaşma ihtimalini kuvvetlendirmektir.

Bu kapsamda iç kontrol faaliyetinin risk esaslı olarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Buna göre kurumun zayıf ve güçlü yönlerine ilişkin olarak analiz yapılmalı, risk alanları belirlenmeli ve kontrol faaliyetleri bu alanlara yoğunlaştırılmalıdır (Arcagök, 2005: 63). Her ne kadar küçük işlemlerde sistematik olmayan risk yönetim sistemleri bulunsada büyüklüğü, yapısı ve faaliyet gösterdiği alana bakılmaksızın tüm işletmelerde iç kontrolün bu bileşeninin yer alması gerekmektedir (IIA, 2005: 2).

COSO Raporu, risk değerlendirme sürecini “amaçların belirlenmesi”, “risklerin tespiti ve analizi” ve “değişimin yönetimi” olmak üzere üç ana başlık altında açıklamaktadır. Etkin bir risk değerlendirmesi yapabilmek için öncelikle işletmenin en alt seviyeden en üst seviyeye kadar tüm amaçları açık bir şekilde belirlemesi gerekmektedir. Amaçlar belirlendikten sonra bu amaçlara ulaşmayı tehlikeye düşüren veya engelleyen iç ve dış kaynaklı riskler tespit edilmeli, bu risklerle ilgili gerekli ölçümler yapılarak hangi risklerin kritik olduğuna karar verilmelidir. Daha sonra işlemin kabul edilebilir risk düzeyi belirlenerek bu risklere nasıl karşılık verileceği araştırılmalıdır. Son olarak gerçekleştirilen tüm bu adımlar değişen koşullara

göre tekrarlanmalıdır. Risk değerlendirmesini oluşturan bu süreçler aşağıda detaylandırılmıştır:

2.5.2.1. Amaçların Belirlenmesi

Amaçların belirlenmesi, risk değerlendirilmesi sürecinin ilk aşamasıdır. Yönetimin; riskleri tespit etmeden ve onlarla baş etmeye yönelik önlemleri almadan önce amaçları belirlemesi gerekmektedir. Bir işletmenin amaçlarının belirlenmesi, işletme faaliyetlerinin istenilen şekilde yürütülebilmesi ve işletmenin devamlılığının sağlanmasında hayati önem taşımaktadır. Amaç belirlemek iç kontrolün bir unsuru olmamasına karşılık, iç kontrol tesis edilmesinde ön koşul oluşturmaktadır (Aksoy, 2007: 63).

2.5.2.2. Risklerin Tespiti ve Analizi

Yönetim işletmenin her düzeyindeki risklere odaklanmalı ve bu riskleri yönetmek üzere gerekli önlemleri almalıdır. İşletmede risklerle ilgili olarak, süreklilik arz eden ve tekrarlanması gereken, “*risklerin tespiti*” ve “*risklerin analizi*” olmak üzere iki önemli süreç söz konusudur. COSO Raporu risklerin tespiti sürecinde, risklerin hem genel olarak işletme düzeyinde hem de özel olarak faaliyet düzeyinde ele alınmasının gerektiğini belirtmiş, riskleri ele alırken iç ve dış faktörlerin etkilerini şu şekilde sıralamıştır (Coso, 1994: 40):

Dış Faktörler:

- Teknolojik gelişmeler, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin yapısını ve zamanlamasını etkileyebilir, tedarik süreçlerinde değişikliklere neden olabilir.
- Müşteri ihtiyaçları ve beklentilerinin değişimi ürün geliştirme, üretim, müşteri hizmetleri, fiyatlandırma ve garanti hususlarını etkileyebilir.
- Rekabet ortamı pazarlama ve hizmet faaliyetlerini değiştirebilir.

- Yeni mevzuat veya düzenlemeler, politika ve prosedürlerde değişiklikler yapılmasını zorlayabilir.

- Doğal felaketler faaliyetlerde ve bilgi sistemlerinde değişikliklere neden olabilir, acil durum planlamasına duyulan ihtiyacı ortaya çıkartabilir.

- Ekonomik değişimlerin finans ve sermaye harcamaları ile ilgili kararlarda etkisi olabilir.

İç Faktörler:

- Bilgi sistemleri sürecindeki bir sorun kurumun genel faaliyetlerini olumsuz bir şekilde etkileyebilir.

- İşe alınan personelin kalitesi, eğitim ve motivasyon yöntemleri kurum içi kontrol bilinci seviyesini etkileyebilir.

- Yönetimin sorumluluklarındaki bir değişim belli kontrolleri etkileyebilir.

- Kurumun faaliyetlerinin yapısı ve çalışanların varlıklara erişimi, kaynakların suiistimaline yol açabilir.

- Kendine güveni olmayan, etkisiz bir yönetim kurulu veya denetim komitesi keyfi uygulamalara fırsat sağlayabilir.

Risklerin analizi süreci ise yönetimin tespit edilen riskleri analiz edip öncelik sırasına koyulması ve bu öncelik sırasına göre gerekli önlemlerin belirlenmesi sürecidir. Bu süreç öncelikle risklerin sayısallaştırılması ile başlamaktadır. Bazı riskler (piyasa riski, kredi riski vb.) sayısal olarak teşhise elverişli iken, pek çok riski (itibar riski, yasal risk vb.) sayısallaştırmak zor olduğundan riskleri analiz eden yaklaşımlar da farklılık göstermektedir. Bununla birlikte, sistematik risk derecelendirme kriterinden yararlanmak, sürekli bir biçimde yapılacak değerlendirmeler için bir çerçeve sağlamak suretiyle sürecin özneliliğini hafifletmektedir. Risklerin sayısallaştırılmasında genellikle ele alınan 3 husus aşağıda belirtilmektedir:

- Riskin gerçekleşme ihtimali (sıklığı)
- Riskin gerçekleştiği takdirde potansiyel etkisi

- Kabul edilebilir risk düzeyinin belirlenmesi ve buna göre risklerin nasıl yönetileceğinin kararı (riski yönetmek için alınması gereken tedbirlerin belirlenmesi)

Risklerin analiz edilerek sayısallaştırılması ile risklerin etki ve olasılıklarını belirlenmekte, öncelikli risk alanları (“yüksek”, “orta” ve “düşük” dereceli riskler) oluşturulmakta, kısacası işletmenin risk profili çıkartılmaktadır. Risk profili sayesinde, yönetim etkisi ve gerçekleşme olasılığı düşük olan riskler yerine, meydana gelme olasılığı yüksek olan riskleri ele almakta, dolayısıyla riskleri derecelendirerek öncelikle yanıt vermesi gereken riskleri belirlemektedir. Riske yanıt verme sürecinde düşünülmesi gereken bir noktada, işletmenin kabul edilebilir risk düzeyinin belirlenmesidir. Çünkü işletmenin riske vereceği yanıtlarla ilgili kararlar kabul edilebilir risk düzeyi bağlı olarak alınacaktır.

Riske verilecek yanıtlar çeşitli şekillerde olabilmektedir. Genelde yönetim riski azaltmak ve riski kabul edilebilir bir düzeyde tutmak için gerekli kontrol faaliyetini oluşturmaya yönelik çalışmalar başlatmaktadır. Ancak bazı risklere karşı yapılabilecekler sınırlı olup alınacak bir önlemin maliyeti elde edilecek muhtemel yarara göre fazla olabilmektedir. Bu tür durumlarda risklere karşı verilebilecek yanıtlar risk transfer etmek veya riski kabul etmektir. Riskleri analiz ederken amacın riskleri mutlaka yok etmek değil, daha çok onu kontrol altında tutmak olduğu, bütün riskleri ortadan kaldırmanın mümkün olmadığını ve amaçların gerçekleştirilmesi konusunda iç kontrolün sadece makul güvence sağladığı unutulmamalıdır.

2.5.2.3. Değişimin Yönetimi

Risk değerlendirmesinin son aşaması değişimin yönetilmesidir. Çünkü ekonomik, endüstriyel ve yasal düzenlemelerle ilgili çevre sürekli değişmektedir. Belirli bir andaki koşullar topluluğu altında etkili olan bir iç kontrol, diğer koşullar altında etkili olmayabilecektir. Özel dikkat isteyen değişimleri şu şekilde sıralanmak mümkündür (COSO, 1994: 43-44):

- Değişen faaliyet ortamı
- Yeni personel
- Yeni veya değiştirilmiş bilgi sistemleri
- Hızlı büyüme
- Yeni teknoloji
- Yeni iş modelleri, ürünler, faaliyetler
- Kurumsal yeniden yapılanma
- Yabancı operasyonlar

Yukarıda belirtilen bu durumlar işletmenin iç kontrol sistemini etkileyip yeni risk değerlendirmesi yapılmasına sebep olabilecek genel bazı koşullardır. Bunlar dışında işletmeye özgü oluşabilecek yeni olaylarda tekrar risk değerlendirmesinin yapılmasını gerektirebilir. Örneğin, muhasebe ilkelerinin değiştirilmesi finansal tabloların hazırlanmasına ilişkin riskleri etkileyecektir.

2.5.3. Kontrol Faaliyetleri

Kontrol faaliyetleri; işletmenin amaçlarına ulaşırken ortaya çıkabilecek riskleri önlemeye veya azaltmaya yönelik uygulamaya konulan politika ve prosedürlerdir. Kontrol faaliyeti unsurlarından politikalar ne yapılması gerektiğini belirlerken, prosedürler ise politikaların personel tarafından nasıl yerine getirileceğini tanımlar (QAP, 1999: 9). Örneğin, bir aracı kurum verdikleri hizmetin kalitesini ölçmek amacıyla müşterilerin telefonla aranması şeklinde bir politika benimseyebilir. Bu politikayla ilgili olarak yazılacak prosedürler ise müşterilerin ne zaman aranacağı, hangi müşterilere öncelik verileceği, müşterilere ne gibi sorular yöneltileceği gibi hususları içerecektir.

Kontrol faaliyetleri kurumun bütün kademelerinde ve tüm personel tarafından uygulanmalı, ayrıca kurumun hedefleriyle orantılı olmalıdır. Kontrol faaliyetleri genel olarak dört sınıfta ele alınmaktadır:

- **Önleyici Kontroller:** İstenmeyen durumların önlenmesini sağlamak üzere işletmenin içine yerleştirilen kontrollerdir. (Görev ayrılığı ilkesinin uygulaması, bilgi sistemlerine şifre ile girilmesi vb.)

- **Saptayıcı Kontroller:** İşlemler gerçekleştirildikten sonra istenmeyen bir durum oluşup oluşmadığını belirleyip yönetimi bilgilendirmek üzere uygulanan kontrollerdir. (Kasa veya stok sayımı, mutabakatlar yapılması vb.)

- **Yönlendirici Kontroller:** İstenilen bir sonucun meydana gelmesine sebep olan veya meydana gelmesini destekleyen kontrollerdir. (Eğitimler verilmesi, performans rehberleri vb.)

- **Tamamlayıcı Kontroller:** İşletmede bulunmayan veya maliyeti çok yüksek olabilecek kontrollerin yerini kısmen de olsa doldurabilen kontrollerdir. (Görevler ayrılığı ilkesinin uygulanması için yeterli sayıda personel bulunamdığı durumlarda alınan ek kontroller vb.)

COSO Raporu bu kontrol sınıflarına ek olarak, bu sınıfların içinde yer alan bazı kontrolleri de vurgulayarak işletmeleri asgari olarak bu kontrolleri üzerinde durmasını önermiştir. Aşağıda kısaca açıklanan bu kontrollerin uygulanma derecesi işletmeden işletmeye değişmekle beraber bu kontroller mutlaka üst yönetimce değerlendirilmelidir:

- **Üst Düzey İncelemeler:** Yönetim, değişik alanlardaki performans sonuçlarını periyodik olarak değerlendirmelidir. Bu değerlendirmeler planlanan durumla fiili durumun karşılaştırılması, geçmiş performansın ölçülmesi ve rakiplerle karşılaştırmalar yapılması gibi çeşitli şekillerde gerçekleştirilebilir.

- **Doğrudan Fonksiyonel veya Faaliyet Yönetimi:** Organizasyonun değişik düzeylerindeki yöneticiler, kontrol sistemlerinin ortaya koyduğu faaliyet raporlarını incelemeli ve gerekli düzeltici eylemleri uygulamaya koymalıdır. Örneğin, bir güvenlik yazılımı erişim yetkisi olmayan kişilerin erişim girişimlerini rapor edecek bir mekanizmaya sahip olabilir. Burada kontrol faaliyeti bu raporların izlenmesi ve uygun düzeltici eylemin gerçekleştirilmesidir (Cebeci, 2008, sayı 34).

- **Fiziksel Kontroller:** İç kontrol sistemi, varlıkları fiziksel olarak da korumak ve gerekli önlemleri almakla yükümlüdür. Sistem, bu amaçla gerekli yöntemleri oluşturacak politika ve yönergeler hazırlamalıdır. Bilgi işlem merkezinin fiziksel güvenliği, sistem odasına giriş özel kartlarla girilmesi, stok sayımının yapılması ve kayıtlarla karşılaştırılması fiziksel kontrollere örnek verilebilir.

- **Performans Göstergeleri:** Performans göstergeleri farklı veri grupları arasındaki ilişkileri (faaliyet veya finansal) analiz etmek, farklılıkları araştırmak ve düzeltici eylemlerin yapılmasını sağlamak için bir araç vazifesi görür. Örneğin; satın alınan mallardaki fiyat değişiklikleri, acele siparişlerin toplam siparişler içerisindeki yüzdesi, toplam siparişler içerisinde geri dönen malların yüzdesi gibi (Yılancı, 2006: 68).

- **Görevlerin Ayrılması:** Görevlerin ayrımı, mali nitelikteki bir işlemin doğuşundan muhasebe kayıtlarına geçilmesine kadar olan sürecin tek bir kişinin sorumluluğuna verilmesini ve böylece hata riskinin veya uygun olmayan fiillerin azaltılmasını ifade eder (Yılancı, 2006: 69). Bir işletmede belirli görevlere ilişkin sorumluluklar açık ve net olarak, yönergelerle veya iş tanımlarıyla açıklanmış olmalıdır. Görevlerin tanımlanıp ayrılmaları gerekli iş bölümünün yapılması, iç kontrol sisteminin işlerliği açısından önem taşımaktadır. Görevlerin ayrımı sırasında özellikle şu üç görevin farklı kişilere verilmesine dikkat edilmelidir: işlemlerin yapılması, işlemlerin kaydı ve varlıkların korunması. Örneğin, satın alma yetkisine sahip bir personele, aynı zamanda satın alma kayıtlarını yapma veya satın alınan malların korunması sorumlulukları verilmemelidir.

- **Bilgi Sistemleri Kontrolleri:** Günümüz iletişim ve bilgi sistemlerinde ortaya çıkan gelişmeler, özellikle de internetin gelişip yaygınlaşması tüm işletmeleri önemli bir biçimde etkilemiştir. Teknolojideki bu gelişmelere bağlı olarak işletmeler hızlı bir dönüşüm süreci içine girmiş, faaliyetlerinin büyük bir kısmını gerçekleştirirken bilgi sistemlerinden yararlanmaya başlamış, böylece faaliyetlerinde hız, etkinlik ve tasarruf sağlamaya çalışmışlardır.

Ancak yaşanan bu hızlı değişim işletmelere yararları yanında bazı olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Önceden yazılı olarak gerçekleştirilen işlemlerin sanal ortama taşınması, internet gibi herkesin erişimine açık bir ortamda işlemler yapılması, tüm bu işlemler sonucu oluşan işletmeye ait hassas bilgilerin bilgisayarlarda tutulması ve bu işlemlerin ve sistemlerin denetlenmesi ihtiyacı işletmeleri yeni risklerle karşı karşıya bırakmıştır. Bu bakımdan kurumlar, ortaya çıkan bu yeni riskler önleyip yönetilebilmek, böylece kurum bilgi sistemlerinden hedeflenildiği gibi faydalanılabilmek için iç kontrol sistemini kurarken bilgi sistemleri kontrolleri oluşturmaya başlamışlardır.

Bilgi sistemleri kontrolleri, kurumun amaçlarına ulaşması sırasında kullandığı bilgi sistemleri hizmetlerinden kaynaklanabilecek risklerin azaltılmasına ve bu sistemler adına makul bir güvence vermesine yönelik hazırlanan politika, prosedür ve uygulamalardır. Genel anlamda bu kontrol faaliyetlerini “genel kontroller” ve “uygulama kontrolleri” olara iki ana gruba ayırmak mümkündür (IIA, 2005: 5)

Alt yapı kontrolleri olarak da adlandırabileceğimiz genel kontroller, işletmenin genelinde kullanılan bilgi sistemleri süreçlerine ilişkin politika ve prosedürlerdir. Bu kontroller bilgi sistemlerine ilişkin yazılı prosedürlerden (bilgi güvenliği politikası, uzaktan erişim yönergesi, kullanıcı şifre yönergesi, sistem odası giriş prosedürü vb.) ağ altyapısına, yedekleme mekanizmasından güvenlik taraması hizmetine kadar işletmenin tamamına etki eden kontrollerdir.

Uygulama kontrolleri ise belli bir iş sürecine veya uygulamaya yönelik kontrollerdir. Bu kontroller genellikle bilginin bilgi sistemleri içinde akışı sırasında hataların oluşmasına, tespit edilmesine ve düzeltilmesine yönelik kontrollerdir. Bu kapsamda, uygulama kontrollerini bilginin akışına paralel olarak üç aşamada sınıflandırmak mümkündür. Bunlar verilerin doğru, tam, zamanında ve onay almış bir biçimde uygulamaya girilmesi sırasındaki kontroller, verilerin bilgisayar tarafından düzgün işlenip ilgili dosyaların doğru biçimde güncellenmesi aşamasındaki kontroller ve son olarak da doğru bir

raporlamanın yapılması ile raporların yetkili kişilere ulaştırılması yönündeki kontrollerdir (INTOSAI, 2004 : 32-35).

Kurumda genel kontrollerin varlığı uygulama kontrollerinin etkinliği için ilk şarttır. Bir başka deyişle, genel kontroller zayıf olduğu takdirde uygulamaya ait kontrollerin güvenilirliği azalacaktır. Örneğin, uygulama kontrollerinin tam olarak yerleştirildiği bir yazılım, genel kontrollerin eksik olduğu bir sunucunun üzerinde çalışıyorsa veya bu yazılımın bağlantı kurduğu veritabanında gerekli kontroller sağlanmamışsa yazılım beklenen hizmeti veremeyecektir. Bununla birlikte, kurumda genel kontrollerin tesis edilmesi ve denetlenmesi uygulama kontrollerinkine göre daha kolay olabilmektedir. Bunun sebebi, genel kontroller, adından da anlaşılacağı üzere, daha çok bilgi sistemlerine ilişkin genel hususlara yönelik olduğundan, bu kontroller değerlendirilirken bilgi sistemleri konusunda uzman bir personel yeterli olabilmektedir. Ancak kredi değerlendirmesi yaparken veya portföyümüzün piyasa riskini ölçerken kullanacağımız bir yazılımı incelerken, bu süreçler hakkında bilgi sahibi olunması ya da bu konularda uzman birinin desteğine ihtiyaç duyulmaktadır.

Bilgi sistemleri kontrolleri ile ilgili birçok standart ve düzenleme yapılmıştır. COSO Raporu da kontrol faaliyetlerinin bilgi sistemleri kontrollerine yer vermiş, ancak bu kontrollere ilişkin yeni bir uygulama veya açıklama getirmemiş, sadece bu konunun genel iç kontrol sistemi içinde önemli olduğunu vurgulamıştır. Aynı zamanda teknolojideki hızlı değişim dikkate alınarak, bu kontrollerin sürekli güncellenmesinin gerektiğini vurgulamış, bugün geçerliliği olan bilgi sistemlerine ait bir kontrolün yarın hiçbir anlama gelmeyeceğini belirtmiştir.

2.5.4. Bilgi ve İletişim

COSO yapısına göre iç kontrol bileşenlerinin dördüncüsü bilgi ve iletişimdir. Bilgi ve iletişim bütün iç kontrol hedeflerinin gerçekleştirilmesi bakımından yaşamsal önemi haizdir. Örneğin; iç kontrolün hedeflerinden biri

kamusal hesap verme sorumluluğu ile ilgili zorunlulukların yerine getirilmesidir. Bu husus güvenilir ve uygun finansal ve finansal olmayan bilgilerin hazırlanması ve saklanması suretiyle ve bu bilgilerin vaktinde ve tarafsız açıklamalar içeren raporlar aracılığıyla duyurulması biçiminde gerçekleştirilebilir. Organizasyonun performansı ile bağlantılı bilgi ve iletişim; faaliyetlerin düzenli, ahlak kurallarına uygun, ekonomik, verimli ve etkin olma bakımlarından değerlendirilme ihtimalini yükseltir. Pek çok durumda, birtakım bilgilerin temin edilmiş olması veya iletişimin yasalara ve yönetmeliklere uymak amacıyla kurulması gerekir.

2.5.4.1. Bilgi

Etkin bir iç kontrol sistemi kurmak ve kurumun hedeflerini gerçekleştirmek için bir organizasyonun bütün kademelerinde bilgiye ihtiyaç duyulur. Bu yüzden anlamlı, güvenilir ve uygun bilginin oluşturulması personelin kontrol ve diğer sorumluluklarını yerine getirmesine imkân verecek biçimde belirlenip sağlanmalı ve onlara zamanında duyurulmalıdır.

Faaliyetleri kontrol etmede ve karar vermede yönetim açısından bilginin anlamlı ve değerli olması isteniyorsa, işler ve işlemler, meydana gelir gelmez kaydedilmelidir. Bu kayıtların bilgi yığını şeklinde değil de çeşitli kriterler çerçevesinde yapılan sınıflandırmalara göre yapılması ve bilginin istenilen biçim ve süre içinde ilgililere sunulabilmesi gerekmektedir.

Yönetimin işletmenin faaliyetlerini kontrol ederken alacağı kararlar, bilginin kalitesinden etkilenir. Etkili bir kontrolü sağlayacak kaliteli bilgi şu özellikleri taşır:

- Uygun bilgi bulunmalıdır.
- Bilgi, zamanında elde edilmelidir.
- Bilgi güncel olmalıdır.
- Bilgi doğru olmalıdır.
- Bilgi erişebilir olmalıdır (Moeller, 2004: 139).

Bilgi ve raporlama kalitesini sağlayabilmek, iç kontrol faaliyetlerini ve sorumluluklarını başarabilmek, iç kontrol sistemini, bütün işlemleri ve önemli işleri daha etkin ve verimli şekilde izleyebilmek için gerektiği şekilde kolaylıkla anlaşılabilir bir dokümantasyon yapılmalıdır (örneğin; akış şemaları ve metinler). Bu dokümanlar arandığında kolayca bulunabilmelidir.

İç kontrol sisteminin dokümanları; organizasyon yapısının ve politikalarının, faaliyet türlerinin ve bağlantılı hedeflerinin ve kontrol prosedürlerinin tanımlamalarını kapsamalıdır. Organizasyonun hedefleri ve kontrol faaliyetleri dahil olmak üzere, iç kontrol sürecinin unsurları ile ilgili yazılı kanıtları bulunmalıdır. Bir kurumun iç kontrol dokümantasyonunun hacmi, yine de, kurumun büyüklüğüne, karmaşıklığına ve benzer faktörlere göre farklılık gösterebilmektedir.

2.5.4.2. İletişim

İç kontrolün etkinliği açısından sadece uygun bilginin üretilmesi yeterli değildir. Bununla birlikte kurum içi iletişim kanalları (sözlü ve yazılı) açık olmalı, yatay ve dikey bilgi akışları sağlanmalıdır. Ayrıca kurum dışı paydaşlar ve yetkili mercilerle de etkin bir iletişim kurulmalıdır. Bu iç ve dış iletişimlerini sağlayacak bilişim ağları, kayıt sistemleri, bilgi işleme yöntemleri ve gerekli insan kaynağı oluşturulmalıdır.

COSO Raporu ayrıca yönetim ile yönetim kurulu arasındaki iletişim kanallarının önemini vurgulamaktadır. Yönetim, temel gelişmeler, riskler ve diğer önemli olaylar konusunda yönetim kuruluna bilgi vermelidir. Yönetim kurulu ise bağımsız olarak faaliyetleri incelemeli ve bu incelemelerden doğan kaygılarını ve kararlarını yönetime iletmelidir (Yılancı, 2006: 81).

COSO Raporu en kritik kurum içi iletişim olarak yönetim ile personeli ve yine yönetim ile yönetim kurulu arasındaki iletişimidir. Yönetimden aşağıya doğru akan bilgiler, üst yönetimin niyetlerini ve isteklerini yansıtan bilgilerdir. Personelden üste doğru akan bilgiler de faaliyet sonuçlarına ilişkin bilgilerdir. Kurumun planları, kontrol alanı, riskleri, kontrol faaliyetleri ve performansı

belirli şekillerde ve sürelerde duyurulmalıdır. Bu sayede çalışanlar, yönetimin iç kontrol konusundaki baskısını hisseder, sistem içindeki yerlerini ve diğer çalışanların faaliyetleri ile kendi işleri arasındaki bağlantıyı kavrarlar. Yöneticiler ise kurumlarının stratejik planlarının ve performans programlarının gerçekleştirilmesi, kaynakların etkin kullanılmasına yönelik amaçlarının karşılanıp karşılanmadığını inceleyebilirler.

Etkin bir iletişim, iç kontrolün önemine yönelik bilinci yükseltecek, kurumun risk yönetimi ve iç kontrol unsurları üzerinde etki yaratıp desteklenmesinde personelin rol ve sorumluluklarını fark etmesini sağlayacaktır. Böyle bir iletişim Yönetim Bilgi Sistemleri ve onun alt sistemleri sayesinde yerine getirilir. Örneğin; iyi bir muhasebe sistemi veya bütçe sistemi önemli bir bilgi ve iletişim araçlarıdır.

2.5.5. Gözetim

COSO Raporu'nda belirtilen iç kontrol modelinin son bileşeni gözetimdir. İyi bir kontrol ortamı, uygun bir risk yönetimi, etkili politika ve prosedürler, yeterli bilgi ve iletişim kanalları iç kontrol sistemi için gerekli unsurlardır. Ancak etkin bir iç kontrol sisteminden bahsedebilmek için bu dört unsurun ortaya çıkardığı iç kontrol tablosunun sürekli takip edilmesi ve değerlendirilmesi, kısaca gözetilmesi gerekmektedir.

Gözetim faaliyeti aslında iç denetçilerin rolü olarak kabul edilmektedir. COSO Raporu da iç denetimi, benzer şekilde gözetimin en önemli unsuru olarak kabul etmekle birlikte, gözetim süreci ile ilgili daha kapsamlı bir yaklaşım sunmaktadır (Moeller, 2004: 142).

Bu kapsamda gözetim faaliyetini, iç kontrol sisteminin beklendiği şekilde çalışıp çalışmadığını ve koşullara göre gerekli değişikliklerin yapıp yapılmadığı hususlarının incelenmesi şeklinde tanımlamak mümkündür. Örneğin; banka mutabakatlarının düzenli aralıklarla yapıp yapılmadığı hususunun işletme yönetimince gözden geçirilmesi önemli bir gözetim faaliyetidir. Gözetim, kontrollerin etkin olarak çalışmasını sürekli kılmak için

gereklidir. Aksi takdirde yukarıdaki örneği ele alırsak, banka mutabakatlarının gözetimi zamanında yapılmadığında, personel bunları düzenleme faaliyetine son verebilir.

Bir işletmede kurulmuş bulunan iç kontrol sistemi zaman içerisinde değişikliklere ve bozulmalara maruz kalabileceği gibi kullanılan iç kontrol yöntemlerinde gelişmeler de meydana gelebilir. Bu nedenle gözetim faaliyeti esasta iki temel nedene dayanmaktadır.

Bu nedenlerden birincisi kurulmuş bulunan iç kontrol sisteminin etkinliğinin takibi ve değerlendirilmesi amacıyla yapılan gözetimlerdir. Çünkü iç kontrol sistemi zaman içerisinde değişebilmekte, daha önce etkin olan kontroller etkisiz hale gelebilmektedir. Bu durum yeni personel alımı, eğitimlerin yetersizliği, kaynaklarda kısıtlamalar gibi çeşitli nedenlerden doğabilmektedir.

İkincisi ise yeni gelişmeler ve değişen koşullar neticesinde işletmede uygulanabilecek yeni kontrol yöntemlerinin tespitine yönelik gözetimdir. Bu gözetim sonucunda yönetim yeni risk alanlarını tespit etmekte ve buna uygun olarak iç kontrol sisteminde yapabileceği değişiklikleri belirlemektedir (Yılancı, 2006: 82). Örneğin; başta finansal kurumlar olmak üzere işletmelerin her geçen gün bilgi sistemlerine olan bağımlılığın artması ve işlemlerin internet üzerinden gerçekleşmeye başlaması bilgi sistemlerinin de denetlenmesi ihtiyacını doğurmuştur.

Gözetim faaliyetinin etkinliğinin artması daha önce açıklanan “Bilgi ve İletişim” bileşeni ile yakından ilgilidir. Müşteriler, bağımsız denetçiler veya yasa koyucular gibi işletme dışı taraflardan gelen bilgiler, gözetim için önemli geri bildirimlerdir. Örneğin işletmeler, kalitelerini arttırmak amacıyla yapılan telefon görüşmelerini kayıt altına alarak ve bu görüşmelere göre düzeltici eylemlerde bulunarak, faaliyetlerin etkinliği açısından önemli bir gözetim sağlamış olurlar. Benzer şekilde, düzenleyici otoritelerin veya bağımsız denetim kuruluşlarının problemler hakkındaki değerlendirmeleri de üçüncü taraflardan sağlanan ve gözetimin etkinliğini arttıran bilgilerdir.

Gözetim faaliyeti aşağıda açıklandığı gibi “sürekli gözetim faaliyetleri” veya “bağımsız (ayrı) değerlendirmeler” şeklinde olabileceği gibi bu iki yöntemin birleşimi şeklinde de yapılabilir: (Coso, 1994: 69)

2.5.5.1. Sürekli Gözetim Faaliyetleri

Sürekli gözetim faaliyetleri, günlük faaliyetlerin ayrılmaz bir parçasıdır. Aslında sürekli gözetim faaliyetleri kurum içine etkin bir şekilde yerleştirilirse, bu faaliyetler daha operasyonlar icra edilirken operasyonları yürüten personel tarafından gerçekleştirildiğinden ve hemen reaksiyon verecek biçimde planlandığından bağımsız değerlendirmeler şeklinde yapılan gözetim faaliyetinden daha etkili olmaktadır. Bir başka deyişle; sürekli gözetim faaliyetleri ne kadar etkin olursa, bağımsız değerlendirme faaliyetlerine o kadar az ihtiyaç duyulur (Rezaee, 1995: 7).

Sürekli gözetim faaliyetleri arasında en etkili olanı yönetim tarafından gerçekleştirilen faaliyet ve finans raporlarına yönelik incelemeler sayılabilir. Bu incelemelerde rapor edilen istisnai durumlara, sapmalara ve hatalara özellikle dikkat edilmesi gerekir. Raporların düzenli olarak gözden geçirilmesi ve raporlanan durumlara ilişkin düzeltici eylemlerde bulunulması, iç kontrol sisteminin etkinliğine büyük katkı sağlayacaktır.

Üst yönetimin incelemeleri dışında organizasyon yapısı ve buna bağlı incelemeler, kayıtlarla fiziksel varlıklar arasındaki doğrulamalar, eğitimler veya yapılan toplantılar da sürekli gözetim faaliyetleridir. Aslında bu örnekler kurumlarda genellikle uygulanan, fakat sürekli gözetim faaliyeti olarak düşünülmeyen faaliyetlerdir. Unutulmamalıdır ki; kurumun herhangi bir sürecini veya birimini gözden geçirerek düzeltici önlem başlatan her faaliyet, bir gözetim faaliyetidir.

2.5.5.2. Bağımsız Değerlendirmeler

Sürekli gözetim faaliyetleri, iç kontrol sisteminin etkinliği konusunda önemli bir geri bildirim sağlasa da bu faaliyetlerin kurum içinde tam ve doğru yerine getirilmesi kolay değildir. Aynı zamanda sürekli gözetim faaliyetini yerine getirenlerin operasyonun içindeki personel olması kimi zaman bu faaliyetlerin yerine getirilmesinde problemler yaratmaktadır. Bundan dolayı; COSO Raporu, iç kontrol sisteminin etkinliğini arttırmak amacıyla bağımsız değerlendirmeler yapılarak belli zamanlarda sisteme en baştan bakılmasının faydalı olacağını önermektedir.

Bağımsız değerlendirmelerin kapsam ve sıklığı, kurumun yapısı ve karşılaştığı risklere bağlı olarak değişmektedir. Her ne kadar yönetim tüm iç kontrol sisteminin belli periyotlarda olarak değerlendirilmesini istese de, pek çok inceleme özel bir kontrol alanının değerlendirilmesi amacıyla başlamaktadır.

Aslında iç kontrol sisteminin değerlendirilmesi iç denetçilerin rutin görevleri arasında yer almaktadır. Ancak COSO Raporu, iç denetçilerin değerlendirmelerinin yanında, “kontrol özdeğerlendirme (KÖZ)” türündeki incelemeler yoluyla da doğrudan ilgili bölüm çalışanları tarafından iç kontrol sisteminin değerlendirilebileceğini, böylece daha kısa zamanda daha etkili sonuçlar alınabileceğini vurgulamaktadır. Aynı zamanda söz konusu Rapor, eğer bu öz değerlendirme incelemeleri sırasında önemli sorunlarla karşılaşılırsa, bu durumda iç denetim biriminden aynı alanda daha kapsamlı bir değerlendirme gerçekleştirmesini beklemektedir.

COSO Raporu, iç kontrollerin değerlendirme sürecinde “kıyaslama (benchmarking)” olarak bilinen bir yöntemi de önermektedir. Kıyaslama, bir kurumun süreçlerinin, kontrol prosedürlerinin ve diğer faaliyetlerinin, eş düzeydeki bir kurumunkilerle karşılaştırılmasıdır (Moeller, 2004: 144). Son yıllarda bilgi sistemlerinin ve internetin faaliyetlerde artan kullanımı sonucunda işletmelerin en önemli kontrol alanlarından biri de bilgi sistemleri olmuştur. Bundan dolayı; ayrı bir uzmanlık gerektiren bu alanlara yönelik ayrı

bir denetim yapılması son yıllarda sıkça başvurulmuş gözetim faaliyetlerinden biridir.

Belirtilen gözetim şekilleri, özellikle işletmelerin faaliyetlerinin karmaşıklaşması, bilgi sistemlerinin yoğun olarak kullanılması, elektronik ticaretin yaygınlaşması, uluslararası çapta meydana gelen ekonomik krizler, kurumsal yönetim ve risk yönetimi süreçlerinin artan önemi ve karşılaşılan problemlere anında cevap verilerek geç kalınmaması gibi nedenlerden dolayı sadece iç kontrol sisteminin “gözetim” unsurunu yerine getirmesine yardımcı olmanın ötesinde bir anlam kazanmıştır. Bu bakımdan uluslararası iç denetim anlayışına, işletmelerde yeni yeni kullanılan kontrol özdeğerlendirme yöntemine ve özellikle yeni bir uzmanlık alanı gerektiren bilgi sistemleri denetimine aşağıda ayrı başlıklar altında yer verilmiştir.

2.5.5.2.1. İç Denetim

İç denetim adından da anlaşılacağı üzere işletme bünyesinde işletme için yerine getirilen bir faaliyettir. Bu faaliyet aslında, iç kontrolün unsurlarından “gözetim” unsuru içinde yer almakla beraber, işletmelerin yönetiminde gittikçe önemli yer bulan “kurumsal yönetim” ve “risk yönetimi” süreçlerinin etkisiyle gözetim işlevinin ötesinde bir anlam kazanmıştır.

Ekonomik faaliyetler büyüyüp karmaşık bir hal almaya başladıkça, ortaklar ve yöneticiler yürütülen faaliyetlerle ilgili bilgi almada sıkıntı yaşamışlar, benzer şekilde kendilerine raporlama yapılan düzenleyici otoritelerin işletme ile ilgili duydukları kaygılar artmıştır. Bunun sonucunda, ticari faaliyetleri anlamlı bir biçimde gözden geçirecek ve özetleyecek, işletme içindeki politika ve prosedürleri belli bir disiplin içinde bağımsız ve nesnel bir biçimde değerlendirecek bir yapıya gereksinim duyulmuş ve organizasyonlarda iç denetim süreci oluşturulmuştur.

Çağdaş anlamda iç denetimin oluşumu 1941 yılında İç Denetçiler Enstitüsü (IIA)'nın kurulmasıyla başlamıştır³⁰. IIA, 1947 yılında yayımladığı “İç Denetim Sorumlulukları Tebliği” ile iç denetimin esas itibarıyla muhasebe ve finansal konuları kapsadığını belirtmekle birlikte faaliyetlere ilişkin kontrollerin de bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. 1957 yılında bu tebliğ genişletilmiş ve 1978 yılında IIA, “İç Denetim Mesleki Uygulama Standartları”nı kabul etmiştir. İç denetim mesleğinin ne şekilde yürütülmesi gerektiği, iç denetim faaliyetlerinin nasıl değerlendirileceği gibi konularda genel ilke ve kurallar ortaya koyan bu standartlar iç denetimi şöyle tanımlamıştır:

“İç denetim, kurum bünyesinde ve kuruma yönelik bir hizmet olarak oluşturulan bağımsız bir değerlendirme faaliyetidir. Diğer kontrollerin yeterliliğini ve etkinliğini değerlendirme ve inceleme şeklinde işleyen iç denetimin kendisi de bir “kontrol”dür. İç denetimin amacı, kurumun çalışanlarının sorumluluklarını etkin bir biçimde yerine getirmelerinde onlara yardımcı olmaktır. Bu amaçla iç denetim, gözden geçirilen faaliyetlerle ilgili analizler, değerlendirmeler, tavsiyeler, danışmanlık hizmeti ve bilgi sağlar Bu amaç, etkin kontrolü makul bir maliyetle sağlamayı da içerir.”

1990'lı yıllarda ve 2000'in başlarında ekonomik ve ticari hayatta çok önemli gelişmeler olmuş, çok sayıda büyük şirket çok kısa süreler içinde iflas etmiş ve iflasları ile birlikte faaliyet gösterdikleri ülkelerin ekonomilerine ciddi zararlar vermiştir. ABD'de dünya petrol devi Enron ve usulsüzlüklerine ortak ettiği o tarihlerde dünyanın en büyük beş denetim şirketinden biri olan Arthur Andersen, dünyanın en büyük telekomünikasyon şirketlerinden WorldCom, dünyanın en büyük havayolu şirketlerinden Delta Havayolları, İtalya'daki gıda devi Parmalat'ın iflasları bunlardan ilk akla gelenlerdir (Eren, 2007: 2).

Bu olaylar kurumsal yönetime verilen önemi arttırmış ve iç denetim mesleğinin de değişimine yol açmış ve 2004 yılında “İç Denetim Mesleki Uygulama Standartlarının” yeni yapısında iç denetim, geleceğe yönelik vizyonu da ortaya koyacak şekilde yeniden tanımlanmıştır. Uluslararası kabul

³⁰ “2.2.1.3. İç Denetçiler Enstitüsü'nün Çalışmaları” bölümüne bakınız.

gören bu tanıma göre iç denetim; *“bir kurumun faaliyetlerini geliştirmek onlara değer katmak amacını güden bağımsız ve objektif bir güvence ve danışmanlık faaliyetidir. İç denetim, kurumun risk yönetimi, kontrol ve yönetim süreçlerinin etkinliğini değerlendirmek ve geliştirilmek amacına yönelik sistemli ve disiplinli bir yaklaşım getirerek kurumun amaçlarına ulaşmasına yardımcı olur”* şeklinde açıklanmıştır (TİDE, 2008: 7).

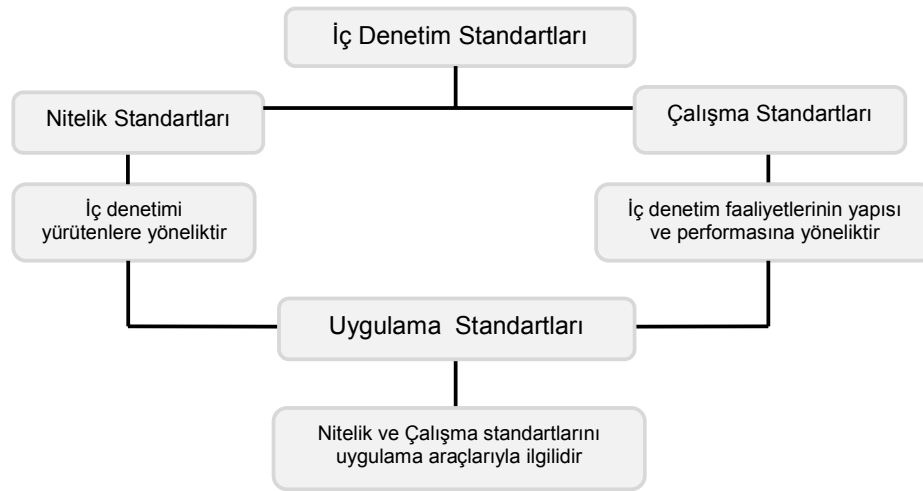
Yukarıda belirtilen tanım dikkate alındığında, iç denetim faaliyetinin diğer denetim faaliyetlerinden en büyük farkı, güvence ve danışmanlık faaliyetlerini bir arada yürütmesidir. İç denetim, yönetimin bir parçası olduğu halde, fonksiyonel anlamda bağımsızlığa sahip bir mekanizma olarak faaliyette bulunmakta ve bu nedenle kurum ve kuruluşlarda yönetsel hesap verebilirlik müessesesinin yerleşmesine çok büyük katkı sağlamaktadır.

Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü tarafından yayınlanan “Uluslararası İç Denetim Standartları”, yapılan değişiklikler sonucunda son hali ile 1.1.2004 tarihinden itibaren uygulanmaktadır. Tüm IIA üyeleri ve uluslararası iç denetçiler tarafından uygulanması zorunlu hale gelen bu standartların amacı; iç denetim ile ilgili temel ilkeleri belirlemek, iç denetim faaliyetini hayata geçirmeye yönelik bir çerçeve oluşturmak, iç denetçilerin performanslarının değerlendirilmesini sağlamak ve gelişmiş kurumsal süreç ve faaliyetleri canlandırmaktır (www.tide.org.tr :27.04.2008). Standartlar nitelik standartları, performans standartları ve uygulama standartları olmak üzere üç grupta toplanmıştır:

- **Nitelik Standartları:** İç denetim biriminin organizasyon içindeki yeri ve iç denetim faaliyetini yürütenlerin sahip olması gereken niteliklere ilişkin standartlardır.

- **Performans Standartları:** İç denetim faaliyetinin özüne; değerlendirilmesine ve yönetimine ilişkin unsurlar bu başlık altında irdelenmektedir. Bu standartlar, iç denetim faaliyetinin; sistematik ve disiplinli bir yaklaşımla, risk yönetimi, kontrol ve yönetim sistemlerini değerlendirmesini ve bu sistemlerin iyileştirilmesine katkıda bulunması gerektiğini ifade etmektedir.

• **Uygulama Standartları:** Nitelik ve performans standartlarının nasıl uygulanacağına ilişkin standartlardır. Uygulama standartları öncekilerin aksine spesifik denetim çalışmalarıyla ilgili kurallar ortaya koymaktadır. Bu standartlar “güvence sağlama (assurance-A)” ve “danışmanlık (consulting-C)” faaliyetleri için oluşturulmuştur. Diğer standartlar yanında örneğin “1000.A1” veya “1000.C1” numaralarını taşırlar. 1000 burada niteliğe ilişkin bir standart iken “A1” o konudaki güvence sağlama, “C.1” ise danışmanlık faaliyetinin nasıl olması gerektiği ile ilgilidir (www.tide.org.tr : 27.04.2008).

Şekil 5: İç Denetim Standartları

Kaynak: (IIA)

2.5.5.2.2. Kontrol Özdeğerlendirme

İşletmenin iç kontrol sisteminin yeterliliğini değerlendirmede kullanılan yöntemlerden biri de “Kontrol Özdeğerlendirme (KÖZ)” yöntemidir. Bu yöntem; birim yöneticilerinin ve onlarla birlikte o bölümde çalışanların tasarladıkları, işletmenin amaçlarına ulaşmak ve bu amaçlara ulaşırken karşılaşılabilecekleri riskleri yönetmek amacıyla kullandıkları bir değerlendirme

sürecidir. İşletmelerde KÖZ çalışması genellikle ya iç denetçilerin ya da kalite yönetim liderlerinin gözetiminde yapılmaktadır.

Küçük işletmelerde yöneticiler, günlük faaliyetleri yönetebilecek ve kontrol edebilecek kadar çalışanlara ve faaliyetlere yakındırlar. Bununla birlikte; işletmeler büyüdükçe ve gerçekleştirdikleri faaliyetler karmaşılaştıkça yönetimler, yapmaları gereken gözetim faaliyetini iç denetim birimlerinin yardımlarıyla sağlamaktadırlar. Bu tür işletmelerin iç denetim sürecinde sadece yardımcı araç olarak kullandıkları KÖZ yöntemi, daha küçük işletmelerde ise yardımcı araç olmaktan çıkıp, iç kontrollerin değerlendirilmesi kapsamında kullanılan en etkili yöntemlerden biridir.

KÖZ yöntemi, ilk olarak 1987 yılında Kanada'da Gulf Oil firması tarafından uygulanmıştır. Firmanın iç denetim birimi yağ ve gaz ölçümü yöntemlerini denetlerken yaşadığı sıkıntıyı bu birimin çalışanları ile bir araya gelerek yaptığı grup toplantılarıyla aşmış ve gelecekte tüm dünyada kullanılacak yeni bir iç kontrol değerlendirme sürecini başlatmıştır (Moeller, 2004: 155). 1998 yılında ise Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü tarafından KÖZ *“iç kontrol etkinliğinin analiz edildiği ve değerlendirildiği bir süreçtir. Amaç, tüm işletme amaçlarının gerçekleştirileceği konusunda güven yaratmaktır”* şeklinde ifade edilmiştir (Graves, Longenecker, Marsh, Milstead, 2003: 1) . Daha sonra IIA bu konudaki çalışmalarına hız vermiş, hatta 1999 yılında itibaren CCSA sertifika programı ile KÖZ uygulayıcılarını belgelendirmiştir.

KÖZ yaklaşımı, geleneksel denetim tekniklerinin aksine özellikle yumuşak kontrolleri anlama ve değerlendirme açısından etkilidir. Yumuşak kontroller etik, dürüstlük, yönetim tarzı, iletişim, liderlik, davranış kuralları gibi informal veya gayri resmi konulardır. Bu konuların dışında kalan yazılı onaylar, mutabakatlar ve prosedürler gibi kontroller ise sert kontrolleri oluşturmaktadır. Sert kontrolleri belirlemek veya saptamak daha kolaydır. Örneğin stokları tespit etmek veya banka mutabakat mektuplarını incelemek mümkündür. Fakat yumuşak kontrolleri değerlendirmek daha zordur. Yumuşak kontroller, denetçilerin çalışanlarla ortaklık içinde çalıştığı müşterek bir çabayı gerektirmektedir. Çalışanların işbirliğine, görevlerini nasıl

anladıklarının veya hangi etkinlik düzeyinde belirli kavramları açıkladıklarının değerlendirilmesi noktasında ihtiyaç duyulmaktadır. Bunlar önemli kontrollerdir ve geleneksel denetim teknikleri ile test edilmeleri kolay olmamaktadır.

KÖZ uygulamalarında, iç kontrol değerlendirmeleri daha çok iç veya bağımsız denetçilerin aksine işletme çalışanları tarafından yerine getirilmektedir. KÖZ yaklaşımını geleneksel denetim yaklaşımından ayıran en temel özellik, kontrol sistemlerinin ve süreçlerinin değerlendirilmesi işleminin sadece denetçilerin değil, işletme çalışanlarının katılımıyla yerine getirilmesidir.

Bağımsız denetçiler özellikle iç kontrol sisteminin önemli bir unsuru olan informal alanlardaki yumuşak kontrollerin denetimi güç olduğundan KÖZ uygulamaları sonucu elde edilen verileri, kendi denetim çalışmalarında kullanmaktadırlar. Ayrıca KÖZ çalışmasının bağımsız denetçiye sağladığı faydalardan biri, bu değerlendirmeler sonucu işletmenin kontrol ortamının güvenilirliği hakkında fikir vermesi böylece daha az test ve kanıt toplama çalışmasına ihtiyaç duyulmasıdır.

KÖZ grup çalışmalarına çeşitli departmanlardan, fonksiyonlardan ve kademelerden çalışanlar dahil edildiği için tüm kademeler arasında iletişim kurulması sağlanmaktadır. Departmanlar bazında çalışanlar işletme amaçlarına ulaşmayı engelleyecek risklerin neler olabileceğini en iyi bilen kişilerdir. KÖZ çalışmaları, bu çalışanlara iş süreci içinde zaman bulup ifade edemedikleri önemli riskleri tanımlama ve ifade etme fırsatı tanımaktadır. Böylece yönetime özel olarak hangi risklerden kaçınabileceği, hangilerini engelleyebileceği, hangilerini alabileceği konusunda karar verme sürecinde yardımcı olmaktadır.

Yönetim, bölüm çalışanlarının kontrol ve risk yönetiminin etkinliğinden sorumlu olabileceklerine inanmayabilir. Ayrıca yöneticiler, özellikle alt kademe çalışanlarla, neyin yanlış olduğunu onların önünde tartışmanın doğru olmadığı düşüncesine sahiptirler.

KÖZ uygulamasına başlamadan önce; yöneticilerin, yaklaşımın ne olduğu, kendi sorumluluklarının ne olacağı, çalışanların nasıl uygulamaya

adapte edileceği ve bu denetim sürecinde neden bu safhaların kullanıldığını anlamaları ve uygulamayı kabul etmeleri gerekmektedir.

Her işletmenin karşılaşılabileceği riskler ve sahip oldukları fırsatlar, güçlü ve zayıf yönler farklı olabileceği için uygulanacak KÖZ yaklaşımı da işletmeden işletmeye farklılık göstermektedir. KÖZ yaklaşımını kullanılan işletmelerde üç temel yöntem vardır: “*danışmanlı grup toplantıları*”, “*anket çalışması*” ve “*yönetici analizleri*”. Üç temel yaklaşımın ifade edilmesine karşın, işletmeler birden fazla yaklaşımı KÖZ sürecinde kullanabilmektedirler.

Grup toplantıları yöntemi, KÖZ sürecinde en yaygın kullanılan yöntemdir. Bu yöntem, iç denetçinin danışmanlığında, belirlenen amaçlar veya süreçler için risk ve kontrol değerlendirilmesinin tasarlandığı, uygulandığı ve bazı durumlarda raporlamanın yapıldığı toplantılardır.

KÖZ yöntemlerinden bir diğeri ise anket yöntemidir. Geleneksel denetim anlayışından farklı olarak KÖZ’de kullanılan anket soruları denetçinin değil, anketi yapacak kişinin diliyle yazılmaktadır. Bu yöntem genellikle değerlendirme çalışmasına katılacak hedef kişiler grup çalışmasına katılamayacak kadar çok sayıda ve çok farklı alanlardan olduğunda kullanılmaktadır. Bu yöntemle bilgi toplamak için harcanan zaman ve maliyetler de asgari düzeye indirilmiş, aynı zamanda anketler aynı anda yüzlerce kişiye ulaşabildiğinden öz değerlendirmenin kapsamı genişletilmiş olmaktadır.

Yönetici analizleri ise genel olarak KÖZ sürecinde direkt olarak kullanılan bir yöntem değildir. Yöneticilerin seçilmiş iş süreçleri, risk yönetim faaliyetleri ve kontrol prosedürleri hakkında bilgi toplamak amacıyla kullandığı diğer yaklaşımları kapsamaktadır. Analizin amacı, kontrol prosedürlerinin özel nitelikleri ve özellikleri hakkında somut bilgilere dayanan bir kanaati zamanında oluşturmaktır. Bu analiz genellikle mevcut kadrodan seçilmiş veya destekleyici rol oynayan bir ekip tarafından hazırlanmaktadır (Anıl, 2006).

KÖZ sonuçlarının yönetim için bir rapor haline getirilmesi gerekmektedir. Raporun formatı ve dağıtımı analizin amacına göre farklılık göstermektedir. KÖZ’ün grup çalışması formatında rapor, grup çalışması

esnasında hazırlanmaktadır. Grup çalışmasının hemen ardından, grubun KÖZ raporunun bir kopyası hazırlanmakta ve çalışma grubu lideri yönetime raporu vermektedir. Grup çalışması sonucu oluşan bu rapor bir denetim raporu değil, değerlendirme raporudur. Bununla birlikte; öz değerlendirmede kullanılan yöntem ne olursa olsun bu çalışmadan elde edilen en büyük fayda, katılımcıların çalışma esnasında yaptıkları tartışmalardır. Raporların en değerli kısmını da aslında bu aşama oluşturmaktadır.

2.5.5.2.3. Bilgi Sistemleri Denetimi

Günümüz iletişim ve bilişim teknolojisinde ortaya çıkan gelişmeler, internetin gelişip büyümesi, ülkeler arasındaki sınırların giderek ortadan kalkması ve oluşan ekonomik bütünleşmeler, tüm kamu kesimi ve özel sektörü önemli bir biçimde etkilemiş ve yapılan faaliyetlerin niteliği ile yapısını değiştirmiştir. Günümüz rekabet koşullarında ayakta durabilmek için tüm alandaki işletmelerin faaliyetlerini gerçekleştirirken bilgi sistemlerinden yararlanmaları zorunlu hale gelmiştir. Bu gelişim, işlemlerin daha etkin ve hızlı bir şekilde yapılmasına imkan tanırken, kendisine özgü bazı riskleri de beraberinde getirmiştir.

Kuruluşların önceden yazılı olarak gerçekleştirdikleri işlemleri sanal ortama taşımaları, bu işlemlerin izlenmesi, kontrol altına alınması ve incelenip denetlenmesini güçleştirmiştir. Öte yandan, sistemlerin daha karmaşık bir yapıya dönüşmesi, işletmelerin bilgi sistemleri ile ilgili risklerin türlerini değiştirmiştir. Yaşanan tüm bu gelişmeler, sadece bu sistemlerden elde edilen verilerin değil, aynı zamanda bu verilerin üretildiği sistemlerinde önemli olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla, işlemlerini böyle sanal ortamda gerçekleştirmeye başlayan kuruluşların gerek iç gerekse dış denetimlerin de elde edilen verilerin daha anlamlı olabilmesi için bu verileri oluşturan bilgisayar sistemlerinin ve bu sistemler üzerindeki işlem ve uygulamaların düzgün ve güvenilir bir şekilde çalıştığının denetlenmesi gerekmektedir.

Bilgi sistemleri denetimi kısaca, bir organizasyonun sahip olduğu bilgi sistemleri kaynaklarını değerlendirme sürecidir. Bu süreç sağlanırken denetlenenlerin faaliyetlerini gerçekleştirirken kullandıkları tüm bilgi sistemleri ile ilgili unsurların güvenlik altında olup olmadığı, yani bu unsurların gizliliği, bütünlüğü ve erişebilirliğinin sağlanıp sağlanmadığı ve gerekli kontrol süreçlerinin geliştirilip geliştirilmediği değerlendirilmeli ve bu değerlendirmeler sonucu bir görüş oluşturulup rapora bağlanmalıdır.

Bilgi sistemleri denetimlerini geleneksel denetim sınıflandırması içinde değerlendirmek oldukça zordur. Çünkü bilgi sistemleri denetimleri, bu tür denetimleri yürütecek kişilerin “Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları” dışında, belirli derecede bilgisayar uzmanlık bilgilerine de sahip olmaları gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Bilgi sistemleri denetimini yapacak denetçilerin, mevcut birikimlerine ek olarak, bilgisayar kavramı, sistem ve iletişim altyapısını anlama, bilgisayar ortamındaki riskleri tanıma ve bu risklere karşı alınabilecek önlemler hakkında bilgi sahibi olma ve bilgi sistemleri denetimi sırasında bilgisayarları nasıl kullanacağı konusunda kendilerini geliştirmek zorundadırlar.

Son yıllarda bilgi sistemleri denetim çalışmalarının nasıl olması ve karşılaşılan durumlarda nasıl davranılması gerektiği konularında denetçiye yol göstermesi ve bilgi sistemleri denetimlerinde bir birlik sağlanması açısından birçok standart ve yasal düzenlemeler oluşturulmuştur. Bu standart ve düzenlemelerin başlıcaları aşağıda kısaca açıklanmıştır:

ISO 27001 Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemi: Bu standart, bilginin gizliliğinin ve bütünlüğünün nasıl korunacağına ve bilgiye sürekli erişimin nasıl sağlanacağı hakkında rehber bir çalışmadır. Bilgi güvenliği standardı BS 7799-2'nin revize edilip 2005'in sonlarında ISO 27001 olarak değiştirilmesiyle yürürlüğe giren bu standart kurumların bilgi güvenliği yönetim sistemi kurmaları için gereklilikleri tanımlamaktadır. Bilgi güvenliği yönetim sistemi, bir kurumdaki tüm bilgi varlıklarının değerlendirilmesi ve bu varlıkların sahip oldukları zayıflıkları ve karşı karşıya oldukları tehditleri göz önüne alan bir risk analizi yapılmasını ve bu analiz

sonucunda standartta öngörülen kontrol hedefleri ve kontrollerden seçimler yapılmasını gerektirir (www.27001-online.com : 15.09.2008).

COBIT (Control Objectives for Information Technology and Related Technology): Genel kabul görmüş metodolojilerden biri de ISACA'ya bağlı bulunan IT Governance Institute tarafından geliştirilen COBIT standardıdır. Dünyada en çok kabul gören IT yönetim/denetim standartlarından birisi olan COBIT; yöneticilere, kullanıcılara ve bilgi sistemleri denetimi hizmeti veren profesyonellere bilgi sistemleri, güvenlik ve kontrol uygulamalarına ilişkin bir referans oluşturmaktadır. COBIT, bilgi sistemleri süreçlerini iş süreçlerinin destekçisi olarak görmekte ve aralarındaki ilişkileri birebir ortaya koymaktadır. Bu methodoloji tamamen teknik kriterleri dikkate alan standartların aksine sadece gizlilik, bütünlük ve erişebilirlik değil etkinlik, verimlilik ve uyumu da kontrol hedeflerine dahil etmektedir (www.isaca.org :15.09.2008).

ITIL (Information Technology Infrastructure Library): “Bilgi Teknolojisi Altyapı Kütüphanesi” olarak dilimize çevrilen ITIL, bilgi sistemleri servislerini eksiksiz ve en iyi kalitede yönetmek üzere geliştirilmiş servis yönetim metodolojisidir. ITIL, 1987'de İngiltere Ticaret Bakanlığı tarafından geliştirilmiştir. İş süreç yaklaşımı sayesinde ITIL, müşteri, tedarikçi, bilgi teknolojileri bölümü ve kullanıcıları arasında başarılı bir şekilde iletişim kurulmasını sağlamaktadır. "En iyi uygulamalar / deneyimler" üzerine yapılandırılmış olan ITIL bilgi sistemleri servis yönetimi ve dağıtım süreçleri ile dünyada yaygın olarak kullanılmakta ve kabul görmüş bir standart olarak benimsenmektedir (<http://www.itil-officialsite.com> : 15.09.2008).

2.5.5.3. Raporlama

İç kontrol sisteminin beşinci unsuru olan gözetim faaliyetleri sırasında elde edilen iç kontrol zayıflıklarının raporlanması gerekmektedir. Bu noktada nelerin rapor edilmesi ve bu raporların kimlere sunulması gerektiğine karar verilmektedir. COSO Raporu da benzer şekilde “kurumun hedeflerine

ulaşmasını etkileyebilecek tüm iç kontrol zayıflıklarının ilgili kişilere rapor edilmesi” gerektiğini vurgulamaktadır.

Ne kadar iyi bir şekilde organize edilmiş olursa olsun modern bir kurumda çeşitli iç kontrol hatalarına veya eksikliklerine rastlanabilmektedir. COSO Raporu bunların hepsinin belirlenip raporlanması ve başka bir genel kontrol yetersizliğinden kaynaklanıp kaynaklanmadığını anlamak için en küçük hataların bile incelenmesi gerektiğini belirtmektedir. COSO Raporu, bu konuda kasa fonunda birkaç dolar alan bir çalışan örneğini vermektedir. Fondan önemli miktarda bir para alınmamış olsa da, COSO raporu “kurumun parasının kişisel amaçlarla kullanılmasına açık bir şekilde göz yumulmasının çalışanlara istemeden de olsa bir mesaj göndereceğini” ve bu nedenle bu konunun göz ardı edilmemesi ve mutlaka araştırılması gerektiğini belirtmektedir.

COSO Raporu, iç kontrol zayıflıklarına ilişkin bulguların sadece konuyla ilgili faaliyetten sorumlu olup düzeltici eylemde bulunacak kişiye değil, aynı zamanda bu kişinin üzerindeki bir yönetim seviyesine de rapor edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu tür bir raporlama sayesinde hem faaliyetten sorumlu kişi düzeltici eylemi gerçekleştirme konusunda gereken desteği bulabilecek hem de yönetim düzeltici eylemin yapılıp yapılmadığını izleyebilecektir. Ayrıca bu iç kontrol zayıflığından etkilenebilecek kurum içindeki diğer birimlerle iletişim kurulmuş olunacaktır.

2.6. İ KONTROL SİSTEMİNİN Dİş DENETİMDEKİ YERİ

Dış denetim; işletmenin kendi personeli olmayan denetçilerden oluşan ve işletme ile doğrudan ilişkisi bulunmayan, bağımsız ve farklı bir tüzel kişiliği olan kişiler tarafından denetlenmesidir. İç kontrol sisteminin böyle bir bağımsız dış denetimden geçirilmesi ve risklerin tespit edilmesi, denetim

standartlarında açıklanan bir eylemdir. Kontrol riskinin³¹ tespit edilmesi, denetçinin denetim planına ilişkin çalışma usul ve esaslarının kapsamını, denetimin zamanlamasını ve dolayısıyla denetimin maliyetini belirlemede büyük öneme sahiptir.

Kontrol riskinin yüksek olarak belirlenmesi, bulgu riskinin ve dolayısıyla denetim riskinin yüksek olmasına sebep olacaktır. Bundan dolayı denetimin kapsamı genişleyecek, uygulanacak denetim teknikleri, denetimin zamanı ve maliyeti artacaktır. Bu durum iç kontrol sistemi ile denetim maliyeti arasında ters orantılı bir ilişki olduğunun göstergesidir. Bu nedenle denetçi, denetim planlaması aşamasında ve denetim süresince iç kontrol sisteminden alacağı izlenime göre denetim sürecini değiştirebilir.

Denetim firmalarının verdiği danışmanlık hizmetleri de işletmelerin iç kontrol sistemleri ile yakından ilgilidir. İşletmeler, denetim firmalarının iç kontrol sistemleri konusundaki uzmanlıklarından faydalanmak için kendi başlarına oluşturacakları iç kontrol sistemleri yerine bu firmaların kuracağı sistemleri tercih ederler. Bununla birlikte, gerek uluslararası gerekse ulusal düzenlemeler ile denetimlerdeki bağımsızlık standardının gereği olarak denetim firmalarının, denetim yaptıkları müşterilerine hiçbir şekilde danışmanlık hizmeti veremeyeceği yönünde sınırlamalar getirildiğini belirtmek yerinde olacaktır.

Dış denetçilerle iç denetçiler arasında denetim yöntemleri, sorumlukları, denetim hedefleri gibi konularda farklılıklar bulunmaktadır. Dış denetçiler, mali işlemlerin ve hesapların kurallara uygunluğuna ilişkin düşüncelerini destekleyecek yeterli kanıtlar aramakta, dolayısıyla daha çok geçen yıl ne olduğu ile ilgilenmektedirler. İç denetçiler ise şu anda ne olduğuna ve gelecekte ne olacağına bakmaktadırlar. Dış denetçilerin temel hedefi sonuçların değerlendirilmesi iken iç denetçilerin temel hedefi, daha önce kurulmuş ve uygulanmakta olan mali sistemlerin değerlendirilmesidir.

³¹ **Doğal (Yapısal) Risk:** Bir işletmede iç kontrol sisteminin var olmadığı durumda oluşabilecek hataların toplamıdır. **Kontrol Riski:** Doğal risklerden iç kontrol sistemi sayesinde önlenenler çıktıktan sonra hala kalan risklerdir. **Bulgu Riski:** Kontrol riskinden arta kalan ve denetçinin de denetim teknikleri uygulayarak ortaya çıkarabileceği, ancak çıkaramadığı hata ve hilelerden doğan risktir. **Denetim Riski:** Denetçinin yanlış görüş bildirme ihtimalidir (Kaval, 2005, 90-92).

Ayrıca iç denetçiler, kurumun üst yönetimi için çalışıp onlara rapor verirken dış denetçiler daha üst otoritelere (örneğin sermaye piyasası düzenlemelerinde SPK'ya karşı) sorumludurlar. Bununla birlikte, iç-dış denetim ilişkisi bağlamında, dış denetçinin iç denetçi üzerinde üst düzey bir değerlendirme yetkisine sahipmiş gibi algılanmamalıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARACI KURUMLARDA RİSK

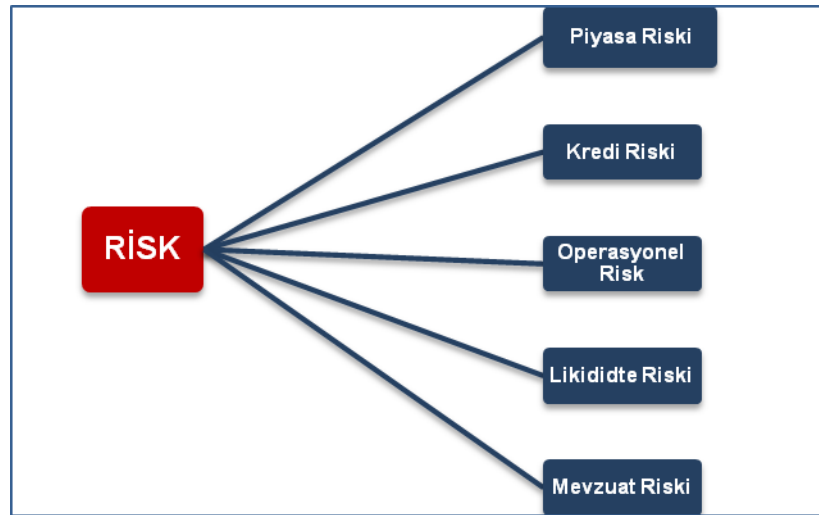
Finansal kuruluşlar arasında önemli bir yere sahip olan aracı kurumlar da faaliyetlerini sürdürürken risklerle karşı karşıya kalabilmekte, bu risklerin doğurabileceği olumsuz sonuçları yaşayabilmekte ve hatta iflas riski ile yüzleşebilmektedirler. Aracı kurumların iflas etmesi diğer ticari işletmelerden farklı olarak sadece aracı kurumun ortaklarının zarar etmesiyle sınırlı kalmayarak, yatırımcıların ve tüm finansal sistemin zarar görmesine de yol açabilmektedir. Bu bakımdan; aracı kurumlar, faaliyetlerini sürdürürken karşılaşılabilecekleri riskleri tanımlayıp yaşayabilecekleri olumsuz durumlardan korunmak amacıyla gerekli önlemleri almalıdırlar. Aksi takdirde söz konusu riskler aracı kurumun faaliyetlerinin geçici veya sürekli durdurulmasına, yetki belgelerinin iptaline ve iflas aşamasına kadar gelmesine sebebiyet verebilmektedir. Bu nedenle aracı kurumların faaliyetleri sırasında karşılaşılabilecekleri riskler bu bölümde inceleme konusu yapılmaktadır.

3.1. GENEL OLARAK RİSK KAVRAMI VE TÜRLERİ

Risk kelimesi Fransızca kökenli olup, kelimenin aslı “riziko”dur. Riziko kelimesinin sözlük anlamı ise zarara uğrama tehlikesidir (www.tdk.org.tr, 21.07.2007). Riski, “istenmeyen sonuçlarla karşılaşma olasılığı” olarak tanımlamak da mümkündür. Riskin kökeninde (herhangi bir karar verildiği anda) gelecekteki olaylar hakkında kesin bilgiye sahip olunmaması yatmaktadır (İMKB, 2008: 509). Riskin tamamen ortadan kaldırılması mümkün olmadığından riski minimize etmek ve iyi yönetmek, günümüz risk yaklaşımının temelini oluşturmaktadır. Risk yönetimi kavramı, SEC’in 29 Temmuz 1999 tarihli “Aracı Kurumlarda Risk Yönetimi Uygulamaları” adlı raporunda risklerin tanımlanması, ölçülmesi, yönetilmesi ve gözlem altında

tutulması olarak açıklanmış, risk yönetiminin işletmelerin iç kontrol yapısının bir parçası olduğu belirtilmiştir (Bayraktar, 2001: 29).

Piyasaların hareketliliği, globalleşme, artan işlem hacmi, karmaşık finansal ürünler ve işlem şekilleri, gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri yeni finansal riskler doğurmuştur. Finansal kuruluşların karşılaştıkları bu riskleri genel anlamda **piyasa riski**, **kredi riski** ve **operasyonel risk** olarak sınıflandırmak mümkündür. Bununla birlikte; IOSCO, bu sınıflandırmayı detaylandırıp **likidite riski** ile **mevzuat riski** ayrı ele alarak riskleri Şekil 5’de görüldüğü gibi beş gruba ayırmış, böylece daha etkin bir risk yönetimi gerçekleştirilebileceğini belirtmiştir (IOSCO, 1998: 2-3).

Şekil 6: IOSCO Tarafından Yapılan Risk Sınıflandırması

Kaynak: (IOSCO, 1998: 2–3)’daki bilgiler kapsamında tarafımızca hazırlanmıştır.

Kasım 2000 ve Şubat 2001’de ülkemizde yaşanan finansal kriz dönemlerinde aracı kurumlar, bilançolarında yer alan varlık ve yükümlülüklerinin çeşitleri ve nitelikleri çerçevesinde türlü risklere maruz kalmışlar, uyguladıkları politikalar çerçevesinde krizlerden değişik seviyelerde etkilenmişlerdir. Bazı aracı kurumlar kriz döneminde iki ayda sermayesinin on

yedi katından fazla kar elde ederken, bazı aracı kurumlar çok kısa bir sürede özsermayesinin yarısından fazlasını kaybetmişlerdir. Bu durum aracı kurumların karşılaşılabilecekleri risklerin kontrolü ve uygulanan risk yönetimi yaklaşımlarının, finansal sistemin daha sağlıklı işlemesi açısından ne denli önemli olduğunu bir kez daha göstermiştir (Bayraktar, 2001).

Kurumların karşılaştığı riskleri genel olarak sistematik ve sistematik olmayan riskler şeklinde sınıflandırıp, daha sonra alt sınıflara ayırmak mümkün olmakla birlikte, başka bir sınıflandırma şekli kullanılarak riskleri işletme (faaliyet) riskleri ve finansal riskler olarak da ayırmak olanaklıdır. Benzer şekilde riskler konusunda gerek yayınlarda gerekse düzenleyici kurum ve kuruluşlarda ortak bir isimlendirme ve sınıflandırma birliğine rastlanmamaktadır.

Sermaye piyasasında faaliyet gösteren aracı kurumların düzenleyici ve denetleyici otoritesi SPK da risk sınıflandırmasını farklı şekilde gerçekleştirmiştir. 1998 yılında yürürlüğe giren aracı kurumların sermayelerine ve sermaye yeterliliğine ilişkin esasların açıklandığı SPK Seri: V, No: 34 sayılı Tebliğ uyarınca, aracı kurumların gerek bilançoda gerekse bilanço dışında izlenen kalemler ile ilgili olarak maruz kalabilecekleri riskler; **pozisyon riski, karşı taraf riski, yoğunlaşma riski** ve **döviz kuru riski** olarak tanımlanmış ve sadece bu risklere uygun sermaye ayrılması öngörülmüştür. Buna ilaveten, söz konusu Tebliğ’de geçen **likidite yükümlülüğü** likidite riskine ve yine aynı Tebliğ’de ele alınan **faaliyet giderleri hususunun sermaye yeterliliği hesaplamalarında dikkate alınması** da gelirlerin giderleri karşılayamaması riskine karşılık yapılan düzenlemeler olarak değerlendirilebilir.³² Sonuç olarak, aracı kurumların faaliyetleri sırasında maruz kalabileceği riskleri, IOSCO tarafından yapılan sınıflandırma dikkate alınarak aşağıda belirtildiği şekilde ele almak mümkündür:

³² “1.13 Aracı Kurumlarda Sermaye Yeterliliği” bölümüne bakınız.

3.1.1. Piyasa Riski

Piyasa riski, piyasada meydana gelen dalgalanmalardan dolayı yapılan yatırımın beklenildiği kadar karla sonuçlanmamasına ilişkin risktir (IOSCO, 1998: 3). Bu risk, sermaye piyasası mevzuatında pozisyon riski olarak ele alınmakta ve SPK Seri: V, No: 34 sayılı Tebliğ’de aracı kurumların aktifinde yer alan varlıkların ihraççısından veya bu varlıkların işlem gördüğü piyasalarda oluşan fiyat dalgalanmaları ile alacak ve borçların cari değerlerindeki değişimlerden kaynaklanan risk şeklinde ifade edilmektedir.

Aslında piyasa riski birçok riskin temelini oluşturmaktadır. Örneğin piyasada meydana gelebilecek dalgalanmalarla ortaya çıkan faiz riski, buna bağlı olarak ortaya çıkabilecek likidite riski ve sonucunda vadesinde yerine getirilemeyen yükümlülükler ve böylece ortaya çıkan itibar kaybı, hatta iflas durumu, daha en başta piyasa riskinin iyi yönetilememesi sonucu finansal kuruluşun kolayca karşılaşılabileceği risklerdir.

Piyasa riski, aracılık yüklenimi çerçevesinde satın alınanlar dahil sermaye piyasası araçları, altın ve kıymetli madenler, dövizler, opsiyon ve vadeli işlem sözleşmeleri, ödünç alınan ve verilen menkul kıymetler, repo sözleşmesi çerçevesinde satılan sermaye piyasası araçları için hesaplanmakta, ancak ters-repo işlemi çerçevesinde satın alınmış sermaye piyasası araçlar için hesaplanmamaktadır. Bu hesaplama işlemi sadece aracı kurumun kendisine ait varlıkları ve yükümlülükleri için yapılmakta, müşteri emanetleri için piyasa riski hesaplanmamaktadır.

Piyasa riskinin ortaya çıkmasına neden olan bileşenlerden biri **faiz oranlarının değişmesidir**. Faiz oranlarındaki değişimlerden kaynaklanan bu risk, özellikle portföyde bulunan sabit getirili menkul kıymetler ile değeri piyasa faiz oranlarına bağlı olan türev araç sözleşmelerinde söz konusu olmaktadır. Bu riskin meydana gelmesi sonucunda aracı kurumlar sabit getirili varlık ve yükümlülüklerini daha düşük ya da daha yüksek faiz oranları ile iskonto etmek zorunda kalabilmektedir.

Aracı kurumlar aynı zamanda portföylerine hisse senetleri alarak da piyasa riski ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Yatırım dönemi boyunca hisse

senedi fiyatlarının yükselme olasılığı kadar düşme olasılığının da bulunması, aracı kurumların ellerinde bulundurdıkları hisse senetlerinden dolayı zarar etmesine sebep olabilmektedir.

Piyasa riskinin oluşmasına sebep olabilen bir diğer unsur ise **döviz kuru riski**dir. Döviz kuru riski, ülke parasının diğer yabancı paralar karşısında değer yitirmesi veya kurumun döviz pozisyonunda mevcut yabancı paraların birbirleri arasındaki değerlerlerinde meydana gelen değişimler sonucunda zarar görme olasılığıdır (Kaval, 2000: 28). Özellikle uluslararası piyasalarda işlem yapan aracı kurumlar döviz kurlarındaki değişimlere oldukça duyarlı olup, bu değişimler aracı kurumun döviz bulundurduğu aktif ve pasif hesaplarını etkileyebilmektedir.

Aracı kurumlarda pozisyon riski hesaplanan kalemlerde dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da yoğunlaşma riskidir. Yoğunlaşma riski, kısaca aynı kişi, kurum veya varlıkla işlem yapılması riskidir. Bu riski piyasa riskinin bir çeşidi olarak ele almak yerine, işletmelerin maruz kaldığı risklerin etkisini arttıran bir husus olarak değerlendirmek daha doğru olabilir. Örneğin, portföyünün büyük bir kısmı dolar olan bir işletmede dolar kurunda meydana gelen bir değişim, döviz kuru riskinin etkisini daha da arttıracaktır.

Sermaye piyasası mevzuatında ise yoğunlaşma riski, aracı kurumun belirli bir varlık veya yükümlülüğünün, **sermaye yeterliliği tabanının önemli bir oranını** oluşturması sonucu oluşan risk olarak tanımlanmıştır. Böyle bir risk hesaplamasının sebebi aracı kurumun varlık ve yükümlülüklerinin belli bir kişi, kurum veya varlıkta yoğunlaşması sonucu oluşan riskin mali yapının bütününe tehdit etmesini önlemektir. Yoğunlaşmanın ölçütü olarak, ilgili varlık veya yükümlülüğün bütün varlıklar veya bütün yükümlükler içindeki payı değil, sermaye yeterliliği tabanına oranı esas alınmıştır.

3.1.2. Kredi Riski

Kredi riski, işlem yapan taraflardan birinin sözleşmedeki yükümlülüklerini sözleşmede yer alan şartlara uygun olarak yerine

getirmemesinden kaynaklanan risktir. Kredi riski, karşı tarafın yükümlülüklerini yerine getirmemesinden kaynaklandığı için sistemin bütününe ilgilendirmekte, bu durum kredi riskinin etkisini daha da genişletmektedir. Bu risk hesaplanırken de yoğunlaşma olup olmaması, yani sadece belli bir kişi veya kurumla sözleşme yapılıp yapılmaması riskin etkisini değiştirecektir. Kredi riskine örnek olarak J.P. Morgan şirketi örnek verilebilir. J.P. Morgan şirketinin 600 milyon \$ tutarında verdiği kredi, Asya krizi nedeniyle geri ödenmediği için 1997 yılının son çeyreğinde şirket zarar etmiş, şirketin hissesi \$2.04'den \$1.33'e inerek %35 azalmıştır (IOSCO, 1998: 4).

Sermaye yeterliliği ile ilgili hususların düzenlendiği SPK Seri: V, No: 34 sayılı Tebliğ bu riski karşı taraf riski olarak ele almış ve karşılığında yeterli teminat bulunmadan borç verilmesi, diğer taahhütlerde bulunulması, varlıkların ödünç, emanet ve teminat olarak tevdi edilmesi gibi nedenlerle, varlıkların geri alınmasında ortaya çıkan riskler şeklinde ifade etmiştir. Karşı taraf riski alacaklar, repo-ters repo işlemleri ve ödünç menkul kıymet işlemleri için hesaplanmaktadır. Aracı kurumlar müşterilerine kredili menkul kıymet işlemleri için kredi verdiklerinde, borsa dışında sermaye piyasası aracı alım satımı işlemlerini gerçekleştirdiklerinde özellikle vadeli işlem veya opsiyon sözleşmesi yaptıklarında, karşı taraf riskine maruz kalmaktadır. Karşı taraf riski, başta işlem yapılan kişi ve kurumlardan yeterli teminat alınması ve teminat tamamlama çağrılarının zamanında yapılması olmak üzere çeşitli risk yönetimi ve kontrol işlemleri gerçekleştirilerek asgariye indirilebilmektedir (IOSCO, 1998: 3).

3.1.3. Operasyonel Risk

Kurumların karşılaştığı diğer bir risk türü operasyonel risktir. Tüm risklerden daha eski ve temel bir risk olmasına rağmen operasyonel risk ile ilgili bilincin gelişmesi diğer risklere göre daha geç olmuştur. 1980'li yıllardan itibaren türev araçların yaygın olarak kullanılması, uluslararası finansal piyasalarda yaşanan hızlı gelişim ve değişim, teknolojiye olan aşırı bağımlılık,

artan işlem hacimleri, bölgesel ya da global krizler ve terörist saldırılar, bu riskle ilgili çalışmaları hızlandırma gereğini ortaya çıkarmıştır (Mazıbaş, 2005: 3).

Operasyonel riskler, en genel anlamda, piyasa ve kredi riski gibi finansal riskler dışında kalan tüm riskler olarak tanımlanmıştır. Ancak bu tanım çok geniş kapsamlı olduğundan ve aslında operasyonel riskin ne olduğu değil, ne olmadığını açıkladığından operasyonel riskin yönetimi açısından açık bir fikir vermemektedir.

Basel Komitesi tarafından 1994 yılında yayınlanan “Türev Araçlar için Risk Yönetiminin Esasları” adlı dokümanda operasyonel risk; “bilgi sistemlerinin veya iç kontrollerin yetersizliği nedeniyle beklenmeyen zararlara uğrama riski” olarak tanımlanmıştır. Daha sonra Basel II ile birlikte operasyonel riskler için sermaye bulundurulması zorunlu hale getirilmiş ve operasyonel riskin yeni tanımı “yetersiz veya başarısız iç süreçler, insanlar ve sistemler ya da dışsal olaylar sonucu ortaya çıkan zarara uğrama riski” şeklinde yapılmıştır. Uluslararası geçerli bu tanım, operasyonel risklerin kaynaklarına odaklanmakta ve operasyonel risklerin insanlar, süreçler, sistemler ve dışsal olaylar olmak üzere başlıca dört kaynaktan³³ gelebileceğini kabul etmektedir (Altıntaş, 2006: 461–462). IOSCO Teknik Komitesi ise 1998 yılında yayınlamış olduğu “Aracı Kurumlar ve Düzenleyici Otoriteler için Risk Yönetimi ve Kontrolü” başlıklı raporunda, operasyonel riski “işlem süreçlerinin ve yönetim sisteminin uygun işlememesi sonucu finansal zarara uğrama riski” olarak tanımlamaktadır.

Ülkemizde de BDDK tarafından yayımlanan “Bankaların İç Sistemleri Hakkında Yönetmelik” ile Türk bankacılık sistemindeki iç denetim ve risk yönetimi sistemlerine yönelik genel çerçeve belirlenmiş, bankaların maruz kalabileceği riskler arasında operasyonel risk açıkça tanımlanmıştır. Bu tanıma göre operasyonel risk; “banka içi kontrollerdeki aksamalar sonucu hata ve usulsüzlüklerin gözden kaçmasından, banka yönetimi ve personeli

³³ Basel Komitesi, yasal riskleri dış olaylardan kaynaklanan operasyonel risklerin altında incelemektedir. Ancak son zamanlarda risk yönetiminin etkinliğini sağlamak üzere yasal riskler ayrı bir başlık altında gösterilmektedir. Bundan dolayı; yasal riskler çalışmamızda da ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

tarafından zaman ve koşullara uygun hareket edilmemesinden, banka yönetimindeki hatalardan, bilgi teknolojisi sistemlerindeki hata ve aksamalar ile deprem, yangın, sel gibi felaketlerden kaynaklanabilecek kayıplar ya da zarara uğrama ihtimali”dir.

Operasyonel risklerin ölçülmesi ve buna bağlı olarak gerekli sermayenin ayrılması, böylece risk yönetimin etkin bir şekilde yapılabilmesi için bu risklerin sayısallaştırılabilir olması gerekir. Ancak, risklerin sayısallaştırılması sürecinde, operasyonel risklerden kaynaklanan zararların büyüklüğü ve sıklığına ilişkin bilgileri belirten yeterli kalite ve miktarda bir veri tabanı oluşturmak oldukça güçtür. Bu nedenle operasyonel risklerin tamamını tespit etmek yani bu risklerin %100 oranında ölçülmesini sağlamak imkansızdır (Peizer, 2002: 6). Bununla birlikte, operasyonel risk ile diğer riskler arasındaki ayrımın kesin bir şekilde yapılması bu riskin yönetilmesi açısından oldukça önemlidir. Kredinin vadesinde ödenmemesi genelde kredi riski ile ilişkilendirilir, ancak krediyi onaylayan kişinin elindeki verilerle işleme onay vermemesi gerektiği halde, prosedürlere aykırı olarak kredinin verilmesi sonucunda böyle bir durumla karşılaşılması halinde, oluşan zararın operasyonel risk kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir (Çetin, 2001: 6). Aşağıda Basel Komitesi tarafından belirtilen ve operasyonel riskin kaynaklarını oluşturan dört unsur açıklanmıştır:

3.1.3.1. Personelden Kaynaklı Operasyonel Riskler

Personelden kaynaklı operasyonel risk, personelin bilinçli veya bilinçli olmadan yaptıkları faaliyetlerden dolayı kurumun zarara uğrama riski olarak tanımlanabilir.

Çalışanların profesyonel davranmayıp özel hayatlarındaki sorunları iş hayatına taşımaları, iş ortamında yaşanan stres, hem sayısal hem de nitelik açısından kalifiye personelin eksik olması, sahip olunan personele aşırı iş yükü verilerek fazla mesai yaptırılması, yeni teknolojiye uyum gibi nedenler personelin kötü niyet gözetmeden hata yapmasına sebep olabilmekte, bu

şekilde kurumun faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi sırasında risk yaratabilmektedir.

Bunun yanı sıra personel bilinçli olarak da kurumu zarara uğratacak eylemler gerçekleştirebilir. Örneğin, sahte evraklarla zimmetine para geçiren bir kişi veya görevini kötüye kullanan bir yetkili kuruma karşı hileli davranışlar içine girerek kuruma büyük zararlar verebilir. Kuruma karşı yapılan bu tür suiistimaller kurumu sadece maddi kayba uğratmayıp, aynı zamanda suistimalin kamuda duyulması ile kurum için bir itibar, dolayısıyla müşteri kaybı oluşabilmektedir.

Personel kaynaklı riskler altında incelenen bir başka operasyonel risk türü de kurumda kilit personel eksikliğidir. Hem sayısal hem de nitelik açısından kalifiye olmayan personel ile çalışılması veya önemli bir personelin işten ayrılması kurumu zararlarla karşılaştırabilir.

3.1.3.2. Bilgi Sistemlerinden Kaynaklanan Operasyonel Riskler

Kurumun sistemlerinde iç veya dış kaynaklı etkenlere bağlı olarak meydana gelen aksaklıkların neden olduğu risktir. Son yıllarda finans kurumları rekabete ayak uydurmak, ürün seçeneklerini arttırmak, müşteriye daha hızlı ve kolay hizmet sunmak için teknoloji konusuna oldukça önem vermekte, bu hizmetleri sağlayacak sistemleri bünyelerinde kurmaktadır. Ancak bu sistemlerde oluşabilen iletişim hatlarının kesilmesi, yedekleme sistemindeki yetersizlikler veya zararlı kodlar gibi aksaklıklardan dolayı finans kurumları zarar görebilmektedir. Özellikle internet üzerinden işlem gerçekleştiren veya bünyelerinde farklı yazılım ve işletim sistemlerine sahip kurumların bu tür risklerle karşılaşma olasılığı daha fazladır. Bundan dolayı, bu tür kurumların bilgi sistemleri güvenliğine ayrı bir önem vermeleri, güvenlik duvarı, şifreleme gibi uygulamaları hayata geçirmeleri gerekmektedir. Aksi takdirde gerek kurum içi gerekse kurum dışı kullanıcılar sistemlere girerek çeşitli zararlar verebilirler. Bu durumun kamuda duyulması sonucunda ise kurum önemli bir itibar ve müşteri kaybına uğrayabilir. Sistemden

kaynaklanan bu operasyonel kayıp türüne bir örnek, 1995 yılında bir Rus bilgisayar korsanının, Citibank'ın sistemindeki bir boşluktan yararlanarak bankanın sistemine girmeyi başarması ve tüm müşterilerin hesap hareketlerine ulaşmasıdır (Leblebici Teker, Ülegin, 2005: 15).

3.1.3.3. Süreçlerden Kaynaklanan Operasyonel Riskler

Kurumun süreçlerine ilişkin politika ve prosedürlerin olmaması, bu kontrollerin eksik geliştirilmesi veya doğru geliştirilmiş olsa bile yanlış şekilde uygulanmasından kaynaklanan operasyonel risklerdir. Süreçlere yönelik bu kontrollerin yetersiz olmasının sebepleri arasında maruz kalınabilecek risklerin tam anlamıyla algılanmaması ve değerlendirilmemesi, üst yönetimin konuya yeterince katkı sağlamaması sonucu kurum çalışanlarının riskler konusunda yeterince bilgilendirilmemesi sayılabilir. Bu riske örnek olarak iş süreçlerinin gerektirdiği belgelerin doldurulmaması veya bu belgelerin saklanmaması sonucu kurumun zarara uğraması, müşteri şikâyetlerinin dikkate alınmamasından dolayı müşteri kayıpları oluşması, mutabakatların zamanında yapılmaması, kurum içi iletişim eksikliği gibi aksaklıklar sayılabilir.

3.1.3.4. Dış Olaylardan Kaynaklanan Operasyonel Riskler

Kurumla herhangi bir bağlantısı olmayan tamamen dışarıdan gelen etkenler çerçevesinde ortaya çıkan risklerdir. Dışarıdan alınan hizmetlerde aksaklık yaşanması veya yangın, deprem, sel gibi olaylar dış kaynaklı operasyonel risklerdir. Dışarıdan bir hizmet alındığında genellikle amaçlanan, maliyetlerin düşürülmesi ve maruz kalınacak risklerin azaltılmasıdır. Bu durum her zaman gerçekleşmeyip beklenmeyen risklere yol açabilir. Bu tür dış olaylardan kaynaklı risklerin gerçekleşme olasılığı diğerlerine göre daha az olsa da gerçekleştiğinde yarattığı etki çok büyük olmaktadır. Örneğin

dışarıdan alınan bir hizmet sonucu kurum içi bilgilerin dışarı çıkması, kurum açısından büyük bir itibar kaybına yol açacaktır.

3.1.4. Likidite Riski

Likidite riski kısaca, bir işletmenin vadesi gelen borçlarını ödemeye yetecek düzeyde nakdinin bulunmaması sonucu ortaya çıkabilecek zararı ifade eder. Bununla birlikte, bir işletme borçlarını ödemeye yeterli düzeyde varlıklara sahip olsa bile, bu varlıkların istenildiğinde nakde çevrilememesi veya bu işlem gerçekleştirilirken zorluklarla karşılaşılması sonucu, varlığın beklendiği sürede beklenen değerden elden çıkarılamaması durumunda yine likidite riski oluşur (IMKB, 2008: 509; Babuşcu, 2005: 45). Bundan dolayı, finansal kuruluşlar yükümlülüklerini zamanında yerine getirebilmek amacıyla mevcutlarında nakit değerler veya nakde dönüşüm kabiliyeti yüksek finansal araç bulundurmamak durumundadırlar. Çünkü yeri geldiğinde en likit piyasa olarak değerlendirilebilecek hisse senedi piyasasında bile, yaşanan krizler sonucunda çok ciddi değer kayıpları oluşabilmekte, kurumun kısa vadeli yükümlülüklerini veya beklenmeyen nakit çıkışlarını karşılayabilme gücünü kaybettiği görülebilmektedir.

Bu kapsamda; yeri geldiğinde kurumları iflaslara kadar götürebilen likidite riski gerek kurumların kendisi gerekse bu kurumları düzenleyen ve denetleyen otoriteler tarafından özel bir kontrol ile takip edilmektedir. Örneğin SPK, bu riski kontrol etmek amacıyla aracı kurumlara mevzuatta belirtilen koşullara uygun olarak “Likidite Yükümlülüğü Hesaplama Tablosu” hazırlaması, bu tabloda hesaplanan likidite oranının 1’in üzerinde tutması sağlayacak bir mali yapıda olması yükümlülüğü getirmiştir.

3.1.5. Mevzuat Riski

Mevzuat riski kurumlarda iki şekilde ortaya çıkabilmektedir. Bunlardan birincisi, operasyonel risk olarak da değerlendirilebilecek olan yetersiz ya da yanlış bilgi ve dokümantasyon nedeniyle yaşanan yasal uyumsuzluklar, yükümlülüklerin yerine getirilmesi konusundaki belirsizlikler, düzenlemelerin yanlış yorumlanması veya personelin bu yükümlülükleri zamanında yerine getirmemesinden kaynaklanan risktir. Diğer mevzuattan kaynaklanan risk ise düzenlemelerde meydana gelen bir değişiklikliğin faaliyetleri etkileyerek kurum için risk yaratmasıdır.

Mevcut yasalar, finans sektöründe yaşanan bazı yasal sorunların çözümünde yetersiz kalabilmekte ya da bir finansal kuruluşun özel durumuna ait bir mahkeme kararı, tüm sektörü kısmen ya da tamamen olumsuz etkileyebilmektedir. Finans piyasaları ile ilgili daha önceden uygulamaya konulmuş yasalar, mahkeme kararları ve düzenlemeler değişebilmekte, bu yeni mevzuata uyum için kurumların önlem alması sırasında sıkıntılar yaşanabilmektedir (Oldfield, Santomero, 1997: 12). Yaşanılan bu yasal riskler sonucunda, alacaklar değer kaybederek geri dönebilmekte veya yükümlülükler beklenenin üzerinde gerçekleşebilmektedir (Basle Komite, 2005: 13).

Ayrıca küreselleşme ve teknolojiye yaşanan gelişmeler sonucu finansal kuruluşların uluslararası faaliyetleri artmıştır. Bu durum, kurum faaliyetlerinin, ürün ve hizmetlerinin birden fazla hukuki düzenlemeye tabi olmasına sebep olmuştur. Bu şekilde uluslararası faaliyet gösteren kuruluşlar, ulusal düzenlemelerin yanında faaliyet gösterdikleri yabancı bir ülkedeki yasal düzenlemeleri de kavramaları gerektiğinden yasal risklerle karşılaşma olasılığı daha yüksektir.

3.2. ARACI KURUMLARIN FAALİYETLERİ SIRASINDAKİ RİSKLER

Aracı kurumlar almış oldukları yetki ve izinlere göre sermaye piyasasında çeşitli işlemler gerçekleştirmekte, ayrıca bu işlemleri daha etkin ve verimli yerine getirebilmek için çeşitli bölümler ve merkez dışı örgütler oluşturmaktadırlar. Ancak aracı kurumlar bu faaliyetlerini yerine getirirken bir önceki bölümde açıklanan risklerle karşı karşıya kalabilmektedirler. Bununla birlikte; bu riskler aracı kurumun faaliyetleri müşteri hesabına mı, yoksa kendi hesabına mı gerçekleştirdiğine göre değişmektedirler. Aşağıda aracı kurumların müşteri hesabına faaliyet gerçekleştirirken karşılaşılabilecekleri riskler SPKn'da belirtilen ayırım bazında yapılmış, kendi hesabına yaptığı işlemlerde oluşan riskler ise aracı kurum portföyü başlığı altında incelenmiştir. Bunların dışında, bu faaliyetlere özgü olmayıp aracı kurumlarda oluşabilecek operasyonel riskler ise ayrıca açıklanmıştır.

3.2.1. Halka Arza Aracılık Faaliyetine İlişkin Riskler

Halka arza aracılıkta karşılaşılabilecek riskler yapılan aracılık yöntemine göre değişmektedir. Çünkü halka arzda sadece aracılık yapıp herhangi bir taahhüt verilmediğinde piyasa riski anlamında herhangi bir risk olmayıp operasyonel riskler söz konusu iken, taahhüt verildiğinde ise hem piyasa riski hem de operasyonel risk oluşabilmektedir.

Konuyu detaylı incelemek gerekirse, aracılık yöntemi olarak aracılık yüklenimi tercih edilmişse piyasa riski oluşabilmektedir. Çünkü bu durumda aracı kurum, ihraççı kuruluşa menkul kıymetlerin satılamayan kısmının kendisi tarafından alınacağını taahhüt etmektedir. Bu kapsamda satın alınması taahhüt edilen halka arza konu menkul kıymetlerin aracı kurumun portföyünde kalması ve bunların düşük değerle satılması olasılığı, aracı kurumun aracılık yükleniminden zarara uğraması riskini oluşturmaktadır. Eğer söz konusu menkul kıymetler borsada işlem görmüyorlarsa zararın daha da artması mümkün olabilmektedir. Çünkü borsada işlem görmeyen

sermaye piyasası araçları neredeyse duran varlıklar kadar likit olmaktan uzaktır.

Aracılık yükleniminde tümünü yüklenim yöntemi kullanılıyorsa, aracı kurum ihraççı ortaklığın finansman ihtiyacını daha halka arz gerçekleştirilmeden peşin olarak karşılamaktadır. Bu durumda yeterince sermayesi olmayan bir aracı kurumun mali yükümlülükleri artacaktır. Hatta bu taahhüdü yerine getirmek için borçlanma yoluna gidilmişse bu durumda aracı kurumun riski artabilecek, bir likidite riski ile karşı karşıya kalma ihtimali oluşabilecektir.

Aracılık yükleniminde bakiyeyi yüklenim veya tümünü yüklenim yöntemlerinden hangisi seçilirse seçilsin, her ikisinde de taahhüdün başladığı tarih itibarıyla halka arza konu menkul kıymetlerin tümü için piyasa riski hesaplanmaktadır. Çünkü satış süresinin sonunda sermaye piyasası araçlarının ne kadarının satılacağı bilinemediği gibi hepsinin satılamaması ihtimali de bulunmaktadır.

Halka arzlarda dikkat edilmesi gereken bir husus da menkul kıymetin arzı öncesi beklenen süredir. Bu süreçte halka arz için gerekli belgeler hazırlanmakta, bu belgeler SPK'ya gönderilmekte ve SPK tarafından incelendikten sonra kayıt işlemleri tamamlanmaktadır. Bu süreç sırasında oluşabilecek ekonomik, sektörel ve işletmeye ilişkin gelişmeler halka arz sürecini etkileyebilecek (Uludağ, 2001: 107) ve piyasa riski oluşturabilecektir.

Aracı kurumlar büyük miktarları bulan halka arzlarda aracılığı tek başlarına yüklenmek yerine gerek riski paylaşmak gerekse satışı daha yaygın olarak gerçekleştirmek amacıyla genellikle konsorsiyum yapmayı tercih etmektedirler.

Halka arzın bir diğer şekli en iyi gayret aracılığında ise bir yüklenim olmadığı için aracı kurum açısından piyasa riski söz konusu değildir. Aracı kurum, menkul kıymetlerin tamamının satılması için uzmanlığını kullanmayı kabul eder ve elinden gelen bütün çabayı gösterir. Ancak buna rağmen ilgili süre içinde menkul kıymetlerin bir kısmı satılamazsa, kalan menkul kıymetleri ya satışı yapan ihraççıya iade eder ya da satın almayı taahhüt etmiş olan üçüncü kişilere satar. Dolayısıyla halka arzına aracılık ettiği kıymetler

karşılığı topladığı parayı firmaya ödemekten başka hiçbir mali yükümlülüğü yoktur. Topladığı parayı başka yerlerde kullanmadığı müddetçe ödeme gücüğü içine düşmesi mümkün değildir (Sarı, :22)

Halka arza aracılık faaliyetinde görülebilecek diğer riskler de menkul kıymetin fiyatlanması ve pazarlanabilmesinde oluşabilmektedir. Eğer halka arz edilen menkul kıymetin fiyatı çok yüksek hesaplanırsa, bu durumda istenilen satış düzeyi sağlanamayacak ve kalan menkul kıymetler aracı kurumun portföyüne geçecektir. Tersisi durumda ise firmaya ait menkul kıymetler düşük fiyattan satılmış olacaktır. Her iki durumda da aracı kurum açısından itibar kaybı ve bu itibar kaybına bağlı olarak da ileride oluşabilecek bir müşteri kaybı ihtimali söz konusudur.

Halka arza aracılık faaliyetinin tüm şekillerinde ise operasyonel risk söz konusudur. Bu faaliyet sırasında yüklenim fiyatını belirleme, İhraççı ile yapılan sözleşmedeki hususlar, müşterilerden gelen taleplerin toplanması, bu taleplerde mükerrerlik olup olmadığının kontrolü, bedellerin tahsili, konsorsiyum lideri aracı kurum ile etkin bir iletişim sisteminin kurulması, SPK ve İMKB'ye gerekli bildirimlerin zamanında yapılması gibi işlemler personel ve bilgi sistemlerinin yoğun bir şekilde kullanımını gerektiren, dolayısıyla operasyonel riskin yüksek olduğu işlemlerdir.

3.2.2. Alım Satım Aracılık Faaliyetine İlişkin Riskler

Aracı kurumlar, müşterileri için gerek borsa gerekse borsa dışında alım satım aracılık işlemlerine başlamadan önce müşterilerine, sermaye piyasası risklerini açıklayan bir “sermaye piyasası işlemleri risk bildirim formu” sunmakta ve bu formun imzalanmasından sonrada müşterileriyle bir “çerçeve sözleşme” yapmaktadırlar. Bu sözleşmede yer alması gereken asgari unsurlardan biri de sermaye piyasası aracının ve nakdin teslim esaslarıdır.

Aracı kurumdan aracı kuruma değişen bu esaslara göre müşteriler alım veya satım emri verirken, bu emirlerine ilişkin nakit veya sermaye

piyasası aracını aracı kuruma teslim etmeleri gerekmektedir. Bu müşterilerin aracı kuruma olan nakit veya sermaye piyasası aracı teslim yükümlülüklerini tam ve zamanında yerine getirmemeleri veya kısmen yerine getirmeleri aracı kurumları zarara uğratmaktadır. Çünkü müşteriler gerçekleştirdiği işlemlerden kaynaklanan yükümlülüğünü gerektiği gibi yerine getirmediği takdirde, aracı kurumlar takas süresi (T+2 süresi³⁴) içerisinde kendi yükümlülüğünü yerine getirmeyip temerrüde düşebilmektedir. Temerrüde düşen aracı kurum, temerrüde düştüğü tarihten taahhüdünü yerine getirdiği tarihe kadar faiz ödemek zorunda kalmaktadır.

Ayrıca temerrüde düşen aracı kurum, temerrüt halini sona erdirmesi için verilen sürede yükümlülüklerini yerine getiremezse işleme konu olan menkul kıymetler eksper marifetiyle resen sattırılmaktadır. Bu şekilde yapılan alım veya satımın sonuçları, yerine getirilmeyen alım veya satıma göre daha olumsuz ise, yükümlülüğünü yerine getirmeyen aracı kurumun aradaki farkı Takasbank'a ödemesi gerekmektedir. İşlem konusu menkul kıymetleri satın almak veya satmak mümkün olmamışsa ve/veya anapara, değer farkları ve temerrüt faizi gibi aracı kurumun yükümlülüğünün gerektirdiği ödemeler yapılmamışsa, ödenmesi gereken para, aracı kurumun borsaya yatırmış olduğu teminattan borsaca resen karşılanmaktadır (Uludağ, 2001: 109). Bu duruma maruz kalan aracı kurumların, yükümlülüklerini yerine getirene kadar faaliyetlerinin durdurulabilmesi söz konusu olabilmektedir. Bu aracı kurumlar daha sonra borçlarını ödeseler dahi itibar kaybı yaşamakta ve riskli aracı kurum olarak görülmektedirler.

Aracı kurumların alım satım sırasında yaşadığı riski sermaye yeterliliği tabloları açısından incelemekte de fayda vardır. Sermaye yeterliliği tabloları takas tarihi itibarıyla (T+2) hazırlanmaktadır. Dolayısıyla T tarihinde hisse senedi alımı yapmış olan bir müşterinin hesabı o tarihte borç bakiyesi verecek, T ve T+1 tarihlerinde aracı kurumun müşteriden alacağı doğmuş olacak ve T+2 tarihinde müşterinin parayı aracı kurum hesabına yatırması ile alacak ilişkisi sona erecektir. Dolayısıyla arada geçen 2 gün içerisinde aracı

³⁴ Hisse Senetleri Piyasasında yapılan işlemlerin takası T+2 yani İşlem Günü+2 gün presibi ile yapılmaktadır. Bir başka deyişle Pazartesi günü işlem yapıldığı takdirde taraflar yükümlülüklerini Çarşamba akşamına kadar yerine getirmek zorundadırlar (İMKB, 2008: 302).

kurumun müşteriden olan alacağı için üstlenmiş olduğu risk sermaye yeterliliği tablolarında görülmeyecektir. Ancak müşterinin T+2 tarihinde borcunu ödememesi durumunda bu tutar sermaye yeterliliği tablolarına yansiyacaktır.³⁵ Müşterinin takas tarihi itibarıyla borcunu ödeyemediği böyle bir durumda söz konusu hesap ya kredili sayılacak ya da aracı kurumun resen satış yapması vasıtasıyla borç kapatılacaktır. Bu çerçevede, aracı kurumların müşterilerden olan alacakları esas olarak işlemin yapılma tarihi ile takas süresi içerisinde doğmakta ve karşı taraf riski bu aşamada söz konusu olmaktadır (Özdemir, 2004: 21–22).

Alım satım aracılık faaliyetinde yaşanabilecek bir diğer riskli süreç de izinsiz aracılık faaliyeti gerçekleştirilmesidir. Çalışmamızın birinci bölümünde belirtildiği üzere aracı kurumların faaliyet şartları arasında yetki belgesi alınması sayılmıştır. Ancak yetki belgesi SPK tarafından münhasıran aracı kuruluşa verilmekte iken pek çok yerde, özellikle Anadolu’da, yetkili bir aracı kurumla ilişkisi olmadığı halde bu kurumun acentası, şubesi gibi görünerek çalışan ve çeşitli vaatlerle yatırımcıların parasını toplayan kişiler olmuştur (Tanör, 1999: 262). Bu kişiler etraflarında bulunan yatırımcıların tasarruflarını tek bir hesapta toplayıp kendi çıkarları doğrultusunda değerlendirdikten sonra yatırımcıları ve taahhütlerini yerine getiremediği için aracı kurumu zarara uğratmışlardır. Öte yandan izinsiz aracılık faaliyetinden haberdar olduğu halde, hesap ilişkisine son vermeyen ve SPK’ya bildirimde bulunmayan aracı kurumlar da izinsiz aracının işlemlerinden kaynaklanabilecek tüm hukuki ve cezai sorumluluğu üstlenmek zorundadırlar (Uludağ, 2001: 110).

Alım satım aracılık faaliyeti ile ilgili olarak bir diğer önemli husus bu faaliyet sırasında elde edilen komisyon gelirleridir. Çalışmamızın birinci

³⁵ Bir müşterinin takası henüz gerçekleşmemiş hisse senedi alımı işlemleri sonucunda, belirli bir anda oluşabilecek açık takas pozisyonunun asgari % 20 si oranında net varlığının bulunması zorunludur. Aracı kurum daha yüksek bir teminat oranı belirleyebilir. Aracı kurumlar tarafından emri veren müşterinin nakit yükümlülüğünü yerine getirecek mali güce sahip olduğu hususunda gerekli araştırmaların yapılmış, 7/9/2000 tarih ve 24163 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Seri:V, No:46 sayılı Aracılık Faaliyetleri ve Aracı Kuruluşlara İlişkin Esaslar Tebliğinin 12 nci maddesinde yer alan müşteriye tanıma kuralı çerçevesinde müşterinin borcunu karşılar tutarda, likiditesini dikkate alarak malvarlığı ve ödeme gücü olduğuna dair tevsik edici belgelerle kredi komitesinin olumlu görüşünün alınmış ve yönetim kurulu kararı ile limit tanınmış olması durumlarında takas süresini aşmamak üzere herhangi bir teminat almaksızın alım emri kabul edilebilir (SPK Seri:V, No: 65; Madde:9).

bölümünde aracı kurumların mali yapıları incelenirken görüldüğü üzere, aracı kurumların en büyük gelir kalemi aracılık komisyon gelirleridir. Ancak işlem hacminde gerçekleşecek ani bir düşüş, özellikle kriz sonrası dönemlerde, aracı kurumların faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyebilmekte, yeterince komisyon geliri elde edemeyen aracı kurumların faaliyet karlarını azaltmakta, personel, kira giderleri gibi genel yönetim giderleriyle diğer giderleri karşılayamamakta, aracı kurumu zarara sokarak sermaye kaybına yol açabilmektedir.

Ayrıca aracı kurumların mali yapılarının zayıflaması veya mevzuata uyum sağlaması amacıyla faaliyetlerinin kısa süreli de olsa durdurulması, komisyon geliri elde edemeyen aracı kurumların gelir kaybının olmasına, ancak sabit giderlerinin devam etmesine neden olmaktadır. Düşük komisyon gelirine ilişkin risk, özellikle sadece alım satım aracılığı yetki belgesi olan aracı kurumlarda daha çok görülmekte, bu tür bir durumla karşılaşan aracı kurumlarda faaliyet gelirleri faaliyet giderlerini karşılayamamaktadır (Uludağ, 2001: 110–112).

3.2.3. Türev Araçların Alım Satımına Aracılık Faaliyetine İlişkin Riskler

Vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerinde karşı taraf riski, karşı tarafın yükümlülüğünü yerine getirmediğinde ortaya çıkmaktadır. Karşı taraf yükümlülüğünü yerine getirmediğinde verilen teminatın yeterli olmaması, aracı kurumu zarara sokmaktadır.

Vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerine ilişkin teslim ve ödeme yükümlülüklerinin zamanında yerine getirilmemesi ile teminat tamamlama işlemlerinin yeterli bir şekilde takip edilmemesi nedeniyle aracı kurum operasyonel riskle karşı karşıya kalabilmekte ve zarara uğrayabilmektedirler. Bu tür durumlar daha çok yeterli nitelik ve nicelikte personel istihdam etmeyen, günlük olarak türev araçlarla ilgili piyasa fiyatlarını dikkate alarak müşteri bazında riskleri kontrol edebilecek ve gerekli teminatları hesaplayabilecek bilgi sistemleri bulundurmayan ve/veya türev araçlarının

kendine özgü süreçlerini dikkate alan iç kontrol prosedürlerini oluşturmayan aracı kurumlarda yaşanmaktadır (İMKB, 2008: 46).

3.2.4. Repo ve Ters Repo İşlemlerine İlişkin Riskler

Sermaye piyasası mevzuatında repo ve ters repo faaliyeti aracılık kapsamında sayılmış olmakla birlikte fiili durumda söz konusu faaliyet aracı kurum portföylerinden veya portföylerine yaptıkları nitelikte bir işlemdir. Bu tür işlemler aracı kurum portföyü işlemleri sayıldığından aracılık kapsamında yapılan repo ve ters repo işlemleri müşterilerin emri üzerine Borsa Para Piyasası'nda veya bankalar ile yapılan işlemlerdir.

Aracı kurumlar bu işlemleri yerine getirirken mülkiyet sahibi olmayıp sadece aracılık yaptıklarından, bir başka deyişle kendi adlarına, müşteri hesaplarına işlem yaptıkları için bu işlemlerde piyasa riski söz konusu olmamaktadır. Aracı kurumlar yine müşterilerinin fonlarını nemalandırmak amacıyla kendi portföylerinde bulunan sermaye piyasası araçlarını borçlusu oldukları müşterilerine repo yapmaktadırlar. Bu durumda müşterileri hesabına ters repo yapmış olmaktadır. Yukarıda belirtilen bu işlemlerde aracı kurum açısından risk bu işlemlerin operasyonel anlamda gerçekleştirilme aşamasında olmaktadır. Bu kapsamda personel tarafından hatalı işlemler yapılabilmekte, süreçlerden veya dış kaynaklardan dolayı problemler oluşabilmekte, dolayısıyla operasyonel risk görülebilmektedir.

3.2.5. Yatırım Danışmanlığı Faaliyetine İlişkin Riskler

Aracı kurumlar yatırım danışmanlığı hizmeti verdikleri gerçek veya tüzel kişilerden sözleşme hükümleri çerçevesinde gelir elde etmektedirler. Ancak işlem hacminin düşük olduğu veya halka açılmaların az olduğu dönemlerde, yatırım danışmanlığına olan talep azalmaktadır. Bu durum söz konusu faaliyetten elde edilen gelirin azalmasına sebep olmaktadır.

Ayrıca internetin artan kullanımı ile bilgiye kolay erişim imkânı, yatırım danışmanlığı hizmetinin sunuluş biçimi de etkilenmiştir. Önceden müşterisi ile karşılıklı diyalog imkânı bulabilen aracı kurumlar, internet üzerinden veya e-posta yoluyla yatırım danışmanlığı hizmeti vermeye başlamışlardır. Bununla birlikte; bazı aracı kurumların web sayfalarında, ilgili yetki belgesi olmadığı halde, ücretle yatırıma yöneltecek raporlar yayımlanmakta veya e-posta ile göndermektedirler. Bu faaliyet de aslında yatırım danışmanlığı sayılabileceğinden bu tür faaliyete geçmeden önce aracı kurumların gerekli izinleri alması şarttır.

3.2.6. Portföy Yöneticiliği Faaliyetine İlişkin Riskler

Borsalarda işlem hacminin düşük olduğu dönemlerde, piyasa riskine karşı gerekli tedbirlerin alınmadığı veya piyasa koşullarına uygun varlık seçiminin yapılamadığı müşteri portföylerinin zarar etmesi halinde, aracı kurum hem yeterince müşteri portföyü yönetimine ilişkin hizmet geliri elde edemeyecek, hem de bireysel portföy yönetiminde potansiyel müşteri kaybıyla karşı karşıya kalacaktır.

Yatırımcılar kendi risk ve getiri tercihleri doğrultusunda portföylerinin yönetilmesi amacıyla sahip oldukları nakdi aracı kuruma teslim etmektedir. Ancak aracı kurumların teslim edilen nakdi şirket dışına çıkarma, örneğin müşterilere kredi vermek, şirket portföyünü oluşturmak veya şirket giderlerini karşılamak için kullanma riski bulunmaktadır. Ayrıca aracı kurumların MKK'da aracı kurum alt hesaplarında işlem yapma yetkisi olduğu için müşterilerin sermaye piyasası araçlarını kendi menfaatleri doğrultusunda kullanma riski vardır (Uludağ, 2001: 116).

Öte yandan, piyasada portföy yöneticiliği, aracı kurumlar tarafından bir mevduat toplama aracı olarak kullanılabilir. Bu durumda müşteri portföyleri gerçekte oluşturulmamakta veya toplu olarak havuz sistemi şeklinde toplanıp, tek hesap altında izlenmektedir. Müşterilere örneğin 3 aylık belirli bir getiri sağlamayı vaat eden önceden oluşturulmuş portföylere

katılmaları çağrısında bulunulmakta, dolayısıyla müşteriler sanki 3 aylık mevduata giriyorlarmış gibi 3 aylık portföye katılmaktadırlar (Küçüksözen, 1999: 150). Bu durumda, aracı kurum kayıtlarının sağlıklı olmaması nedeniyle müşteri portföyünün ayrı izlenmesi zorlaşmaktadır. Portföy yöneticiliği faaliyetini bu şekilde amacına uygun olmayacak şekilde yapan aracı kurumların yetki belgeleri SPK tarafından iptal edilmektedir.

3.2.7. Kredili Alım İşlemine İlişkin Riskler

Kredili alım işlemlerinde; aracı kurum, kendi kaynaklarından veya SPK Seri: V, No: 65 sayılı Tebliğ’de belirtilen kuruluşlardan müşterisine kredi kullandırmakta; ilgilendiği sermaye piyasası aracının gelecekte artacağı beklentisinde olan müşteri de bu krediyi kullanarak söz konusu sermaye piyasası aracını satın almaktadır. Ancak beklentinin tersine, sermaye piyasası aracının fiyatının düşmesi sonucunda müşterinin zarar edebilmesi ve kredi borcu ile faizini geri ödeyememesi söz konusu olabilmektedir.

Aracı kurumun kredi verdiği müşterilerin kredi kullanarak aldığı sermaye piyasası araçlarının fiyatlarının düşmesi durumunda veya müşterilerin özkaynak olarak getirdiği sermaye piyasası araçlarının fiyatlarının düşmesi durumunda piyasa riski ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kredili işlem boyunca müşteriler %35 oranında özkaynak koruma oranını sürdürmeleri gerekmektedir. Bu oranı sağlayamayan müşteriler öz kaynak tamamlama çağrısına rağmen eksik teminatı getirmediğinde ve müşterilerin kalan teminatı da kredi ve kredi faiz borçlarını karşılamadığında, kredili sermaye piyasası aracı işlemlerine ilişkin karşı taraf riski ortaya çıkmaktadır. Kredili müşterilerin borçlarını ödeyememesi ve şüpheli alacak haline gelerek büyük miktarda zarara yol açması, aracı kurumu ciddi mali sıkıntıya sokabilmektedir.

Aslında verilen krediler karşılığında yukarıda belirtilen ve mevzuat gereği alınması gereken teminatlar eksiksiz olarak alındığında, ilk anda bu faaliyetle ilgili olarak bir risk görülmemektedir. Zira karşı taraf yükümlülüğünü

yerine getirmediği takdirde aracı kurumun teorik olarak mevcut teminatları ve bloke varlıkları likide ederek alacaklarını tahsil edebilecektir. Ancak bu likidite işlemi sırasında piyasadaki şartların elverişli olmaması, likidite işleminin öngörülen sürede yapılamaması gibi sorunlar ortaya çıkabilmektedir.

İç kontrolü ve risk yönetimi yetersiz olan bir aracı kurumda, kredili sermaye piyasası aracı işlemlerine ilişkin işlem sınırlarının ve öz kaynak koruma oranlarının izlenmemesi, personelin takipsizliği yüzünden müşterilere zamanında öz kaynak tamamlama çağrılarının yapılmaması ve eksik teminatların tamamlanmadan müşterilerin yeni kredili sermaye piyasası işlemi yapmasına engel olunmaması, müşterilerin borçlarının artmasına ve aracı kurumun daha büyük oranda zarar etmesine neden olacaktır (Uludağ, 2001: 118–119). Bu tür zararlar ise operasyonel risk olarak adlandırılmaktadır.

3.2.8. Açığa Satış İşlemlerine İlişkin Riskler

Açığa satış işlemlerinde kar, ancak fiyatların düşmesi halinde gerçekleşecektir. Yatırımcının beklentisinin aksine fiyatlar yükseldiğinde, bu sefer satış ve alış fiyatları arasındaki fark kadar zarar ortaya çıkacaktır.

Açığa satış yapan müşterilerin ödünç aldığı sermaye piyasası aracını yerine koyamaması halinde müşterilerin öz kaynağı satılacak, ancak söz konusu öz kaynak ödünç alınan menkul kıymetlerin değerinin tamamını karşılayamayınca, aracı kurum zarar edecektir.

Aracı kurum personeli müşterilerin öz kaynak durumuna bakmadan açığa satış emirlerini kabul ederse, ödünç menkul kıymet almadan açığa satış emri veren müşteriler de takas tarihinde gerekli menkul kıymeti sağlamazsa, aracı kurum takas yükümlüğünü sağlamaya çalışacak, bu da aracı kurumun zararına olacaktır (Uludağ, 2001: 121).

Açığa satış işlemine ilişkin olarak gerekli hususları yerine getirmediği için SPK tarafından faaliyetleri durdurulan aracı kuruma örnek olarak Alfa Menkul Değerler A.Ş. gösterilebilir. SPK yaptığı inceleme sonucunda söz

konusu aracı kurumda hesap açtırmış olan, fakat açığa satış çerçeve sözleşmesi bulunmayan bir müşterinin açığa satış işlemi gerçekleştirdiği, fakat bunun karşılığında gerekli teminatı sağlamadığı, aracı kurumun da bunun için gerekli kontrolleri yerleştirmediğini tespit etmiştir.

3.2.9. Ödünç Alma ve Verme İşlemlerine İlişkin Riskler

Aracı kurum ödünç işlemlerini gerçekleştirirken almış olduğu teminatı oluşturan sermaye piyasası araçlarının fiyatının düşmesi aracı kurumu zarara uğratmaktadır. Ödünç alma ve verme işlemlerinde, fiyatların beklenenin tersine değişmesi aracı kurumu piyasa riskiyle karşı karşıya bırakmaktadır.

Ödünç işlemlerinde oluşabilen bir diğer risk, karşı taraf riskidir. Ödünç menkul kıymet alan tarafın temerrüde düşerek, ödünç aldığı menkul kıymeti ödünç veren tarafa teslim etmemesi halinde karşı taraf riski ortaya çıkmaktadır. Ödünç işlemlerinden kaynaklanacak riski azaltmak için ödünç alan taraf, ödünç veren tarafa teminat vermektedir. Ancak karşı tarafın temerrüdü, iflası ya da herhangi bir nedenle edinimi yerine getirmemesi durumunda, teminatın likit olması gerekmektedir. Ayrıca teminatın, temerrüt durumunda ortaya çıkan riskin ne kadarını karşılayacağı da önemlidir (Uludağ, 2001: 122). Yani kredili işlemlerde belirtilen durumun aynısı ödünç işlemlerinde de geçerlidir. Teminatın alındığı ilk anda herhangi bir risk söz konusu değilken, yükümlülüklerin yerine getirilmemesi sonucunda ise mevcut teminatların ve bloke varlıkların istenilen zaman ve tutarda likidite edilememesi sonucu sıkıntılar oluşabilmektedir. Bir bakıma karşı taraf riskinden ziyade, dolaylı olarak likidite ve piyasa riski doğuran bir karşı taraf riskinden söz edilebilir.

Menkul kıymetlerin bulunduğu saklama kurumunun etkinliği ile kullanılan sistemlerin hatasız çalışması saklama riskini azaltacaktır. Ancak aracı kurumların saklama hesaplarında işlem yapabilmesi, aracı kurumların kendi menfaatleri doğrultusunda işlem yapabilmesini yani emniyet-i suiistimal (müşteri varlıklarını kötüye kullanma) riskini de beraberinde getirmektedir.

3.2.10. Aracı Kurum Portföyü ile İlgili İşlemlere İlişkin Riskler

Aracı kurumların kendi nam ve hesabına işlem yaparak şirket portföyü için alım satım işlemi gerçekleştirdiklerinde maruz kaldıkları en temel risk piyasa riskidir. Aracı kurumlar kendi portföylerinde hisse senedi, DİBS veya vadeli işlem sözleşmesi taşıdıklarında öncelikle pazarın genel riski ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Genel ekonomik gelişmeler çerçevesinde işlem yaptıkları sermaye piyasası araçlarının fiyatlarında yaşanan değişimler aracı kurumun beklentilerinden farklı şekildeyse alınan pozisyondan zarar edilmesi söz konusu olabilmektedir. Aracı kurumların çeşitli kurumlarda bloke olarak tutmak zorunda oldukları menkul kıymetlerin piyasadaki dalgalanmalardan dolayı değer kaybı yaşayabilmesi de söz konusudur.

Piyasa riskinin düzeyi portföye alınan enstrümanın yapısı ile de yakından ilgilidir. Örneğin hisse senedi fiyatlarının DİBS'lere göre daha fazla dalgalanması beklenmekte, vadeli işlem sözleşmelerinde ise kısa bir süre içerisinde anaparanın (alınan pozisyon için yatırılan teminatın) tamamının kaybedilmesi söz konusu olabilmektedir. DİBS'ler genellikle risksiz yatırım araçları olarak kabul edilmekle birlikte, DİBS'lerde dahi piyasa riskinin olduğu belirtilmelidir. Zira belirli bir faiz oranı üzerinden alınmış ve portföye konmuş DİBS'lerin değeri faiz oranlarındaki artışa bağlı olarak düşebilmektedir.

Yatırım yapılan araç bir hisse senedi olduğunda, pazarın genel riskinin yanı sıra ilgili şirketin faaliyetleri ve bunların hisse senedi fiyatına yansımalarıyla ilgili risklerin de alındığı belirtilmelidir. Dolayısıyla, portföy tercihlerinin ve dağılımının bu riskler gözetilerek yapılması gerekmektedir.

Aracı kurumun kendi portföyüne yaptığı işlemlerde karşılaşılabileceği diğer bir risk ise yoğunlaşma riskidir. Portföyün büyük bir kısmının benzer türdeki yatırım araçlarından oluşması halinde, bu yatırım araçlarının getirilerini etkileyen faktörlerdeki değişimlerden portföy o derece yüksek oranda etkilenecektir.

Likidite riski de portföye yapılan işlemler de söz konusu olabilmektedir. Vadeli işlemler piyasasına yapılan bir yatırıma bağlı olarak ortaya çıkan bir teminat tamamlama çağrısının gereğini yerine getirecek nakdin temin

edilememesi, verilen bir kredi ile ilgili olarak müşteri tarafından yerine getirilmeyen yükümlülüğe bağlı olarak herhangi bir piyasada nakit temerrüdüne düşülmesi likidite riskine örnek olarak gösterilebilir. Benzeri şekilde aracı kurumların portföylerindeki DİBS'leri kendi özkaynaklarıyla taşımak yerine, müşterileri ile yaptıkları repolardan elde ettikleri nakitlerle taşımaları söz konusu ise repo piyasasından yeniden borçlanılamaması ve mevcut DİBS'lerin beklenen fiyattan satılamaması halinde de likidite riski ortaya çıkabilmektedir.

Ayrıca aracı kurumun ilişkili taraflarla yaptığı işlemlerde aracı kurumların risk değerlendirmesinde ele alınması gereken bir husustur. Aracı kurumlar kurumsal finansman hizmetleri kapsamında ortağı olduğu kurumun halka arzı veya sermaye artırımını gibi faaliyetlerinde rol almakta veya ortaklarına borç kullandırabilmektedir. Ortaklarla yapılan bu faaliyetlerde uygulanan oranların piyasa değerlerinin altında olması veya borçların zamanında geri ödenmemesi aracı kurumlar için risk yaratabilmektedir.

Risklerle ilgili olarak değerlendirilmesi gereken bir diğer unsur karşı taraf riskidir. Aracılık sektörünün tabi olduğu mevzuat ve piyasa altyapısı dikkate alındığında organize piyasalarda gerçekleştirilen işlemlerde bu riskin oldukça sınırlı olduğu söylenebilecektir. Örneğin hisse senedi alım satım işlemleri İMKB Hisse Senetleri Piyasası'nda yapıldığında işlemlerle ilgili yükümlülüklerin yerine getirilmesi Takasbank tarafından oluşturulan sistem ve İMKB teminat mekanizmaları çerçevesinde güvence altına alınmış olduğundan karşı taraf riski pratikte yok olarak kabul edilebilir. Benzer durum İMKB Tahvil ve Bono Piyasasında veya Takasbank Para Piyasasında yapılan işlemler için de geçerlidir.

Ülkemiz aracı kurumları açısından belirtilmesi gereken bir diğer husus da mevcut sermaye piyasası mevzuatına göre aracı kurumların kendi mali taahhütlerini içeren menkul kıymet ihraç etmelerinin, örneğin tahvil ihraç etmelerinin yasak olmasıdır. Bu durumda yurtdışındaki uygulamalarda görülebilen ihraçtan kaynaklanan riskler ülkemiz aracı kurumları için mevcut mevzuata göre söz konusu değildir.

Aracı kurumların kendi portföyleri için gerçekleştirdikleri repo işlemlerinde de yaşanabilen çeşitli riskler söz konusudur. Repo işleminde aracı kurumlar borç almakta ve karşılığında menkul kıymet vermektedirler. Reponun vadesi geldiğinde de borç alınan para faiziyle ödenmekte ve verilen menkul kıymet geri alınmaktadır. Geri alınan bu menkul kıymetin piyasadaki değişimlerden dolayı değeri düşmüş şekilde geri alınabilmesi sonucunda ise piyasa riski oluşabilmektedir.

Repo işlemi yapan aracı kurumun karşılaşılabileceği bir diğer risk de faiz oranı değişim riskinden kaynaklanmaktadır. Faiz oranlarının yükselip repo işlemine konu menkul kıymetin değerinin düşmesi durumunda repo yapan aracı kurum müşterisine ilave menkul kıymet sağlaması gerekmektedir. Bunun yanında, piyasadaki faiz oranları dolayısıyla repo faiz oranları yükselince, aracı kurumun daha yüksek orandan repo faiz oranlarını belirlemesi gerekebilecek, bu da aracı kurumun repo faizine ilişkin maliyetini artıracaktır.

Ayrıca repoya konu menkul kıymetlerin aracı kurumun emanetinde bırakılmayıp karşı tarafın kullanımında olması veya repoya konu menkul kıymetlerin cari değerinin reponun sözleşme fiyatından fazla olması halinde, aracı kurum karşı taraf riskiyle karşı karşıya kalabilecektir.

Aracı kurumlar gerçekleştirdikleri ters repo işlemleri çerçevesinde satın alınan sermaye piyasası araçları için ise piyasa riski söz konusu değildir. Çünkü ters repo işlemi sonucunda alınan menkul kıymetler için bir pozisyon, yani değer artışı veya azalışı riskine girilmemekte, borç verilen para vade sonunda faiziyle geri alınmakta ve alınan menkul kıymet aynen iade edilmektedir.

Bu kapsamda; her ne kadar repo ve ters repo işlemleri muhasebe kayıtlarında kesin satış gibi izlense de, bu işlemler nedeniyle ilgili sermaye piyasası araçlarının geri alınması ve satılması yükümlülüğü devam etmekte olduğundan, bu yükümlülüğün yerine getirilmemesi olasılığı nedeniyle karşı taraf riski doğmaktadır.

Repo ve ters repo işlemlerinde karşı taraf riski hesaplanırken de teminat açığı dikkate alınır. Repo ve ters repo işlemlerinde, her bir repo

işleminde repo konusu sermaye piyasası aracının cari değerinin, reponun sözleşme fiyatından fazla olan kısmı ve her bir ters repo işleminde de ters reponun sözleşme fiyatının, ters repo konusu sermaye piyasası aracının cari değerinden fazla olan kısmı teminat açığını teşkil eder.

Bununla birlikte; aracı kurum ters repo yaptığında, ters repoya konu sermaye piyasası araçlarının cari değeri düşüp, bu sermaye piyasası araçlarının cari değeri ters repo sözleşme fiyatından az olduğunda, repo yapan tarafın eksik teminatı tamamlaması gerekmektedir. Karşı tarafın bu teminatı tamamlamaması veya temerrütte bulunması durumunda, ters repo yapan aracı kurum zarar edebilmektedir. Zira borç verenler veya ters repo işlemi yapanlar, ters repoya konu sermaye piyasası araçlarını nakde çevirme isteğinde olabilmektedir.

İMKB’de gerçekleşen repo ve ters repo işlemlerinde takas riskini asgariye indirmek için Takasbank, karşılığını almadan teslim etmeme veya ödememe prensibini esas almaktadır. Repo ve ters repo işleminin vadesi içerisinde menkul kıymetlerin faiz oranlarının değişmesi nedeniyle oluşabilecek değer düşüklüğüne karşı ters repo yapan üyeyi korumak amacıyla, işlemin vadesi süresince bloke saklamadaki menkul kıymetler Borsa tarafından belirlenen oranlar kullanılarak her gün yeniden değerlemeye tabi tutulmakta, repo veya üyenin getirdiği menkul kıymetlerin değeri ile o üyenin anapara ve faiz yükümlülüklerinin toplamı arasında oluşacak aleyhte fark, üyenin teminatına blokaj konularak karşılanmaktadır. Buna ilaveten piyasa koşulları gerektirdiği hallerde, Borsa ilave teminat isteyebilmektedir. (Uludağ, 2001: 115).

Bazı aracı kurumlar açığa repo bir başka ifadeyle karşılıksız repo işlemi yapabilmektedirler. 1994 yılında yaşanan finansal kriz³⁶ sırasında birkaç aracı kurum ödeme gücüne düşmesindeki en önemli nedenlerden birinin, herhangi bir menkul kıymet olmadan açığa repo yapılması, dolayısıyla repo görünümü altında yatırımcıdan mevduat toplanmasıdır. Bu yasaklı işlem iki şekilde gerçekleşebilmektedir. Birincisi repo işlemine konu sermaye

³⁶ “1.5.7 Sermaye Piyasası Araçlarının Kredili Alım, Açığa Satış ve Ödünç Alma ve Verme İşlemleri” bölümüne bakınız.

piyasası aracı, bu aracı satan tarafın portföyünde mevcut olmamasına rağmen işlem gerçekleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durumda el değiştiren sermaye piyasası aracı değil, sadece bu aracı temsil eden makbuz ya da dekont olmaktadır. İkincisi ise aynı tutar ve tanımdaki sermaye piyasası aracının birden fazla gerçek ya da tüzel kişiye birden fazla işlem yapılarak satılmasından ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, işlemlerin bir tanesi gerçek, kalanlar ise hayali olarak gerçekleşmektedir.

Türkiye’de aracı kurumların yapabilecekleri azami repo tutarı, mevcut düzenleme uyarınca Merkez Bankası’na depo edilmiş repoya konu menkul kıymetlerin tutarı kadar olduğu halde, aracı kurumlar bu tutarı aşarak repo taahhüdüne girebilmektedirler.

Başka bir deyişle, gerçekte mevcut olmayan repoya konu menkul kıymetler için emanet makbuzu karşılığında ya da repo işlemi görünümü altında fon (mevduat) toplanmaktadır. Bu fonlar şirket dışına çıkarılarak özel amaçlar için kullanıldığı gibi, müşterilere kredi vermede, şirket portföyünü oluşturmada veya şirket giderlerini karşılamada kullanılmaktadır. Ancak repodan kaynaklanan yükümlülüklerin vadesinde ödenememesi halinde, aracı kurum mali açıdan zor duruma düşebilmektedir (Kılıç, 1997).

Sermaye piyasası mevzuatında açığa repo kavramı tanımlanmamakla beraber, zimmen bu tip işlemlerin önlenmesine yönelik bir tedbir olarak “Menkul Kıymetlerin Geri Alma veya Satma Taahhüdü İle Alım Satımı Hakkında Tebliğ (Seri: V, No: 7 sayılı Tebliği)”nin 5. maddesinde, saklama makbuzları üzerinden işlem yapılamayacağı ifade edilmiştir.

3.2.11. Aracı Kurumların Operasyonel Faaliyetlerine İlişkin Riskler

Sermaye piyasalarında yaşanan gelişmeler, yeni bilgi ve iletişim teknolojileri, internetin artan kullanımı, finans piyasalarındaki ürün ve hizmetlerdeki değişimler aracı kurumların operasyonlarını önemli ölçüde etkilemekte ve aracı kurumları faaliyetleri sırasında operasyonel risklere maruz bırakabilmektedir. Bu risklerin ortaya çıkmasındaki en büyük etken iç

kontrol sistemlerinin yetersiz olmasıdır. Özellikle internet üzerinde yoğun işlem yapan, yeterli personel bulundurmayan, merkez dışı birim sayısı ve işlem hacmi yüksek olan aracı kurumlarda bu risk daha çok görülebilmektedir.

Ülkemizdeki meydana gelen olaylara bakıldığında operasyonel riskin aracı kurumlar açısından en etkili sonuçlar doğurana personelin suistimali sonucu ortaya çıkanlardır. Gerek aracı kurum merkezinde gerekse merkez dışı birimlerde ortaya çıkmış olan personel suistimleri sonucu pek çok aracı kurumun faaliyetleri geçici veya sürekli olarak durdurulmuştur.

Aracı kurumlarda yaşanılabilen personel suistimallerinden biri aracı kurumdaki müşterilere ait hesapların aracı kurum personeli tarafından müşterinin izni ve haberi olmaksızın kullanılmasıdır. Her ne kadar müşteriler MKK'ya başvurarak hesaplarına blokaj koydurabilseler de bunu gerçekleştiren müşteri sayısı oldukça azdır. Aynı zamanda müşteriler genelde kendilerine gelen ekstrelerin içeriğine ve geliş periyoduna dikkat etmemekte, hatta bazı müşteriler ekstre gönderilmesini istememekte veya açmış oldukları hesaplarıyla ilgili uzun süre işlem yapmamaktadırlar. Bu tür durumların olduğu aracı kurumlarda iyi bir iç kontrol sistemi bulunmuyorsa (örneğin ekstre istemeyen müşterilerin bu taleplerini alan, onaylayan ve sisteme giren personelin farklı olmaması gibi), kötü niyetli aracı kurum çalışanları bu tür müşteri hesaplarını kullanarak kendilerine menfaat sağlamaktadırlar. Özellikle bazı aracı kurumlarda müşteri temsilcileri primli çalışmakta, bu kişiler kendilerine emanet edilen hesaplarda müşteriden emir gelmeden işlem yapmakta, beklentiler istenildiği şekilde gerçekleşmeyince sorunlar çıkabilmektedir.

Yukarıda açıklanan duruma örnek 2003 yılında SPK tarafından tedrici tasfiyesine karar verilen Data Menkul Kıymetler A.Ş.'de yaşanmıştır. Bu aracı kurumda yapılan inceleme sırasında, müşterilerin aracı kuruma teslim ettikleri hisse senedi varlıkları ile nakitlerinin aracı kurum yetkilileri tarafından kendi menfaatleri çerçevesinde kullanıldığı, başka bir aracı kuruma yapılan virmanlar ile o aracı kurumdaki bazı müşteri hesaplarının kredi teminatı açıklarının bu şekilde tamamlandığı tespit edilmiştir. Ayrıca aracı kurumun

müşterilerine ait hisse senetlerinin genel müdürünün kardeşi olan şahıs adına açılan hesap kullanılarak satıldığı ve elde edilen gelirlerin nakit çıkışlarla aracı kurum yetkilileri tarafından kullanıldığı belirlenmiştir.

Benzer bir personel suistimali ise Alfa Menkul Değerler A.Ş.'nin eski genel müdür asistanı tarafından gerçekleştirilmiştir. Söz konusu kişinin arkadaşlarının ismine sahte hesaplar açtığı, müşterilerin gün içinde yaptığı karlı işlemleri bu hesaplara aktardığı, zarar edilen işlemleri ise müşteri hesaplarına yansıttığı, bu yolla 34 hesaptan 4,5 milyon TL para çektiği, zimmetine geçirdiği paranın ise 10 milyon TL'ye yakın olduğu yönündeki basında yer alan bazı haberlerle ilgili olarak, SPK tarafından aracı kurum nezdinde 2003 yılında inceleme yapılmıştır. Bu incelemeler sonucunda genel müdür asistanı olarak çalışan şahsın gerçekleştirmiş olduğu iddia edilen usulsüz işlemlerin 2001 yılından beri devam ettiği anlaşılmıştır. Bununla birlikte, söz konusu işlemlerin aracı kurum tarafından açığa çıkarılıp gerekli önlemlerin alınmadığı, iddia edilen usulsüz işlemlerin aracı kurum bünyesinde rahatlıkla gerçekleştirilebilmiş olmasına aracı kurumun iç kontrol sisteminin etkin bir şekilde çalışmadığının göstergesi olduğu sonucuna varılmıştır (Can, 2003: 55–56).

Personel suistimalinin engellenmesinde en önemli kontrol görevler ayrılığı ilkesidir. Ancak birçok aracı kurum maliyet unsurundan dolayı bu ilkeye uyum gösterememekte, farklı görevler aynı kişide toplanmaktadır. Ayrıca personelin oryantasyonu, çalışanlar arası görev değişikliği, tüm personele izin verilmesi gibi kontroller personel politikalarında yer almamaktadır. Bu durum aynı görevde bulunan bir personelin uzun bir süre izin yapmamasına veya aracı kurumda herhangi bir rotasyon yapılmamasına, dolayısıyla hata ve hilelerin ortaya çıkmasına engel bir durum yaratabilmektedir.

Gerek görevler ayrılığı ilkesine ihlal gerekse müşteri ekstrelerinin gönderilmemesi konusunda örnek gösterilebilecek bir olay Ak Yatırım Menkul Değerler A.Ş.'nin acentesi olan Akbank Keşan Şubesi'nde yaşanmıştır. Bir müşterinin, hesabında bilgisi dışında gerçekleştirilen işlemler sonucu mağdur olduğunu belirtmesi üzerine yapılan incelemede, müşteri temsilcisinin aylık

hesap ekstrelerinin müşteriye gönderilmemesi için sisteme “müşterinin bu yönde talebi olduğuna dair” kayıt düştüğü tespit edilmiştir. Aracı kurumun hesap ekstresi gönderimine ilişkin iç kontrol prosedürlerinde, aylık ekstrelerin oluşturulması ve koordinasyonundan “Aracı Kurum Bilgi Teknolojileri Müdürlüğü” ile “Banka Bilgi Teknolojileri İş Birimi”nin; ekstrelerin müşterilere ulaştırılmasından da “Banka Kart Operasyon Grubu”nun sorumlu olduğu belirtilmektedir. Aracı kurum savunmasında, iç kontrol mekanizmasını sağlıklı bir biçimde işlettiğini, yeterlilik ve etkinlik düzeyi ne olursa olsun durumun beşeri unsurların suistimalinden kaynaklanan olumsuzlukları tam olarak önlemenin bir yolunun bulunmadığını belirtmektedir. Ancak, hükümde belirtilen çapraz kontrol mekanizmasının uygulamada işletilmediği, zira mevzuat gereği esas görevi müşteri emirlerini aracı kuruma iletmek olan müşteri temsilcisinin müşterinin hesap ekstresi gönderilmesini istemediğine dair kaydı sisteme girdiği, buna ilave olarak, bu kaydın teyidinin başka hiçbir personel ya da mekanizma tarafından yapılmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca SPK mevzuatında belirtilen “herhangi bir işlem yapmayan müşteriler ile hesap ekstresi gönderilmemesi hususunda münhasıran sözleşme imzalanan müşterilere anılan belge gönderilmeyebilir” hükmüne aykırı olarak, müşteriyle bu konuda yazılı sözleşme imzalanmamış olmasına rağmen hesap ekstresinin gönderilmemesi de aracı kurumun hesap ekstresi gönderimine ilişkin düzenlemelere uymadığını ortaya koymaktadır.

Aracı kurumlarda personel arasında rotasyon yapılırken dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise personelin mevzuat gereği taşıması gereken özellikleridir. Aracı kurumlarda yönetici veya ihtisas personeli olarak çalışacak kişilerin yeterliliği gerek kuruluş gerekse faaliyet esnasında SPK ve TSPAKB tarafından incelenmektedir. Dolayısıyla bir aracı kurumda “portföy yöneticisi” sıfatıyla çalıştırılan personel değiştirilecekse, yeni atanacak personelin de portföy yöneticisi olarak çalışacaklarda aranan şartları taşıması ve tüm bu değişikliklerin kayıt altına alınarak TSPAKB’ne bildirilmesi zorunludur.

Aracı kurumlarda oluşabilecek bir diğer operasyonel risk tesis edilmiş olan süreçlerden kaynaklanabilmektedir. Aracı kurumda süreçlerin doğru

hazırlanması hem yasalara uyum açısından hem de kurum faaliyetlerinin etkinliği açısından önemlidir. Kurumdaki tüm süreçlerin dokümante edilmiş olması, bu dokümanların ne şekilde güncelliğinin sağlanacağı ve duyurulacağının belirlenmiş olması gereklidir. Özellikle iç kontrol sistemine ilişkin iş akış prosedürlerinin işi gerçekleştirenlerin katılımı olmadan hazırlanması, bu prosedürlerin doğru ve yeterli olmasını aynı zamanda sahiplenilmesini engelleyecektir. Nitekim SEC, aracı kurumların iç kontrol sistemi eksikliklerine ilişkin yapılan tespitlerin 5 grup altında toplandığını belirtmiştir. Bu tespitler aşağıda sıralanmıştır (Kınık, 2006):

- Aracı kurumun herhangi bir iç kontrol ve denetim prosedürünün olmaması,
- Belli sorunlar ortaya çıkması durumunda prosedürlerde açıkça bir sorumlunun gösterilmemiş olması,
- Prosedürlerde bir kişiye çok fazla sorumluluk verilmesi ve daha sonra söz konusu kişinin sorumluluklarını yerine getirip getirmediğinin takip edilmemesi,
- Aracı kurumun kullandığı prosedürlerin aracı kurumlarda karşılaşılabilecek belli durumları kapsamaması,
- Aracı kurumun çok iyi prosedürleri olması ancak buna çalışanların uymaması.

Operasyonel riskle ilgili bir diğer unsur merkez dışı birimlerdir. Çalışmamızın birinci bölümünde belirtildiği gibi aracı kurumlar, sermaye piyasası faaliyetlerini daha geniş bir tabana ulaştırılmak amacıyla merkez dışı birimler oluşturmaktadır. Ancak aracı kurumun merkez dışı örgüt hacmi ne kadar büyürse faaliyetleri sırasında riskle karşılaşma olasılığı o derece artmaktadır. Örneğin, Nurol Menkul Kıymetler A.Ş.'nin Bodrum irtibat bürosu ve merkezinde yapılan incelemeler sonucunda, irtibat bürosu müşterilerine ilişkin aylık hesap ekstrelerinin ve hesap özetini gösterir belgelerin aracı kurum genel müdürlüğü tarafından öncelikle irtibat bürosuna gönderildiği ve söz konusu belgelerin irtibat bürosu tarafından müşterilerine iletilme yönteminin benimsendiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte; aracı kurum

müfettişi tarafından yapılan incelemelerin oldukça kısa sürede gerçekleştirildiği ve aracı kurumun iki merkez dışı örgütünde bugüne kadar herhangi bir denetim yapılmadığı belirlenmiştir. Ayrıca aracı kurum bünyesine iç kontrol prosedürleri tam olarak oluşturulmamış, mevcut prosedürler yeterince uygulanmamış ve izlenmemiştir. Müşteri temsilcileri cep telefonundan emir kabul etmişler, telefon kayıt cihazının ses kalitesi ve kullanımı problemlili olduğundan belge kayıt düzeninde hassas davranılmamıştır.

Merkez dışı birimlerde bu ve benzeri yaşanan sıkıntılar sonucunda SPK, önce aracı kurumların açacağı acente sayısına sınırlamalar getirmiş, daha sonra ise aracı kurumların finansal kurumlar haricindeki kişi ya da kurumlarla acentelik tesis etmesini tamamiyle önlemiştir. Ayrıca yine SPK'nın 1995 yılında almış olduğu ilke kararı ile acente hesaplarının tamamının müşteri bazında aracı kurum tarafından tutulması zorunlu hale getirilmiştir (Yılmaz, 1997: 16, 47).

Merkez dışı birimlerden herhangi birinin gerekli önlemleri almayıp mevzuata aykırı işlem yapması, örneğin müşterileriyle çerçeve sözleşme imzalamaksızın işlem gerçekleştirmesi, aracı kurumun kendisi için büyük bir risk yaratabilmektedir. Bu durumda SPK sadece bu merkez dışı birimin değil, aracı kurumun kendisinin faaliyetlerini geçici olarak durdurulabilmekte, hatta aracı kurumun faaliyet yetki belgelerini iptal edebilmektedir.

Merkez dışı birimlerden acentalarda yaşanabilecek diğer bir riskli durum da mevzuattan kaynaklanmaktadır. Acentalık yapan bankalar aynı zamanda BDDK düzenlemelerine tabi durumdadır. SPK, acenta bankada tespit etmiş olduğu bir olay sonucu acenta bankanın sermaye piyasası faaliyetlerini tamamiyle veya acentalık faaliyetinin sürdürüldüğü belli şubeler itibariyle durdurmak istediğinde, bu yetkisini ancak BDDK'dan görüş alarak kullanabilmektedir. Bu süreçte yaşanabilecek olası gecikmeler, dinamik bir yapısı olan sermaye piyasalarında problem oluşturabilmektedir.

Aracı kurumlarda operasyonel risk yaratan bir diğer unsur bilgi sistemleri ve internetin aracı kurum faaliyetlerinde artan kullanımından kaynaklanmaktadır. Aracı kurumlar sermaye piyasası mevzuatı gereğince

yazılı dökümlerini almakla birlikte muhasebe, arşiv, kamuyu aydınlatma gibi birçok sürecini bilgi sistemlerine yüklemişler, başta vadeli işlemlere ait emirler olmak üzere iletilen emirlerde internet ve telefon yoluyla emir alımını tercih etmişlerdir. Bu kapsamda aracı kurumlar çalışmamızın birinci bölümünde açıklanan bilgi sistemlerini bünyelerinde kurmuş ve bu sistemleri yönetmeye başlamışlardır. Bu şekilde aracı kurumlar işlemlerinde bilgi sistemlerini kullanarak daha hızlı, kaliteli ve ucuz hizmet verebilmişlerdir. Ancak işlemlerin bu ortama taşınması beraberinde çeşitli riskler getirmiştir.

Aracı kurumların bilgi sistemleri kullanmasından kaynaklanan risklerin başında aracı kurumlarda yaşanan ispat sorunu gelmektedir. SPK Seri: V, No: 6 sayılı Tebliğ'in 9. ve 17. maddelerinde müşterilerden telefon ve benzeri iletişim araçları ile emir alınabileceği, bu emirlerde ispat yükünün aracı kuruluşa ait olduğu, ancak müşteri mutabakatını içermeyen aracı kuruluş kayıtlarının tek taraflı delil oluşturamayacağı, aracı kuruluşların bu tip emirleri müşteri imzası aranmaksızın yazılı hale getirmeleri gerektiği hususu düzenlenmiştir. Bu sebeple, internet üzerinden alınan emirlerde aracı kurumun bilgisayar kayıtları ile mutabakat unsurları birbirini teyit ettiği takdirde aracı kurum kayıtları delil olarak kullanılabilecektir. Menkul kıymet alım satımı gerçekleştiren yatırımcılar tarafından imzalanacak müşteri emir formları Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun 287.maddesi uyarınca kesin delil niteliğindedir. Buna karşın internet üzerinden alınan müşteri emirlerinin bilgisayar kayıtları yazılı hale getirilse bile, müşteri imzasını taşıyamaması nedeniyle kesin delil olarak nitelendirilmesi mümkün değildir.

Bu durum elektronik ortamda emir iletimi sürecinde suistameller oluşabilmesine, kötü niyetli müşterilerden veya aracı kurum personelinin kaynaklanan riskler oluşabilmesine yol açmaktadır. Örneğin, aracı kurum müşterinin vermediği bir emri vermiş gibi gösterebilir veya tam tersini yaparak müşterinin verdiği bir emri verilmemiş gibi gösterebilir. Bu şekilde müşteri de vermediği bir emri vermiş veya verdiği bir emri vermemiş gibi iddia edebilir. Çalışmamızın birinci bölümünde belirtilen standart yazılımları kullanan aracı kurumlarda bu tür risklerin oluşma ihtimali oldukça azalmış olmakla birlikte,

kendi yazılımlarını kullanan veya emrin iletilmesi sürecinde yazılıma manüel müdahaleye imkân yaratan kurumlarda bu tür olaylar söz konusudur.

Aracı kurumlar için risk taşıyan bir diğer husus aracı kurumun uzak alan ağ bağlantılarıdır. Aracı kurumların özellikle internet, İMKB ve Takasbank ile olan uzak alan ağ bağlantılarının kesintiye uğramaması gerekmektedir. Aracı kurumlar internet üzerinden emir almakta, yatırım danışmanlığı, portföy yöneticiliği gibi hizmetler sağlamak ve sermaye piyasası mevzuatı gereğince internet sayfalarında çeşitli duyurular yayımlamaktadırlar. Aracı kurumların internet dışında İMKB ve Takasbank ile olan bağlantılarını da sürekli aktif tutacak önlemleri almaları gerekmektedir. Özellikle elektronik ortamda alım satım hizmeti veren aracı kurumlar ExAPI terminalini kullanarak İMKB'ye erişmekte ve aracılık faaliyetlerini yerine getirmektedirler. Aynı zamanda aracı kurumun internet sayfasını kullanarak emir ileten müşterilerin istekleri de bu yolla borsaya eriştiğinden, bu hattın ve ExAPI terminali kesintiye uğramamalıdır. Aracı kurumların aynı zamanda faaliyetlerini yerine getirebilmeleri için Takasbank ile de gün içinde sürekli iletişim halinde bulunmaları gerekmektedir. Bu bağlantı aynı zamanda MKK ve VOB A.Ş.'ye erişimi de sağladığından bu hattın sürekliliği sağlanmalıdır.³⁷

Aracılık hizmetlerinde gerek kasıtlı gerekse istemeyerek yapılan müşteri kaynaklı problemler başka bir operasyonel risk kaynağıdır. Aracı kurumlar müşterilerini güvenlik önlemleri hakkında yeterince bilgilendirmedikleri zaman bu risk daha da artabilmektedir. Kişisel bilgilerini, hesap numaralarını gerektiği biçimde koruyamayan, aracı kuruma erişim sırasında kullandıkları bilgisayarlarda gerekli güvenlik önlemlerini almayan müşteriler aracı kurumlar için risk yaratabilmektedir. Bu tür müşterilere ait bilgileri ele geçiren kötü niyetli kişiler gerek müşteriyi gerekse aracı kurumu zora sokacak faaliyetlerde bulunabilmektedirler. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer konu bilişim suçları ve bu konuda yürürlükte olan kanun ve düzenlemelerdir. Örneğin, 2006 yılında yaşanan bir olayda kötü niyetli bir kişi; bilgisayarının güvenliğini sağlamayan, sanal klavye uygulamasını

³⁷ “1.14. Aracı Kurumlarda Bilgi Sistemleri” bölümüne bakınız.

kullanmayan, havale işlemlerini sınırlayarak parola kullanımını aktif hale getirmeyen bir banka müşterisinin şifresini ele geçirerek kendi hesabına para aktarmış, böylece banka müşterisini mağdur etmiştir. Bunun üzerine banka müşterisi banka aleyhine dava açmış ve açılan dava sonucunda Yargıtay; bir güven kurumu olarak faaliyet gösteren bankayı, müşterisinin haberi olmadan başka bir hesaba para aktarılmasının önlenmesi konusunda ek güvenlik tedbirlerini almadığı için kusurlu bulmuştur.³⁸

Aracı kurumların da internet üzerinden hizmet verdiği düşünülürse benzer risk aracı kurumlar için de geçerlidir. Çalışmamızın 1.bölümünde belirtildiği üzere HSP Alım Satım Sistemi ile aracı kuruma ait ExAPI arasında kurulan iletişimin güvenliği İMKB tarafından sağlanmakta, HSP Alım Satım Sistemine ulaşan her mesajın, ilgili aracı kurum tarafından yollanıp yollanmadığı kontrol edilmektedir. Buna karşın aracı kurumun sistemine izinsiz girilerek HSP Alım Satım Sistemine mesajlar iletilirse, bu mesajlar aracı kuruma ait ExAPI tarafından yollandığı için öngörülen güvenlik önlemlerini aşıp, İMKB tarafından geçerli bir mesaj kabul edilecek ve sisteme ulaşabilecektir. Bu nedenle aracı kurumların, kendi sistemlerinin güvenliğini sağlayacak önlemleri almaları gerekmektedir.

Aracı kurumların bilgi sistemlerinde yaşanabilecek bir diğer riskli durum işlem hacminin artması sonucu bilgisayarların saklama ve işlem kapasitelerinin yetersiz kalması, işlem hızının yavaşlaması veya durmasıdır. Aracı kurumlar yatırım danışmanlığı, kamuyu aydınlatma gibi birçok hizmetini internet üzerinden vermekte, müşterilerinden internet aracılığıyla emir almaktadırlar. İşlem hacminin yoğun olduğu zamanlarda internet üzerinden verilen bu hizmetlerin yavaşlaması veya durması, muhasebe uygulamasının bulunduğu sunucunun yetersiz kalması gibi problemler müşteri taleplerinin karşılanamamasına, dolayısıyla aracı kurumun faaliyetlerinin kesintiye uğramasına yol açmaktadır.

Sistemlerin veya sunulan hizmetlerin umulduğu şekilde çalışmaması aynı zamanda itibar riski çıkarabilmekte ve olumsuz kamu tepkisine neden

³⁸ 22.06.2006 tarih ve 2006/7341 sayılı Yargıtay 11. Hukuk Dairesi kararı

olabilmektedir. İtibar riski ayrıca bir hizmet ile sorunlar yaşayan ancak sorunun çözülmesinde yeterli bilgi verilmeyen müşterilerin bulunduğu durumlarda da ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, internet kesintisi yaşandığında alternatif iletişim yollarının bulunmadığı veya duyurulmadığı durumlarda, müşterilerin memnuniyetsizlikleri daha da artabilmektedir. Unutulmaması gereken bir diğer durum ise itibar riskinin tek bir aracı kurumu değil, tüm finansal sistemi etkileyebileceğidir. Örneğin, internet üzerinden alım satım hizmeti veren bir aracı kurum müşteri bilgilerinin gizliliğini sağlayamadığında veya internet erişiminin kesildiğinde bir itibar zararı görülebilecek, bu durum diğer aracı kurumların güvenliği de sorgulanabilir hale getirecektir.

Bilgi sistemlerinden kaynaklanan riskler değerlendirilirken ele alınması gereken bir diğer husus ise dışarıdan hizmet alımıdır. Finans sektöründe yaygın bir eğilim stratejik olarak ana faaliyetler üzerinde odaklanmak ve kendi uzmanlık alanına girmeyen konular için diğer kuruluşlardan yardım almaktır. Benzer şekilde aracı kurumların bazıları da bilgi sistemlerinin işletilmesi için dışarıdan hizmet almakta, böylece bilgi işlem maliyetlerini azaltmak ve bu sistemlerden kaynaklanan riskleri transfer etmektedirler. Ancak dışarıdan hizmet alınması yeni riskler getirebilmektedir. Aracı kurumun sistemlerine, özellikle müşteri bilgilerinin bulunduğu veritabanına kurum personeli olmayan birinin erişimi aracı kurum için büyük bir risktir. Ayrıca hizmet sağlayıcılar aracı kurum tarafından talep edilen hizmetlerin sağlanması için gerekli uzmanlığa sahip olmayabilirler veya teknolojilerini zamanında yenileyemeyebilirler. Bu şekilde hizmet sağlayıcının bilgi sistemlerinin durması aracı kurumun ürün ve hizmetleri sunabilmesini tehlikeye sokabilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ARACI KURUMLARDA İÇ KONTROL SİSTEMİNİN MEVCUT
DURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ VE UYGULAMAYA YÖNELİK
ÖNERİLER

Sermaye piyasasında istikrarın sağlanması ve piyasanın sağlıklı biçimde işlemesi için aracı kurumların sağlam bir mali yapıya ve çalışma sistemine sahip olmaları gerekmektedir. Aksi takdirde bu kurumların başarısızlığı, hatta iflası, sadece kurumların sahiplerini değil; bu kurumların müşterilerini ve diğer finansal kuruluşları da olumsuz etkileyerek sistemik risklere ve krizlere yol açabilmektedir. Bu bakımdan; düzenleyici kuruluşlar sermaye piyasasında faaliyet gösteren aracı kurumları ciddi gözetim ve denetim altında tutmakta, yaptıkları düzenlemelerle aracı kurumların kurumsal ve yapısal mekanizmalarından kaynaklanan riskleri asgariye indirmeye çalışmaktadırlar. Bu kapsamda, aracı kurumların müdahale edilen alanlarından birisi de bu kurumların iç kontrol sistemleri olup, böylece aracı kurumların daha sağlam ve güvenilir bir yapıya sahip olmaları hedeflenmektedir.

Ülkemizde de aracı kurumların iç kontrol sistemlerine ve iç denetim işlevine yönelik bazı düzenlemeler yapılmış, çeşitli raporlar ve veriler yayımlanmıştır. Bunların bazıları doğrudan iç kontrol sistemi ile ilgili düzenlemeler ve çalışmalar iken, bazıları da dolaylı olarak iç kontrol sistemini etkilemektedir. Sonuçta tüm bu düzenlemeler aracı kurumlarda etkin bir iç kontrol sistemi tesis edilerek yatırımcıların hak ve yararlarının korunmasına, aracı kurumların kurumsallaşmasına ve aracı kurumlara, dolayısıyla piyasaya olan güveni artırmaya yönelik çalışmalardır. Bu bölümde aracı kurumların iç kontrol sistemleri ile ilgili yayımlanmış düzenlemeler ve aracı kurumlarla ilgili açıklanan veriler incelenerek aracı kurumların iç kontrol sistemleri hakkında değerlendirmeler yapılmaktadır.

4.1. SERMAYE PİYASASI MEVZUATININ ARACI KURUMLARIN İÇ KONTROL SİSTEMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sermaye piyasasının güven, açıklık ve kararlılık içinde çalışmasını, tasarruf sahiplerinin hak ve yararlarının korunmasını düzenlemek ve denetlemek üzere 30.07.1981 tarihinde yayımlanan 2499 sayılı SPKn, sermaye piyasalarında değişen koşullara ve uluslararası standartlardaki gelişmelere uyum amacıyla çeşitli tarihlerde önemli değişikliklere uğramıştır. Bu çerçevede 15.12.1999 tarihli ve 4487 sayılı kanunla yapılan değişiklikle SPKn'un 34.maddesinin 4.fıkrasında *“aracı kurumların, işlemlerinin sermaye piyasası ilkelerine ve mevzuatına uygunluğunu denetlemek üzere yeteri kadar müfettiş çalıştırmaları zorunludur”* ifadesiyle tüm aracı kurumlara bir iç kontrol ve beraberinde bir iç denetim süreci getirilmiştir. Böylece daha önce merkez dışı örgütü bulunmayan veya birden fazla yetki belgesi olmayan aracı kurumlarda müfettiş istihdam etmek zorunlu değilken, bu değişiklikle tüm aracı kurumlarda müfettiş çalıştırma zorunluluğu getirilmiş, böylece iç kontrol sistemi ile ilgili bir unsura kanun düzeyinde ilk kez yer verilmiştir.

Yukarıda belirtilen “müfettiş çalıştırma zorunluluğu” hükmü dışında SPKn'nun herhangi bir maddesinde “iç denetim” veya “iç kontrol” ifadeleri açık bir şekilde yer almamaktadır. Bununla birlikte; SPKn'nun bu hükmü dayanak alınarak aracı kurumların iç kontrol ve iç denetim sistemlerine yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Bu husus, SPKn'nun 31.maddesinde sermaye piyasası faaliyetinde bulunacak kurumların faaliyet ve aracılık türleri itibariyle başvuru ve izin esaslarının SPK tarafından belirleneceği ve 34.maddesinde ise aracı kuruluşların aracılık faaliyetlerine ilişkin esasların yine SPK tarafından düzenleneceği hükümleri ile yasal bir zemine oturtulmuştur. Bu kapsamda SPK tarafından yayımlanan, başta aracı kurumların iç denetim sistemine ilişkin esasların açıklandığı SPK Seri: V, No: 68 sayılı Tebliğ olmak üzere çeşitli tebliğlerle aracı kurumların iç kontrol ve iç denetim sistemleri düzenlenmeye çalışılmıştır. Burada unutulmaması gereken en önemli konu, iç kontrol sisteminin aslında işletmenin tüm faaliyetleri ile birimlerini kapsaması ve tüm personel tarafından sahiplenilmesi

gerektiği gerçeğidir. Yani aslında iç kontrol sistemi ve unsurları aracı kurumlarla ilgili tüm düzenlemelerde yer almaktadır. Aşağıda bu düzenlemelerden iç kontrol sistemi ile direkt ilgisi olduğu düşünülen düzenlemeler incelenmiş ve bu düzenlemelere yönelik değerlendirmeler yapılmıştır.

4.1.1. Aracılık Faaliyetleri ve Aracı Kuruluşlara İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ'in Değerlendirilmesi

Aracı kurumların iç kontrol sistemine yönelik önemli düzenlemelerden biri 2001 yılında yürürlüğe giren "Aracılık Faaliyetleri ve Aracı Kuruluşlara İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ (SPK Seri: V, No: 46 sayılı Tebliğ)"dir. Aracılık faaliyetlerini ve aracı kuruluşlara ilişkin esasları düzenleyen bu Tebliğ, aracı kurumların iç kontrol sistemlerine yönelik hususları içeren bir bölüme sahipken, daha sonra iç kontrol sisteminin öneminin anlaşılması sonucu, aracı kurumlardaki iç kontrol hususları ayrı bir Tebliğ ile ele alınmış ve söz konusu bölüm Tebliğ'den 2003 yılında çıkartılmıştır. Bu değişikliğe rağmen, SPK Seri: V, No: 46 sayılı Tebliğ, aracı kurumların kuruluş ve faaliyet esasları, merkez dışı birimleri ve personeli gibi iç kontrol sistemini direkt ilgilendiren birçok hususu içerdiğinden incelenmesi gereken bir düzenlemedir.

SPK Seri: V, No: 46 sayılı Tebliğ'in çeşitli maddelerinde iç kontrol sistemi ile ilgili hususlar yer almakla birlikte, özellikle 9.maddesinin (e) bendinde, aracı kuruluşların faaliyete geçebilmeleri için gerekli koşullar arasında; *"Tercih edilen faaliyet konularına uygun hizmet birimlerinin kurulmuş, bu birimler için yeterli personel kadrosunun oluşturulmuş, faaliyet konularına uygun sağlıklı bir yönetim, Kurul'ca yapılan düzenlemelere uygun bir muhasebe kayıt, bilgi ve belge sistemi ile düzenli iş akışı ve haberleşmeyi sağlayacak yeterli bir organizasyonun kurulmuş, teknik donanımın sağlanmış, Kurul düzenlemelerine uygun bir iç kontrol ve denetim sisteminin kurulmuş, personelin buna uygun görev tanımları ile yetki ve*

sorumluluklarının belirlenmiş...” olması gibi hususlar da sayılarak, iç kontrol ve iç denetim sistemi kurmamış aracı kuruluşların faaliyete geçemeyeceği belirtilmiştir. Yine aynı maddenin (f) bendinde ise aracı kurum üst yönetimi, ihtisas personeli ve müfettişlerine yönelik açıklamalar yapılmış, bu görevleri yerine getirecek kişilerin taşımaları gereken şartlar belirtilmiştir.

SPK Seri: V, No: 46 sayılı Tebliğ sadece faaliyet izni değil, aynı zamanda faaliyet süresince uyulması gereken ilkeleri de belirlemiştir. Bu kapsamda aracı kurumların, faaliyetlerini yürütürken işin gerektirdiği mesleki dikkat ve özeni göstermeleri, işlemlerini gerçekleştirirken müşterilerinin çıkarını ve piyasanın bütünlüğünü gözeterek dürüst davranmaları, sahip oldukları kaynakları etkin bir biçimde kullanmaları ve müşteriye ilgilendiren tüm konularda yeterli bilgilendirme ve şeffaflığı sağlamaları beklenmektedir. Bu hususlar aslında iç kontrol sisteminin temeli olan iyi bir kontrol ortamının tesisinde önemli noktalardır.

Anılan Tebliğ’de aynı zamanda kontrol faaliyetleri kapsamında değerlendirilebilecek birçok ilke ve yükümlülükler³⁹ belirtilmiştir. Bu ilke ve yükümlülüklerden dolayı oluşturulması ve saklanması zorunlu olan belge ve formlar aracı kurumların iç kontrol sistemi kapsamında ele alınması gereken bir husustur. Yapılacak tüm iç denetimlerde özellikle müşteri tanıma kuralı, çerçeve sözleşme imzalama yükümlülüğü, müşteri hesap numarası ve bildirim yükümlülüğü gibi hususların kontrol edilmesi gereklidir. Örneğin, tüm müşterilerden risk ve getiri tercihlerini, yatırım amaçlarını ve mali durumlarını belirten formlar alınıp alınmadığı, çerçeve sözleşmelerinin müteselsil sıra numaralı olup olmadığı, çalışan personelin görev değişikliği veya ayrılması durumlarının TSPAKB’ne bildirilip bildirilmediği, hatta bu bildirimlerin TSPAKB’ne ulaşıp ulaşmadığının incelenmesi gerekmektedir.

Ayrıca aracı kurumların merkez dışı örgütlerinin nitelik ve yeterlilik hususları ile yapması gereken kontrol faaliyetleri ve aracı kurumların sermaye piyasası mevzuatı dışında diğer tabi olduğu yasalar karşısında

³⁹ “1.7. Aracı Kurumların Faaliyet Şartları ve Yükümlülükleri” bölümüne bakınız.

tutmak zorunda oldukları defter ve kayıtlar, düzenlemek zorunda oldukları belgeler ile ilgili açıklamalar söz konusu Tebliğ ile belirtilmiştir.

Görüldüğü üzere SPK Seri: V, No: 46 sayılı Tebliğ yapılacak iç denetimlerde veya bağımsız denetçilerin iç kontrol sistemi ile ilgili görüş oluşturmalarında mutlaka ele alınması gereken bir düzenlemedir. Bununla birlikte; aracı kurumların iç kontrol sistemini düzenleyen SPK Seri: V, No: 68 sayılı Tebliğ’de geçen birçok hususun bu Tebliğ’de tekrar ele alındığı görülmektedir. Aslında burada geçen örneğin elektronik ortamda emir iletimi gibi konuların iç kontrol sistemini açıklayan düzenlemede yer alması daha uygun olacaktır.

Son olarak; SPK Seri: V, No: 46 sayılı Tebliğ’de, iç kontrol sistemi ile ilgili olarak değerlendirilmesi gerektiği düşünülen bir diğer husus da 2003 yılında kaldırılan 34.maddedir. Bu maddede “Mevzuata uygunluk birimi” başlığı altında, aracı kurumların faaliyetlerini sermaye piyasası mevzuatı ve ilgili mevzuat hükümlerine uygun olarak yürütülmesini sağlamaktan sorumlu ve bu konularda danışmanlık yapmak üzere teftiş biriminden bağımsız bir mevzuata uygunluk birimi kurabilecekleri belirtilmiş, böyle bir birimin kurulmaması halinde ise bu birimin görevlerinin teftiş birimi tarafından yerine getirilmesinin mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Aslında mevzuata uyum sağlama konusu, COSO Raporu’nda belirtildiği gibi iç kontrol sistemi kapsamında yerine getirilmesi gereken üç amaçtan biridir. Dolayısıyla mevzuata uyumun sağlanması aslında uluslararası standartlara uygun kurulacak bir iç kontrol sisteminde doğal bir süreçtir. Önceden kurulması zorunlu olmayan bu birimin, mevcut düzenleme ile zorunlu olarak kurulması gereken iç kontrol sisteminin içinde ele alınacak olması uygun bir değişikliktir. Lakin önceki uygulamada mevzuata uygunluk birimi kurulmaması halinde aracı kurum içinde mevzuata uyum hizmetinin hangi birim tarafından ele alınacağı sorun yaratmıştır.

4.1.2. Aracılık Faaliyetinde Belge ve Kayıt Düzeni Hakkında Tebliğ'in Değerlendirilmesi

İç kontrol sisteminin en önemli unsurlarından biri işletme içerisinde bilgi ve iletişimin sağlanmasıdır. COSO piramidinde görüldüğü üzere, aslında bu unsur iç kontrol sistemindeki tüm bileşenlerin etkinliği açısından önemlidir. Belge ve kayıtların oluşturulma biçimi, güncellenmesi, saklanması ve doğru yerlere zamanında raporlanması etkin bir iç kontrol sisteminin gereklilikleri arasındadır. Bu kapsamda aracı kurumların ürettikleri belge, kayıt ve defterleri düzenli bir biçimde saklamalarına yönelik düzenlenmiş olan "Aracılık Faaliyetinde Belge ve Kayıt Düzeni Tebliği (SPK Seri: V, No: 6 sayılı Tebliğ)", iç kontrol sistemi açısından ele alınması gereken bir düzenlemedir. Söz konusu Tebliğ ile aracı kuruluşlar tarafından hazırlanması gereken zorunlu belgeler, elektronik ortamda alınan müşteri emirleri, müteselsil sıra numarası gibi belge ve kayıtlara yönelik önemli hususlar düzenlenmiştir.

Tebliğ'de ayrıca müşteri emirlerinin iletimi ve seans sırasında düzenlenmesi gereken belgelere ilişkin hükümler yer almaktadır. Müşterilerle çıkacak ihtilaflarda bu tür belgelerin hatasız ve usulüne uygun bir şekilde tutulması ve müşteri mutabakatının sağlanması aracı kurumları yasal risklere karşı koruyucu bir önlem olarak görülmektedir (Can, 2003: 49).

Bununla birlikte, bir aracı kurumun düzenlemesi ve saklaması gereken belge, kayıt ve defterlerin bu Tebliğ'le sınırlı kaldığını düşünmemek gerekir. Bu Tebliğ dışında sermaye piyasası mevzuatı gereğince aracı kurumların oluşturması ve saklaması gereken belgeler bulunmaktadır. Örneğin, türev araçların alım satımına aracılık faaliyeti yürütecek aracı kurumlar, müşteri için herhangi bir işlem gerçekleştirmeden ve sözleşme imzalamadan önce türev işlemlerinin risklerini belirten bir açıklama yapmak ve müşterilerine bu açıklamaları yapmak üzere "türev araçları risk bildirim formu" nu kullanmak ve formun bir örneğini müşterilerine vermek zorundadırlar.

Ayrıca aracı kurumların faaliyetleri gereği ilişkide bulunduğu kurumlara ve müşterilere göndermek zorunda oldukları formlar ve belgeler bulunmaktadır. Bunların arasında kamuyu aydınlatma ilkesi gereği

TSPAKB'ne göndermek zorunda oldukları KAF'lar sayılabilir. Aracı kurumların bu formları üçer aylık dönemler itibarı ile düzenlemek, TSPAKB'ne hem ıslak imzaya haiz olmak üzere kâğıt ortamında hem de güvenli teknolojik altyapısını sağlamış bir şekilde elektronik imzaya haiz olmak üzere elektronik ortamda teslim etmeleri gerekmektedir. Ancak gerek TSPAKB'nin altyapısı gerekse aracı kurumların elektronik imza uygulamasını sadece Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) kapsamında kullanması mevzuatın bu hükmünün uygulanabilirliğini yok etmektedir. Oysaki elektronik imza uygulaması 2004 yılında yayımlanan "Elektronik İmza Yasası" ile kabul edilmiş ve güvenli elektronik imzanın elle atılan imza ile aynı hukuki sonucu doğuracağı ifade edilmiştir.⁴⁰ Bu kapsamda aslında aracı kurumların gerek müşterilere gerekse ilgili kurumlara göndereceği tüm belgelerde elektronik imza kullanması, ayrıca aracı kurumların sadece gönderecekleri belgelerde değil, elektronik ortamda düzenledikleri ve saklamak zorunda kaldıkları tüm bilgi, belge ve defterleri elektronik imza kullanarak arşivlemeleri uygun olacaktır. Böylece yasal zorunluluklar yerine getirilmiş, verilerin değiştirilemez bir biçimde uzun bir süre saklanabilmesi sağlanmış, yapılacak denetimlerde geçmiş verilere erişilmesi ile bu verilerin analiz edilmesi süreci kolaylaştırılmış ve kısaltılmış, ispat problemleri aşılmış ve büyük bir kâğıt maliyetinden kurtulmuş olunacaktır.

Sonuç olarak aracı kurumların SPK Seri: V, No: 6 sayılı Tebliğ'de belirtilenler dışında düzenlemek ve saklamak zorunda oldukları çeşitli belge ve defterler bulunmaktadır. Hazırlanacak iş akış prosedürlerinde bu belgelerin tanımlanması ve yapılacak iç denetimlerde tüm bu belgelerin eksiksiz ve düzgün bir şekilde hazırlanıp hazırlanmadığının kontrol edilmesi gerektiği düşünülmektedir.

⁴⁰ Elektronik İmza Yasası, 23 Ocak 2004 tarihli 25355 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yasada elektronik imza, başka bir elektronik veriye eklenen veya elektronik veriyle mantıksal bağlantısı bulunan ve kimlik doğrulama amacıyla kullanılan elektronik veri olarak tanımlanmıştır.

4.1.3. Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ'in Değerlendirilmesi

SPK tarafından 2006 yılında yayımlanan "Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ (SPK Seri: X, No: 22 Sayılı Tebliğ)" sadece sermaye piyasası kurumlarına değil, aynı zamanda bağımsız denetim veya iç kontrol sisteminin konu olduğu tüm işletmelere kılavuzluk edebilecek bir düzenlemedir. Bu düzenlemenin özellikle 10.Kısım 2.Bölümünde kurumlarda olması gereken iç kontrol sistemi ile bu sistemin bağımsız denetimle ilişkisi açıklanmış ve söz konusu Tebliğ'in 9. Ekinde ise iç kontrol sisteminin unsurlarına yer verilmiştir.

Söz konusu düzenlemeye göre iç kontrol sistemi; *"işletme yönetimi ve yönetimden sorumlu kişiler ile diğer ilgili personel tarafından; işletmenin amaçlarına ulaştığına, faaliyet ve işlemlerin etkin olarak gerçekleştirildiğine, kanun ve düzenlemelere uyulduğuna dair makul güvence sağlamak üzere tasarlanan ve uygulanan bir sistem"* şeklinde tanımlanmış ve bu sistemin kontrol ortamı, risk değerlendirme, finansal raporlama ve iletişim ile ilgili faaliyet süreçlerini de kapsayan bilgi sistemlerini, kontrol faaliyetlerini ve bu kontrol faaliyetlerinin gözetimini içerdiği belirtilmiştir. Yapılan tüm bu açıklamalar COSO Raporu ile birebir paralellik taşımaktadır. Aracı kurumların da bağımsız denetime tabi olduğu durumundan yola çıkarsak bağımsız denetim standartlarını açıklayan SPK Seri: X, No: 22 sayılı Tebliğ'in aracı kurumların oluşturmaları gereken iç kontrol sistemi ve iç denetim fonksiyonu açısından önemi açıktır.

Düzenlemenin 9. Ekinde ise COSO Raporu'ndaki iç kontrol sisteminin beş unsuru ele alınmış, böylece Tebliğ'in 10.Kısım 2.Bölümünde belirtilen iç kontrol sistemine açıklık getirilmiştir. Bununla birlikte; bu açıklamalarda bir kavram bütünlüğünün bulunmaması bu unsurların anlaşılmasında zorluk yaratmıştır. Örneğin, Tebliğ'in belirtilen bölümünün 16.maddesinde sıralanan kontrol ortamının bileşenleri ile ekte belirtilen bileşenler aynı şekilde isimlendirilmemiştir. Bu hususların, özellikle COSO Raporu'ndan faydalanılarak tekrar gözden geçirilmesi uluslararası standartlara uyum

açısından yerinde olacaktır. Ayrıca bu Tebliğ ve ekinde yapılan tüm açıklamalar iyi bir iç kontrol sisteminin tesisinde gerekli olan hususları belirttiği ve yukarıda değinildiği gibi aracı kurumların da bu Tebliğ hükümlerine göre bağımsız denetimden geçeceği dikkate alınır, “Aracı Kurumların İç Denetim Tebliği (SPK Seri: V, No: 68 sayılı Tebliğ)”in bu Tebliğ’e atıfta bulunması gerekmektedir.

4.1.4.Aracı Kurumlarda Sermaye Yeterliliği Tebliği’nin Değerlendirilmesi

SPK tarafından 1998 yılında düzenlenen “Aracı Kurumların Sermayelerine ve Sermaye Yeterliliğine İlişkin Esaslar Tebliği” ile aracı kurumlar için bir sermaye yeterliliği kavramı ortaya koyulmuştur. Genel anlamda bu Tebliğ, aracı kurumları bilânçolarının aktifinde likiditesi yüksek olan varlıkları bulundurmaya veya likiditenin düşmesine paralel olarak sermayelerini yükseltmeye yönelik bir düzenlemedir. Bu Tebliğ ile düzenlenen sermaye yeterliliği uygulaması, SPK’nın aracı kurumların riskini tespit ve takip etmekte kullandığı araçlardan sadece birisini teşkil etmektedir. Söz konusu Tebliğ uyarınca aracı kurumlar tarafından düzenlenen sermaye yeterliliği tabloları, bağımsız denetçi görüşü ile beraber KAF’larında yayınlanmakta, ayrıca SPK’ya gönderilmektedir. Aracı kurumların mali piyasadaki risklerini ortaya koyması bakımından oldukça önemli olan bu Tebliğ, piyasa risklerine karşı aracı kurumların SPK tarafından yakın olarak gözetimine imkân tanımaktadır.

Söz konusu Tebliğ’de düzenlenen sermaye yeterliliği yaklaşımı çerçevesinde aracı kurumların karşılaştıkları risklerin dört gruba (pozisyon, karşı taraf, yoğunlaşma, döviz kuru riski) ayrıldığı ve sadece bu risklere karşılık ayırmalarının zorunlu hale getirildiği çalışmamızın birinci bölümünde açıklanmıştır⁴¹. Dolayısıyla ülkemizde aracı kurumlar aslında hâlihazırda belirli periyotlarda hazırladıkları sermaye yeterliliği tabloları vasıtasıyla risk

⁴¹ “1.12. Aracı Kurumlarda Sermaye Yeterliliği” bölümüne bakınız.

ölçümünde ve gözetiminde ciddi bir enstrümana sahiptirler. Bununla birlikte; sermaye yeterliliği tebliğinde Basel Komitesi'nin operasyonel risklere karşı sermaye tahsis edilmesine yönelik hükümleri bulunduğu halde, karşılık ayrılması gereken riskler arasında operasyonel risk sayılmamıştır. Bundan dolayı, aracı kurumların merkez dışı örgütlerinden kaynaklanan riskler için sermaye şartı uygulaması da dahil olmak üzere operasyonel risk tanımı ve uygulamasının sermaye yeterliliği hesaplamasında göz önünde bulundurulması faydalı olabilecektir.

Aracı kurumların sermaye yeterliliğine ilişkin bir diğer husus da bu kapsamda hazırlanacak tabloların SPK'ya gönderilme süreleridir. Aracı kurumlar için tablo gönderme periyodunun sabit tutulması, tüm aracı kurumların aynı oranda riskli kabul edilmesi durumunda makul bir uygulamadır. Ancak sermaye yeterliliği taban fazlası çok yüksek tutarda olan bir aracı kurum ile sermaye yeterliliği taban açığı bulunan bir aracı kurumun riski farklılık arz edeceğinden, bu aracı kurumların risklerinin izlenmesi aşamasının farklılaştırılması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, riskli kategorideki aracı kurumların daha sıkı izlenmesi açısından söz konusu aracı kurumların SPK'ya daha sık periyotlarda tablo göndermesinin sağlanması gerekmektedir. Bu çerçevede; aracı kurumların sermaye yeterliliği taban fazlası, likidite yükümlülüğü ve borçlanma sınırı gibi kriterlere göre sınıflandırılarak, riskli sınıfa girecek aracı kurumlardan daha sık periyotlarda tablo göndermelerinin talep edilmesi, diğer grupta yer alan aracı kurumlar için ise söz konusu periyodun daha uzun belirlenmesi uygun olabilecektir.

Öte yandan, Tebliğ'de yer alan *“Sermaye yeterliliği tabanının, özsermayenin veya likidite yükümlülüğünün bu Tebliğ'de belirtilen asgari tutarların altında kalması, borçlanma oranının bu Tebliğ'de öngörülenden fazla olması durumunda, söz konusu tablolar yukarıda belirtilen süre beklenmeksizin, derhal Kurul'a iletilir.”* hükmünden aracı kurumların Tebliğ ile getirilmiş yükümlülüklerle ilişkin takibi günlük olarak yapmaları gerektiği ve herhangi bir uyumsuzluk varsa SPK'ya sermaye yeterliliği tablolarını derhal göndermeleri gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bununla birlikte, aracı kurumların sermaye yeterliliği yükümlülüklerini günlük olarak takip etmedikleri

görülmektedir. Bu çerçevede, aracı kurumlara sermaye yeterliliklerini günlük takip edecek ve aylık olarak o ay içindeki tüm günleri gösteren bir grafik benzeri raporlama sağlayacak önlemlerin alınması ve bu önlemlerin yeterliliğinin iç denetim birimi tarafından değerlendirilmesi önemli bir kontrol noktası oluşturacaktır. Böylece aracı kurumların belli periyotlarda değil tüm geçmiş dönemlerindeki sermaye ve likidite durumu görülecektir. Bu aynı zamanda aracı kurumların risk düzeyinin belirlenmesi, buna göre gruplara ayrılması ve incelemelerin bu risk düzeyine göre yapılmasına yardımcı olacaktır.

4.1.5. Aracı Kurumlarda Uygulanacak İç Denetim Sistemine İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ'in Değerlendirilmesi

SPKn'un değişik 34.maddesine dayanarak SPK tarafından hazırlanan "Aracı Kurumlarda Uygulanacak İç Denetim Sistemine İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ (SPK Seri: V, No: 68 sayılı Tebliğ)", 2003 yılında yürürlüğe girmiş, 2007 yılında bir defa (SPK Seri: V, No: 89 sayılı Tebliğ) ve 2008 yılında iki defa (SPK Seri: V, No: 104 sayılı Tebliğ ve SPK Seri: V, No: 106 sayılı Tebliğ) olmak üzere toplam 3 kere değişikliğe uğramıştır. Söz konusu Tebliğ'de dört ana bölüme yer verilmiş, birinci bölümde Tebliğ'in amacı, hukuki dayanağı, kapsamı ve tanımlar; ikinci bölümde iç denetime ilişkin esaslar; üçüncü bölümde teftiş birimine ilişkin hususlar ve son olarak dördüncü bölümde ise iç kontrol birimine ilişkin esaslar düzenlenmiştir.

Anılan Tebliğ, bir bütün olarak değerlendirildiğinde özellikle iç kontrol ve iç denetim kavramları ile ilgili olarak temel bir yanlış yorumda bulunmaktadır. Tebliğ'de iç denetim sistemi; iç kontrol sistemi ile teftiş sisteminden oluşan bütünleşik bir süreç olarak ifade edilmiş, bu tanımdan hareketle Tebliğ'de iç denetim biriminin iç kontrol elemanları ile müfettişlerden oluştuğu belirtilmiştir. Ayrıca aracı kurumların istedikleri takdirde teftiş biriminin yanı sıra iç kontrol birimi kurabilecekleri ve bu birimde çalışmak üzere iç kontrol elemanları istihdam edebilecekleri açıklanmış,

böyle bir birimin kurulması ve iç kontrol elemanları istihdam edilmesi ise tamamen aracı kurumun isteğine bırakılmıştır. Eğer söz konusu birim kurulursa, bu birimin aracı kurumlarda iç kontrol sistemini tasarlayan, yürüten ve eşgüdümünü sağlayan yapılanma olacağı ve iç denetim biriminin iç kontrol faaliyeti kapsamında icra edeceği fonksiyonların iç kontrol birimi tarafından ve iç denetim birimi yöneticisinin iç kontrol faaliyeti kapsamında icra edeceği fonksiyonların da iç kontrol birimi yöneticisi tarafından yerine getirileceği, iç denetim biriminin de iç kontrol biriminin işleyişini denetleyeceği belirtilmiştir.

Yukarıda geçen bu hükümlerden anlaşılacağı üzere iç kontrol sistemi iç denetim sisteminin altında, dolayısıyla iç kontrol birimi de iç denetim sürecinin içinde ele alınmıştır. Çalışmamızın ikinci bölümünde detaylı bir şekilde açıklandığı üzere iç kontrol bir işletmenin iş süreçlerinin içinde gömülü bulunan, tüm personel tarafından yürütülen, kesinlikle iç denetimin veya iç denetim sisteminin bir parçası değil, tam tersine iç denetimi içine alan bir sistemdir. Bir başka deyişle, iç denetim etkin bir iç kontrol sisteminde bulunması gerekli beş unsurdan biri olan “gözetim” faaliyeti içinde ele alınması gereken bir konudur.

Önceleri iç kontrol sisteminin etkinliğini denetlemenin bir aracı olarak görülen iç denetim zaman içinde değişik işlevler üstlenmiş, ancak başlangıçtaki bu amaç, gerçekleştirilme tarzında değişiklikler meydana gelse de her zaman var olagelmıştır. Günümüzde iç denetim işlevi, iç kontrolün etkinliğini değerlendirmenin en önemli aracıdır, ama bu amacı gerçekleştirmenin tek aracı değildir. Aslında sermaye piyasası mevzuatında bağımsız denetimin esaslarının açıklandığı SPK Seri: X, No: 22 sayılı Tebliğ de, uluslararası standartlara uygun olarak iç kontrol sistemini üst bir kavram olarak ele almış ve iç denetim faaliyetini iç kontrol sisteminin bir alt unsuru olarak ayrıca tanımlamıştır.

Anılan Tebliğ’de yer alan ve karışıklığa yol açan bir diğer husus yukarıda bahsedilen iç kontrol birimine yönelik hükümlerdir. İç denetim biriminden ayrı olarak iç kontrol birimi kurulduğu takdirde, bu birimin iç denetim biriminin icra edeceği fonksiyonları yerine getireceği ve iç kontrol personelinin yetkilerinin izleme, inceleme ve kontrol olacağı belirlenmiştir. Bu

husus birçok farklı düşüncelere, yanlış yorum ve uygulamalara neden olabilmektedir. Bu durumun en önemli göstergelerinden birisi iç kontrol biriminin yanlış bir şekilde iç denetim organı olarak değerlendirilmesidir. Oysaki iç kontrol birimi bir denetim organı değildir ve olmamalıdır. Bundan dolayı, iç kontrol birimlerinin iç denetim sistemin altında teftiş kurulları ile birlikte düzenlenmesi uygun değildir. Aksi bir durum aracı kurum bünyesinde iki başlı bir denetim durumu oluşturacaktır.

Ayrıca çalışmamızın ikinci bölümünde belirtildiği gibi, iç kontrol sisteminde önemli olan sürekli kontrol faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve bu faaliyetlerin her seviyedeki personel tarafından yerine getirilmesidir. Oysaki Tebliğ’de yer alan sürekli kontrol faaliyetlerinin iç kontrol elemanları tarafından icra edilecek olması yönündeki ifade, modern iç kontrol sistemi anlayışına ters bir düzenlemedir. Bir başka deyişle, iç kontrol birimi ifadesinde “birim” kelimesinin yer alması ve bu birimin iç kontrol sisteminin tasarımı, yürütülmesi ve eşgüdümü ile sorumlu bir organ şeklinde düzenlenmesi, iç kontrol sisteminin birim şekline dönüştürülmesi izlenimi doğurmaktadır. Bu durum, aracı kurumdaki bütün kontrol sistemleri ve mekanizmalarından oluşan bir üst sistem olan iç kontrol sistemini, kendi başına bir organizasyonel yapı, bir birim olarak göstermektedir.

İç kontrol birimi ile ilgili ele alınması gereken bir diğer husus da maliyettir. Aracı kurumlarda iç kontrol birimi gibi ayrı bir birim kurulması bir maliyet oluşturacaktır. Böyle bir yapılanmanın aracı kurum organizasyonunun bütünlüğüne ve işleyişine zarar verme potansiyeli bulunmakta olup, bir takım örgütsel yetki ve görev karışıklıklarına neden olabilecektir. Ayrıca uluslararası standartlar, düzenlemeler ve uygulamalarda genel anlamda böyle bir organ bulunmamakta, bu düzeydeki hiçbir çalışmada iç kontrol biriminden bahsedilmemektedir (Yurtsever, 2008: 131).

Tüm bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere iç denetim sistemi içinde iç kontrol birimini de içerdiğinden, hem iç kontrol sisteminin tasarlanması, yürütülmesi ve eşgüdümünden, hem de faaliyetlerin mevzuat, şirket kuralları ve iç kontrole ilişkin prosedürler çerçevesinde yürütülmesinin kontrol ve denetiminden sorumludur. Ancak çalışmamızın ikinci bölümünde belirtildiği

üzere iç kontrol sisteminin tasarlanmasını, yürütülmesini ve eşgüdümünü sağlayan bir birimin, aynı zamanda iç denetim faaliyetlerini yürüten bir yapı ile bütünleştirilmesi, iç kontrolün temel ilkelerinden olan işlevsel görev ayrımı ile taban tabana zıttır. İç denetimin yönetsel bir fonksiyon olan iç kontrollerin etkililiğini değerlendirmek ve düzeltmek üzere işletme içinde veya danışmanlık faaliyeti şeklinde oluşturulmuş bağımsız ve tarafsız faaliyet olması gerekmektedir. İç denetim sistemi içerisinde iç kontrol sisteminin tasarlanması, yürütülmesi ve eşgüdümünün sağlanması sorumluluklarının da bulunması durumunda iç denetim sisteminin tarafsız bir faaliyet olması mümkün değildir.

Tebliğ’de ayrıca iç kontrol birimi içerisinde görev alacak iç kontrol elemanlarına yönelik hükümler bulunmaktadır. Buna göre iç kontrol elemanı, aracı kurumun faaliyetlerine yönelik olarak sürekli izleme, inceleme ve kontrol yapmak üzere aracı kurum yönetimi tarafından münhasıran görevlendirilmiş, müfettiş dışındaki aracı kurum personeli olarak açıklanmış, bu personelin iç kontrol dışında başka görev ve sorumluluklar yüklenemeyeceği belirtilmiştir. Ayrıca iç kontrol elemanlarına “denetçi” kimliği de yüklenerek, iç kontrol elemanlarının iç kontrol faaliyeti kapsamında bilgi talebinde bulunabilecekleri, çeşitli kontrol dokümanları ve araçlarında inceleme yapabilecekleri, inceledikleri bu hususlara ilişkin olarak aracı kurum personelinden ilave açıklama isteyebilecekleri, tespitlerini raporlara bağlayıp ilgili birimlere tebliğ edebilecekleri belirtilmiştir. İç kontrol elemanlarının aracı kurumda denetçi gibi görülmelerine yönelik bir düzenleme de bu elemanlar için müfettişlerin atanma, görevden alınma, mesleki yeterlilik, ücretlendirme ve özlük hakları ile çalışma usul ve esaslarının uygulanmasıdır.

Bu çerçevede Tebliğ’de aşağıdaki düzeltmeler yapılabilir:

- İç denetim sistemini iç kontrol sistemi ile teftiş sisteminden oluşan bütünleştirilmiş süreç olarak gösteren tanım yeniden yapılmalıdır.
- İç kontrol sistemi ile iç denetim sistemi arasındaki ayrım netleştirilmelidir.

- İç denetimin iç kontrol sisteminin bir bileşeni olduğu göz önüne alınarak ifadeler düzeltilmelidir.
- İç kontrol faaliyetlerinin çerçevesi daha belirgin olmalı, sorumluluklar daha açık ve net bir şekilde tanımlanmalıdır
- Başta COSO Raporu ile IIA'nın yayınları olmak üzere uluslararası standart ve uygulamalara uyum sağlanmalıdır.
- Uluslararası hiçbir uygulamada görülmeyen iç kontrol birimi gibi farklı bir yapılanma kaldırılmalıdır.

Yukarıda açıklanan temel yorum yanlışlığı, SPK Seri: V, No: 68 sayılı Tebliğ'deki başka hususları da etkilemektedir. Aşağıda bu hususlarla birlikte tekrar değerlendirilmesi gerektiği düşünülen diğer konulara yer verilmektedir.

4.1.5.1. Denetim Komitesine Yönelik Değerlendirmeler

SPK Seri: V, No: 68 sayılı Tebliğ'in 8.maddesinde aracı kurum yönetim kurulunun, kendisine bağlı icracı birimler bulunmayan üyelerinden birini **“İç Kontrolden Sorumlu Yönetim Kurulu Üyesi”** olarak belirlemesi gerektiği belirtilmiş ve bu üyenin sorumlulukları arasında iç kontrol sisteminin düzenlemelere, meslek kurallarına ve yazılı prosedürlere uygun çalışmasını sağlamak, doğabilecek risklerin tespiti ve yönetilmesine ilişkin çalışmalar yapmak, iç denetim birimi tarafından hazırlanan iç kontrol programını onaylamak, sorumlulukları ile ilgili alanlarda yönetim kurulunu bilgilendirmek gibi hususlar sayılmıştır.

Anılan Tebliğ'in 12.maddesinde ise aracı kurumlarda doğrudan yönetim kuruluna bağlı ve sorumlu bir iç denetim biriminin oluşturulması ve bu birimde **yeterli sayıda** iç denetçilerin istihdam edilmesi gerektiği belirtilmiş, yine aynı maddede yönetim kuruluna, iç denetim birimine ilişkin yetkilerini, **genel müdür dışında olmak üzere en az iki yönetim kurulu üyesine** devredebilme imkânı tanınmıştır.

Aracı kurumlarda iç kontrol sisteminin kurulması ve gözetiminin yönetim kurulunun sorumluluğunda olması yerinde ve doğru bir düzenlemedir. Böylece iç kontrol sistemine ve onun gözetim fonksiyonunu yerine getiren iç denetim birimine ilişkin kritik kararların oluşturulması zorunluluğu yönetim kuruluna bırakılmıştır. Bununla birlikte, yönetim kurulu denetim ve gözetim faaliyetlerinin yerine getirilmesinde kendisine yardımcı olmak üzere, iç denetim kapsamındaki bazı görev ve sorumluluklarını, icracı görevi bulunmayan asgari iki üyesinden oluşan bir birime (COSO Raporu'ndaki ismiyle **denetim komitesine**) devretmesi uygun olacaktır. Böyle bir denetim komitesinin kurulması halinde, yönetim kuruluna yeterli ve etkin bir kontrol sisteminin oluşturulmasını sağlama görevinde büyük faydalar sağlayacaktır.

Konuya ilişkin olarak yurtdışı uygulamalarına bakıldığında, NYSE'nin 1978 yılından beri listesindeki tüm şirketler için bağımsız üyelerden oluşan denetim komitesine sahip olmalarını mecburi tuttuğu, NASDAQ ve NASD'ın kendisine tabi şirketlerin çoğunda bağımsız üyelerden oluşan denetim komitelerinin bulunmasını şart koyduğu görülmektedir. Benzer şekilde Londra Borsası'nın listesinde bulunan şirketlerin büyük çoğunluğunda denetim komitesi bulunmaktadır (Dağlı, 2001: 28–29). Öte yandan; Treadway Komisyonu, denetim komitelerinin değerini vurgulamış ve başta kamu olmak üzere kurumlara tamamen bağımsız yöneticilerden oluşan denetim komiteleri kurmaları tavsiye etmiş, bu denetim komitelerinin varlıklarının iç kontrol sistemini güçlendirdiğini, bu tür denetim komitelerine sahip olmanın küçük kurum ve şirketler için bile çok anlamlı olduğunu belirtmiştir (COSO, 1992: 86–87).

Dünyada geçerliliği kabul edilmiş olan denetim komiteleri ile Türkiye'nin karşılaşması ise SPK düzenlemeleriyle olmuştur. Bu düzenlemeler ile Türkiye'de ilk uygulaması bankalar hariç hisse senetleri borsada işlem gören ortaklıklarda başlayan denetim komitesi, daha sonra hazırlanan Bankacılık Kanunu ve BDDK düzenlemeleri ile bankacılık alanında zorunlu bir uygulama haline gelmiştir (Uzun ,t.y.: 1–2). Ayrıca SPK,

“Kurumsal Yönetim İlkeleri”ni hazırlayarak yönetim kuruluna yardımcı olmak üzere denetim komitesi oluşturulmasını önermiştir.

Sonuç olarak Türkiye’de halen halka açık sadece bir aracı kurum⁴² olmasına rağmen, önümüzdeki yıllarda halka açık aracı kurumların sayısı artabileceği, ayrıca aracı kurumların halka açık olsun olmasın sermaye piyasasında güven ve istikrarın göstergesi olmaları ve geniş yatırımcı kitlelerine hitap etmelerinden denetim komitelerinin aracı kurumlar açısından gerekli olduğu, bu komite sayesinde iç kontrol sistemlerinin etkinliğinin artacağı, yatırımcıların hak ve yararlarının korunmasına, aracı kurumların kurumsallaşmasına olumlu katkı sağlayacağı ve piyasaya olan güveni arttıracığı dikkate alınarak bu komiteler zorunlu olarak kurulması gerektiği düşünülmektedir.

Ayrıca ideal bir aracı kurum iç kontrol sisteminde kurulacak bu komitenin en az iki üyeden oluşması, bu üyelerin herhangi bir icracı görevinin bulunmaması, sadece kurumun kontrol sistemlerinin gözetiminden sorumlu olması komitenin etkinliğini arttıracaktır. Denetim komitesi üyeleri oluşturulurken bu üyelerden birinin mevcut iç kontrolden sorumlu yönetim kurulu üyesi, diğer üyenin de gerekli şartları taşıması koşuluyla yönetim kurulundan veya dışarıdan seçilmesi uygun olabilecektir.

Denetim komitesinin en az iki yönetim kurulu üyesine devredebilmesi, Avrupa Birliği’nin “Menkul Kıymetler Alanındaki Yatırım Hizmetleri Hakkında” 1993 tarih ve “93/22/EEC sayılı Direktifi”ne de uygun bir düzenlemedir. Söz konusu düzenlemenin 3. maddesinde, yatırım şirketlerine ait faaliyetlerin en az iki kişi tarafından yönetilmesi öngörülmüştür. Burada amaç, kaç tane üyenin seçileceği olmayıp, sorumluluğun tek kişiye bırakılmasına engel olmaktır (Aslan, 2003: 13).

⁴² İş Yatırım Menkul Değerler A.Ş., 2008 yılı Aralık ayı itibariyle İMKB’de işlem gören ve halka açık tek aracı kurumdur.

4.1.5.2. Amaç ve Dayanak Maddelerine Yönelik Değerlendirmeler

Tebliğ'in **amacı**, 1.maddede “aracı kurumların, karşılaştıkları risklerin izlenmesini ve kontrolünü sağlamak üzere kuracakları iç denetim sistemlerine ilişkin esas ve usulleri düzenlemek” şeklinde ortaya konulmuştur. Bununla birlikte; aracı kurumların karşılaştığı riskler ifadesinden ne anlaşılması gerektiği belirtilmemiş, risk kavramına yer verilmemiştir. Bu bakımdan Tebliğ'de aracı kurumlar açısından riskin tanımına yer verilmesi ve risklerin neler olabileceğine yönelik açıklama yapılması, eğer söz konusu risklerden kasıt sermaye yeterliliği düzenlemelerinde geçen riskler ise bu yönde bir atıf yapılması uygun olacaktır. Bununla birlikte; sermaye yeterliliği düzenlemelerinde operasyonel risk ifadesinin yer almadığı ve bu riskin tanımlanmamış olduğunun da unutulmaması gerekmektedir. Bu kapsamda, Tebliğ'in, “aracı kurumların, karşılaştıkları risklerin izlenmesini ve kontrolünü sağlamak üzere kuracakları iç kontrol sistemlerine ilişkin esas ve usullerin düzenlenmesi” olarak değiştirilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

Söz konusu Tebliğ, 1981 tarihli ve 2499 sayılı SPKn'nun değişik 34.maddesinde yer alan aracı kuruluşların faaliyet şartları ile ilgili hükümler **dayanak** alınarak düzenlenmiştir. Bununla birlikte; bu maddede direkt olarak aracı kuruluşlarda iç kontrol sistemleri kurulmasına yönelik bir hüküm bulunmamaktadır. Benzer eksiklik SPKn'nun tümü incelendiğinde de görülmektedir. Bu bakımdan iç kontrol ve iç denetim sistemlerine yönelik açık bir ifadenin kanun düzeyinde yapılması uygun olabilecektir.

4.1.5.3. Tanımlara Yönelik Değerlendirmeler

Tebliğ'de kullanılan terimlere yönelik **tanımlar** özellikle 3.maddede ortaya koyulmuştur. Yapılan bu tanımlar içinde en önemlileri teftiş ve iç kontrol sistemine yönelik yapılan tanımlardır. Bununla birlikte; teftiş ve müfettiş gibi ifadelerin klasik denetim anlayışında kullanılan ifadeler olduğu, personel ve birim sayısı ile organizasyon yapısı bakımından aracı kurumlara

göre çok daha büyük ve farklı olan bankalara uygun olduğu, bunların yerine Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü'nde geçen şekliyle sırasıyla "iç denetim" ve "iç denetçi" gibi ifadeler kullanılması gerektiği düşünülmektedir.

İç denetim sisteminin unsurlarından biri olarak ifade edilen **iç kontrol sistemi**, *"aracı kurumun merkez dışı örgütleri dahil tüm iş ve işlemlerinin yönetim stratejisi ve politikalarına uygun olarak düzenli, verimli ve etkin bir şekilde mevcut mevzuat ve kurallar çerçevesinde yürütülmesi, hesap ve kayıt düzeninin bütünlüğünün ve güvenilirliğinin, veri sistemindeki bilgilerin zamanında ve doğru bir şekilde elde edilebilirliğinin sağlanması, hata, hile ve usulsüzlüklerin önlenmesi ve tespiti amacıyla aracı kurumda uygulanan **organizasyon planı ile bunlara ilişkin tüm esas ve usulleri**" şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanım COSO Raporu'nda yer alan iç kontrolün amaçlarını içermekle birlikte, gerek uzun ve karışık olması gerekse iç kontrol sistemini organizasyon planı ile bunlara ilişkin esas ve usuller şeklinde kısıtlaması iç kontrol sistemi ile günümüzde ne ifade edildiğinin anlaşılmasını engellemektedir. Bunun yerine çalışmamızın ikinci bölümünde belirtildiği üzere, iç kontrol sisteminin bir süreç olduğu, tüm personelin bu süreçle ilişkisinin bulunduğu, faaliyetlerin etkinliği ve verimliliği, finansal raporlamanın güvenilirliği, yürürlükteki düzenlemelere uyum şeklindeki amaçlara ulaşmak için yönetime makul bir güvence sağlamak üzere tasarlandığı belirtilmelidir. Bu kapsamda COSO Raporunda belirtilen ve tüm dünyada kabul gören uluslararası iç kontrol sistemi tanımına benzer bir açıklamanın Tebliğ'de yer alması daha uygun olabilecektir.*

4.1.5.4. Politika ve Prosedürlere Yönelik Değerlendirmeler

Aracı kurumların iç kontrol sistemlerine ilişkin tüm politika ve prosedürlerin yazılı hale dönüştürülmesi zorunlu tutulmuştur. Bu durum aracı kurumların iç kontrol konusunda kurumsallaşmalarını teşvik edici bir hükümdür. Nitekim tüm politika ve prosedürlerin yazılı oluşturulması iç kontrolün etkinliğini artırırken, en alt kademedен en üst kademeye tüm

personelin bu dokümanları doğru bir biçimde yorumlanmasına ve uygulanmasına yardım etmektedir.

Ayrıca yazılı hale gelmiş politika ve prosedürler yapılacak tüm dış denetimlerde (SPK tarafından veya bağımsız denetim kuruluşları tarafından gerçekleştirilen denetimler vb), denetçilerin iç kontrol sisteminin işleyişini değerlendirirken büyük yarar sağlamaktadır. Ancak dikkat edilmesi gereken husus bu kontrollerin, aracı kurumun her bölümünde çalışanların ortak çabası sonucu oluşması, sürekli bir yenileme içerisinde olması ve yönetici ile personelin söz konusu prosedürlere uyum konusunda gerekli hassasiyeti göstermesi gereğidir. Aksi takdirde prosedürler ne kadar iyi hazırlanırsa hazırlansın aracı kurum çalışanlarının uymaması durumunda ilgili prosedürlerin herhangi bir önemi kalmayacaktır.

4.1.5.5. Kontrol Ortamına Yönelik Değerlendirmeler

İç kontrol sisteminin en önemli bileşeninin kontrol ortamı olduğu çalışmamızın ikinci bölümünde ifade edilmiştir. Yönetim kurulunun, mesleki ve ahlaki standartların geliştirilmesini ve her seviyedeki personelin iç kontrol sistemi özümsemesini sağlayacak kurum içi kontrol kültürünü oluşturması gerekmektedir. Ancak gerek İMKB ve TSPAKB'nin yayımladığı verilerin incelenmesi sonucu ortaya çıkan tablo gerekse aracı kurumlarda yaşanmış iç kontrol eksikliği sonucu verilen cezalar veya uyarılar incelendiğinde, uygulamada aracı kurumların kontrol ortamını iyileştirmeye yönelik çalışmalarının yeterli olmadığı görülmektedir.

Aracı kurumlar iç kontrol sistemi ve bilgi güvenliği konusunda farkındalık düzeyini arttırıcı çalışmalarda yeterince bulunmamakta, belirtilen bu konulara çıkarılan düzenlemeler kadar ilgili göstermekte, düzenlemeleri asgari olarak değil azami olarak almakta, düzenlemede belirtilenlerin üstüne kontrol ortamını iyileştirmeye yönelik faaliyetler gerçekleştirmemektedirler. Bu bakımdan, Tebliğ'de "kontrol ortamı" kavramına açıkça yer verilmesi, aracı kurumların iç kontrol prosedürlerinde kontrol ortamını iyileştirecek

faaliyetlerde bulunulması gerektiğinin belirtmesi ve bu konuda aracı kurumlara yol gösterecek bir rehberin TSPAKB tarafından düzenlenmesi uygun olabilecektir.

4.1.5.6. İç Denetimin Bağımsızlığına Yönelik Değerlendirmeler

İç denetim biriminin doğrudan doğruya yönetim kuruluna bağlı ve sorumlu olması iç denetimin bağımsızlığını sağlamaya yönelik bir düzenleme olup, Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü'nün standartlarına uygun bir düzenlemedir. Çünkü iç denetim birimi genel müdüre bağlı olarak çalıştığında, aracı kurumun yönetiminden sorumlu genel müdür teftiş birimine baskı yapabilecek ve uygun bulmadığı raporların yönetim kuruluna sunulmasına engel olabilecektir.

Ülkemizde, kurumsal yönetim düzeyini sorgulayan, kurumsal yönetim ilkelerinin uygulanma derecesini ve bu ilkelerin aracı kurum ve halka açık şirketlerin performanslarına yansımalarına ilişkin en kapsamlı çalışma İMKB tarafından 2001 yılında yapılmıştır. Kurumsal yönetim ile ilgili sonuçlar iç kontrol sistemini de direkt ilgilendirdiğinden, bu çalışmaya dair sonuçlar incelendiğinde; aracı kurumların büyük bir çoğunluğunda yönetim kurulu başkanı ile genel müdür ayrımının yapılmadığı; aracı kurumlarda yönetim kurulu üyeleri arasındaki akrabalık ilişkilerinin yüksek düzeyde olduğu, hatta yönetim kurulu üyeleri ile genel müdür arasında da akrabalık ilişkileri görüldüğü, akrabalık ilişkilerinin bu derece yüksek olmasının sebebi olarak aracı kurumların mülkiyet yapısının genelde şahıs veya aile şirketi niteliğinde olmasından kaynaklandığı belirtilmiştir ([Varış ve diğerleri, 2001](#)).

Ayrıca kamuyu aydınlatma ile ilgili esasların açıklandığı SPK Seri: V, No: 77 sayılı Tebliğ gereğince TSPAKB, faaliyette bulunan aracı kurumlardan KAF'ları toplayarak yayımlamakta, aylık ve yıllık olarak aracı kurumlara ilişkin verileri açıklamaktadır. Ülkemizde faaliyet gösteren aracı kurumların 2008 yılı Eylül ayı itibarıyla TSPAKB'ne gönderdikleri bu formlar ve TSPAKB tarafından yayımlanan veriler analiz edilerek, aracı kurumların yönetim kurulu

yapıları, yönetim kurulu üyeleri ile kurum yönetimi arasındaki ilişkileri gösteren değerler elde edilmiş, bu sonuçlar bağımsız kökenli ve banka kökenli aracı kurumlar bazında Tablo 7 ve Tablo 8’de gösterilmiştir.

Bağımsız aracı kurumların yaklaşık %53’ünde yönetim kurulu üyeleri arasında ve %50’sinde yönetim kurulu üyeleri ile genel müdür arasında akrabalık ilişkileri olduğu görülmüştür. Hatta bütün aracı kurumlar incelendiğinde, aracı kurumların küçümsenmeyecek bir kısmında (%32’sinde) genel müdürün aynı zamanda yönetim kurulu başkanı veya başkan vekili olduğu tespit edilmiştir. Genel müdürün aynı zamanda yönetim kurulu üyesi olduğu aracı kurum sayısının da fazlalığı dikkate alınırsa, bağımsız aracı kurumlarda iç denetimin bağımsızlığının yeterince sağlanamadığı görülmüştür. Ayrıca bağımsız aracı kurumların neredeyse tamamında yönetim kurulu üye sayısının 5 veya daha az olduğu dikkate alınırsa, iç denetimin bağımsızlığının zedelendiği düşüncesi daha da sağlamlaşmıştır.

Tablo 7: Aracı Kurumlarda Yönetim Kurulu Yapısı

Yönetim Kurulu Üyeleri ve/veya Genel Müdür İlişki Şekilleri	Aracı Kurum			
	Bağımsız (66)		Banka Kökenli (30)	
	Evet	Hayır	Evet	Hayır
Yönetim Kurulu Üyeleri Arasında Akrabalık İlişkisinin Bulunması	35 (%53)	31 (%47)	2 (%7)	28 (%93)
Yönetim Kurulu Üyeleri ile Genel Müdür Arasında Akrabalık İlişkisinin Bulunması	33 (%50)	33 (%50)	7 (%23)	23 (%77)
Yönetim Kurulu Başkanı/ Başkan Vekili ve Genel Müdür Ayrımının Mevcut Olması	45 (%68)	21 (%32)	27 (%90)	3 (%10)
Genel Müdürün Aynı Zamanda Yönetim Kurulu Üyesi Olması	36 (%55)	30 (%45)	10 (%33)	20 (%67)

Kaynak: (TSPAKB)

Banka kökenli aracı kurumlar için aynı hususlar incelendiğinde, bu aracı kurumlarda kurumsallaşmanın oldukça yüksek olduğu, yönetim kurulu üyelerinin kendileri arasında ve genel müdür ile yönetim kurulu üyeleri

arasında akrabalık ilişkisinin oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda bu kurumlarda yönetim kurulu başkanı veya başkan vekili ile genel müdür ayrımının mevcut olduğu (sadece 3 aracı kurumda bu ayrımın olmadığı) görülmüş, yönetim kurulu üye sayısının da genelde 5 veya daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Banka kökenli aracı kurumlarda böyle olumlu bir tablonun görülmesinin sebebi bankacılık kültürü ve mevzuatının ortaya koyduğu kurumsal yapı anlayışından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Tablo 8: Yönetim Kurulu Üyesi Sayısına Göre Aracı Kurumlar

Yönetim Kurulu Üyesi Sayısı	Aracı Kurum (%100)	
	Bağımsız (%68,75)	Banka Kökenli (%31,25)
3	% 24	% 3,125
4	% 16,6	% 3,125
5	% 25	% 9,4
6-7	% 3,125	% 12,5
8-9	-	% 3,125

Kaynak: (TSPAKB)

Aracı kurumlarda da kurumsallaşmanın başlayabilmesi, dolayısıyla iç denetim biriminin tarafsız ve bağımsız çalışabilmesi için daha öncede belirtildiği üzere iyi bir kontrol ortamının tesisi gerekmektedir. Bu ortamın sağlanmasının gerekli koşullarından biri iç denetim biriminin bağımsızlığını sağlamaktır. Bu kapsamda bağımsız kökenli aracı kurumların kurumsallaşabilmesi için iç denetim biriminin bağlı olacağı yönetim kurulu üyesinin icracı yetkisi olmayan; ekonomik, ailevi veya benzeri bağlarla ortaklarla veya işletme yönetimi ile bağlantısı bulunmayan bir üye olması uygun olacaktır.

Yukarıdaki incelemelerde ortaya çıktığı üzere aracı kurumlarda yönetim kurulu üyeleri arasında akrabalık ilişkilerinin yoğun olduğu, genel müdür ve yönetim kurulu başkanı ve/veya başkan vekili ayrımının yeterli düzeyde bulunmadığı, yönetim kademelerinin aile fertleri ile tarafından

doldurulduğu, hatta bazı aracı kurumlarda genel müdürün aynı zamanda yönetim kurulu başkanı veya başkan vekili olduğu tespit edilmiştir. Benzer sonuçların 2001 yılında İMKB tarafından yayımlanan verilerde de bulunduğu dikkate alındığında, 2001 yılından bu yana aracı kurumlarda bu açıdan önemli derecede bir kurumsallaşma yaşanmadığı tespit edilmiştir.

Bu kapsamda aracı kurumlarda profesyonel bir yönetim anlayışının benimsenmesinin, yönetim kurulu ile kurum yönetimi ayrımının tam olarak yapılmasının, böylece iç denetimin bağımsızlığının sağlanmasının, bu kapsamda SPK ve TSPAKB'nin gerekli düzenlemeleri yapmasının, mevzuatta bir aracı kurumda genel müdürün yönetim kurulu başkanı veya yönetim kurulu başkan vekili olmasına engel bir hüküm bulunmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

Ayrıca KAF'larda kurulduğu takdirde denetim komitesi üyelerinin, bu komite oluşturuluncaya kadar ise iç kontrolden sorumlu yönetim kurulu üyesinin iç denetçilerle birlikte belirtilmelidir. Böylece kurum içinde iç denetimin bağımsızlığının ne derece sağlandığının tespiti daha kolay gerçekleştirilebilecektir.

4.1.5.7. İç Denetçi Sayısına Yönelik Değerlendirmeler

Aracı kurumlara ait KAF'lar kullanılarak iç kontrol sistemi ile incelenen bir diğer husus aracı kurumlarda iç denetim sisteminde çalışan personel sayısıdır. Aracı kurumlarda iç denetimi düzenleyen SPK Seri: V, No: 68 sayılı Tebliğ, iç denetim faaliyetinin aracı kurumun tüm faaliyetlerini ve birimlerini kapsadığını, bu anlamda aracı kurumların büyüklüklerine göre **ihtiyaçlarını karşılayacak sayıda** iç denetçi istihdam etmeleri gerektiğini hükme bağlamış, ancak görevlendirilecek iç denetçi sayısına herhangi bir ölçüt getirmemiştir.

Ayrıca iç denetim biriminin yapacağı denetimler, gerek yoğun işlem hacmi gerekse aracı kurumların faaliyetlerinin gün geçtikçe karmaşıklaşmasından dolayı zaman zaman yetersiz kalmakta veya belirli

hususlar gözden kaçabilmektedir. Nitekim aracı kurumlardaki iç denetim çalışanı sayılarını gösteren Tablo 9 incelendiğinde, aracı kurumların %64'ünde iç denetim biriminde toplam çalışan sayısının 1 olduğu ve genel anlamda aracı kurum başına yaklaşık 1 adet (1,36) iç denetçi düştüğü dikkate alındığında, aracı kurumların merkez ve merkez dışı örgütlerinin faaliyetlerini tam anlamıyla denetleyecek sayıda iç denetçi bulunmadığı görülmektedir. Bu durumda aracı kurumların sadece mevzuatın hükmünü yerine getirmek amacıyla iç denetçi bulundurdıkları, iç denetimin önemini anlayan tarzda ve ihtiyaçlarını karşılayacak sayıda iç denetçi istihdam etmedikleri düşünülmektedir.

Aracı kurumların iç denetimini düzenleyen SPK Seri: V, No: 68 sayılı Tebliğ'de teftiş birimi yöneticisi, müfettiş ve iç kontrol elemanı gibi farklı sıfatlarda personellerden bahsedilmektedir. Ayrıca yukarıda belirtildiği üzere, aracı kurumların %64'ünde sadece 1 kişinin iç denetim biriminde görevli olduğu ve neredeyse tamamında 4'den az kişi çalıştığı dikkate alındığında, bu kişilerin iç kontrol elemanı mı müfettiş mi yoksa teftiş birimi yöneticisi mi olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu durum görevler ayrılığı ilkesi ile de uygun olamamaktadır. Aslında daha önce de belirtildiği gibi aracı kurumların neredeyse tamamında iç kontrol birimi veya iç kontrol elemanı uygulamada görülmemekte, iç denetim ve iç kontrol kavramları karıştırılmaktadır.

Bu kapsamda, sermaye piyasasında faaliyet gösteren aracı kurumların birbirinden oldukça farklılık gösterdiği dikkate alınarak SPK veya TSPAKB, aracı kurumlarda çalışması gereken iç denetçi sayısına yönelik bir çalışma yapmalıdır. Bu çalışma ile en azından merkez dışı örgüt sayısı belli bir rakama ulaşan veya elektronik ortamda alım satım hizmeti veren veya belli yetki belgelerine sahip olan veya belli işlem hacmine sahip olan aracı kurumlarda iç denetçi sayısının nasıl belirlendiğine yönelik kıstaslar istemesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

Aynı şekilde merkez dışı birimlerin faaliyetlerinin de yılda bir veya birkaç kez iç denetçinin denetimine bırakılmasının etkin bir iç kontrol amacı ile örtüşmediği, zira iç denetçinin yapmış olduğu incelemelerde belirli hususları gözden kaçırma ihtimalinin her zaman mevcut olduğu

düşünülmektedir. Bundan dolayı merkez dışı örgütlerin sorumlularının iç kontrol sistemine yönelik değerlendirmelerini her ay iç denetim birimine raporlamaları, kendi kontrol listelerini oluşturmaları ve bu listeleri iç denetim birimine onaylatmaları uygun olabilecektir.

Tablo 9: İç Denetim Çalışanı Sayısına Göre Aracı Kurumlar

İç Denetim Çalışanı Sayısı	Aracı Kurum (%100)	
	Bağımsız (%68,75)	Banka Kökenli (%31,25)
1	%53,1	%10,5
2-3	%13,5	%12,5
4 ve üzeri	% 2,15	% 8,25

Kaynak: (TSPAKB)

4.1.5.8. İç Denetim Biriminin Çalışma Usul ve Esaslarına Yönelik Değerlendirmeler

Tebliğ’de aracı kurumların hazırlamak zorunda oldukları iş akış prosedürleri arasında iç denetim biriminin çalışma usul ve esaslarının belirtileceği prosedürden bahsedilmiş, ancak böyle bir prosedürde bulunması gereken asgari unsurlara yer verilmemiştir. Ayrıca Tebliğ’de denetimlerin sistematik ve standart yaklaşımlara göre yapılmasına yönelik bir hüküm bulunmamaktadır. Modern denetim yaklaşımında üzerinde önemle durulan konulardan birisi de farklı denetçilerin aynı denetimde benzer sonuçlar elde edebilmesinin, bir anlamda sübjektif ya da kişisel uygulamalardan mümkün olduğunca uzaklaştırılarak sistematik ve standart yaklaşımlar uygulanmasının sağlanmasıdır (Gegin, 2007, 118).

Ayrıca söz konusu Tebliğ, klasik iç denetim yaklaşımını benimseyerek iç denetim biriminin birim bazlı ve periyodik denetim uygulamasını benimsemiştir. Bunun yerine modern denetim yaklaşımındaki süreç odaklı ve riske dayalı bir denetim uygulamasına geçilmesinin uygun olacağı

düşünülmektedir. Bu kapsamda, iç denetim biriminin risk değerlendirmesi yapması, bu değerlendirmelerin sonucunda öncelik verilecek denetim alanlarının ve sıklığının belirlenmesi gerektiği, düzenlemede doğrudan “süreç odaklı denetim” anlayışından bahsedilmesi, böylece risk değerlendirmelerinin iş birimleri bazında değil, işlem, faaliyet ve hizmet üzerinden yapılmasının gerektiği düşünülmektedir.

Bu kapsamda aracı kurumların uluslararası iç denetim standartlarıyla uyumlu bir iç denetim prosedürü hazırlamalarının şart olduğu, bu prosedürde yer alması gereken asgari unsurların TSPAKB tarafından düzenlenmesi gerektiği ve aşağıdaki unsurların düzenlenecek prosedürde mutlaka yer almasının gerektiği düşünülmektedir:

- İç denetçilere ilişkin esaslar (mesleki yeterlilik vb)
- İç denetim planı ve programına ilişkin esaslar (Zaman planlaması, kaynak planlaması, takip denetimler, merkez dışı birimlerin denetimi gibi)
- İç denetim raporuna ilişkin esaslar (Raporda bulunması gereken hususlar, raporun gönderileceği kişi ve birimler, raporun saklanması ve gizliliğine ilişkin hususlar gibi)
- Dış taraflarla ilişkilere ait esaslar (Bağımsız denetim kuruluşları, düzenleyici otoriteler, üyesi bulunan borsalar gibi)
- İç denetim biriminin performans kriterleri
- Risk değerlendirmesi (öncelik verilecek denetim alanları, denetim sıklığı gibi)
- Bilgi sistemleri denetimine yönelik usul ve esaslar
- SPK ve TSPAKB’ne bildirim gerektiren hususlar (aracı kurumun kuruluş ve faaliyet şartlarında meydana gelen eksilmeler, aracı kurumun risklerinin aşırı derecede artması, kontrol ortamında ciddi eksiklikler bulunması, kanunların, yönetmeliklerin ve aracı kurumun ana sözleşmesi veya prosedürlerinin ciddi biçimde ihlal edilmesi, iç denetim biriminin bağımsızlığını engelleyici nitelikli işlemler yapılması gibi)
- İç denetim biriminin getirdiği öneriler (belge ve kayıt düzenine ilişkin değerlendirmeler, tespit edilen aykırılıkların giderilmesine ilişkin öneriler,

merkez dışı örgütlerin iç kontrol sistemine ilişkin değerlendirmeler, bir önceki raporda tespit edilen aykırılıkların giderilip giderilmediğine ilişkin değerlendirmeler gibi)

4.1.5.9. Mesleki Yeterlilik ve Sürekli Gelişim Hususuna Yönelik Değerlendirmeler

Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü'nün standartlarından biri sürekli mesleki gelişim standardıdır. Uluslararası standartlarda iç denetçilerin mevcut bilgi, beceri ve diğer vasıflarını sürekli mesleki gelişimle artırmaları ve güçlendirmeleri istenmekte, gerçekleştirecekleri iç denetimleri, IIA'nın belirlediği "Meslek Ahlak Kuralları"nın öngördüğü dürüstlük, tarafsızlık, gizlilik ve yetkinlik ilkelerine ve davranış kurallarına uygun yerine getirmeleri beklenmektedir.⁴³ Ayrıca AICPA tarafından kabul edilen genel kabul görmüş denetim standartları arasında yer alan "Genel Standartlar" da denetçilerin niteliklerine ilişkin olup benzer ilkelere yer vermektedir.

Tebliğ'in 16.maddesinde müfettiş olarak atanacaklarla ilgili olarak eğitim ve tecrübe yönünden belirlemeler yapılmış, müfettişlere ilişkin olarak bir takım mesleki yeterlilik şartları aranmış ve mesleki yeterlilik hususunda aracı kurumlara yükümlülük getirilmiştir. Bu kapsamda müfettişlerde olması gereken ilkelerden yetkinlik ilkesine Tebliğ'in 16.maddesinde "mesleki yeterlilik ilkesi" başlığı altında yer verilmiş ve mesleki yeterlilik, "lisans düzeyinde ve sonrasındaki eğitim ve öğretim ile mesleki deneyimin denetleme yapacak düzeyde olması" şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca uluslararası standartlarda belirtilen ilkelerden tarafsızlık ilkesi ile gizlilik ilkesi Tebliğ'de sırasıyla 18 ve 19.maddelerde "Tarafsızlık" ve "Sır Saklama" başlığı altında düzenlenmiştir.

⁴³ <http://www.theiia.org/guidance/standards-and-guidance/professional-practices-framework/code-of-ethics/code-of-ethics---english/> Bu ilkeler, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu'nda yer alan İç Denetim Koordinasyon Kurulu'na hazırlanan "Kamu İç Denetçileri Meslek Ahlak Kuralları" düzenlemesinde de yer almaktadır.

Görüldüğü gibi söz konusu Tebliğ’de iç denetçilerin özellikleri düzenlenmesine rağmen, iç denetçilerin mesleki olarak sürekli gelişmeleri yönünde açık bir ifade bulunmamaktadır. Bu bakımdan Tebliğ’de sürekli mesleki gelişimin düzenlenmesi, özellikle IIA’nın standartlarına uyum konusuna önem verilmesi ve Tebliğ’de yer almayan hususlarda bu standartlardan faydalanılmasına ve iç denetçilerin “Sertifikalı İç Denetçi” olmaları yönünde teşvik edilmeleri gerekmektedir.

4.1.5.10. Bilgi Sistemleri Denetimine Yönelik Değerlendirmeler

Tecrübe şartı aranan konular arasına 01.10.2008 tarihi itibarıyla SPK Seri: V, No: 106 Tebliği ile “bilgi sistemleri denetimi” de eklenmiş ve ek bir fıkra ile müfettişlerden bilgi teknolojileri denetimi icra edecekler hakkında ek bilgi ve beceriler aranacağı belirtilmiştir. Yapılan bu düzenleme, BDDK tarafından yayımlanmış olan “Bankaların İç Sistemleri Hakkında Yönetmelik” düzenlemesinin 23.maddesinde benzer şekilde yer almaktadır. Bununla birlikte; söz konusu yönetmelikte bankaların bilgi sistemlerinin nasıl tesis edileceğine ve bilgi sistemleri kontrollerine yönelik maddeler bulunmakta, ayrıca bilgi sistemlerinin hangi usul ve esaslar çerçevesinde gözden geçirileceğine dair bilgi verilmektedir. Benzer şekilde aracı kurumlarda bilgi sistemlerine yönelik bir düzenleme yapılması, bu düzenlemede aracı kurumların bilgi sistemlerinde bulunması gereken asgari unsurlara yer verilmesi ve iç denetçilerin bilgi sistemleri denetimi sırasında hangi usul ve esasları dikkate alacağını belirlenmesi gerekmektedir.

Bununla beraber bu düzenlemenin aracı kurumlarda bilgi sistemlerinden kaynaklanacak risklerin tespiti ve bilgi sistemlerinin güvenliğinin sağlanması açısından farkındalığı arttırmaya yönelik atılmış önemli bir adımdır. Bu bakımdan sermaye piyasası mevzuatında bilgi sistemlerinin denetiminin gerekliliği belirten ilk düzenleme olması açısından, bilgi sistemlerinin çok yoğun olarak kullanıldığı sermaye piyasaları ve kurumlarına örnek teşkil etmesi gerekmektedir.

Aracı kurumlarda bilgi işlem çalışanı sayısı ile ilgili Tablo 10 incelendiğinde ise aracı kurumların yaklaşık %35'inde bilgi işlem çalışanı bulunmadığı görülmektedir. Diğer bir deyişle, otomasyonun çok önemli olduğu bu sektörün üçte birinde bilgi işlem personeli bulunmamaktadır. Ayrıca aracı kurumlarda iç denetim sistemi kapsamında çalışan kişi sayısının ortalama 1 olduğu ve kurumsal yönetimin tam olarak yerleşmediği düşünülürse bütün aracı kurumlarda bilgi sistemleri denetiminin lüks kaçacağı, belli aracı kurumlarda (özellikle elektronik ortamda alım satım hizmeti veren veya merkez dışı birim sayısı belli bir sayıya ulaşan aracı kurumlarda) bilgi sistemleri denetimine yer verilmesi, tüm aracı kurumlarda ise güvenlik taraması hizmetinin (en azından muhasebe uygulaması, Ex-API sistemi gibi kritik bilgi sistemleri varlıklarına yönelik) zorunlu tutulması uygun olacaktır.

Tablo 10: Bilgi İşlem Çalışanı Sayısına Göre Aracı Kurumlar

Bilgi İşlem Çalışanı Sayısı	Aracı Kurum Sayısı (%100)	
	Bağımsız (%68,75)	Banka Kökenli (%31,25)
Olmayan	%23,95	%10,4
1	%18,8	%3,12
2-3	%20,8	%9,38
4 ve üzeri	%5,2	%8,35

Kaynak: (TSPAKB)

Ayrıca söz konusu Tebliğ'de aracı kurumların iç kontrol işlevini etkin bir şekilde yerine getirmeleri amacıyla, hazırlanmaları zorunlu olan yazılı prosedürlerin arasında bilgi işlem sistemlerinin güvenliği sayılmış ve bu prosedürlerde asgari olarak erişim ve yetkilendirme işlemleri ile sistemin sürekliliğini temin edecek yetkilendirme işlemleri ile sistemin sürekliliğini temin edecek yedekleme işlemlerine ilişkin hususların belirleneceği belirtilmiştir. Yine aracı kurumların çalışma esaslarını düzenleyen kanun ve

tebliğler ele alındığında; faaliyet şartları arasında yeterli teknik donanımın sağlanması, personelin istihdam edilmesi, faaliyetlere uygun uyarı sistemlerinin kurulması, KAP sisteminin kullanılması, KAF'ların elektronik imza kullanılarak gönderilmesi gibi birçok bilgi işlem faaliyetleri belirtilmektedir. Belirtilen bu zorunlu faaliyetler aracı kurumların birçoğunda (en azından %35'inde) bilgi işlem personeli olmayan kişiler tarafından veya dışarıdan destek alınarak yapılmaktadır.

4.1.6. Bilgi Sistemlerine İlişkin Hususların Yer Aldığı Hükümlerin Değerlendirilmesi

Başta internet olmak üzere bilgi sistemlerinde meydana gelen gelişmelerin sermaye piyasalarına ve aracı kurumlara olan etkileri uluslararası birçok toplantıda ele alınmış, konuyla ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda birçok ülke kendi sermaye piyasası mevzuatına uygun olarak aracı kurumları ele almış ve bu kurumların bilgi sistemlerine ait kurallar getirmiştir.

Bilgi sistemlerinde yaşanan gelişmelerin ekonomi ve finans üzerindeki etkilerinin değerlendirildiği çalışmalardan biri G7 ülkelerinin katılımıyla 2000 yılında Japonya'da yapılmış ve "Bilgi Teknolojilerindeki Devrimin Ekonomi ve Finans Üzerine Etkileri" başlıklı rapor hazırlanmıştır. Söz konusu raporda, düzenleyici otoritelerin elektronik finans işlemlerinde yaşanan gelişmelere seyirci kalmaması ve internet üzerinde finansal işlemler gerçekleştirilmesine imkân tanıyacak sistemlerin kurulmasına yönelik düzenlemeler yapması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca bu düzenlemelerde, finansal işlemlerde en önemli ilkelerden biri olan yatırımcının korunması hususunun ayrıntılı ele alınması, kişisel bilgilerin ve işlemlerin herkese açık internet ortamında gerçekleştirileceğinden şifreleme, elektronik imza gibi güvenlik önlemlerine yer verilmesi ve bilgi sistemleri konusunda yeterli altyapının ve insan kaynağının ayrılması gerektiği belirtilmiştir (<http://www.g7.utoronto.ca/finance/fm20000708.htm> :05.01.2008).

Sermaye piyasalarında düzenleme ve denetim yapan kamu otoritelerinin bir araya geldiği IOSCO toplantılarında da benzer çalışmalar yapılmıştır. IOSCO'nun içinde yer alan Teknik Komite, internet üzerinden gerçekleştirilen menkul kıymet işlemlerinin esaslarına yönelik sırasıyla 1998, 2001 ve 2003 yıllarında “İnternet Üzerinde Menkul Kıymet İşlemleri (Securities Activity on the Internet)” başlıklı 3 tane rapor hazırlamıştır.

IOSCO tarafından hazırlanmış bu raporların birincisinde internet üzerinden gerçekleştirilecek işlemlere yönelik 5 prensip ve 24 öneri getirilmiştir. Söz konusu raporda yer alan bu prensip ve öneriler; mevcut düzenlemelerde yer alan unsurların internet ortamına uygulanması, yatırımcının eğitilmesi ve şeffaflık konularında internetin kullanımı, internet üzerinden yapılacak sınır ötesi menkul kıymet işlemleri ve son olarak gözetimlerde internetin kullanımı olmak üzere 4 başlıkta toplanmıştır.

IOSCO'nun 2001 tarihli ikinci raporunda ise birinci rapordan sonra yapılan çalışmalar, oluşturulan düzenlemeler ve yaşanan problemler değerlendirilerek menkul kıymet işlemlerinin internet üzerinden gerçekleşmesi sonucu ortaya çıkabilecek riskler ele alınmıştır. Bu kapsamda sistem kapasiteleri ve güvenilirliği, internet sayfalarında bulunan bilgilerin güncelliği, doğruluğu ve güvenilirliği konusuna, internet ortamındaki tartışma siteleri ile ilgili oluşturulabilecek kurallara, İnternet Servis Sağlayıcılarına yönelik hususlara değinilmiştir.

Son olarak üçüncü rapor ise piyasanın değişen durumu ve eğilimleri, ortaya çıkan yeni riskler, sınır ötesi işlemler, yatırımcıların eğitilmesi ve gözetim olmak üzere beş gruba ayırmış, her bir konu hakkında öneriler getirmiştir. Örneğin, bilgi sistemleri güvenliği hususunda gizlilik, bütünlük, erişebilirlik, kimlik doğrulama, kayıt altına alma ve ölçümlenebilme, inkâr edememe ve yetkilendirme gibi kavramlar ele alınmış, hatta düzenleyici otoritelerin bilgi sistemleri güvenliği konusunda standartlar ortaya koyması veya “ISO 27001 Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemi” gibi yürürlükteki standartları inceleyip değerlendirmesi belirtilmiştir (IOSCO, 2003: 1–7, 16–20).

Aracılık faaliyetlerinde bilgi sistemlerine yönelik önemli ve diğer ülkelere örnek bir düzenleme de ABD’de 2003 yılında yayımlanan SEC 17a–3 ve SEC 17a–4 düzenlemeleridir. Bu düzenlemeler uyarınca, menkul kıymet piyasalarında yapılan elektronik haberleşme ve işlemlerin ileride gerçekleştirilecek inceleme ve denetimlerde kullanılabilecek şekilde kayıt altına alınması ve saklanması zorunlu tutulmuştur. Bu düzenlemelerden SEC 17a/3 kayıtların oluşturulması ile ilgili gereklilikleri açıklarken, SEC 17a/4 ise bu kayıtların nasıl ve ne kadar süre saklanması gerektiğini belirlemiştir (www.sec.gov; 23.09.2008). Buna göre menkul kıymetlerle ilgili tüm gelen ve giden bilgilerin saklanması, bu saklama işleminin yeniden yazılabilir olmayan belleklerde yapılması, kopyaların orijinallerinden farklı yerlerde saklanması, kayıtlarda indeksleme yapılması, böylece kolay erişim ve inceleme imkânının sağlanmasına yönelik tedbirlerin alınması gerektiği açıklanmıştır. SEC, bu kurallara uyum konusuna büyük önem vermiş ve yaptığı denetimlerde bu kurallara uymayan firmalara Tablo 11’de belirtilen cezaları uygulamıştır.

Tablo 11: SEC Tarafından Uygulanan Cezalar

Firma	Ceza	İhlal	Tarih
SG Cowen	\$100.000	Saklama süresinden önce e-postaların silinmesi	Mayıs 2003
Deutsche Bank Securities	\$1.65 mil	SEC 17a–4, NYSE 440 ve NASD 3110 kurallarının ihlal edilmesi	Aralık 2002
Goldman Sachs	\$1.65 mil	SEC 17a–4, NYSE 440 ve NASD 3110 kurallarının ihlal edilmesi	Aralık 2002
Morgan Stanley	\$1.65 mil	SEC 17a–4, NYSE 440 ve NASD 3110 kurallarının ihlal edilmesi	Aralık 2002
Salomon Smith Barney	\$1.65 mil	SEC 17a–4, NYSE 440 ve NASD 3110 kurallarının ihlal edilmesi	Aralık 2002
U.S. Bancorp Piper Jaffray	\$1.65 mil	SEC 17a–4, NYSE 440 ve NASD 3110 kurallarının ihlal edilmesi	Aralık 2002

Kaynak: (Connor, 2003)

Ülkemizde ise elektronik ortamda alım satım emirlerinin iletimi SPK Seri: V, No: 46 sayılı Tebliğ'in 49.maddesinde, aracı kurumların alım satıma aracılık faaliyeti kapsamında müşterilerle sözleşme imzalanması ve hesap açılması kaydıyla, müşterilerinden borsaya iletmek üzere elektronik ortamda emir kabul edebilecekleri düzenlenmiştir. Aynı maddenin 2.fıkrasında ise borsaya iletmek üzere elektronik ortamda emir kabul edecek olan aracı kurumların güvenlik, kapasite ve yedekleme açısından yeterli bilgisayar ağını kurmak ve alternatif iletişim yöntemlerini sağlamakla yükümlü olduğu belirtilmiştir.

Ayrıca SPKn'nun 22. maddesinde SPKn kapsamına giren işlemlerde (aracılık faaliyetleri de dahil olmak üzere) elektronik imza kullanım esaslarının SPK tarafından düzenleneceği ifade edilmiştir. Bu kapsamda internet üzerinden gerçekleştirilen sermaye piyasası işlemlerinde taraflar arasında iletilen bilgilerin gizliliğinin ve bütünlüğünün korunmasını, tarafların kimliklerinin tespit edilebilmesini ve söz konusu işlemlerden kaynaklanacak hukuki ihtilaflarda ortaya çıkacak ispat sorunlarının giderilmesini sağlamak üzere elektronik imza uygulamasının emir iletimi sürecine işlenmesi gerektiği düşünülmektedir. Böylece aracı kurumlar elektronik ortamda gerçekleştirecekleri hizmetler için elektronik imza kullandıkları takdirde çalışmamızın birinci bölümünde açıklanan operasyonel risklerin bazılarında kurtulmuş olacak, bilgisayarda tuttuğu kayıtları kesin delil olarak kullanabilecektir. Bu durum yalnızca aracı kurum için değil, müşteriler için de geçerli olacağından sermaye piyasalarında elektronik imza ile emir iletimi süreci oluşabilecektir.

Aracı kurumların müşteri verilerinin bulunduğu sistemlerin yedeklerini günlük ve haftalık olarak almaları, bu yedeklerin SEC 17a-3 ve 17a-4'de belirtildiği üzere silinmez, değiştirilemez medyalara alınması ve bu yedeklerin orijinallerinden başka yerlerde tutulması ve indekslenmesi gerekmektedir. Ayrıca alınan yedeklerin etkinliğinin devam ettiğini kontrol etmek için periyodik olarak yedekten dönme testleri yapılması uygun olacaktır.

Aracı kurumlar ayrıca dış kaynaklardan hizmet almaktan doğan riskleri sınırlayacak politikalar benimsemelidir. Aracı kurum yönetimi kendilerine

hizmet sağlayanların operasyonel ve mali performansını izlemeli, taraflar arasındaki beklentilerin açıkça anlaşılmasını, yükümlölüklerin yazılı ve uygulanabilir sözleşmelerde tanımlanmasını sağlamalı ve gerekirse hizmet sağlayıcıları derhal değiştirebilecek şekilde bir beklenmeyen durum planı bulundurmalıdır. Dışarıdan hizmet alma, aracı kurumun hassas bilgileri hizmet sağlayıcı ile paylaşmasını gerektirebilir. Aracı kurum yönetimi, hizmet sağlayıcının hassas verileri korumayı hedefleyen politika ve prosedürlerini inceleyerek, güvenlik açısından hizmet sağlayıcının faaliyetlerini kurum içinde yapıyor muş gibi değerlendirmelidir.

Elektronik ortamda alım satım hizmeti vermek üzere internet siteleri kuran aracı kurumlar tarafından konuya ilişkin risklerin yönetimi açısından iç kontrol prosedürleri oluşturulmasının, aracı kurumların iç denetçileri tarafından yılda en az bir kere elektronik ortamda gerçekleştirilen işlemlere ilişkin denetim raporu düzenlenmesinin ve yıllık bazda elektronik ortamda gerçekleşmesine aracılık ettikleri işlemlerin hacminin aracı kurumun toplam işlem hacminin belli bir oranına ulaşması halinde aracı kurumun sistemlerini bilgi işlem risklerine karşı dış denetimden geçirerek, söz konusu denetime ilişkin raporları SPK'ya iletmeleri ve web sayfalarında yayımlamalarının zorunlu tutulması gerekmektedir.

Sektör açısından risk yaratabilecek müşterilerin izlenmesi ve tespiti açısından aracı kuruluşlar arası işbirliğinin sağlanmasını teminen teknolojik gelişmelerden de yararlanılarak TSPAKB bünyesinde bir risk izleme biriminin oluşturulması, tutulacak veri tabanında riskli müşterilerin izlenmesi ve aracı kuruluşlar tarafından sorgulama yapılmasına imkân verilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

İnternet hizmeti veren kurumlar ile servis seviyesi ve gizlilik anlaşmaları yapılması, mümkünse servis sağlayıcılarının yedeklenerek internet hizmetinin iki servis sağlayıcıdan sağlanması gerekmektedir. Böylece hem internetin kesilmesi sonucu oluşabilecek operasyonel riskler azaltılmış hem de internet üzerinden verilen hizmetin hızı arttırılmış olacaktır.

4.2. ARACI KURUMLARDA İDEAL İÇ KONTROL SİSTEMİ

Çalışmamızın önceki bölümlerinde aracı kurumların yapısı ve faaliyetleri ile bu faaliyetlerde meydana gelebilecek risklere detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Ayrıca iç kontrol sistemi ile yapılan Dünya'daki ve Türkiye'deki çalışmalar kısaca tanıtılmış ve en son gelinen aşamada tüm Dünya'da kabul gören COSO Raporu çerçevesinde iç kontrol sistemi detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Son olarak da aracı kurumlar için iç kontrol sisteminin önemi anlatılmış, ülkemizdeki aracı kurumların SPK düzenlemelerine göre kurmak zorunda oldukları iç kontrol sistemi yasal mevzuat ile birlikte değerlendirilmiştir.

Bu bölümde ise başta COSO Raporu olmak üzere uluslararası standartlar ve “en iyi uygulamalar”ın önerdiği modern iç kontrol sistemi çerçevesinde, aracı kurumlarda ideal bir iç kontrol sistemine yönelik öneriler ve bu önerilerin etkinliğini artırmak üzere kullanılabilecek iç kontrol sistemi değerlendirme rehberi sunulmaktadır. Bu öneriler sonucunda aracı kurumların faaliyetlerine ilişkin süreçlerde kurulacak ideal bir iç kontrol sistemi ile şu alanlara önemli katkılar sağlanması amaçlanmaktadır:

- İç kontrol sisteminin yeterliliği ve etkinliği bağımsız bir şekilde ve objektif kriterlere dayalı bir metodoloji çerçevesinde değerlendirileceğinden aracı kurumun karar alma mekanizmasının güvenilirliği ve etkinliği artacaktır.
- Aracı kurumun itibarını olumsuz etkileyebilecek riskler hakkında üst yönetim zamanında ve doğru bir şekilde bilgi sahibi olacaktır. Bu durum önceden önlem alınmasına ve muhtemel itibar kayıplarının engellenmesine imkân tanıyacaktır.
- Ulusal ve uluslararası en iyi uygulamaları takip eden bir iç denetim birimi ile şeffaflık, hesap verebilirlik ve kurumsal yönetim anlamında aracı kurumları daha ileri götürecek uygulamalar başlatılacaktır.
- Aracı kurumlarda yatırımcının korunması, yeterli bilgilendirme ve şeffaflığın sağlanması, krizlere karşı güçlü bir yapı oluşturulması sağlanacaktır.

COSO Raporu'nda belirtilen bileşenlerin ideal bir aracı kurum iç kontrol sisteminde de olması gerekmektedir. Çalışmamızın ikinci bölümünde detaylı bir şekilde açıklanan bu bileşenlerin aracı kurumlara uygulanış biçimi aşağıda başlıklar halinde ele alınmaktadır:

4.2.1. Aracı Kurumlarda Kontrol Ortamı

Etkin bir iç kontrol sisteminin temelini oluşturan kontrol ortamı aracı kurumlarda iyi bir şekilde oluşturulmalı ve daha en başta aracı kurumun üst yönetimi iç kontrol sistemine önem verdiklerini hissettirmelidir. Bu kapsamda aracı kurum içinde kontrol bilincini arttıracak şekilde uygulamalar ile mesleki ve ahlaki standartlar geliştirilmeli, organizasyon yapısı buna uygun hazırlanmalıdır. Kontrol ortamı bileşenlerinin tamamı⁴⁴ aracı kurumda yerleştirilmeli ve bu bileşenlere yönelik gerekli politika ve prosedürler oluşturulmalıdır. İdeal bir aracı kurum kontrol ortamında asgari olarak aşağıdaki hususlara yer verilmelidir.

- Aracı kurumda etik kuralların yer aldığı bir rehber hazırlanmalıdır. Bu rehberin tüm personel tarafından bilinmesi sağlanmalı ve tüm faaliyetlerde bu kurallara uyulmalıdır. Bu amaçla bu rehber yazılı olarak tüm personele duyurulmalı ve tüm personelin rahatlıkla ulaşabileceği bir yere, örneğin kurum içi web sayfasına konulmalıdır.

- İşlemler gerçekleştirilirken müşterilerin çıkarı ve piyasanın bütünlüğü gözetilerek dürüst davranılmalı, müşteriler ile bir çıkar çatışması olduğunda öncelikle müşterilerin menfaati gözetilmelidir.

- Yatırımcıyı korumaya yönelik tavır ve davranışlarda bulunulmalı, müşteriye ilgilendiren tüm konularda yeterli bilgilendirme ve şeffaflık sağlanmalıdır.

- Üst yönetim dahil tüm aracı kurum personelinin bilgi ve yeteneğinin yeterliliği belirli zamanlarda ölçülmelidir. Sermaye piyasası mevzuatı

⁴⁴ “2.5.1 Kontrol Ortamı” bölümüne bakınız.

gereğince lisans belgesi gerektiren faaliyetlerde çalışacak personelin lisans belgelerini tamamlamaları ve devamında yenileme eğitimlerine katılmaları sağlanmalıdır.

- Aracı kurum personeli için sadece yasal zorunluluk gereği alınan lisanslar ve eğitimlerle sınırlı kalınmayıp, bunların dışında personelin bilgi sistemleri, iletişim becerileri, müşteri ilişkileri gibi konularda bilgi ve becerileri artırılmalıdır.

- Aracı kurum personelinden yaptığı faaliyete yönelik uluslararası ve ulusal sertifikaları alması desteklenmelidir. Örneğin, iç denetim sürecinde görevli personel CIA, CCSA gibi sertifikalarla belgelendirilmelidir. Böylece personelin niteliklerinin artması sağlanarak, hem aracı kurum sektörünün gelişmesi hem de uluslararası standartlara uyumun sağlanması konusunda adımlar atılmalıdır.

- Aracı kurumlarda yönetim kurulu iç kontrol sisteminin kurulmasından ve gözetiminden sorumlu olup, bu sorumluluğu hiçbir birime ve kişiye devretmemelidir.

- Yönetim kurulu, aracı kurumun hedeflerini gerçekleştirme doğrultusunda girdiği riskleri saptamalı, yeterli biçimde kontrol etmeli, finansal ve yönetsel bilgileri doğruluk, güvenilirlik ve zamanlama açısından test etmelidir.

- Yönetim kurulu denetim ve gözetim faaliyetlerinin yerine getirilmesinde, kendisine yardımcı olmak üzere denetim komitesi oluşturmalıdır. Bu komite icracı görevi bulunmayan en az iki üyeden oluşacak şekilde yapılandırılmalıdır.

- Yönetim kurulu, aracı kurumun genel yönetim yapısında iç denetim birimine açıkça yer vermeli; bu birimin idari yapısına, personel teminine, kalitenin sağlanmasına ilişkin esas ve usulleri belirlemelidir.

- Yönetim kurulu aracı kurumun iç kontrol sistemine ilişkin önemli politika ve prosedürlerini onaylamalı, uygulanışını belirli dönemlerde değerlendirmelidir. Bunu üst yönetim toplantıları yardımıyla yapmalı ve toplantı tutanakları saklanmalıdır.

- Yönetim Kurulu, kendisine ait hangi yetkilerini denetim komitesine devrettiğini, bu komitenin görev ve sorumluluklarının neler olduğunu açıkça belirleyip yazılı hale getirmeli ve tüm kurum personeline duyurmalıdır.

- Yönetim kurulu, iç denetim biriminin ve bağımsız dış denetimini yapan kuruluşun aracı kurumun iç kontrol sistemine ilişkin değerlendirmelerini düzenli olarak incelemeli, bu değerlendirmelerin genel müdür ve birim yöneticileri tarafından dikkate alınıp alınmadığını kontrol etmelidir.

- Aracı kurumda denetim komitesi, yönetim kurulu adına aracı kurumun iç kontrol sisteminin ve iç denetim biriminin etkinliğini ve yeterliliğini gözetmeli, bağımsız denetim ve dışarıdan hizmet alınan kuruluşlarının faaliyetlerini düzenli olarak izlemelidir.

- Denetim komitesi iç kontrol sisteminin düzenlemelere, meslek kurallarına ve yazılı prosedürlere uygun işlemlerini engelleyecek risklerin tespiti ve yönetilmesine ilişkin çalışmaları yapmalı ve bu konularda yönetim kurulunu bilgilendirmelidir.

- Denetim komitesi, SPK düzenlemeleri ve aracı kurum politikaları çerçevesinde kabul edilebilir risk düzeylerini belirlemeli, öngörülebilir risklere karşı risk esaslı denetim programı hazırlatılmasını sağlamalıdır.

- Denetim komitesi, iç kontrol politikaları ile prosedürlerinin hazırlanmasını, yönetim kurulunun onayına sunulmasını ve tüm personele duyurulmasını sağlamalıdır.

- Kurumun iç, dış ve diğer ilgili denetim organları tarafından denetimi sırasında denetçiler arasındaki işbirliği ve eşgüdümü denetim komitesi tarafından sağlanmalıdır.

- Denetim komitesi, iç denetim prosedürünü periyodik olarak gözden geçirmeli ve onay vermelidir. Ayrıca iç denetim birimiyle düzenli olarak toplanıp kurumun risk yönetimi ve iç kontrol süreçlerinin etkinliği ve düzenlemelere uygunluğu ile denetim, iç kontrol ve kurumsal yönetim alanındaki uluslararası en iyi uygulamalar konusunda görüş alışverişinde bulunmalıdır.

- İç denetçilerin göreve başlatılması, göreve atanması ve görevden alınması gibi kararlar denetim komitesinin bilgi ve onayıyla verilmelidir. Ayrıca iç denetçilerin belirtilen kapsam ve bütçe dahilinde çalışıp çalışmadığı düzenli aralıklarla izlenmelidir.

- Denetim komitesi, çalışanların iç kontrol sisteminin işleyişi ile ilgili şikâyetlerini ya da suistimal, yolsuzluk gibi bildirimlerini gizlilik çerçevesinde inceleyecek sürecin iç denetim biriminde kurulmasını sağlamalıdır.

- Denetim komitesi yönetim kuruluna, iç denetim birimi faaliyetlerinin, IIA standartlarına uygun bir şekilde yürütüldüğü konusunda güvence vermelidir.

- Aracı kurum yönetimi finansal raporlara ve risk planlarına göre hareket etmeli, plan ve raporların dışına çıkmayan bir tutum sergilemelidir.

- Aracı kurum yönetimi alacağı kararları içgüdüsel olarak değil, güvenilirliği ve güncelliği onaylanmış bilgilere dayandırarak almalıdır.

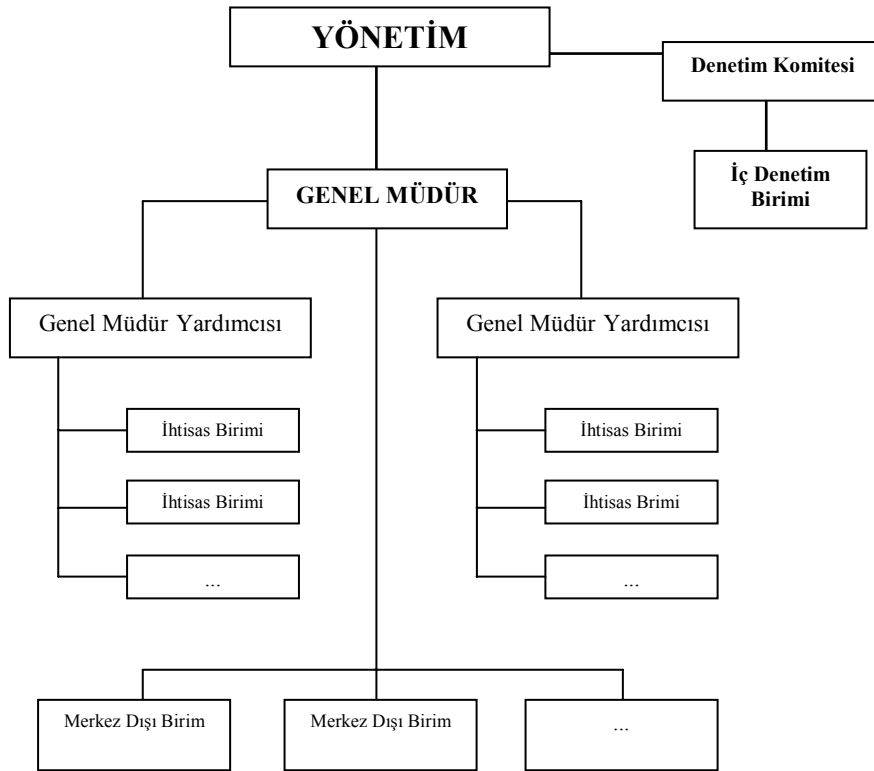
- Aracı kurumda etkin bir iç kontrol sistemini kurabilmek ve sürdürebilmek için uygun bir organizasyon yapısı oluşturmalı, bu yapı oluşturulurken fonksiyonel görev dağılımları tercih edilmelidir.

- Aracı kurum tarafından Şekil 7'dekine benzer bir organizasyon şeması dokümanite edilmeli, organizasyon şemasının güncelliği sağlanmalı, aracı kurum web sayfasına konulmalı ve periyodik olarak gönderilmekte olan KAF'na eklenerek TSPAKB'ne gönderilmelidir.

- Organizasyon şemasındaki her personelin iş tanımları oluşturulmalı ve yazılı hale getirilmelidir. Etkili bir iç kontrol ortamı yaratmak, sonuçlarla ilgili sorumluları tespit etmek ve verimliliği artırmak amacıyla, işletmede oluşturulan her bölümün ve pozisyonun görev ve sorumlulukları açık olarak tanımlanmalıdır.

- Aracı kurumlarda organizasyon yapısı iç kontrol sistemi açısından temel olarak en az 5 grupta ele alınmalıdır. Bunlar yönetim kurulu ve ona bağlı olan denetim komitesi, üst yönetim (genel müdür, genel müdür yardımcıları, birim yöneticileri ve merkez dışı birim yöneticileri), iç denetim birimi, ihtisas personeli (portföy yöneticisi, yatırım danışmanı, kurumsal

finansman uzmanı, araştırma uzmanı, müşteri temsilcisi vb.) ve diğer personeldir.

Şekil 7: Örnek Bir Aracı Kurum Organizasyon Şeması

Kaynak: Tarafımızca oluşturulmuştur.

- Aracı kurumda çalışan tüm personeli içerecek şekilde “Görev Tanımları” dokümanı hazırlanmalı, bu doküman yönetim kurulunun onayı alındıktan sonra kurum içi web sayfasına konulmalıdır.

- Aracı kurum içindeki yetkiler ve yetki devrinin sınırları yazılı olarak belirlenmeli ve yazılı olarak ilgililere bildirilmelidir. Bu yetki devri yapılırken devredilen yetkinin önemi ve riski dikkate alınmalıdır. Ayrıca yetki devredilen personel, yetkinin kullanımına ilişkin olarak belli dönemlerde yetki devredene bilgi vermeli, yetki devreden ise bu bilgiyi talep etmelidir.

- Aracı kurumda yeni işe başlayan personele yetki ve sorumluluklarını içeren görev tanımları imza karşılığında teslim edilmelidir.
- Personelin görevinde ilerlemesinde liyakat ilkesine uyulmalı ve bireysel performans göz önünde bulundurulmalıdır.
- İşe alım prosedürü oluşturulmalı, bu prosedürde adaylardan istenilecek belgelere, yapılacak yazılı ve sözlü değerlendirmelere yönelik açıklamalara yer verilmelidir.
- İşe alım sırasında adayların vermiş olduğu bilgilerin doğruluğu kontrol edilmeli, referanslar aranarak görüşleri alınmalıdır.
- İşe alım konusunda öncelikle TSPAKB’de yer alan özgeçmiş havuzundan yararlanılmalı, istenilen nitelikte aday bulunmadığında başka kaynaklardan faydalanılmalıdır.
- Personelin yeterliliği ve performansı bağlı olduğu yöneticisi tarafından en az yılda bir kez değerlendirilmeli ve değerlendirme sonuçları personel ile görüşülmelidir.
- Performans değerlendirmesine göre performansı yetersiz bulunan personelin performansını geliştirmeye yönelik önlemler alınmalı ve yüksek performans gösteren personel için ödüllendirme mekanizmaları geliştirilmelidir.
- Personel istihdamı, yer değiştirme, üst görevlere atanma, performans değerlendirmesi, özlük hakları gibi insan kaynakları yönetimine ilişkin hususlar yazılı hale getirilmeli ve personele duyurulmalıdır.
- Personel aracı kurumun başarısının kendi başarıları olduğunu, başarının sağladığı karlılık sonucunda büyüme ve gelişmenin mümkün olacağını, böylece kendilerinin de daha üst görevlere terfi edecekleri bilmelidir.
- Personel aracı kurumda kurulacak iç kontrol sistemi sonucunda hataların ve hilelerin derhal ortaya çıkarılabileceğini bilmeli ve buna uygun davranmalıdırlar. Bu şekilde aracı kurumda etkin bir ispat mekanizması oluşturulmalı ve çalışanlar kendilerini güvende hissetmelidirler.

4.2.2. Aracı Kurumlarda Risk Değerlendirmesi

Aracı kurum, hedeflerinin gerçekleşmesini engelleyecek riskleri tanımlamalı, analiz etmeli ve gerekli önlemleri belirlemelidir. Aynı zamanda aracı kurum misyon ve vizyonlarını oluşturmalı, ölçülebilir hedefler saptamalı, performansları ölçmek, izlemek ve değerlendirmek amacıyla plan hazırlamalı, bütçelerini ve kaynak ihtiyacını bu plana göre düzenlemeli, kısaca risk değerlendirmesi yapmalıdır.

Bu kapsamda aracı kurum üst yönetimi sürekli bir şekilde kurumun mevcut kaynaklarına uygun düzeyde kar sağlanıp sağlanmadığını, eğer bu gerçekleştirilemiyorsa bunun sebeplerini araştırmalıdır. Özellikle yakın gelecekte kurumu olumsuz etkileyebilecek olaylar tespit edilip önlemler alınmalı, risk değerlendirmesi çalışmaları bir prosedürle yazılı hale getirilmeli ve bu prosedürde asgari şu hususlara yer verilmelidir:

- Faaliyet gösterilen alanlar, merkezde bulunan bölümler, personel sayısı, bilgi sistemleri altyapısı, merkez dışı birimler, raporlama yapılan kuruluşlar gibi unsurlar dikkate alınarak aracı kurumun mevcut durumu ortaya koyulmalıdır.
- Aracı kurum gerçekleştirmekte olduğu her bir faaliyeti ayrı ayrı ele alarak, bu faaliyeti gerçekleştirirken gerekli olan ve/veya etkileşimde olunan tüm varlıkları (personel, bilgi sistemleri, dış kaynaklar gibi) liste haline getirmelidir.
- Tespit edilmiş olan bu varlıklara yönelik oluşabilecek tehditler belirlenmeli, dolayısıyla aracı kurumun risk düzeyini etkileyen içsel (prosedürlerin varlığı, merkez dışı birim sayısı, personel kalitesi gibi) ve dışsal (ekonomik göstergeler, teknolojik gelişmeler, mevzuat değişiklikleri gibi) riskler belirlenmelidir.
- Risk kaynakları ele alınırken ekonominin ve buna paralel olarak borsanın gerilediği dönemlerde işlem hacminin gerileyeceği, dolayısıyla komisyon gelirlerinde azalma yaşanabileceği göz önünde tutulmalıdır.

- Faiz oranlarındaki değişimler, döviz kurundaki ve hisse senedi piyasasındaki beklentiler sürekli değerlendirilmeli, bu hususlardan kaynaklanabilecek risklere karşı aracı kurum portföyü yeniden düzenlenmeli ve vade yapılarını yeniden ele alınmalı, alt ve üst limitler belirlenerek uygun pozisyon almak için harekete geçilmelidir.

- Aracı kurum kredili işlemleri yönetecek bir birim oluşturmalı ve kredili işlemler sürekli olarak bu birim tarafından kontrol edilmelidir.

- Aracı kurum belirlemiş olduğu risklere uygun bir sermaye bulundurmalı, risk-sermaye ilişkisini sürekli kontrol edecek mekanizmalar geliştirmelidir.

- Aracı kurum mutlaka likidite analizi gerçekleştirmeli ve likidite oranını sürekli gözetlemelidir.

- Kara yönelik analizler yapılmalı, kar getiren birimler, işlemler ve müşteri profili tanımlanmalıdır.

- Belirlenen risklerin gerçekleşme olasılığı ve gerçekleştiğinde kuruma yaratabileceği etki değerlendirilmeli, mümkün olduğunca bu riskler ölçülebilir hale getirilmelidir. Böylece aracı kurumun riskleri yüksek ve düşük riskler olmak üzere sınıflandırılarak risk profili çıkartılmalı, öncelikli önlem alınması gereken riskler tespit edilmelidir.

- Aracı kurumlar kabul edilebilir risk düzeylerini belirlemeli, buna göre riskleri azaltmak ve yönetmek amacıyla göstereceği risk tavrını belirlemelidir.

- Risk değerlendirmesi çalışmaları uzman ve tecrübeli personelden oluşan bir birim tarafından yerine getirilmeli, bu birimin hazırlayacağı raporlar üst yönetime kararlar alması amacıyla sunulmalıdır. Ayrıca bu raporların benzerleri kurum web sayfası aracılığıyla müşterilere, hatta tüm kamuya duyurulmalıdır.

- Risk değerlendirmesi sürecinde hata ve hilelerin oluşmanı engelleyecek kontrol noktaları ele alınmalı, bu kapsamda iç denetim biriminin çalışmalarından faydalanılmalıdır.

- Aracı kurum tabi olduğu düzenlemelere uyum sağlamak için gereken özeni göstermeli ve mevzuatta belirtilen hususları asgari olarak ele alacak şekilde risk değerlendirmesi yapmalıdır.
- Risk değerlendirmesi dinamik bir süreç içerisinde tekrarlanmalı, prosedürlerdeki tüm adımlar değişen piyasa koşullarına, personelin durumuna, mevzuat değişikliklerine, olağanüstü durumlara göre yeniden analiz edilmelidir.
- Risk değerlendirmesi prosedürü ve/veya planı yönetim kurulunun onayı ile yürürlüğe girmelidir.

4.2.3. Aracı Kurumlarda Kontrol Faaliyetleri

Aracı kurum üst yönetimi, risk değerlendirmesi sonucunda oluşan duruma göre iş akış süreçlerini düzenlemeli, buna uygun olarak hazırlanacak politika ve prosedürleri belirlemeli ve ilgili personele bu kontrol faaliyetlerini hazırlatarak yönetim kurulunun onayına sunmalıdır. Hazırlanacak bu kontrol faaliyetleri kurumun bütün kademelerini, faaliyetlerini ve birimlerini kapsayacak şekilde oluşturulmalıdır.

Aracı kurumlar kontrol faaliyetlerini hazırlarken görevler ayrılığı ilkesini gibi personelin hata ve hile yapma olasılığını azaltacak önleyici kontroller hazırlamalıdır. Personel sayısının yetersizliği gibi çeşitli hususlardan dolayı bu kontrollerin tam olarak uygulanamadığı durumlarda ise yöneticiler risklerin farkında olmalı ve gerekli önlemleri almalıdırlar. Bununla birlikte, personele prim verme gibi performans düzenlemeleriyle veya eğitimlerle iç kontrol sisteminin etkinliğini arttıracak yönlendirmelere yer verilmelidir. Alınan tüm bu kontrollere rağmen istenilmeyen bir durum söz konusu olduğunda ise bu durumu saptayıcı kontroller kuruma yerleştirilmelidir. Bu kapsamda; çalışan personel sayısı, işlem hacmi, merkez dışı birim sayısı, elektronik ortamda verilen hizmetler, yetki belgeleri gibi çeşitli etkenlere bağlı olmakla birlikte aracı kurumlarda asgari olarak aşağıdaki prosedürler hazırlanmalıdır:

- Kontrol ortamına ilişkin faaliyetler
- Risk değerlendirmesi
- Pazarlama faaliyetleri
- Müşteri hesaplarının açılışı
- Sermaye piyasası aracı ve nakit teslimleri
- Elektronik Fon Transferi (EFT), Havale ve Virman İşlemleri
- Muhasebe sistemine ilişkin işlemler
- Belge ve kayıtların ilgili kurumlara gönderilmesi
- Halka arza aracılık faaliyeti
- Alım satıma aracılık faaliyeti
- Türev araçların alım satımına aracılık faaliyeti
- Repo ve ters repo faaliyeti
- Kredili alım, açığa satış ve ödünç alma ve verme işlemleri
- Yatırım danışmanlığı
- Portföy yöneticiliği
- Aracı kurum portföyüne yönelik işlemler
- Acil ve beklenmedik durum planı
- Bilgi sistemleri faaliyetleri
- Kamuyu aydınlatma esasları
- Merkez dışı birimlere yönelik işlemler
- İç denetim

4.2.4. Aracı Kurumlarda Bilgi ve İletişim

Aracı kurumlar faaliyetlerinde etkinliği ve verimliliği sağlayabilmek, mevzuata uygun hareket edebilmek ve piyasa ile hizmet verdiği kişi ve kurumlara güvenilir bilgi sağlayabilmek amacıyla birimlerinin ve çalışanlarının performansını izlemeleri ve karar alma süreçlerinin sağlıklı ve hızlı bir şekilde işlemlerini sağlamaları gerekmektedir. Bundan dolayı; bilgilerin zamanında ve doğru bir şekilde ilgili kişilere iletilebilmesi için belge ve kayıt düzeni ile

iletişim süreçlerinin eksiksiz ve mevzuata uygun olması gereklidir. Bu kapsamda aracı kurumlarda bilgi ve iletişimin düzenleneceği prosedürün oluşturulması ve asgari olarak şu unsurlara yer verilmesi gerekmektedir:

- Kimlere hangi sıklıkta, ne türde ve ne detayda raporlama yapılacağı tüm şekil ve şartlarıyla birlikte üst yönetim tarafından belirlenmeli, yazılı olarak ilgili yönetim birimlerine bildirilmeli ve iş tanımlarında raporlama sorumlulukları açıkça belirtilmelidir.
- Kayıt ve dosyalama sistemi, elektronik ortamdakiler dahil, gelen ve giden evrak ile kurum içi haberleşmeyi kapsamalı, güncel olmalı, yönetici ve personel tarafından ulaşılabilir ve izlenebilir olmalıdır.
- Kayıt ve dosyalama sistemi, kişisel verilerin güvenliğini ve korunmasını sağlamalıdır.
- Hata ve yolsuzlukların bildirim yöntemleri belirlenmeli ve duyurulmalıdır. Yöneticiler bildirilen hata ve yolsuzluklar hakkında yeterli incelemeyi yapmalıdırlar.
- Hata ve yolsuzlukları bildiren personele haksız ve ayırmacı bir muamele yapılmamalıdır.
- Doğru ve güvenilir bir raporlamaya dayanak teşkil etmesi bakımından, aracı kurumlarda kayıtların temelini oluşturacak belgeler tam ve eksiksiz olarak düzenlenmelidir.

4.2.5. Aracı Kurumlarda Gözetim

Bir aracı kurumda gözetim faaliyetinin fonksiyonu aracı kurumdaki iç kontrol sisteminin etkinlik ve yeterliliğinin değerlendirilmesidir. Bu değerlendirmeler sonucunda aracı kurumun iç kontrol sistemindeki eksiklikler giderilmekte ve/veya değişimlere uyum sağlanmaktadır. Bunun için aracı kurumlarda iç kontrol sisteminin tüm bileşenlerini inceleyecek anket, öz kontrol değerlendirme formu, iş akış diyagramları gibi iç kontrol sistemini tanıma ve değerlendirme metotları hazırlanmalı, yönetim kurulunun onayı ile

tüm birimlere uygulanmalıdırlar. İdeal bir aracı kurum iç kontrol sisteminde gözetim bileşeni yerine getirilirken asgari şu hususlar sağlanmalıdır:

- Aracı kurumda hem sürekli kontrol faaliyetleri hem de bağımsız değerlendirmeler yapılabilecek şekilde bir gözetim sistemi oluşturulmalıdır.

- Sürekli gözetim faaliyetleri genel müdür yardımcıları ve birim yöneticilerinin koordinasyonunda tüm personel tarafından yerine getirilmeli, böylece gözetim sürecine tüm personelin katılımı sağlanmalıdır.

- Merkez dışı birim yöneticileri, gerçekleştirdikleri faaliyetlerle ilgili kontrol süreçlerini oluşturmalı ve bu süreçlerle ilgili olarak denetim komitesinin, dolayısıyla yönetim kurulunun onayını alarak merkez dışı birimlerde sürekli kontrol faaliyetlerinin uygulanmasını sağlamalıdır. Merkez dışı birimlerde gerçekleştirilen bu sürekli kontrol faaliyetlerinin sonuçları denetim komitesine ve iç denetim birimine aylık olarak raporlanmalıdır.

- Aracı kurumun merkez ve merkez dışı birimlerinde faaliyetlerle ilgili olarak KÖZ formları hazırlanmalı; yapılacak toplantılarla veya anketlerle bu formlar doldurulmalı, böylece gerçekten işi yerine getiren personel ile bir araya gelinerek iç kontrol sistemi tüm organizasyonca sahiplenilmelidir.

- Aracı kurum içinde bağımsız değerlendirmeleri gerçekleştirmek üzere iç denetim birimi oluşturulmalı, bu birimde yeterli sayıda denetçi istihdam edilmelidir. Bu sayı belirlenirken aracı kurumun sahip olduğu yetki belgeleri, işlem hacmi, merkez dışı birim sayısı, internet üzerinden gerçekleştirdiği işlemler dikkate alınmalı ve meydana gelen değişikliklere göre bu sayı güncellenmelidir.

- İç denetim birimi bağımsız ve tarafsız bir yapıya sahip olarak, yönetim kurulunun belirlediği kurallar dahilinde ve doğrudan yönetim kuruluna sorumlu olarak çalışmalıdır. İç denetçilerin özlük hakları yönetim kurulu tarafından belirlenmelidir.

- İç denetim birimi günlük faaliyetlerden bağımsız olarak yasal düzenlemelere, aracı kurum politika ve prosedürlerine göre denetimlerini gerçekleştirmeli, mevzuata ve kontrol faaliyetlerine hakim olmalıdır.

- İç denetim biriminden ayrılan denetçilerle ilgili değerlendirmeler yapılmalı ve rapor haline getirilmelidir.

- İç denetim faaliyeti için yapılan harcamalar belirlenmelidir.

- İç denetçiler her türlü bilgi ve belgeye erişecek yetki düzeyine sahip olmalı, bu yetki düzeyleri aracı kurumun yazılı prosedürlerinde açıkça belirtilmelidir.

- İç denetim birimi faaliyetlerini yazılı hale getirilmiş iç denetim prosedürüne göre gerçekleştirmelidir. Söz konusu prosedürde özellikle, iç denetim işlevinin hedefleri ve kapsamı, iç denetim bölümünün aracı kurum içindeki konumu, görev, yetki ve sorumlulukları belirlenmelidir.

- İç denetim birimi dış denetçilere bilgi sağlayarak, bağımsız denetim sürecinin daha kısa ve etkin bir şekilde tamamlanmasına yardımcı olmalıdırlar.

- Aracı kurumların karşılaşılabilecekleri riskler dikkate alınarak her bir faaliyet alanı için uygulanabilir iç denetim programları oluşturulmalıdır.

- İç denetçiler yaptıkları her denetim için rapor hazırlamalı ve denetim komitesine sunmalıdırlar. İç denetçiler denetimleriyle ilgili tüm çalışmalarını en az beş yıl boyunca saklamalıdırlar.

- İç denetçiler aracı kurumun tüm birimleri üzerinde inceleme gerçekleştirecekleri için aracı kurumun her faaliyeti ile ilgili yeterli düzeyde bilgi birikimine, beceriye ve tecrübeye sahip olmalıdırlar.

- İç denetçiler mesleki yeterliliklerini göstermelidirler. İç denetçilerin asgari olarak en az 4 yıllık lisans eğitimi veren kurumlardan mezun olmaları; sermaye piyasası mevzuatında belirtilen konularda en az 3 yıllık mesleki tecrübeye ve sermaye piyasası ileri düzey lisans belgesine sahip olmaları gereklidir.

- İç denetçiler tarafsızlık prensibine uygun hareket etmeli, görevlerini müdahaleye uğratmadan, önyargısız olarak yapabilmelidirler. Denetimlerinde tarafsızlıklarını ortadan kaldıracak görev ve sorumluluklar almamalıdırlar. İç denetçiler daha önceden kendi sorumluluğunda olan bir faaliyetle ilgili denetim faaliyetinde bulunmamalıdırlar.

- İç denetçiler gizlilik prensibine uygun hareket etmeli, bu kapsamda görevleri gereği elde ettikleri bilgileri saklı tutmalı ve bu tür bilgiler kişisel fayda sağlamak amacıyla kullanmamalıdır.

- İç denetim birimi bir yandan yaptığı denetimler neticesinde üst yönetime güvence verirken, diğer yandan da talep edildiği takdirde yönetime danışmanlık yapmalıdır.

- İç denetim birimi faaliyetlerini risk odaklı bir anlayış içerisinde gerçekleştirmelidir. Periyodik aralıklarla gerçekleştirilen denetimler yerine sistematik bir risk değerlendirme yöntemi çerçevesinde denetimler yapılmalıdır. Bir başka deyişle denetim sıklığı, risk bazlı bir denetim programına dayandırılmalıdır.

- İç denetim çalışması, denetçilerin kişisel inisiyatiflerden mümkün olduğu kadar arındırılmış, sistemli ve standart bir hale getirilmiş olan prensip ve yaklaşımlara göre sürdürülmelidir.

- İç denetçiler birim bazlı değil, süreç bazlı denetimler gerçekleştirmelidir. Bir başka deyişle, bir birim veya coğrafik alan üzerinde denetim yerine belli bir iş süreci üzerinden denetim gerçekleştirilmeli, böylece iş sürecinin tamamı (bir işlemin başlamasından bu işlemin tamamlanarak raporlanmasına kadar geçen sürecin tamamı) hakkında fikir sahibi olunmalıdır.

- İç denetçiler hazırladıkları raporları ilgili birimlere aktardıktan sonra raporlarında belirttikleri eksikliklerin giderilmesi ve önerilerin gerçekleştirilmesi konusunda takipçi olmalıdırlar. Hazırlanan raporda eksiklikler ve önerilerin yanı sıra söz konusu eksiklikleri düzeltmekten ve önerileri gerçekleştirmekten sorumlu kişi ve birimlerin isimleri açıkça belirtilmelidir. Birimler de raporu aldıktan sonra eksiklik ve önerilerle ilgili aktivite planlarını hazırlamalı ve bu planların tahmini gerçekleştirilme süresini iç denetim birimine iletmelidir. Bunun sonucunda, “takip denetimleri” adı ile ilk başta sunulan rapordaki eksikliklerin ne derece giderildiği, önerilerin ne derece tamamlandığı kontrol edilmelidir.

- Birimlerin başında olan kişilere kendi birimlerinin faaliyetlerini sürekli gözetleme ve gözetim sonuçlarını iç denetim birimine aylık olarak raporlama yükümlülüğü getirilmelidir. Böylece bu birimden sorumlu kişilerin hem daha dikkatli hareket etmeleri hem de birimleri ile ilgili olarak iç denetçilerden daha fazla bilgiye sahip olduklarından, iç denetçilerin ulaşamayacağı ve tespit edemeyeceği hususların ortaya çıkarılması sağlanacaktır.

- Kritik iş süreçlerinin etkin kontrolünü sağlayabilmek için bu süreçlere ilişkin iş akış şemaları oluşturulmalı, iş akış şemasındaki iş adımları sırasında hazırlanacak dokümanlar tanımlanmalıdır.

4.3. ARACI KURUMLARDA İÇ KONTROL SİSTEMİ DEĞERLENDİRME REHBERİ

Çalışmamızın ikinci bölümünde belirtildiği üzere COSO Raporu tarafından geliştirilen iç kontrol modeli, özel ve kamu sektöründe genel kabul görmüş ve organizasyonların iç kontrol sistemlerinin etkinliğini ölçmede belirleyici standart olarak kabul edilmiştir. Bu kapsamda; bir aracı kurumda oluşturulmuş iç kontrol sisteminin değerlendirilmesinde COSO Raporu ile uyumlu bir rehberin kullanılması, gerek uluslararası standartlarda bir gözetim gerçekleştirilmesine gerek yazılı politika ve prosedürlerin kontrolüne gerekse “yumuşak kontroller”in denetimine imkân tanıyacaktır. Aynı zamanda söz konusu rehber, yapılacak bağımsız denetimlerde iç kontrol sistemlerinin varlığının ve etkinliğinin doğru ve hızlı bir biçimde belirlenebilmesinde, böylece bağımsız denetimin planlama aşamasında detaylı incelenecek konuların denetim öncesinde tespitinde yararlı olabilecektir.

Bu kapsamda; çalışmamızın bu bölümünde aracı kurumların iç kontrol sistemini COSO modeli çerçevesinde değerlendirirken yararlanabilecekleri rehber (Bkz. EK 1) hakkında açıklamalara yer verilmiştir. Bu rehber aracı kurumun faaliyetleri ile ilgili kontrollerin değerlendirilmesi konusunda iç denetçileri desteklemek ve iç denetçilere yol göstermek amacı ile geliştirilmiştir. Bu rehberde bulunan sorular COSO Raporu’nda belirtilen

bileşenlere göre sınıflandırılmış olup, iç denetçilerin bu sınıflandırmanın altında daha detaylı incelemeler de yürütmesi uygun olabilecektir. Yani iç denetçiler, aracı kurumun faaliyetlerini dokümanete ettiği prosedürleri edinmeli, bu prosedürlerden kritik bulduklarını test etmeli ve gerçekten de yazıldığı şekilde işleyip işlemediğini incelemelidirler. Dolayısıyla iç denetçiler sadece rehberdeki sorulara verilen cevaplarla değil, aynı zamanda bu cevaplarda belirtilen dokümanların gerçekten oluşturulup oluşturulmadığını, bu cevaplara uygun hareket edilip edilmediğini örneklerle kontrol etmelidirler. Bununla birlikte, rehberin tüm bölümleri tamamlanmalı ve tespit edilen tüm olumsuzluklar veya eksiklikler nedenleri ile çalışma kâğıtlarında açıklanmalıdır.

Söz konusu rehber yukarıda ifade edildiği gibi COSO Raporu'ndaki bileşenler dikkate alınarak beş bölüme ayrılmıştır. Rehberde her bölümün başında değerlendirilen iç kontrol sistemi bileşeni ile ilgili açıklama yer almıştır. Bu açıklamalar, soruların uygulanacağı kişilere konu hakkında bilgi vermek ve soruları daha kolay anlamasını sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Sorulan sorulara “Evet” şeklinde cevap verildiğinde, bunun anlamı genellikle belirtilen faaliyete yönelik yeterli kontrolün olduğu anlamına gelmektedir. “Hayır” cevabı ise uygun kontrollerin olmadığı sonucunu doğurmaktadır. Bununla birlikte; her iki cevap içinde iç denetçi ilave çalışmalar yaparak mevcut kontrollerin yeterli olup olmadığından ve soruların doğru anlaşılıp anlaşılmadığından emin olması gerekmektedir. Eğer sorulan soru denetim yapılan aracı kurumda uygulanabilir değil ise “U/D (uygulanabilir değil)” seçeneği tercih edilmelidir. Ayrıca rehberde yer alan bazı sorulara “Evet” veya “Hayır” şeklinde cevap verebilmek mümkün olmamakla birlikte, bu sorular kendilerinden önceki soruları detaylandırabilmek, önceki soruları daha anlaşılabilir hale getirebilmek üzere hazırlanmıştır. Her bölümden sonra denetçi değinmek istediği özel durumlarla ilgili fikirlerini bölüm sonlarında bulunan kısımlarda belirtmelidir.

Orta büyüklükteki bir aracı kurum için toplam denetim zamanı iki denetçi temel alınarak, bölüm başına yaklaşık 10 iş günü öngörülmektedir. Dolayısıyla rehberin aracı kurumda tamamen uygulanması ve sonuçların

değerlendirilmesi yaklaşık 2 ay sürebilecektir. Bununla birlikte, alınan cevaplar beklenildiğinden daha riskli bir ortamın varlığına işaret ederse veya aracı kurumun kontrol faaliyetleri kapsamında hazırlamış olduğu prosedürlerin sayısına göre denetim zamanı değişebilecektir. Soru formunun her sayfası denetçi tarafından tarih belirtilerek paraflanmalı, çalışma kâğıtları her bölüm için ayrı olarak dosyalanmalı ve soru formundaki bölümlemeye uygun olarak (1.3, 4.2 gibi) numaralandırılmalıdır.

Söz konusu rehber sektörün ve şirketin kendine has özellikleri ve ihtiyaç duyulan diğer özel hususlar dikkate alınarak geliştirilebilir. Bu rehberin, iç kontrol sisteminin etkinliğini ve işletme başarısının ölçülmesinde yeni ve önemli bir enstrüman oluşturacağı ve iç denetim birimleri başta olmak üzere tüm denetim birimlerince faydalı görülerek belli ölçüde uygulama alanı bulacağı düşünülmektedir.

SONUÇ

Son yıllarda yaşanan büyük şirket iflasları ve şirket yönetimlerine ilişkin skandallar dünya ekonomisine ciddi zararlar vermiştir. Büyük çaplı finansal kriz yaratan bu olayların ardından hem ulusal hem de uluslararası çeşitli otoriteler bir araya gelerek, bir yandan iflaslar ve skandalların sebeplerini açıklamaya çalışmışlar, bir yandan da gelecekte de bu tür olayların yaşanmasını önlemek için bir takım kararlar almışlardır. Alınan kararlar arasında finansal krizlerin yaşandığı bu şirketlerin büyük bir kısmında etkin bir iç kontrol sisteminin veya bu sistemi denetleyecek bir gözetim biriminin bulunmadığı yer almıştır.

Finansal sektörde faaliyet gösteren kuruluşlar gerçekleştirmekte oldukları faaliyetlerin karmaşıklığı, kullandıkları ileri teknoloji, bulundukları yüksek rekabet ortamı, risklere karşı hızlı ve etkin cevap verme mecburiyeti gibi çeşitli nedenlerden dolayı iç kontrol sistemi uygulamaya koyması gereken kuruluşlardır. Sermaye piyasasının gelişmesinde önemli bir role sahip olan aracı kurumlar da bu kuruluşların başında yer almaktadır. Aracı kurumların güvenilir bir ortamda çalışması sermaye piyasasında istikrarı sağlamak için gerekli koşullardan biridir. Bu koşulun sağlanmadığı ortamda tasarruf sahipleri zarar görebilecek, sermaye piyasasına duyulan güven sarsılabilecek ve tasarruf oranı azalarak finansal sektör ile reel sektör arasındaki aracılık süreci bozulabilecektir. Bu nedenle, sermaye piyasaları için alınan en önemli tedbirlerden biri aracı kurumlarda etkin bir iç kontrol sistemi oluşturmaya yönelik kurallardır.

İç kontrol kavramı; yöneticiler, muhasebeciler, denetçiler, yasa koyucular gibi farklı gruplar tarafından sık kullanılmasına rağmen, bu gruplar tarafından kolayca tanımlanamamış ve iç kontrolün ortak bir tanımına ulaşmak belli bir zaman süreci almıştır. Sonunda tüm dünyada kabul gören iç kontrol standartları COSO Raporu ile belirlenmiş ve iç kontrol *“bir işletmenin yönetim kurulu, yönetimi ve diğer personeli tarafından etkilenen ve faaliyetlerin etkinliği ve verimliliği, finansal raporlamanın güvenilirliği ile yürürlükteki yasa ve düzenlemelere uyum kapsamındaki amaçlara*

ulaşılmamasına ilişkin makul güvence sağlamak üzere tasarlanmış süreçtir” şeklinde tanımlanmıştır. Bu sürecin yeterli ölçüde var olduğunu kanıtlayacak göstergeler ise yine COSO Raporu’nda, *“Kontrol Ortamı”, “Risk Değerlendirmesi”, “Kontrol Faaliyetleri”, “Bilgi ve İletişim”* ile *“Gözetim”* olmak üzere beşe ayrılmış ve ideal bir iç kontrol sisteminde tüm bu bileşenlerin işletmenin kendine has özellikleri de dikkate alınarak tesis edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Yukarıda sıralanan bu bileşenlerden *“Gözetim”* bileşeni, diğer dört unsurun ortaya çıkardığı iç kontrol tablosunu değerlendirdiğinden birçok çalışma, düzenleme ve standarda tek başına konu olmuştur. Bunların arasında Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü (IIA) tarafından hazırlanan ve gözetimin en önemli kısmı sayılan iç denetime yönelik geliştirilen standartlar tüm dünyada kabul görmüş ve iç denetim; *“bir kurumun faaliyetlerini geliştirmek, onlara değer katmak amacını güden bağımsız ve objektif bir güvence ve danışmanlık faaliyetidir”* şeklinde açıklanmıştır

Ülkemizde de aracı kurumların kurmaları gereken iç kontrol sistemi ve iç denetim sürecine yönelik kriterler SPK Seri: V, No: 68 sayılı *“Aracı Kurumlarda Uygulanacak İç Denetim Sistemine İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ”* ile düzenlenmiştir. 2002 yılında yürürlüğe giren bu Tebliğ, çeşitli zamanlarda güncellenmiş olsa da söz konusu Tebliğ’in aracı kurumlarda uluslararası standartlara uygun ideal bir iç kontrol sistemi kurulmasında gerekli etkiyi yapamadığı görülmüştür. Bu kapsamda; çalışmada yer alan değerlendirmeler doğrultusunda elde edilen önerilerin başlıcaları aşağıda sıralanmakta ve bu önerilerin aracı kurumlarda uluslararası standartlara uygun bir iç kontrol sisteminin ve bu sistemin etkin işlemlerini sağlayan iç denetim biriminin tesis edilmesinde önemli katkısı olacağı düşünülmektedir:

- Uluslararası iç kontrol standartlarında belirtildiği gibi etkin bir iç kontrol sisteminin yerleştirilmesinde en önemli bileşen *“kontrol ortamı”* bileşenidir. Aracı kurumları düzenleyen mevzuatın çeşitli maddelerinde kontrol ortamı unsurlarına dolaylı olarak değinildiğinden aracı kurumlarda kontrol kültürü yeterince oluşturulmamış, bu konularda çıkarılan düzenlemeler asgari olarak değil, azami olarak kabul edilmiş, düzenlemede

belirtilenlerin üstüne kontrol ortamını iyileştirmeye yönelik faaliyetler gerçekleştirilmemiştir. Bu kapsamda, yönetim kurulunun mesleki ve ahlaki standartların gelişmesini sağlayacak çalışmaları başlatması, her seviyedeki personelin iç kontrol sistemini özümseyecek bir kontrol ortamı yaratması, bu konuda TSPAKB'nin aracı kurumlara rehber olması ve söz konusu Tebliğ'de kontrol ortamı kavramına açıkça yer verilmesi uygun olacaktır.

- Çalışmamızda detaylı bir şekilde belirtildiği üzere mevcut Tebliğ'de iç denetim süreci yanlış bir şekilde yorumlanarak iç kontrol sistemi ve teftiş sisteminden (iç denetimden) oluşan bütünleşik bir süreç olarak tanımlanmış ve bu tanımdan hareketle bu sistemlere karşılık gelen organizasyonel yapılar olarak iç kontrol birimi ve teftiş kurulundan bahsedilmiştir. Ayrıca iç kontrol biriminin kurulması halinde bu birimin aracı kurumlarda iç kontrol sistemini tasarlayan, yürüten ve eşgüdümünü sağlayan yapılanma olacağı, iç denetim biriminin icra edeceği fonksiyonları yerine getireceği ve iç denetim biriminin de iç kontrol biriminin işleyişini denetleyeceği belirtilmiştir.

Ancak iç kontrol sisteminde önemli olan sürekli kontrol faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve bu faaliyetlerin her seviyedeki personel tarafından yerine getirilmesidir. Dolayısıyla sürekli kontrol faaliyetlerinin iç kontrol elemanları tarafından icra edilecek olması, iç kontrol elemanlarına “denetçi” kimliği yüklenmesi ve iç kontrol sisteminin “birim” şekline dönüştürülmesi hem modern ve uluslararası iç kontrol sistemi anlayışına ters bir düzenleme hem de ayrı bir maliyettir.

Bu bakımdan Tebliğ'de “iç kontrol” ve “iç denetim” tanımlarının yeniden gözden geçirilmesi; iç kontrolün, bu çalışmanın başından beri yapılan açıklamalarda açıkça vurgulandığı gibi aracı kurumların tamamını kapsayan ve çok çeşitli alt sistemlerden oluşan bir bütün olarak algılanması; iç denetimin ise etkin bir iç kontrol sisteminde bulunması gereken beş unsurdan biri olan “gözetim” faaliyetinin içinde ele alınması gerektiği göz önüne alınarak ifadeler düzeltilmelidir. Ayrıca uluslararası hiçbir uygulamada görülmeyen iç kontrol birimi gibi bir yapılandırmanın kaldırılması ve başta COSO Raporu ve IIA'nın standartları olmak üzere uluslararası standartlara ve kurallara uyumun sağlanması gerekmektedir.

- Aracı kurumlarda iç kontrol sisteminin kurulması ve gözetiminin yönetim kurulunun sorumluluğunda olması yerinde ve doğru bir düzenlemedir. Yönetim kurulunun bu şekilde sorumlu tutulması, yönetim kurulu üyeliğinin TTK'nın öngördüğü yasal bir zorunluluk olarak algılanması yerine profesyonel bir meslek olarak icra edilmesi yönünde olumlu bir adımdır. Bununla birlikte, yönetim kurulu denetim ve gözetim faaliyetlerine ilişkin bazı görev ve sorumluluklarını, icracı görevi bulunmayan asgari iki üyeden oluşan bir birime yani "Denetim Komitesi"ne devretmesi uygun olacaktır.

Ülkemizde halka açık şirketler ve bankalarda zorunlu olarak yapılandırılan Denetim Komitesinin halka açık olsun olmasının sermaye piyasasında güven ve istikrarın göstergesi olan ve geniş yatırımcı kitlelerine hizmet veren aracı kurumlar açısından gerekli olduğu, bu komite sayesinde iç kontrol sisteminin etkinliğinin artacağı, yönetim kurulu, bağımsız dış denetçiler ve iç denetçiler arasındaki eşgüdümeye olumlu katkı sağlayacağı ve aracı kurumların kurumsallaşmasını hızlandırabileceği düşünülmektedir. Buna karşın denetim komitesi her aracı kurum için zorunlu tutulmamalı, işlem hacmi, merkez dışı örgüt sayısı vb. kriterler dahilinde hem böyle bir yapılanmanın zorunluluğu hem de üyelerin bağımsız olma niteliği bakımından esneklik sağlanmalıdır.

- İç denetim biriminin doğrudan doğruya yönetim kuruluna bağlı ve sorumlu olması iç denetimin bağımsızlığını sağlamaya yönelik bir düzenleme olup, IIA'nın standartlarına uygun bir düzenlemedir. Çalışmamızda yapılan değerlendirmeler sonucunda özellikle bağımsız kökenli aracı kurumlarda yönetim kademelerinin aile fertleri tarafından doldurulduğu ve akrabalık ilişkilerinin yoğun olduğu, genel müdür ve yönetim kurulu başkanı ve/veya başkan vekili ayrımının yeterli düzeyde bulunmadığı, hatta bazı aracı kurumlarda genel müdürün aynı zamanda yönetim kurulu başkanı veya başkan vekili olduğu tespit edilmiştir. Banka kökenli aracı kurumlar için aynı hususlar incelendiğinde ise bu aracı kurumlarda profesyonel bir yönetim anlayışının bulunduğu ve akrabalık ilişkisinin oldukça düşük olduğu görülmüştür.

Banka kökenli aracı kurumlarda böyle olumlu bir tablonun görülmesinin sebebi bankacılık kültürü ve mevzuatından kaynaklandığı, dolayısıyla bağımsız aracı kurumlarda da bu şekilde bir yönetim anlayışının benimsenmesinin, yönetim kurulu ile kurum yönetimi ayrımının tam olarak yapılmasının, böylece iç denetimin bağımsızlığının sağlanmasının gerektiği düşünülmektedir. Bu kapsamda SPK ve TSPAKB'nin gerekli düzenlemeleri yapması ve mevzuatta bir aracı kurumda genel müdürün yönetim kurulu başkanı veya yönetim kurulu başkan vekili olmasına engel bir hüküm bulunması uygun olacaktır.

- Aracı kurumlarda etkin bir iç kontrol sistemi oluşturulmasındaki temel amaçlardan biri aracı kurumların karşılaştıkları risklerin izlenmesini ve kontrolünü sağlamaktır. Bu bakımdan aracı kurumların faaliyetleri bazında risklerin tanımlanması ve değerlendirilmesi, risk değerlendirilmesi sürecinde sermaye yeterliliği düzenlemelerinde geçen riskler ile sınırlı kalınmayıp, başta operasyonel riskler olmak üzere diğer riskleri de göz önüne alacak bir düzenleme yapılması gerekmektedir. Ayrıca aracı kurumların risklerini, dolayısıyla bu riskleri kaldırabilecek bir sermaye yapısı ve operasyonel işleyişi günlük olarak takip edecekleri kontrolleri oluşturmaları uygun olacaktır.

- Çalışmada açıklandığı üzere aracı kurumlarda merkez ve merkez dışı örgütlerin faaliyetlerini tam anlamıyla denetleyecek sayıda iç denetçi bulunmadığı, bir başka deyişle aracı kurumların sadece mevzuatın hükmünü yerine getirmek amacıyla iç denetçi bulundurdıkları, iç denetimin önemini anlayan tarzda ve ihtiyaçlarını karşılayacak sayıda iç denetçi istihdam etmedikleri düşünülmektedir. Bu kapsamda, sermaye piyasasında faaliyet gösteren aracı kurumların birbirinden oldukça farklılık gösterdiği dikkate alınarak SPK veya TSPAKB'nin aracı kurumlar da çalışacak iç denetçi sayısına yönelik olarak bir analiz yapmasının, en azından merkez dışı örgüt sayısı belli bir rakama ulaşan, elektronik ortamda alım satım hizmeti veren, belirli yetki belgelerine sahip olan veya işlem hacmi belirli seviyelere ulaşan aracı kurumlarda iç denetçi sayısının nasıl belirlendiğine yönelik kriterler istemesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

Öte yandan aracı kurumlar yeterli sayıda iç denetçi istihdam etmiş olsalar dahi merkez ve merkez dışı birim yöneticilerine sürekli gözetim yükümlülüğü getirilerek iç denetim birimine aylık rapor göndermelerinin daha etkin bir gözetimine imkân sağlayacağı ve bu doğrultuda yapılacak bir düzenleme ile ilgili kişilerin sorumluluk bilinci içerisinde hareket etmesinin sağlanacağı düşünülmektedir. Bu şekilde yöneticilere sürekli gözetim yükümlülüğü verilmesi, kendi birimlerini daha yakından tanımaları nedeniyle temel konularda iç denetçilere yol gösterici nitelikli raporlar üretmesini sağlayacak, diğer yandan aracı kurumlar da seçecekleri birim yöneticilerinin ve merkez dışı örgüt sorumlularının kalifiye olmasına özen gösterecektir.

- Tebliğ’de aracı kurumların hazırlamak zorunda oldukları prosedürler arasında iç denetim biriminin çalışma usul ve esaslarının belirtileceği prosedürden bahsedilmiş, ancak böyle bir prosedürde bulunması gereken asgari unsurlara, denetimlerin sistematik ve standart yaklaşımlara göre yapılmasına yönelik bir hükme yer verilmemiştir. Bu kapsamda; modern denetim yaklaşımındaki süreç odaklı ve riske dayalı denetim uygulamasına geçilmesinin uygun olacağı, uluslararası iç denetim standartlarıyla uyumlu bir iç denetim prosedürünün hazırlanmasının şart olduğu, bu prosedürde olması gereken unsurların çalışmada belirtilen unsurları da kapsayacak şekilde TSPAKB tarafından hazırlanması, bir anlamda sübjektif ya da kişisel uygulamalardan mümkün olduğunca uzaklaştırılarak sistematik ve standart yaklaşımlar uygulanması sağlanmalıdır.

- Unvanları “iç denetçi” olarak değiştirilecek olan müfettişlere sürekli mesleki gelişim imkânı sağlanmalı, böylece bireyler üzerine yoğunlaşan, süreç tamamlandıktan sonra icra edilen, daha çok uygunluk denetimi ve cezalandırma yönü ağır basan geleneksel denetim zihniyetinin, bugüne kadar çoktan yapılmış olması gereken bir değişim sürecinden geçmesi sağlanmalıdır. Bu kapsamda, özellikle IIA’nın standartlarına uyum konusuna önem verilmesi, teknolojik ve finansal değişimler başta olmak üzere modern aracılık hizmetine uygun bir denetim fonksiyonu oluşturulması, aracı kurumlarda iç kontrolü düzenleyen Tebliğ’de yer almayan konular da IIA’nın standartlarından faydalanılması, iç denetçilerin uluslararası kabul gören

“Sertifikalı İç Denetçi” olmaları yönünde teşvik edilmeleri ve bu hususların TSPAKB, TİDE ve akademik kesimin işbirliği halinde yürütülmesi gerekmektedir.

- Bilgi sistemleri ve internet teknolojisinde meydana gelen gelişmeler aracı kurumların faaliyetlerini gerçekleştirme biçimlerini büyük ölçüde etkilemiştir. Bu bakımdan çalışmada belirtildiği üzere aracı kurumlardan gerek kuruluş aşamasında gerekse faaliyetlerini yürütürken bilgi sistemleri ile ilgili gerekli kontrolleri tamamlamaları, etkin sistemler kurmaları ve bu hususları yazılı hale getirmeleri istenmiştir. Bununla birlikte; aracı kurumlarda henüz bilgi sistemlerine yeterince önem verilmediği, hatta sektörün üçte birinde bilgi işlem çalışanı bulunmadığı, faaliyetlerinde bilgi sistemleri ve interneti kullanan aracı kurumların bu konularda gerekli ve yeterli kontrolleri oluşturmadığı görülmüştür. Bu durum sadece aracı kurumlara özgü olmayıp aslında sermaye piyasası mevzuatına tabi tüm kurumlarda ve işlemlerde yaşanmaktadır.

Bu kapsamda, aracı kurumların gerek müşterilere gerekse ilgili kurumlara göndereceği tüm belgelerde elektronik imza kullanması, ayrıca aracı kurumların sadece gönderecekleri belgelerde değil, elektronik ortamda düzenledikleri ve saklamak zorunda kaldıkları tüm bilgi, belge ve defterleri elektronik imza kullanarak arşivlemeleri uygun olacaktır. Böylece yasal zorunluluklar yerine getirilmiş, verilerin değiştirilemez bir biçimde uzun bir süre saklanabilmesi sağlanmış, yapılacak denetimlerde geçmiş verilere erişilmesi ile bu verilerin analiz edilmesi süreci kolaylaştırılmış ve kısaltılmış, ispat problemleri aşılmış ve büyük bir kâğıt maliyetinden kurtulmuş olunacaktır. Ayrıca İnternet üzerinden gerçekleştirilen sermaye piyasası işlemlerinde taraflar arasında iletilen bilgilerin gizliliğinin ve bütünlüğünün korunmasını, tarafların kimliklerinin tespit edilebilmesini ve söz konusu işlemlerden kaynaklanacak hukuki ihtilaflarda ortaya çıkacak ispat sorunlarının giderilmesini sağlamak üzere elektronik imza uygulamasının emir iletimi sürecine işlenmesi de uygun olacaktır.

Aracı kurumların üçte birinde bilgi işlem çalışanı olmadığı ve iç denetim sistemi kapsamında çalışan kişi sayısının ortalama bir kişi olduğu

düşünülürse bütün aracı kurumlarda bilgi sistemleri denetiminin maliyetli olacağı, bunun yerine tüm aracı kurumlarda güvenlik taraması hizmetinin zorunlu tutulması, bu konuları kapsayacak şekilde aracı kurumların bilgi sistemlerine yönelik bir düzenleme yapılması uygun olacaktır. Bu düzenlemede aracı kurumların bilgi sistemlerinde bulunması gereken asgari unsurlara yer verilmesi ve iç denetçilerin bilgi sistemleri denetimi sırasında hangi usul ve esasları dikkate alacağını belirlenmesi gerekmektedir.

- Aracı kurumların iç kontrol sistemi ile ilgili olarak ele alınması gereken bir diğer husus aracı kurumların mevcut iç kontrol sistemi ile ilgili birçok unsurun açık olmaması ve sorunlarla karşılaşıldığı zamanda düzenleme yapılmasıdır. Bu durum aracı kurumlarda etkin bir iç kontrol sisteminin kurulması ve çalıştırılması için gerekli önemin gerek aracı kurumların kendileri gerekse SPK ve diğer ilgili kuruluşlar tarafından verilmemesinden kaynaklanmaktadır. SPK bağımsız denetimle ilgili olarak son derece gelişmiş ve kılavuz niteliğinde çalışmalar yaparken, bağımsız denetimin en büyük yardımcısı ve tamamlayıcısı olan iç kontrol sistemine sadece aracı kurum özelinde değil, genel anlamda tüm sermaye piyasası kurum ve kuruluşları adına yeterli önemi göstermemektedir.

Ayrıca SPK mevzuatında öngörülen kimi hususlar, aracı kurumların kullanmakta oldukları sistemlere ve faaliyetlere uyarlanırken zorluklar yaratabilmektedir. Aslında iç kontrol, bir aracı kurumun faaliyete geçmesi ile var olan bir durumdur. Fakat bu kontrol uygulamalarının bir sistematığının bulunmamasından dolayı her aracı kurumdaki iç kontrol sistemi büyük farklılıklar göstermekte, çeşitli dış ve iç denetimlerden geçen aracı kurumlarda iç kontrol anlamında büyük eksiklikler veya suiistimaller yaşanabilmektedir. Asıl üzerinde durulması gereken işte bu eksiklerin giderilmesi, kurum içindeki suiistimallerin engellenmesi, hataların azaltılması, iç kontrol sisteminin finansal ve teknolojik gelişmeleri kapsayacak şekilde geliştirilmesi ve 'iç denetim' birimi tarafından daha etkin bir şekilde denetlenebilirliğinin sağlanması konusunda neler yapılması gerektiğidir.

Bu kapsamda, başta aracı kurumların kendileri olmak üzere tüm ilgili taraflar çaba göstermeli, gerekli düzenlemeler ve prosedürler hayata

geçirilmelidir. Özellikle mevzuat hazırlanırken TSPAKB'nin önderliğinde aracı kurumların düşüncelerinin ve önerilerinin dikkate alınması, yurtdışı uygulamalarının ve standartlarının incelenmesi, akademik kesimden destek alınması; mevzuatta bulunan bazı hükümlerin yorumlanmasında farklılıklar yaşandığında, bu hükümlerin TSPAKB tarafından yayımlanacak düzenlemeler ve "Genel Mektup"larla açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Ayrıca bu çalışmalar yapılırken uluslararası kabul görmüş COSO Raporu ve günümüz finans kuruluşları tarafından iç denetim uygulamalarında kılavuz olarak kabul edilen, IIA tarafından yayımlanan ve sürekli olarak güncellenen uluslararası iç denetim standartları ile Etik Kuralları Rehberi'nden faydalanılmalıdır.

- Aracı kurumların iç kontrol sistemini etkileyen dış faktörlerden biri de bağımsız denetim kuruluşlarıdır. Bağımsız denetçiler aracı kurumun kendi personeli ve iç kontrol sisteminin bir parçası olmamakla birlikte gerek denetim birimleri ve üst düzey yönetimle yapılan toplantılar gerekse iç kontrollerin iyileştirilmesine yönelik yaptıkları tavsiyeler aracılığıyla iç kontrolün etkinliğinin artırılmasında önemli bir katkıya sahiptirler. Bağımsız denetçilerin iç kontrol sistemindeki eksiklik ve zayıflıklara yönelik tespitlerinin aracı kurum üst yönetimi tarafından dikkate alınması ve gerekli kontrollerin oluşturulması aracı kurumlarda etkin bir iç kontrol sisteminin yaratılmasında etkili olacaktır.

Yukarıda belirtilen hususlar aracı kurumlarda iç kontrol sisteminin uluslararası standartlara uygun hale getirilebilmesine yönelik önerilerdir. Buna karşın; aracı kurumlarda etkin bir iç kontrol sistemi kurulurken ortaya çıkabilecek güçlüklerin de sıralanması yerinde olacaktır. Sadece aracı kurumlarda değil, tüm işletmelerde etkin bir iç kontrol sisteminin yerleştirilmesinin en önemli engeli işletme üst yönetiminin kendisinden kaynaklanabilmektedir. Özellikle iç denetim biriminin yapacağı değerlendirmeler yanlış anlaşılacak üst yönetimin aldığı kararların denetleneceği sanılmaktadır. Oysaki iç denetim alınan kararlar ile değil, bu kararların alınması için tasarlanmış olan süreçlerle ve yönetime sunulan verilerin güvenilirliği ile ilgilenmektedir. Dolayısıyla tüm işletmelerde iç denetim biriminin amacının tam olarak anlaşılması uygun olacaktır.

Etkili bir iç kontrol sistemi tesisinde yaşanabilecek bir diğer güçlük uzman personel eksikliğidir. İç denetim birimlerinin organizasyon yapılarının ve iç denetim biriminde çalışanların nitelik, sertifikasyon, eğitim ve tecrübe açısından yeniden yapılandırılmaları gerekmektedir. Ayrıca iç denetim birimlerinin bilgi sistemleri denetimi ve risk yönetimi açısından teknik personel istihdamına yönelmeleri gereklidir. Özellikle kredili alım, açığa satış, ödünç işlemler, türev araçların alım satımı gibi faaliyetler aracı kurumlar açısından oldukça riskli işlemler olup, bu faaliyetlerin gerçekleştiği sistemler ile süreçlerin düzgün tasarlanması gerekmektedir. Buna karşın, bu süreçte en önemli faktör insan kaynağı olup hâlihazırda sektörde bu yönde görev yapabilecek personel sayısı yeterli değildir. Bundan dolayı; istenilen seviyede personel istihdamının kısa sürede olamayacağı, bu konuda zamana ihtiyaç duyulacağını belirtmek gerekmektedir.

İç kontrol sisteminin kurulmasında öncelikle yönetimin desteğinin alınması, uygun organizasyonların oluşturulması ve gerekli kaynakların aktarılması gerekmektedir. Ancak aracı kurumda bu konuda görevlendirilen kişiler arasında farklı bakış açılarının bulunabileceği, kişilerin bu sistemleri gereksiz uygulamalar olarak görebileceği ve işin yapılma sürecini uzatabileceği yönünde düşünceler olabilir. Bu durum aracı kurum bünyesinde iç kontrol sisteminin oluşturulamamasına, eksik oluşturulmasına veya etkin işletilememesine neden olabilecektir.

Bunun için organizasyondaki tüm personelin bu konudaki bilinç düzeyinin yüksek olması gereklidir. Sadece yasal ve yönetsel zorunluluklar bu sistemin oluşması için yeterli olamayacaktır. Yeni kurulan bir aracı kurumda bu şartların mevcut olduğu düşünüldüğünde etkin bir iç kontrol yapısının oluşturulması daha kolay ve mümkün görülebilir. Fakat geleneksel bir yapıda bu bilincin yerleşmesi ve etkin işleyen yapıların oluşturulması sürecinde bakış açılarından kaynaklanan zorlukların yaşanacağını, iç kontrol kültürü oluşturulması hedefinin zaman alacağını öngörmek gerekmektedir. Aksi takdirde böyle bir kontrol ortamı yaratılmadığında yasal ve yönetsel düzenlemeler zorunluluk olarak görülmekte ve bu şekilde hayata geçirilen iç kontrol sistemleri gereksiz uygulamalar olarak ortaya çıkmaktadırlar.

Çalışmamızda hazırlanan “Aracı Kurumlarda İç Kontrol Sistemi Değerlendirme Rehberi” tüm dünyada kabul gören COSO Raporu’na dayalı olarak geliştirilmiştir. Böylece bu rehberin aracı kurumlarda uygulanması hem bu kurumlarda uluslararası standartta bir kontrol sisteminin kurulmasını hem de sistematik ve objektif kriterlere dayalı bir iç denetim sürecinin başlamasını sağlayacaktır. Söz konusu rehberin aracı kurumlarda uygulanması sonucu iç kontrol sisteminde meydana gelebilecek gelişmeler ve bu sistemin eksikliğinden kaynaklanan ceza ve uyarılarda oluşabilecek değişim ileride yapılacak çalışmalarda inceleme konusu olabilecektir. Ayrıca bu rehber aracı kurum yönetim kurulu ve üst yönetimi için uyarıcı bir özellikte olup, aracı kurumlara problemler oluşmadan önlem alabilme imkânı tanıyacaktır.

Aynı zamanda rehber gerek bağımsız dış denetçiler gerekse SPK tarafından yapılacak yerinde denetimlerde kullanılarak denetimin etkinliğini arttırmada faydalı olabilecektir. Bağımsız denetçiler aracı kurum iç kontrol ortamının değerlendirilmesi ve buna göre denetim planının hazırlanması sürecinde bu rehber sonuçlarını dikkate alabilecektir. SPK ve TSPAKB ise bu rehber sonuçlarını uzaktan takip ederek veya benzer bir rehber düzenleyip aracı kurumlara uygulayarak riskli aracı kurumları tespit edebilecektir. Aracı kurumların bu şekilde risklerine göre sınıflara ayrılması düzenlemelerin de farklılaşmasına, böylece bir anlamda derecelendirme yapılabilmesine imkân tanıyabilecektir.

KAYNAKÇA

AKSOY, Tamer, “**Basel II ve İç Kontrol**”, Antalya, SMMM Odası, Yayın No: 49, 2007.

AKSOY, Tamer, "**Ulusal ve Uluslararası Düzenlemeler Bağlamında İç Kontrol ve İç Kontrol Gerekliliği: Analitik Bir İnceleme** ", İSMMMMO Yayın Organı, Mali Çözüm, Yıl: 15, Sayı: 72, 2005.

AKSOY, Tamer, **Tüm Yönleriyle Denetim**, Ankara, Yetkin Hukuk Yayınları, 2002.

ALP, Ali, “**Kredili Hisse Senedi Ticareti**”, Sermaye Piyasası Kurulu, Yeterlilik Etüdü, Ankara, 1991.

ALTINTAŞ, M.Ayhan, **Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Sermaye Yeterliliği**, Ankara, Turhan Yayınevi, 2006.

ANIL, Duygu, “**Kontrol Öz Değerlendirme ve İşletmelerin İç Kontrol Yapısının Tespitine Yönelik Bir Araştırma**”, Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, 2006.

ARCAGÖK, Mehmet Sait, “**Yeni Mali Yönetim ve Kontrol Sisteminde Harcama Öncesi Kontrol**”, Maliye Bakanlığı, 2005.

ASLAN, A.Gökhan, “**Aracılık Faaliyetleri ve Aracı Kuruluşlara İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ ve Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği**”, SPK Hizmet İçi Rapor, Ankara, SPK, 2003.

BABUŞÇU, Şenol, **Basel II Düzenlemeleri Çerçevesinde Bankalarda Risk Yönetimi**, Ankara, 4C Basım Hizmetleri, 2005.

Basel Komite, “**Bankacılıkta Etkin Gözetim ve Denetime İlişkin Temel Prensipler**”, Ankara, Bankacılar Dergisi, No:30,1999.

BAYRAKTAR, Alper, “**Aracı Kurumlarda Sistemik Risk Yönetimi ve Krizlerin Sektöre Etkisi**”, Yeterlilik Etüdü, Ankara, SPK, 2001.

BISHOP, William G., “**Internal control - what's that?**”, Internal Auditor, http://findarticles.com/p/articles/mi_m4153/is_n3_v48/ai_10819166, 23.08.2008, 1991.

BİÇER, Ali Altuğ, “**İç Kontrol Sisteminin Etkinliğini Sağlamada İç Denetimin Rolü ve Bir Uygulama**”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Muhasebe Finansman Bilim Dalı, 2006.

BOLAK, Mehmet, **Sermaye Piyasası Menkul Kıymetler ve Portföy Analizi**, İstanbul, Seçkin Yayıncılık, 1994.

BOZKURT, Nihal, “**Menkul Değer Yatırımlarının Yönetimi**”, Eğitim Yayınları No: 4, 1988.

CAN, Evrim, “**Operasyonel Risk ve Yönetimi**”, Ankara, SPK Yayın No: 154, 2003.

CEBECİ, A. Uğur, “**İç Kontrol: Temel Gelişmeler ve COSO Çerçevesi-I**”, Yer, Güncel Mevzuat Dergisi, Sayı: 33, 2008, a.

CEBECİ, A. Uğur, “**İç Kontrol: Temel Gelişmeler ve COSO Çerçevesi-II**”, Yer, Güncel Mevzuat Dergisi, Sayı: 34, 2008, b.

CONNOR, Deni, “**Confusion reigns over data archiving**”, Network World, 2003.

COSO, **Internal Control_Integrated Framework, Two-Volume Addition (Product Code: #990012)**, Jersey City, AICPA, 1994.

ÇETİN, Müge, “**Mali Kuruluşlarda Risk Yönetimi Bilgi Sistemleri**”, Yeterlilik Etüdü, Ankara, SPK, 2001.

DEMİRBAŞ, Mahmut, “**İç Kontrol ve İç Denetim Faaliyetlerinin Kapsamında Meydana Gelen Değişimler**”, İstanbul, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 4, Sayı:7, 2005.

DOYRANGÖL CÖMERT, Nuran, **Sermaye Piyasası Aracı Kurumlarında Etkili Bir İç Kontrol Sistemi ve İç Denetim Fonksiyonu**, İstanbul, Lebib Yayın Matbaası, 2001.

ERDOĞAN, Melih, **Denetim**, Ankara, Maliye ve Hukuk Yayınları, 2005.

GEGİN, Eren, “**Merkez Bankalarında İç Denetim Uygulamaları: Örnek Bir İç Denetim Modeli Önerisi**”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Bankacılık Anabilim Dalı, 2007.

Graves, M. Sharron; Longenecker, Bill; Marsh, L.Treba; Milstead, Heidi; “**Evaluating internal controls: control self-assessment in goverment**”, Government Finance Review, June, 2003.

HERMANSON, Dana R. , HERMANSON, Heather M. , “**The Internal Control Paradox: What Every Manager Should Know**”, Review of Business, Volume: 16, Issue: 2, 1994.

IIA, “**Putting COSO’s Theory into Practice**”, Tone at The Top, Issue:28, www.theiia.org, November 2005.

IIA, “**Global Technology Audit Guide 1: IT Controls**”, www.theiia.org, 2005.

IIA, “**Controls are Everybody’s Business**“, Tone at The Top, Issue:20, www.theiia.org, November 2003.

INTOSAI, “**Guidelines for Internal Control Standards for the Public Sector**”, <http://intosai.connexcc-hosting.net/blueline/upload/1guicspubsece.pdf>, 10.05.2008, 2004.

IOSCO, “**Report on Securities Activity on the Internet III**”, 2003.

İMKB, **Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu**, İMKB Yayınları, 20. Basım, 2008.

İNCEOĞLU, Mehmet Murat, **Sermaye Piyasasında Aracı Kuruların Hukuki Sorumluluğu**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2004.

KARABABA, Serdar, **Hisse Senedi Yatırımcısının Korunması**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2001.

KARAPINAR, Aydın, BAYIRLI, Rıdvan, BAL, Hasan, ALTAY, Adem, BAL ÇINA, Emin, **İleri Düzey SPK Lisanslama Sınavlarına Hazırlık**, Ankara, Gazi Kitapevi, 2007.

KAVAL, Hasan, **Bankalarda Risk Yönetimi**, Ankara, Yaklaşım Yayınları, 2000.

KAVAL, Hasan, **Muhasebe Denetimi**, Ankara, Gazi Kitapevi, 2005.

KAYIHAN, Şaban, **Türk Hukukunda Acentelik Sözleşmesi**, Ankara, Seçkin Yayınlar, 2003.

KILIÇ, Saim, **Sermaye Piyasasında Yatırımcının Korunması: Güvence Fonları**, Ankara, SPK Yayın No:95, 1997.

KINIK, Tefik, **“Aracı Kurumlarda İç Denetim ve İç Kontrol”**, 2006, TSPAKB Eğitim Notları, İstanbul.

KINIK, Tefik, **“Elektronik Finansın Gelişimi Karşısında Aracı Kuruluşlar”**, Ankara, SPK Aracılık Faaliyetleri Dairesi, Yeterlilik Etüdü, 2002.

KÜÇÜKSÖZEN, Cemal, **Sermaye Piyasasında Yatırımcının Korunması: Türk Sermaye Piyasasının Bu Açıdan Değerlendirilmesi**, SPK Yayınları, Yayın No:131, Ankara,1999.

LEBLEBİCİ TEKER, Dilek, ÜLEGİN, Başak, **“Bankacılıkta Operasyonel Risk Ölçüm Modellerinin Türk Bankacılık Sektöründe Faaliyet gösteren bir Bankaya Uygulaması”** İstanbul, İTÜ Dergisi Cilt:2, Sayı:1, 2005.

MANAVGAT, Çağlar, **Sermaye Piyasasında Aracı Kurumlar**, Ankara, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Feryal Matbaacılık, 1991.

MAZIBAŞ, Murat, **“Operasyonel Riske Basel Yaklaşımı: Üç Yapısal Blok Çerçevesinde Bir Değerlendirme”**, Ankara, Araştırma Raporları:2005/1, BDDK, 2005.

MOELLER, Robert R., **Sarbanes-Oxley And The New Internal Auditing Rules**, United States, John Wilwy& Sons Inc., 2004.

OLDFIELD, George S.,SANTOMERO Anthony M., **“The place of risk management in financial Institutions”**, United States , Wharton Financial Institutions Center, 1997.

ÖZÇAM, Ferhat, “**Aracı Kurum Sayısında Görülen Artışın Sebep ve Sonuçları ile Bu Konuda Alınması Gereken Önlemler**”, Ankara, Araştırma Raporu, SPK, 1991.

ÖZDEMİR, Emrah, **Aracı Kurumların Sermaye Yeterliliği Düzenlemeleri Uygulama Sorunları ve Çözüm Önerileri**, Yeterlilik Etüdü, Ankara, SPK, 2004.

ÖZEREN, Baran, “**ABD sayıştayı tarafından yayımlanan “Federal Devlette İç Kontrol Standartları**”, Ankara, Sayıştay Araştırma ve Tasnif Grubu, Çeviri, 2002.

PEZIER, Jacques, “**Operasyonel Risk: Basel II ve Sonrası**”, Activeline Gazetesi, 01.10.2002.

QAP (Qualified Audit Partners), “**Summary of COSO Integrated Framework**”, http://www.qap.be/user_files/ITforBoards/GVCR_COSO_Internal_Control_Integrated_Framework_1999.pdf, 1999.

Rezaee, Zabihollah, “**What the COSO report means for internal auditors**”, United States, Managerial Auditing Journal, Vol.10, No.6, 1995.

SAĞLAM, Uğur, “**Yatırımcıların Korunması Açısından Aracı Kurumlarda Kurumsal Yönetim İlkeleri ve Türkiye'deki Uygulamanın Değerlendirilmesi**”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Muhasebe Denetimi Bilim Dalı, 2006.

SALTIK, Nihal, **İç Kontrol Standartları**, Ankara, Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, İç Kontrol Merkezi Uyumlaştırma Dairesi, 2007.

SARIKAMIŞ, Cevat, **Sermaye Pazarları**, Bursa, Alfa Aktüel Kitapevi, 2000.

SAWYER, Lawrence B. , DITTENHOFER Mortimer A. , SCHINEDER, James H., “**Sawyer’s Internal Auditing, 5th Edition, The Practice of Modern Internal Auditing**”, Altamonte Springs, Florida, The Institute of Internal Auditors, 2003.

SINGLETON, Tommie, “**The COSO Model: How IT Auditors Can Use It to Evaluate the Effectiveness of Internal Controls**” Internal Systems Control Journal, Volume 6, www.isaca.org, 2007.

STEINBERG, Richard M., “**Internal Control – Integrated Frameweork: A Landmark Study**”, The CPA Journal, June 1993.

ŞAHİN, Nalan, “**Aracı Kurumların Sermayelerine ve Sermaye Yeterliliğine İlişkin Esaslar Tebliği**”, SPK Hizmet İçi Rapor, İstanbul, 2003.

ŞENTÜRK, Sami, “**İşletmelerde Muhasebe Sisteminde Hata ve Hilelere Karşı Bir İç Kontrol Mekanizması Olarak Bilgi İşlem Teknolojilerinin Kullanılması**”, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, 2004.

TANÖR, Reha, **Türk Sermaye Piyasası**, I. Cilt, Taraflar, İstanbul, Beta Basın Yayın Dağıtım A.Ş., 1999.

TÜREDİ ÇATAK, Selda, “**İşletmelerde İç Kontrol Sistemini Oluşturan Unsurlardan Kontrol Çevresinin (Ortamı) İncelenmesi**”, Mevzuat Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 91, 2005.

Türkiye İç Denetim Enstitüsü, **Uluslararası İç Denetim Standartları**, İstanbul, Print Center, 2008.

ULUDAĞ TÜRKER, Dilek, **“Aracı Kurumların Mali Yapılarını Güçlendirmeye Yönelik Bir Yöntem: Sermaye Yeterliliği”**, Ankara: SPK Yayın No: 134, 2001.

UZAY, Şaban, **“İşletmelerde İç Kontrol Sistemini İncelemenin Bağımsız Dış Denetim Karar Sürecindeki Yeri ve Türkiye'deki Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma”**, Ankara, SPK, Yayın No: 132, 1999.

UZUN, Ali Kamil, **“Kurumsal Yönetim ve İtibarın Sigortası: Denetim Komitesi”**, www.denetimnet.net, 10.09.2008.

UZUNAY, Vildan, **Avrupa Birliğinde ve Türkiye’de Kamu İç Mali Kontrol Sistemi ve Bu Alanda Yapılan Düzenlemeler**, Ankara, Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 2007.

ÜNAL, Kürşat Oğuz, **“Aracı Kurumlar”**, Ankara, Yaklaşım Yayınları, 1997.

VARIŞ, Meral, KÜÇÜKÇOLAK, Ali, ERDOĞAN Oral, ÖZER, Levent, **“Sermaye Piyasalarında Kurumsal Yönetim İlkeleri”**, İMKB Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 19, İstanbul, 2001.

YETİM, Sedat, **Repo, Ters Repo ve Menkul Kıymet Ödünç İşlemleri**, Cilt 1, Ankara, SPK, 1997.

YILANCI, Münevver, **İç Denetim, Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi İşletmesi Üzerine Bir Araştırma**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2006.

YILDIRIM, Sevdil, **“Sermaye Piyasalarında Kriz; Sistemik Risk ve Türkiye Üzerinde Değerlendirmeler”**, Yeterlilik Etüdü, Ankara, SPK, 1991.

YILMAZ, Ufuk, **Aracı Kurumların ve Acentelerinin Vergi Kanunları Karşısındaki Durumu**, Araştırma Raporu, Ankara, SPK, 1997.

YÖRÜKER, Sacit, "**Başka Ülke Örnekleri Temelinde Kontrol, Denetim, Teftiş ve Soruşturma: Kavramsal Bir Çerçeve**", Ankara, TESEV Denetim Çalıştayı İkinci Toplantısı, 2004.

YURTSEVER, Gürdoğan, "**Bankacılığımızda İç Kontrol**", İstanbul, Türkiye Bankalar Birliği, 2008.

İnternet Adresleri

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu: <http://www.bddk.org.tr>

Başbakanlık: <http://basbakanlik.gov.tr>

COSO: <http://www.coso.org>

G7 Toplantısı: <http://www.g7.utoronto.ca/finance/fm20000708.htm>

ISACA: www.isaca.org

ISO 27001: www.27001-online.com

ITIL: <http://www.itil-officialsite.com>

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası: <http://www.imkb.gov.tr>

Merkezi Kayıt Kuruluşu: <http://www.mkk.com.tr>

Sermaye Piyasası Kurulu: <http://www.spk.gov.tr>

Takasbank: <http://www.takasbank.com.tr>

Türk Dil Kurumu: <http://www.tdk.gov.tr>

Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği: <http://www.tspakb.org.tr>

U.S. Securities and Exchange Commission: <http://www.sec.gov>

Zargan İngilizce Sözlük: <http://www.zargan.com>

EKLER

Ek-I: Aracı Kurumlarda İç Kontrol Sistemi Değerlendirme Rehberi

ARACI KURUMLARDA İÇ KONTROL SİSTEMİ DEĞERLENDİRME REHBERİ

Tarih :
 No :
 Hazırlayan(lar) :
 Onaylayan(lar) :
 Güncellemeler(Tarih/Kişi) :
 İlgili Dokümanlar :

Amaç

Bu rehberin amacı Aracı Kurumun faaliyetlerinin etkin ve verimli olarak yürütülmesine, hazırlanan finansal raporlarda güvenilirliğin sağlanmasına ve yürürlükteki yasa ve düzenlemelere, iç kurallara (politika ve prosedürlere) uyumun gerçekleştirilmesine yönelik amaçlara ulaşmak üzere kurulmuş olan iç kontrol sisteminin değerlendirilmesinde aracı kurum yönetim kurulu, yönetimi ve iç denetim birimine yardımcı olmaktır.

Kapsam

Bu rehber; Aracı Kurumun tüm birimlerini, faaliyetlerini ve personelini kapsayacak şekilde hazırlanmıştır.

Yaptırım

Tüm Aracı Kurum çalışanlarından bu rehberdeki sorulara doğru, dürüst, açık bir şekilde cevap vermesi, gerekli bilgi ve belgeleri paylaşması beklenmektedir. Bu katılımı sağlamayan personelin davranışları yol açtığı olumsuz sonuçlar ile birlikte değerlendirilecektir.

İÇİNDEKİLER

1.KONTROL ORTAMI

- 1.1. Dürüstlük ve Ahlaki Değerler
- 1.2. Uzmanlığa Bağlılık
- 1.3. Yönetim Kurulu ve Denetim Komitesi
- 1.4. Yönetim Felsefesi ve Faaliyet Tarzı
- 1.5. Organizasyon Yapısı ile Yetki ve Sorumlulukların Dağıtımı
- 1.6. İnsan Kaynakları Politikaları ve Uygulamaları

2. RİSK DEĞERLENDİRMESİ

3. KONTROL FAALİYETLERİ

- 3.1. Genel Kontroller
- 3.2. Pazarlama Faaliyetleri
- 3.3. Müşteri Hesaplarının Açılışı
- 3.4. Sermaye Piyasası Aracı ve Nakit Teslimleri
- 3.5. Elektronik Fon Transferi (EFT), Havale ve Virman İşlemleri
- 3.6. Muhasebe Sistemine İlişkin İşlemler
- 3.7. Belge ve Kayıtların Gönderilmesi
- 3.8. Halka Arza Aracılık Faaliyeti
- 3.9. Alım Satım Aracılık Faaliyeti
- 3.10. Türev Araçların Alım Satımına Aracılık Faaliyeti
- 3.11. Repo ve Ters Repo Faaliyeti
- 3.12. Sermaye Piyasası Araçlarının Kredili Alım, Açığa Satış ve Ödünç Alma ve Verme İşlemleri
 - 3.12.1. Kredili Alım İşlemleri
 - 3.12.2. Açığa Satış İşlemleri
 - 3.12.3. Ödünç Alma ve Verme İşlemleri
- 3.13. Yatırım Danışmanlığı
- 3.14. Portföy Yöneticiliği
- 3.15. Aracı Kurum Portföyüne Yönelik İşlemler
- 3.16. Acil ve Beklenmedik Durum Planı

3.17. Bilgi Sistemleri Faaliyetleri

3.18. Kamuyu Aydınlatma Esasları

3.19. Merkez Dışı Birimlere Yönelik İşlemler

4. BİLGİ VE İLETİŞİM

5. GÖZETİM

1. KONTROL ORTAMI

Kontrol ortamı, aracı kurumun iş görme biçimini, genel prensipler karşısındaki duruşunu ve kalitesini tanımlar. Kontrol ortamının sağlam olmasını isteyen aracı kurum, yetenekli ve uzman kişiler istihdam eder ve kontrol bilinç düzeyini artırmaya çalışır. Aracı kurumun etik değerleri, yetki ve sorumluluk devri uygulamaları, organizasyon yapısı, insan kaynakları politikaları, yönetim kurulunun ilgisi, takibi ve yönlendirmesi gibi hususlar bu ortamı etkileyen faktörlerdir.

1.1. Dürüstlük ve Ahlaki Değerler

		Evet	Hayır	U/D ⁴⁵
1	Ahlaki kuralların bulunduğu bir doküman hazırlanmış mıdır?			
2	Ahlaki kuralların bulunduğu dokümanın tüm personel tarafından okunup anlaşıldığına dair imzalı bir taahhütname bulunuyor mu?			
3	Ahlaki kuralların bulunduğu doküman tüm personel tarafından ulaşılabilecek bir yerde saklanıyor mu?			
4	Yönetimin dürüstlük ve ahlaki davranışlara olan bağlılığı tüm kurum içerisinde hem sözlü hem de davranış olarak yeterince bildirilmiş midir?			
5	Yönetim bu hususa somut biçimde rehberlik ediyor mu?			
6	Şirket dışından üst yönetime alınanlar için dürüstlük ve ahlaki değerler ile ilgili bilgilendirme yapılıyor mu?			
7	Yönetim, personeli gayri ahlaki, yasadışı ve ahlaksız davranışlara itebilecek teşvik unsurlarını azaltmaya veya kaldırmaya yönelik uygulamalarda bulunuyor mu? (Ne tür uygulamalar yapılmaktadır?)			
8	Personele ikramiye ve prim gibi ödüller eşit şekilde uygulanıyor mu?			
9	Yönetim kurallara ve düzene aykırı hareket edilmesine ve davranış kurallarının çiğnenmesine karşılık disiplin kuralları uygulamakta mıdır? (Ne tür disiplin kuralları uygulanmaktadır?)			
YORUMLAR:				

1.2. Uzmanlığa Bağlılık

		Evet	Hayır	U/D
1	İç kontrol sistemine ilişkin olarak aracı kurum içinde eğitim			

⁴⁵ U/D: Uygulanabilir Değil

		Evet	Hayır	U/D
	çalışması yapılıyor mu?			
2	Uluslararası iç kontrol ve iç denetim standartları hakkında bilgi edinici çalışmalar yapılıyor mu?			
3	Personel, verilmiş olan sorumluluk seviyeleri ve kurumun yaptığı işe uygun eğitim ve yeterliliğe sahip midir?			
4	Yönetim farklı alanlarda uzmanlaşmış ve farklı deneyimlere sahip kişilerden mi oluşmaktadır?			
5	Üst Yönetim sadece satış, pazarlama, muhasebe gibi belli alanlardan mı oluşmaktadır?			
6	Başta ihtisas personeli olmak üzere personel alımında yeterlilik ölçümü yapılıyor mu?			
7	Yönetim, muhasebe ve finans personeli yürütülen işlerin karmaşıklığına ve gelişimine ayak uydurabilecek bir gayret sergilemekte midir?			
8	Her düzeydeki görev için gerekli bilgi ve tecrübe koşulları belirlenmiş midir?			
9	Herhangi bir göreve o görev için belirlenmiş tanımlı koşulları sağlamayan bir personelin atanmış mıdır?			
YORUMLAR:				

1.3. Yönetim Kurulu ve Denetim Komitesi

		Evet	Hayır	U/D
1	Yönetim Kurulu aracı kurumun genel organizasyon yapısında iç kontrol sistemine ve iç denetim birimine açıkça yer vermiş midir?			
2	Yönetim Kurulu aracı kurumun iç kontrol sistemine ilişkin politika ve prosedürlerini dönemsel olarak inceliyor mu?			
3	Yönetim Kurulunun iç kontrol sistemine yönelik incelemeleri kayıt altına alınıyor mu?			
4	Yönetim Kurulu bağımsız denetim kuruluşu veya iç denetim biriminin iç kontrol sistemine yönelik önerilerini değerlendiriyor mu?			
5	Yönetim Kurulu üye sayısı, bu üyelerin deneyimleri ve uzmanlıkları ele alındığında yönetim kurulunun donanımı uygun mudur?			
6	Yönetim Kurulu üyelerinin ¼'ünden fazlası üniversite mezunu mu?			
7	Yönetim Kurulu üyelerinin daha önce aracı kurumla bir ilişkisi olmuş mudur?			
8	Yönetim Kurulu denetimle ilgili tüm birimlerin bir araya geldiği toplantılar düzenliyor mu?			
9	Yönetim ve/veya Denetim Komitesi, kurum üst yönetiminin kurum risklerine olan yaklaşımını değerlendirmek üzere yeterli çaba gösteriyor mu?			
10	İç kontrol prosedürlerindeki her türlü değişiklik yönetim			

		Evet	Hayır	U/D
	kurulunun onayına sunuluyor mu?			
11	Yönetim kurulu periyodik olarak toplanıyor mu?			
12	Yönetim kurulunda alınan kararların saklanması, duyurulması ve gizliliği ile ilgili prosedür var mı?			
13	Yönetim kurulu toplantılarına denetim komitesi katılıyor mu?			
14	Yönetim kurulu toplantılarına bütün üyeler katılıyor mu?			
15	Yönetim kurulu toplantılarına katılım konusunda aksaklık gösteren üyeler var mı?			
16	Yönetim kurulu kendisine ait hangi yetkileri Denetim Komitesine devrettiğini yazılı olarak belirlemiş ve tüm kuruma duyurmuş mudur?			
17	Denetim Komitesi üyelerinin belirlendiği yönetim kurulu kararı mevcut mu?			
18	Denetim Komitesi üyelerine bağlı icracı bir birim bulunuyor mu?			
19	Denetim komitesi kurumun iç denetimi ve finansal raporlama süreçleri açısından bilgili ve ihtiyatlı bir denetim mercii olarak görülmekte midir?			
20	Denetim Komitesi bilgi sistemleri ve bilgi sistemlerine ait kontroller hakkında bilgi sahibi midir?			
21	Denetim Komitesi en az bir tane finans konularında uzman üyeye sahip midir?			
22	Denetim Komitesi, kurumun dış ve iç denetçileriyle yeterli bir iletişim mekanizması kurmuş mudur?			
23	Denetim Komitesinin görev ve sorumluluklarını özetleyen bir prosedür var mıdır?			
24	Denetim Komitesi sorumluluklarını yerine getirebilmek için yeterli kaynak ve otoriteye sahip midir?			
25	Denetim komitesi üye sayısı 2 veya daha fazla mıdır?			
26	Denetim komitesi üyelerinin tamamı aynı zamanda yönetim kurulu üyesi midir?			
27	Denetim komitesi üyeleri kurum içinden mi seçilmiştir? (Dışarıdan gelen denetim komitesi üyesi var mı?)			
28	Denetim komitesi bağımsız denetim kuruluşunun ve dışarıdan hizmet alınan diğer kuruluşların çalışmalarını değerlendirip Yönetim kurulu'na raporlamış mıdır?			
29	TTK uyarınca görev yapan şirket denetçileri yönetim kurulu toplantılarına katılıyor mu?			
YORUMLAR:				

1.4. Yönetim Felsefesi ve Faaliyet Tarzı

		Evet	Hayır	U/D
1	Bir veya birkaç kişinin baskısı altında olmayan bir yönetim yapısı var mıdır?			

		Evet	Hayır	U/D
2	Yönetim veya denetim kurulu tarafından etkili bir gözetim yapılmakta mıdır?			
3	Rakamların geliştirilmesine yönelik tavır da dâhil olmak üzere, yönetimin finansal raporlama felsefesi muhafazakâr olma eğiliminde midir?			
4	Yönetim kararlarını sözlü (biçimsel olmayan yöntemler) mü duyurmaktadır?			
5	Yönetim karar alma süreçlerinde doğaçlama, içgüdüsel mi davranıyor?			
6	Yönetimin yaklaşımı tutucu mu yoksa risk almaya yönelik mi?			
7	Üst yönetimin muhasebe uygulamalarına doğrudan katılarak mali tablolarda değişiklik yaptırdığı şeklinde izlenim edindiniz mi?			
8	Şirket dâhilinde düzenli olarak yönetimi ve çalışanları eğitecek, iç kontrol sisteminin önemini anlatabilecek ve tüm çalışanların iç kontrol bilinç düzeyini artırabilecek bir mekanizma mevcut mudur?			
9	Yönetim, iç kontrol sistemine yönelik belirlenmiş yetersizlikleri belli bir zamanda düzeltiyor mu?			
10	Ücret sistemi hedeflere (karlılık) bağlı mı? (Yönetici kesimde hileli raporlamaya neden olabilir mi?)			
11	Yönetim personel için gerçekçi finansal hedefler ve beklentiler ortaya koymakta mıdır?			
YORUMLAR:				

1.5. Organizasyon Yapısı ile Yetki ve Sorumlulukların Dağıtımı

		Evet	Hayır	U/D
1	Aracı kurum organizasyon şeması dokümente edilmiş midir?			
2	Aracı kurum organizasyon şeması güncel midir?			
3	Aracı kurum organizasyon şeması kurum web sayfasında bulunuyor mu?			
4	Organizasyon yapısı, işletmenin faaliyetleri ve birimleri açısından yeterli midir?			
5	Kritik süreçlere ait işlemleri kimin başlatmaya veya değiştirmeye yetkili olduğu belli midir?			
6	Kurum içerisinde üretilen verilerin sahipleri belli midir?			
7	Kurum içinde bilgi sistemlerindeki her bir uygulama ve veritabanı için sahipler belirlenmiş midir?			
8	Bilgi sistemleri faaliyetleri dâhil sorumlulukların dağıtımı net bir biçimde belirlenmiş midir?			

		Evet	Hayır	U/D
9	Değişimler karşısında işletmenin üst yönetimi organizasyonel yapıda düzetmeler ve yenilikler yapmakta mıdır?			
10	Alt kademelere çok fazla yetki verildiğine dair bir izlenim bulunuyor mu?			
YORUMLAR:				

1.6. İnsan Kaynakları Politikaları ve Uygulamaları

		Evet	Hayır	U/D
1	Personelin işe alımı, eğitimi, motive edilmesi, terfi edilmesi, ücretlendirilmesi ve işine son verilmesi adına prosedürler ve standartlar mevcut mudur? (Bu prosedürle belirlenmiş midir?)			
2	Yukarıda belirtilen prosedür merkez dışı birimlerde çalışan personele bildirilmiş midir?			
3	Kurumun yöneticileri dâhil tüm personelin görev, yetki ve sorumlulukları yazılı olarak tanımlanmış mı?			
4	Görev, yetki ve sorumlulukların tanımlandığı dokümanlar personele imza karşılığında bildirilmiş mi?			
5	Her bir çalışan için periyodik olarak mesleki performans değerlendirilmesi ve gözden geçirilmesi yapılmakta mıdır? (Performans değerlendirmesi açık mı kapalı mı yapılıyor?)			
6	Kurum içinde personele yönelik rotasyon uygulaması var mı?			
7	Rotasyon uygulamasına yönelik bir prosedür hazırlandı mı?			
8	Çalışanlar için performans değerlendirme kriterleri belirlenmiş midir?			
9	Personel devir hızı belirli periyotlarda belirleniyor mu? (Oranın farklılaştığını dönemler mevcut mu?)			
10	İzin politikası bulunuyor mu?			
	İzin politikası dışında izin kullanımı olmuş mudur?			
11	Faaliyet alanı itibarıyla lisans belgesine sahip olması gerektiği halde, lisans belgesine sahip olmaksızın çalışan personel var mı?			
12	SPK Seri: V, No: 46 Tebliğ'in 18. maddesi çerçevesinde personele ilişkin değişiklikler olması durumunda TSPAKB'ne gerekli bildirimler yapılıyor mu?			
13	Bildirimler sırasında istenen belgeler ve kimlik bilgileri ekleniyor mu?			
14	TSPAKB'deki personel bilgileri ile kurum arasındaki bilgilerin mutabakatı periyodik olarak yapılıyor mu?			
15	Merkez dışı birimlerdeki personel nitelik ve nicelik olarak değerlendiriliyor mu?			
16	Bir bankayla acentelik sözleşmesi imzalandı mı?			
17	Acente bankanın şubelerinde acentelik işlemlerini yürütecek personelin listesi oluşturuldu mu?			

		Evet	Hayır	U/D
18	Acente banka söz konusu faaliyetin yürütüleceği şube veya şubelerde acentelik işlerinden sorumlu personeli belirledi mi?			
19	İhtisas personeli içinde lisansı olmayan personel var mı?			
20	Faaliyet alanlarına göre gerekli lisans belgesine sahip olan personel lisans yenileme eğitimlerine katılıyor mu?			
21	Lisans yenileme eğitimleri dışında başka eğitimler alınıyor mu?			
22	SPK tarafından lisans belgesi iptal edilen personel var mı?			
23	Yeni işe başlayan personele görevi ile ilgili iç kontrol prosedürleri imza karşılığında teslim ediliyor mu?			
24	Personele yaptırımlar, cezalar konusunda bilgi verildi mi?			
25	Çalışan personel sayısı 50'nin üzerinde mi?			
	Engelli veya hükümlü personel çalıştırılmakta mıdır?			
30	Personelin izin, devam ve kıdemlerinin kolayca izlenebileceği bir dosyalama veya arşiv sistemi var mı?			
31	Disiplin cezası uygulamalarında farklılık (çifte standart) görülüyor mu?			
32	Disiplin cezası alan personel bulunuyor mu?			
33	Hileli işlem yaptığı tespit edilip işine son verilen personel var mı?			
YORUMLAR:				

2. RİSK DEĞERLENDİRMESİ

Riskler kurumun yaşamını sürdürme yeteneğini, başarılı bir şekilde rekabet etmesini, güçlü bir mali yapı oluşturmasını, pozitif bir imaj oluşturmasını etkiler. Risklerin belirlenmesini ve bunların gerçekleşme olasılıkları ile doğurabilecekleri etkilerin analiz edilmesini içeren bu süreç, aracı kurumun hedeflediği sonuçlara ulaşmasını engelleyebilecek söz konusu risklere karşı nasıl bir önlem alması gerektiği konusunda vereceği kararlar için baz teşkil etmelidir.

		Evet	Hayır	U/D
1	Risklerin tanımlanması, risklerle ilgili limit ve standartların belirlenmesi ve kontrolüne ilişkin yazılı prosedürler var mı?			
2	Kurumun hedefleri tüm çalışanlar tarafından biliniyor mu?			
3	Gerçekleştirilmekte olan sermaye piyasası faaliyetleri bazında risk planı yapıldı mı?			
4	Kurumun stratejik planı yönetim kurulu tarafından onaylandı mı?			
5	Kurumun stratejik planı bilgi sistemlerine yönelik hedefler içermekte midir?			
6	Bilgi sistemlerine yönelik strateji planı, kurumun amaçlarına etkin ve verimli bir şekilde ulaşması için ihtiyacı olan bilgi sistemlerini belirtiyor mu?			
7	İşletmenin risk değerlendirilmesinin yeniden yapılmasını gerektirecek durumlar ve şartlar belirlenmiş midir?			
8	Yeni faaliyet alanına girileceği zaman işletme riskleri inceleniyor mu?			
9	Yeni ürün veya servisler sunulacağı zaman işletme riskleri inceleniyor mu?			
10	Yasalarda yapılan değişiklikler sonucu işletme riskleri inceleniyor mu?			
11	Gerek Türkiye’de gerekse dünyada yaşanan ekonomi, iş, üretim vb. konulardaki değişimlere göre işletme riskleri inceleniyor mu?			
12	Denetim komitesi veya iç denetim birimi gözetiminde risk değerlendirmesi yapılıyor mu?			
13	Üst yönetim bu risk değerlendirmesini gözden geçirip, belirlenmiş riskleri ortadan kaldırmak adına faaliyetleri gözden geçiriyor mu?			
14	Değişen şartları yansıtabilmek amacıyla yıl içinde bütçe ve tahminler güncellenmekte midir?			
15	Kurum üst yönetimi, kurum üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilecek değişiklikler hakkında yönetim kuruluna ve/veya denetim komitesine rapor vermekte midir?			
16	Planda meydana gelen sapmalar yönetim kurulu düzeyinde ele			

		Evet	Hayır	U/D
	alınıyor mu?			
17	İşletmenin karı ve kar kaynakları ile ilgili rapor hazırlanıp yönetim kurulunda ele alınıyor mu?			
18	Karın kaynaklarının anlaşılması için gelir getiren bölümler veya kar merkezleri tanımlanıyor ve buralar için karlılık analizi yapılıyor mu?			
19	Birimin karı belli bir üründen mi kaynaklanıyor?			
20	Birimin karı belli bir müşteri veya müşteri grubundan mı kaynaklanıyor?			
21	Tekrarlanmayan büyük bir kar veya harcama mevcut mu?			
22	Yapılmakta olan faaliyetlerle kar ilişkisi raporlanıyor mu?			
23	Müşteri şikâyetleri inceleniyor mu?			
24	Müşteri yoğunluğu inceleniyor mu? (Bir ya da birkaç müşteri grubuna bağımlılık söz konusu mudur?)			
25	Belge asıllarının elde edilmesinde gecikmeler yaşanıyor mu?			
26	Hatalı işlem bildirimlerinin sayısı inceleniyor mu?			
27	Kurumda operasyonel risklere yönelik çalışma yapılıyor mu?			
28	Kurumda yeniden yapılanma, yeni bir uygulama satın alınması gibi yakın zamanda yapılması planlanan bir değişiklik var mı?			
29	Sermaye yeterliliğine yönelik günlük kontrol yapılıyor mu?			
30	Risk karşılığı veya yetki belgelerine tekabül eden asgari özsermaye veya son 3 ayda oluşan faaliyet giderlerinin toplamı kriterlerinden biri sermaye yeterliliği tabanını geçtiği oldu mu?			
31	Genel borçlanma sınırının sermaye yeterliliği tabanının 15 katını geçtiği oldu mu?			
32	Risk karşılığı toplamı, yetki belgelerine tekabül eden asgari özsermaye, son 3 ayda oluşan faaliyet giderlerinin toplamı, asgari sermaye yeterliliği tabanını gösteren bir grafik bulunuyor mu? (Günlük olarak aylık bazda)			
33	Aracı kurumun varlıkları ve yükümlülükleri SPK Seri: V, No: 46'da belirtilen ilkelere göre değerlendirilmiş mi?			
34	Günlük olarak pozisyon riski, karşı taraf riski, döviz kuru riski ve yoğunlaşma riski hesaplanıyor mu?			
35	Pozisyon riski hesaplanan sermaye piyasası araçları belirlenmiş midir?			
36	Net pozisyon hesaplaması yapılmakta mıdır?			
37	Halka arza aracılık faaliyetinde satış süresinin sonunda satılamayan sermaye piyasası aracı oldu mu?			
38	Karşı taraf riski hesaplanan kalemler nelerdir?			
39	Bu kalemler için teminat açıkları hesaplanmış mıdır?			
40	Kurumun teminat açığı olarak öngördüğü bir sınır belirlenmiş midir?			
41	Kurumun işlem yaptığı ve karşı taraf riski oranı olarak %100 alınan bir kişi veya kurum var mıdır?			
42	Aracı kurumda herhangi bir döviz cinsine bağlı varlık veya yükümlülük bulunuyor mu?			
43	Bir ihraççıya ait sermaye piyasası araçlarının veya bir kişi veya kurumdan olan alacak toplamının veya SPK Seri: V, No: 46 sayılı			

		Evet	Hayır	U/D
	Tebliğ'e göre pozisyon riski hesaplanması öngörülen kalemlerden birisinin sermaye yeterliliği tabanına oranı günlük olarak hesaplanıyor mu?			
44	Yukarıdaki soruda geçen oranın %40'ı aştığı zaman oldu mu?			
45	SPK Seri: V, No: 46'ya göre belirlenen özsermayenin en az %25'nin ödenmiş veya çıkarılmış sermaye midir?			
46	Dönen varlık toplamı bulunurken pozisyon veya karşı taraf riski %100 olan kalemler kullanılıyor mu?			
47	Başka bir aracı kurumlar birleşme veya bir veya birden fazla aracı kurumu devralma gibi bir durum olmuş mudur?			
48	Böyle bir durum söz konusu ise sermayenin güçlendirilmesine yönelik SPK Seri: V, No: 46'da belirtilen özel hükümlere uyulmuş mudur?			
49	SPK Seri: V, No: 46 sayılı Tebliğ kapsamında "Risk Karşılıkları Hesaplama Tablosu", "Sermaye Yeterliliği Tabanı Hesaplama Tablosu", "Likidite Yükümlülüğü Hesaplama Tablosu" hazırlanıyor mu?			
50	Yukarıdaki soruda belirtilen tablolar SPK tarafından belirlenmiş süre içinde SPK'ya gönderiliyor mu?			
51	Yukarıdaki soruda belirtilen tablolar merkez ofiste saklanıyor mu?			
52	Sermaye yeterliliği kapsamında hazırlanan tabloların SPK tarafından belirlenen süreden önce gönderilmesi gerektiren bir durum yaşandı mı?			
53	Sermaye yeterliliği kapsamında hazırlanan tablolarla ilgili olarak SPK'dan uyarı veya ceza alındı mı?			
54	Sermaye yeterliliği kapsamında hazırlanan tablolar bağımsız denetleme kuruluşları tarafından denetleniyor mu?			
55	Bağımsız denetim raporları SPK'ca belirlenen süre içinde SPK'ya gönderiliyor mu?			
56	Günlük olarak aracı kurumun likidite oranı hesaplanıp aylık tablolar hazırlanıyor mu?			
57	Aracı kurumun son 12 aylık dönemdeki temel gelir kaynakları neler olmuştur?			
58	Aracı kurumun son 12 aylık dönemde aktif olarak işlem gören hesaplarının dağılımı belirlenmiş midir? (nakit, kredi, bireysel, kurumsal vb.)			
59	Kar amacı gütmeyen veya yatırımlarının riskini ve maliyetlerini umursamayan veya çoğunlukla zararlı sonuçlanan emirler veren müşteriler var mı?			
60	Müşterinin mali durumuyla orantısız ve dikkat çekici miktarda kredi kullanıldığı durumlar oldu mu?			
61	Aldığı menkul kıymet kredisini süresinden önce aniden kapatan müşteriler var mı?			
62	Başka aracı kurumlarda bulunan ve müşteri ile ilişkisi olmayan hesaplara sürekli menkul kıymet ve/veya nakit virmanı yapan müşteriler var mı?			
63	Elde ettiği getirileri hızlı bir şekilde üçüncü taraflara aktaran müşteriler var mı?			

		Evet	Hayır	U/D
64	Kurumun kendi portföyü için limitler (en az, en fazla şeklinde) tespit edilmiş midir?			
65	Kurum portföyünü takip eden ayrı bir birim bulunuyor mu?			
66	Yukarıdaki soruda belirtilen birim bulunuyorsa, bu birim piyasayı devamlı izliyor mu? Bu görevin yerine getirilebilmesi için uygun ortam var mı? (Örneğin, piyasayı izleyen yazılımlar, veri yayın kuruluşlarının ekranları gibi)			
67	Kullanılan bilgi sistemlerinin değerlendirilmesi veya denetimi bu konuda uzman bir kuruluşa yaptırılıyor mu?			
68	Müşteri sayısındaki gelişmeler, gelir/gider rakamlarındaki değişiklikler toplantı konusu yapılıyor mu?			
69	Aracı kurumun ilişkili kişi ve kurumlarla yaptığı işlemlerde uygulanan fiyatlar inceleniyor mu?			
70	Yukarıdaki soruda bahsedilen fiyatlar ile diğer kuruluşlara yapılan işlemlerdeki fiyatlar arasında farklar mevcut mu?			
YORUMLAR:				

3. KONTROL FAALİYETLERİ

Kontrol faaliyetleri, aracı kurumda yönetimin koymuş olduğu kuralların uygulanmasını ve hedeflerin gerçekleştirilmesini engelleyebilecek risklerin meydana gelmemesi için gerekli tedbirlerin alınmasını sağlayan; onay verme, doğrulama, limit kontrolü, performans ölçümü, tüm varlıkların güvenliğinin sağlanması ve görevlerin ayrılığı gibi politika ve prosedürlerdir.

3.1. Genel Kontroller

		Evet	Hayır	U/D
1	Kurumun sahip olduğu iş akış politika ve prosedürlerinin neler olduğunu gösteren bir liste bulunuyor mu? (Listenin güncelliği sağlanmış mıdır?, Liste üst yönetim tarafından onaylanmış mıdır?)			
2	Politika ve prosedürlerin kabulü ve yürürlüğe konması ile ilgili olarak yönetim kurulu kararı var mıdır?			
3	Değişiklik yapılan politika ve prosedürlere ilişkin yönetim kurulu kararları mevcut mudur?			
4	Politika ve prosedürler hakkında aracı kurum içinde bilgilendirme faaliyetleri yapılıyor mu?			
5	Politika ve prosedürlerde görevler ayrılığı ilkesine uyum sağlanmış mıdır?			
6	Politika ve prosedürlerin güncellenme yöntemi belirli midir?			
7	Politika ve prosedürlerin imha edilmesi yöntemi belirli midir?			
8	Kurum içinde bilgi sınıflandırması (çok gizli, gizli, şirkete özel, kamuya açık gibi) yapılıyor mu?			
9	Politika ve prosedürlerin saklanması ve korunmasına ilişkin usul ve yöntemler hakkında yazılı prosedürler var mı?			
10	Geçmiş dönem içinde SPK tarafından yerinde denetim yapıldı mı?			
11	SPK dışındaki diğer denetim ve gözetim otoriteleri tarafından herhangi bir uyarı, ceza alındı mı?			
12	Suç gelirlerinin aklanmasının ve terörün finansmanının önlenmesine ilişkin yükümlülüklerle uyum programı hakkında tüm personele bilgilendirme yapılmış mıdır?			
13	Özellikle Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanun ve Kanun uyarınca çıkarılan yönetmelik hakkında tüm personele bilgilendirme yapılmış mıdır?			
14	Yönetim kurulu tarafından uyum programı çalışmalarını yürütmek amacıyla uyum görevlisi atanmış mıdır?			
15	Uyum görevlisi hakkında bilgiler TSPAKB'ne bildirilmiş midir?			
16	Uyum görevlisinin kurum içinde başka bir görevi bulunuyor mu?			
17	Yönetim kurulu uyum programı kapsamında yetkilerinin bir kısmını veya tamamını, bir veya birden fazla yönetim kurulu			

		Evet	Hayır	U/D
	üyesine devretmiş midir?			
18	Yukarıda belirtilen yetki devri açık bir şekilde ve yazılı olarak gerçekleştirilmiş midir?			
19	Uyum programı kapsamında belirlenen kurum politikalarına ilişkin belgeler MASAK'a gönderilmiş midir?			
20	MASAK'a gönderilen belgelerde gönderildikten sonra bir değişiklik yapıldı mı?			
21	Bu değişiklik MASAK'a bildirildi mi?			
22	Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanun ve Kanun uyarınca çıkarılan yönetmelik hakkında bilgilendirme yapılmış mıdır?			
23	Gerçekleştirilen tüm sermaye piyasası faaliyetleri için yetki belgesi alındı mı?			
24	Yetki belgeleri müşterilerin görebileceği yerlerde asılı mı?			
25	Şirkete gelen ve giden yazıların kaydedildiği bir defter var mı?			
26	Yazışma yapılan kurumların listesi var mı?			
27	Gelen ve giden yazışmalar kurum bazında tutuluyor mu?			
28	Geçmiş dönemde sonuçlanan veya devam eden bir dava var mı?			
29	Şirketin hukuksal işlerini yürüten bir avukat var mı?			
30	Yukarıdaki soruda belirtilen böyle bir avukat bulunuyorsa bu kişi şirket personeli mi?			
31	Kullanılmayan müşteri bakiyeleri aracı kurum tarafından değerlendiriliyor mu?			
32	Yukarıdaki soruda belirtilen bakiyeler için kullanılmama alt sınırı belirlenmiş midir?			
33	Günlük olarak bu sınırın üzerindeki her tutar için topluca müşteri hesaplarından çıkış yapılıyor mu?			
YORUMLAR:				

3.2. Pazarlama Faaliyetleri

		Evet	Hayır	U/D
1	Yeni müşteri kazanımı ile ilgili belirlenmiş bir prosedür var mı?			
2	Müşterilere referans yoluyla mı ulaşıyor?			
3	Referansı olmayan müşteriler kabul ediliyor mu?			
4	Müşterilere gazete, televizyon gibi medya aracılığı ile ulaşıyor mu?			
5	Pazarlamaya ilişkin ayrı bir birim bulunuyor mu?			
6	Yeni müşterilere faaliyetlerin tanıtımını yapacak personel belirlenmiş midir?			
7	Müşterilere promosyon, uygun komisyon, VIP hizmetleri gibi imkânlar sunuluyor mu?			
8	Müşterilerle yapılan görüşmeler yazılı hale dönüştürülüyor mu?			

		Evet	Hayır	U/D
9	Görüşme yapılan müşterilerin listesi tutuluyor mu?			
10	Son 1 yıl içinde yeni katılan ve ayrılan müşterilerin listesi, toplam müşteri sayısına oranı, işlem hacmindeki oranı gibi istatistikî bilgiler belirleniyor mu?			
11	Yeni işe başlayan personelin en son çalıştığı diğer aracı kurumun müşterilerine hizmet sunmak amacıyla irtibat kurmasını en az 1 ay süreyle engelleyici önlemler alınıyor mu?			
12	Reklam ve ilanların kontrolü üst yönetim tarafından yapılıyor mu?			
13	Reklam ve ilanlarda başka bir aracı kurumdan daha güvenilir olduğu izlenimini yaratacak ifadeler yer veriliyor mu?			
14	Reklam ve ilanlar yayınlanmadan önce herhangi bir düzenleyici otoriteye gönderiliyor mu?			
15	Aracı kurum tarafından faaliyetleri tanıtan bir seminer veya konferans düzenlenmiş midir?			
16	Müşteri verimliliği ölçülüyor mu? (Hangi müşteriden daha çok kazanç elde ediliyor?)			
YORUMLAR:				

3.3. Müşteri Hesaplarının Açılışı

		Evet	Hayır	U/D
1	Müşteri hesaplarının açılışı konusunda yazılı prosedür var mı?			
2	Müşterinin eski veya yeni müşteri olmasına göre yapılan işlemlerde farklılık var mı?			
3	Müşterinin başka aracı kurumlarda hesabı olup olmadığı soruluyor mu?			
4	Hesap açtırmak isteyen müşteriye piyasa ve aracı kurum hakkında bilgilendirme yapılıyor mu?			
5	Sermaye piyasası araçlarının riskleri, müşteri ismine saklama uygulaması, yatırımcıyı koruma gibi özellikli düzenlemeler hakkında bilgi veriliyor mu?			
6	Hesap açılmasından önce yeni hesap açılan müşterinin kimlik bilgilerinin doğruluğu yapılıyor mu? (Nüfus hüviyet cüzdanı, sürücü belgesi, pasaport vb gibi belgelerin ibrazı ve bu belgelerin fotokopisinin alınması gibi)			
7	Müşterilerin kimlik bilgilerinin teyidi MERNİS yoluyla yapılıyor mu?			
8	Açılan hesabın niteliğine göre çerçeve sözleşme imzalanıyor mu?			
9	Çerçeve sözleşmede müşterinin risk ve getiri tercihleri müşteri tarafından mı dolduruluyor?			
10	Müşteriden alınan yazılı beyanları silebilmek veya üzerinde değişiklik yapabilmek mümkün mü?			
11	Müşteri çerçeve sözleşmesindeki beyanlarını değiştirmek istediğinde yeni çerçeve sözleşme imzalatılıyor mu?			

		Evet	Hayır	U/D
12	Çerçeve sözleşmelerine müteselsil sıra numarası veriliyor mu?			
13	Hesap açılması işlemlerini yerine getiren birim belirlenmiş midir?			
14	Hesap açılmadan önce toplanan belgeler, çerçeve sözleşmeler ve müşteri tanıma formları için üst yöneticinin onayı alınıyor mu?			
15	Müşterilerden alınan bilgiler müşteri bazında dosyalanıyor mu?			
16	Müşteri dosyalarına erişim kısıtlı mıdır?			
17	Müşterilerle sözleşme imzalandıktan sonra bu sözleşmeler muhasebe birimine gönderiliyor mu?			
18	Müşteri tanıma formu dolduruluyor mu?			
19	Müşteri tanıma formlarında asgari olarak müşterilerin yatırım amaçları, mali durumları ve beklentileri hakkında bilgi bulunduracak bölümler yer alıyor mu?			
20	Müşteri tanıma formları kimlik fotokopileri ile birlikte Takasbank'a yollanıyor mu?			
21	Çerçeve sözleşmedeki adres bilgisi değişen müşteriler ile ilgili değişiklikler 2 gün içerisinde Takasbank'a bildiriliyor mu?			
22	Müşteriler adına MKK'da hesap açılıyor mu?			
23	MKK'da açılan hesaba ilişkin bilgiler müşteriye yazılı olarak bildiriliyor mu?			
24	Müşteriye "Alo MKK" hakkında bilgilendirme yapılıyor mu?			
25	Müşteriden alınan talimatlarda asgari olarak tarih, müşteri imzası, müşteri telefon numarası bulunuyor mu?			
26	Müşteri talimatlarının kontrolü müşteriye kayıtlı telefon vasıtasıyla ulaşılarak yapılıyor mu?			
27	Şüpheli veya işlem yasaklı bir müşteri ile karşılaşıldığında yapılacak işlemler belirlenmiş midir?			
28	İşlem yasaklıların listesinin güncelliği sağlanıyor mu?			
29	Müşteri hesabı açılırken işlem yasaklıları listesi kontrol ediliyor mu?			
30	Müşterinin bilgi vermek istememesi durumunda bu durum yazılı olarak kayıt altına alınıyor mu?			
31	Müşteri ile yapılan sözleşmede temerrüt faizi oranı ve temerrüde konu olan miktar açıkça belirtilmiş midir?			
32	Müşterilerin portföylerindeki sermaye piyasası araçlarının içerdiği hakların kullanımına ilişkin müşteriden alınmış bir talimat bulunuyor mu?			
33	Müşterilere hesap açıldığında ayrı bir hesap numarası veriliyor mu?			
34	Müşterilerin adres bilgilerinin kontrolü yapılıyor mu?			
35	Merkezde yürütülen hesap açma prosedüründeki adımlar şubede hesap açılırken de aynen uygulanıyor mu?			
36	Şubede açılan hesaplar için merkezden onay alınıyor mu?			
37	Hesap açan müşterinin başka bir aracı kurum çalışanı olup olmadığı soruluyor mu?			
38	Hesap açılan müşterinin başka bir aracı kurum çalışanı olduğu tespit edilirse söz konusu aracı kuruma 1 hafta içinde bildirim yapılıyor mu?			
39	Hesap açılışı sırasında müşteriye "Acil ve Beklenmedik Durum Planı" hakkında bilgi veriliyor mu?			

		Evet	Hayır	U/D
40	Aylık olarak hesabı kapatılan müşterilerin listesi hesapların kapatılma nedenleri ile birlikte alınıyor mu?			
41	Hesabı kapatılan her müşteriden onay alınıyor mu?			
42	Müşteri temsilcilerinin hesap açılışı sırasında yerine getirilen işlemler başkası tarafından kontrol ediliyor mu?			
43	Müşterek hesap açılıyor mu? (Açılıyorsa buna ilişkin prosedür var mı?)			
44	Hesap açılışı sırasında noter onaylı vekalet sözleşmesi alındı mı? (Alınan vekalet sözleşmesi genel vekalet mi yoksa kısıtlı mı?)			
45	Aracı kurumun kendisinin hazırlamış olduğu bir vekalet sözleşmesi var mı?			
YORUMLAR:				

3.4. Sermaye Piyasası Aracı ve Nakit Teslimleri

		Evet	Hayır	U/D
1	Sermaye piyasası aracı ve nakit teslimlerine ilişkin iş akış prosedürü var mı?			
2	Yukarıdaki soruda belirtilen böyle bir prosedür hazırlanmış ise son güncelleme tarihi ve güncelleyen kişi belirli mi?			
3	Aracı kurum merkezi ile şubelerinden müşteriye yapılan veya müşteri tarafından yapılan fiili nakit teslimlerinde yapılması gereken işlemler belirli mi?			
4	Fiili nakit teslimlerinde düzenlenecek belgeler belirli mi?			
5	Aracı kurum merkezi ile şubelerinden müşteriye yapılan ya da müşteri tarafından yapılan fiili sermaye piyasası aracı teslimlerinde yapılması gereken işlemler belirli mi?			
6	Fiili sermaye piyasası aracı teslimlerinde düzenlenecek belgeler belirli mi?			
7	Teslim alınan nakit veya sermaye piyasası aracının miktarı hakkında müşteri ile yazılı olarak mutabakat sağlanıyor mu?			
8	Müşteri hesaplarına 3. şahıslar tarafından para yatırılmasına ve/veya sermaye piyasası aracı teslim edilmesine izin veriliyor mu?			
9	Müşteri hesaplarına 3. şahıslar tarafından teslim yapılmasına izin veriliyorsa bu şahsa ait kimlik bilgileri alınıyor mu?			
10	Müşteri tarafından getirilen sermaye piyasası araçlarına ait bilgiler Takasbank sisteminden kontrol ediliyor mu?			
11	Kontrol yapıldıktan sonra sermaye piyasası araçları Takasbank'a teslim ediliyor mu?			
12	Müşteriye sermaye piyasası aracı teslim edilmeden önce böyle bir teslimle ilişkin müşteriden dilekçe alınıyor mu?			
13	Şube ve merkez kasalara bir kerede kabul edilebilecek ve bu			

		Evet	Hayır	U/D
	kasalardan bir kerede ödenebilecek azami nakit tutarları belirli mi?			
14	Belirli bir anda kasalarda bulundurulabilecek azami nakit tutarlarının belirli mi?			
15	Müşteriye ödeme yapmadan önce para veya emanet borcu olup olmadığı kontrol ediliyor mu?			
16	Ödemelere onay kim tarafından veriliyor?			
17	Ödemelere ilişkin işlemlerde ödemenin onaylanması ile fiili olarak gerçekleştirilmesini yapan personel aynı mı?			
18	Fiziki sermaye piyasası aracı alım satım işlemlerinde işlemi fiilen gerçekleştiren ile muhasebe kaydını yapan kişi aynı mı?			
19	Müşterilerden tahsilât yapıldığında “nakit alındı” belgesi düzenleniyor ve bir örneği müşteriye veriliyor mu?			
20	Müşterilere ödeme yapıldığında “nakit ödeme” belgesi düzenleniyor ve bir örneği müşteriye veriliyor mu?			
21	Nakit alındı ve ödendi belgeleri müteselsil sıra numarası izliyor mu?			
22	Müşterilere veya aracı kuruluşlara ait menkul kıymetlerin aracı kuruluş menkul kıymet kasasına fiziken giriş ve çıkışlarında menkul kıymet giriş ve çıkış fişi düzenleniyor mu?			
23	Menkul kıymet giriş ve çıkış fişlerinin imzalı birer örneğini müşteriye veriyor musunuz?			
YORUMLAR:				

3.5. Elektronik Fon Transferi (EFT), Havale ve Virman İşlemleri

		Evet	Hayır	U/D
1	Müşteriden gelen ve müşteriye yapılan EFT ve havale işlemlerine ilişkin yazılı prosedür var mı?			
2	Aracı kurum tarafından müşteri hesabından yapılan EFT, havale ve menkul kıymet virman işlemlerindeki aşamalar belirli midir?			
3	Düzenlenmesi gereken belgeler tanımlanmış mıdır?			
4	Müşteriden gelen talimatlarda tarih, müşteri adı, müşteri imzası, müşteri telefon numarası, banka bilgileri, tutar gibi asgari unsurların talimatlarda olup olmadığı kontrol ediliyor mu?			
5	Müşteri tarafından verilen EFT veya havale talimatlarında müşteriye ait imzaların kontrolleri yapılıyor mu?			
6	Müşteri tarafından verilen EFT veya havale talimatlarına onay kim tarafından veriliyor?			
7	Talimatlara verilen onaylar yetki tanımlarına uygun olarak yapılıyor mu?			
8	Talimat alındıktan sonra müşteriye kayıtlı telefon vasıtasıyla ulaşılarak onay alınıyor mu?			
9	Onay alınmadan yapılmış talimat bulunuyor mu?			

		Evet	Hayır	U/D
10	Aracı kurum tarafından müşteri hesabından yapılan EFT, havale ve menkul kıymet virman işlemlerindeki aşamalar ile düzenlenmesi öngörülen belgeler prosedürde tanımlanmış mı?			
11	Müşteriler arasında gerçekleştirilen nakit ve menkul kıymet virman işlemlerindeki aşamalar ile ne tür belgeler düzenleneceği prosedürde belirlenmiş mi?			
12	Şirket içi sermaye piyasası aracı virman işlemlerine ilişkin yazılı prosedür var mı?			
13	Şirket dışına yapılan ve şirket dışından gelen sermaye piyasası aracı virman işlemlerine ilişkin yazılı prosedür var mı?			
14	Şirket içi nakit virman işlemlerine ilişkin yazılı prosedürler var mı?			
15	Aracı kurum portföyünün oluşturulması ve yönetilmesine ilişkin yazılı prosedür var mı?			
16	Tüm EFT/havale çıkışları ve virmanları için müşterilerden yazılı talimat alınıyor mu? Alınan talimatlarda imza kontrolü yapılıyor mu?			
YORUMLAR:				

3.6. Muhasebe Sistemine İlişkin İşlemler

		Evet	Hayır	U/D
1	Düzenli olarak kasa sayımı yapılmakta mıdır?			
2	Kasa defteri günlük olarak tutuluyor mu?			
3	Günlük tahsilâtlar kasada bırakılıyor mu?			
4	Azami kasa bakiyeleri belirleniyor mu?			
5	Kasadan bir defada yapılabilecek nakit ödeme tutarı belirli mi?			
6	Kasada döviz bulunduruluyor mu?			
7	Dövizlerin değerlemesinde kullanılan kurlar kontrol ediliyor mu?			
8	Grup ya da ilişkili taraflara yüksek tutarlarda ödemeler var mı?			
9	Finansal rapor ve tablolar hazırlanırken aktif ve pasifte yer alan kalemler ile nazım hesapların mutabakatı yapılıyor mu?			
10	Finansal rapor ve tablolar hazırlanırken aktif değerler üzerinde ipotek bulunup bulunmadığının, teminat verilip verilmediğinin ve bloke olup olmadığının kontrolü yapılıyor mu?			
11	Finansal rapor ve tablolar hazırlanırken pasifte yer almayan taahhütlerin toplam tutarının takibi, muhtemel gider, zarar ve borçlar için yeterli karşılık ayrılıp ayrılmadığının kontrolü yapılıyor mu?			
12	Gerçekleştirilen işlemlerin muhasebe kayıtlarının yapılması aşamasında fiili ve kaydi tutarların mutabakatı yapılıyor mu?			
13	Gerçekleştirilen işlemlere ilişkin müşterilerden dönemsel mutabakat alınıyor mu?			

		Evet	Hayır	U/D
14	Günlük, haftalık veya aylık periyotlarda mutabakat yapılacak işlemler belirlenmiş midir?			
15	Menkul kıymet işlemleriyle ilgili muhasebe kayıtları 1 gün içinde yasal defterlere işleniyor mu?			
16	Muhasebe hesaplarının işleyişi SPK hesap planına uygun mu?			
17	Muhasebe bölümü SPK tarafından düzenlenen aracı kurum hesap planı hakkında yeterli bilgiye sahip mi?			
18	Şubelerde ayrı bir muhasebe tutuluyor mu?			
19	Şubelerde merkezden ayrı bir seans takip formu tutuluyor mu?			
20	Muhasebesi ayrı tutulan şubelerden alınan emirler merkezde tutulan seans takip formuna topluca mı kayıt ediliyor?			
21	Şube muhasebesi merkezde tutuluyorsa, şube müşterilerinin emirleri şube seans takip formuna kayıt edildikten sonra sırasına göre merkeze aktarılıyor mu?			
22	Müteselsil numaralı “İşlem Sonuç Formu” düzenleniyor mu?			
23	İşlem Sonuç Formu düzenleniyorsa yapılan alım satım, verilen hizmet ve bunlar için alınan paranın bilgisi bu formda yer alıyor mu?			
24	Mali tablo ve raporlar hazırlayan birim ve kişiler belirli mi?			
25	Mali tablo ve raporlara ait verilerin bulunduğu PC’ler belirli mi?			
26	Mali tablo ve raporlar hazırlanırken tek bir veritabanı mı kullanılıyor mu?			
27	Mali tablo ve raporlara dayanak sağlayan verilere ilişkin erişim listesi tutuluyor mu?			
28	Ara Mali Tablolar ile Yıllık Mali Tabloların SPK’ya ve ilgili borsaya gönderilmesinden sorumlu personel listesi var mı?			
29	Mali tabloların gönderim konusunda gecikmeden dolayı uyarı alındığı oldu mu?			
30	Mali tablolar ve raporlar kurum web sitesine koyuluyor mu?			
31	Muhasebe düzenlemelerinde meydana gelen değişikliklerde yönetim dışarıdan profesyonel destek alıyor mu?			
32	Muhasebe politikalarından ve düzenlemelerinden yapılan değişiklikler yönetim kuruluna ve denetim komitesine raporlanıyor mu?			
33	Yönetim kurulu veya denetim komitesi işletmenin muhasebe uygulamalarındaki değişiklikleri gözden geçirip onaylıyor mu?			
34	Muhasebe bölümünün değişiklikleri gözden geçirip, bu değişikliklerin işletmenin muhasebe uygulamaları üzerinde nasıl bir etkiye sahip olacağını belirleyebilmesi için işletme ortamındaki değişikliklerden haberdar olmasını sağlayacak faaliyetler var mı?			
35	Muhasebe bölümünün işletmenin muhasebe uygulamalarını etkileyebilecek mevzuat değişikliklerinden haberdar olabilmesi için hazırlanmış bir prosedür var mı?			
36	Muhasebe kayıtları bir gün içinde yasal defterlere işleniyor mu?			
37	Kayda alınan işlemlerin gerçekten var olup olmadığı kontrol ediliyor mu? (Bu kontrolün kimler tarafından yapıldığı belirli mi?)			
38	İşlemlerin verilmiş olan yetkiye dayanılarak yapılıp yapılmadığı kontrol ediliyor mu?			

		Evet	Hayır	U/D
39	Gerçekleşen işlemlerin tamamı kayıtlara alınıyor mu?			
40	Muhasebe kayıtlarını yapılması ile tahsilât ve ödeme aşamaları bağımsız mı?			
41	Gelir gider hesaplarındaki harcamalar bütçeye uygun mu?			
42	Farklı bankalardan kredi oranı alınıyor mu?			
43	Kredi alınacak bankaların onayı var mı?			
44	Kanunen tutulması mecburi defterler kayıt usulü ve tasdik yönlerinden VUK ve TTK'na uygun mu? (Ticari defterler zamanında Noter'e tasdik ettirilmiş mi?)			
45	Eksi bakiyeye sahip olan hesaplar var mı?			
46	Bu hesaplar süreklilik arz ediyor mu?			
YORUMLAR:				

3.7. Belge ve Kayıtların Gönderilmesi

		Evet	Hayır	U/D
1	Müşterilere gönderilen belgelere ilişkin yazılı prosedürler var mı?			
2	Hazırlanıp gönderilecek olan dokümanlar gönderim yapılacak yerlere göre sınıflandırılıp listelenmiş mi?			
3	SPK, İMKB, TSPAKB ve Müşterilere gönderilmesi zorunlu belgelerin listesi çıkartılmış mı?			
4	Müşterilere gönderilen hesap ekstrelerinin müşterilere ulaşım kontrolü yapılıyor mu?			
5	Adres değişikliği yapan müşterilerin yeni adresleri yazılı olarak alınıyor mu?			
6	Posta veya telefon aracılığı ile ulaşılamayan müşterilerin belli bir süre sonra hesapları kapatılıyor mu?			
7	Müşterilere hesap ekstreleri iadeli taahhütlü gönderiliyor mu?			
8	Müşterilere gönderilip geri dönen hesap ekstrelerinin müşterilere tekrar ulaştırılmasına yönelik bir işlem var mı?			
9	Müşterilerden gerçekleştirilen işlemlere ilişkin dönemsel yazılı mutabakat alınıyor mu?			
10	Müşterilere hesap ekstresi gönderme işlemleri tek bir merkezden mi yapılıyor?			
11	Müşterilere hesap ekstresini gönderen birimin müşteri işlemlerini yapmak veya kaydetmek gibi görevleri var mı?			
12	Müşterilere hesap ekstresi gönderme sıklığı belirlenmiş midir? (her ayın ilk 7 günü içinde)			
13	Müşterilere belirlenen periyotta hesap ekstresi gönderilemediği durumlar oldu mu?			
14	Ekstre gönderilecek müşterilerin listesini belirleyen ile müşterilere ekstre gönderen personel aynı mı?			
15	Hesap ekstresi gönderilmemesi konusunda münhasıran sözleşme			

		Evet	Hayır	U/D
	imzalanan müşterilerin listesi tutuluyor mu?			
16	Hesap ekstresi gönderilmeyen müşterilerin listesi gönderilmeme sebepleri ile birlikte ilgili amire (birim yöneticisi, genel müdür yardımcısı vb.) sunuluyor mu?			
17	Hesap ekstresinde yer alan bilgilerin belirli süre geçtikten sonra kabul edilmiş sayılacağına ilişkin olarak sözleşmelerde hüküm bulunuyor mu?			
18	Müşterilere gönderilen belgeler müşteri ve tarih belirtecek şekilde tutuluyor mu?			
19	Yazılı olarak gönderilen belgeler elektronik ortamda da isteyen müşterilere gönderiliyor mu?			
20	Aracı kurumdan elektronik ortamda gönderilen belgeler için elektronik imza kullanılıyor mu?			
21	Müşterilere elektronik imza kullanılarak gönderilen belgeler var mı?			
22	SPK'ya sermaye yeterliliği kapsamında hazırlanan tablolar en son günde mi gönderiliyor?			
23	SPK'ya 3 aylık dönemlerde dönem sonları itibariyle bilanço ve gelir tablosu en son günde mi gönderiliyor?			
24	SPK'ya yıl sonunda tüm finansal tablolar (bilanço, gelir, özkaynak değişim, nakit akım, satışların maliyeti, kar dağıtım), yıllık faaliyet raporu ve denetçi raporu gönderiliyor mu?			
25	Sermaye piyasası mevzuatında belirtilen özel durumlar (müfettişin görevden ayrılması, mali yapının aşırı riskli hale gelmesi, faaliyet şartlarında eksiklik ortaya çıkması gibi) meydana geldiğinde süre beklemeeksizin SPK'ya bildirimde bulunuyor mu?			
26	İMKB'ye 6 aylık dönemlerde mali tablo ve dipnotları gönderiliyor mu?			
27	İMKB'ye yabancı yatırımcıların alım satım işlemleri aylık olarak bildiriliyor mu?			
28	SPK, İMKB, TSPAKB'ne periyodik olarak yapılan bildirimlerin dışında olağan dışı bir durumun oluşması sonucu yapılan bildirim oldu mu?			
YORUMLAR:				

3.8. Halka Arza Aracılık Faaliyeti

		Evet	Hayır	U/D
1	Aracılık yüklenimi sözleşmesi imzalanıyor mu?			
2	Aracılık yüklenimi sözleşmesinde tarafları tanıtıcı bilgiler, aracılığın türü ve kapsamı, tarafların taahhüt ve yükümlülükleri, satışa ilişkin esaslar, satış sonrası hizmetler, ücret veya komisyonlar, sözleşmenin süresi ve sona eriş şekli gibi hususlara yer veriliyor mu?			
3	Aracılık yükleniminde menkul kıymetin satılamayan kısmı için			

		Evet	Hayır	U/D
	verilen taahhüt yönetim kurulu ve üst yönetimin yer aldığı bir toplantıda değerlendiriliyor mu?			
4	Taahhüt tutarı ile ilgili risk analizi yapılıyor mu?			
5	Taahhüt tutarı belirlenirken ilgili SPK Tebliği'nde belirtilen sınır dikkate alınıyor mu?			
6	Yüklenilecek tutarın aracı kurumun mali durumuna ve sermaye yeterliliğine etkileri araştırıldı mı?			
7	Taahhüt tutarı nazım hesaplarda izleniyor mu?			
8	Menkul kıymetin satılması gerçekleştikçe nazım hesaplarda ters kayıtlar yapılıyor mu?			
9	İhraç fiyatı, ihraç miktarı ve halka arz sürecinin belirlenmesine yönelik yapılacak çalışmaları belirlendi mi?			
10	Halka arza konu şirkete yönelik mali ve ekonomik tahliller, pazar araştırmaları yapıldı mı?			
11	İlgili şirketin mali tablolarının sermaye piyasası mevzuatına uygunluğu sağlandı mı?			
12	İzahname ve kayıt başvurusu için sunulacak bilgi ve belgeler hazırlandı mı?			
13	Halka arza aracılık işlemlerini yürütecek personelin yeterliliği değerlendiriliyor mu?			
14	4 yıllık lisans eğitimi ve gerekli lisans belgesine sahip, münhasıran bu görev için istihdam edilmiş ihtisas personeli bulunuyor mu?			
15	Talep toplanması, satış ve tanıtıma yönelik yurt içi ve yurt dışı çalışmalar planlandı mı?			
16	Fiyat tespitine dayanak oluşturan veriler belirlenmiş mi?			
17	Halka arz çalışmasına katılanların ihraççı şirketlerle ilişkileri değerlendirildi mi?			
18	Kamuya açıklanmamış bilgilerin gizliliği sağlamak amacıyla alınacak tedbirler listelendi mi?			
19	Halka arz süresinde oluşan toplam nakitlerin ne şekilde nemalandırılacağı belirlendi mi?			
20	Halka arza aracılık faaliyetinde görev alacak birimler belli mi?			
21	Operasyon birimi tarafından halka arza ait bilgiler (ihraç olacak menkul kıymetin adı, talep toplama tipi, yüklenim türü, halka arz başlangıç ve bitiş tarihi, halka arz fiyatı, büyük talep sınırı vb.) tanımlanıyor mu?			
22	Halka arz işlemine katılan her müşteriden talep toplama formu ve kimlik fotokopisi alınıyor mu?			
23	Müşterilere ilişkin kimlik doğrulaması yapılıyor mu?			
24	Operasyon birimi tarafından talep giriş kontrolleri yapılıyor mu?			
25	Taleplerde mükerrer kayıt olup olmadığı kontrol ediliyor mu?			
26	Mükerrer kayıtların ne şekilde düzeltileceğine yönelik prosedür var mı?			
27	Halka arz süresince günlük olarak mutabakat yapılıyor mu?			
28	Sisteme girilen talep miktarı ve TL karşılıkları ile merkez ve merkez dışı birimlerde toplanan başvuru miktarı ve TL karşılıkları aynı mıdır?			
29	Halka arz süresince sisteme girilen tüm bilgilerin gün sonunda			

		Evet	Hayır	U/D
	yedeği alınıyor mu?			
30	Halka arzın sona ermesi ile birlikte elde edilen bilgiler konsorsiyum liderine gönderilme biçimi belirlenmiş midir? (e-posta yoluyla, ftp, disket, CD, vb.)			
31	Konsorsiyum liderinden gelen sonuçlar üst yönetimin onayı alındıktan sonra aracı kurum bilgi sistemlerine yüklenip, ilgili tüm birimlere bilgi veriliyor mu?			
32	Halka arz edilen sermaye piyasası araçlarının nominal değerinin %5'den fazlasını satın alan kişi ve kurumların listesi tutuluyor mu?			
33	Bu listedeki bilgiler kesinleştğinde takip eden iş günü SPK'ya ve İMKB'ye bu liste gönderiliyor mu?			
34	Halka arz sonuçları üst yönetim tarafından değerlendirilip rapora bağlanıyor mu?			
35	Satış sonuçları hakkında SPK ve İMKB'ye bilgi veriliyor mu?			
36	Üst yönetim halka arzın olumsuz sonuçlanması durumunda ortaya çıkacak tabloyu değerlendiriyor mu? (Yapılan operasyonel maliyetlerin tutarı, iş gücü kaybı vb.)			
YORUMLAR:				

3.9. Alım Satıma Aracılık Faaliyeti

		Evet	Hayır	U/D
1	Müşterilerden telefon, faks, ATM kayıtları veya elektronik ortamda alınan tüm emirler seans takip formuna kayıt edilmeden önce, müşteri imzasını aramaksızın yazılı hale dönüştürülüyor mu?			
2	Müşterilerden alınan tüm emirlere müteselsil sıra numarası veriliyor mu?			
3	Müşteri emir formları, müşteri emirlerine ilişkin olarak alınan faks ve elektronik kayıtlar 5 yıl süreyle saklanıyor mu?			
4	Gerçekleşmeyen emirlere ilişkin müşteri emri formları saklanıyor mu?			
5	Ordino düzenlenmemiş emirlerin listesi çıkartılıyor mu?			
6	Mükerrer ordino düzenlenmiş emirlerin listesi çıkartılıyor mu?			
7	Ordino düzenlendiği halde seans takip formlarında yer almayan emirlerin listesi çıkartılıyor mu?			
8	Seans öncesinde alınan tüm emirler öncelik sırasına göre seans takip formuna kayıt ediliyor mu?			
9	Seans sırasında alınan emirler seans öncesinde alınan emirlerden sonra gelmek üzere sıra numarası verilerek seans sırasında seans takip formuna kayıt ediliyor mu?			
10	Aracı kurumun kendi nam ve hesabına yaptığı alım ve satımlar seans takip formuna kayıt ediliyor mu?			

		Evete	Hayır	U/D
11	Elektronik ortamda alınan emirlere ilişkin belgeler saklanıyor mu?			
12	“İşlem Dağıtım Listesi” menkul kıymet ve müşteri itibariyle tutuluyor mu?			
13	Hisse senedi alım-satım işlemleri ile ilgili olarak “Borsa İşlem Defteri”, “Seans Takip Formları” ve “Müşteri Emir Formları” inceleniyor mu?			
14	“Borsa İşlem Defteri”nde yer almasına karşın “Seans Takip Formları”nda bulunmayan emirlerin listesi çıkarılıyor mu?			
15	Borsaya iletilen müşteri emirlerinde yapılan miktar ve fiyat değişikliklerinin seans takip formlarında düzeltiliyor mu?			
16	İMKB’ye iletildiği halde seans takip formlarında düzeltme yapılmayan müşteri emirlerinin listesi çıkartılıyor mu?			
17	Seans takip formu ile borsa işlem defteri arasında farklı gözüken emirlerin listesi çıkartılıyor mu?			
18	Seans takip formlarında yer aldığı halde, işlem defterlerinde bulunmayan, dolayısıyla borsaya iletilmeyen emirlerin listesi çıkartılıyor mu?			
19	Çift seans geçerli olmak üzere alınan ve 1.seansta pasifte kalan emirler, 2.seansa ait takip seans takip formuna aktarılıyor mu?			
20	1. ve 2. seans için ayrı ayrı ordinolar düzenleniyor mu?			
21	Seans takip formunda emir değişikliği veya düzeltmesi gerektiği durumda yapılacak işlemler belirli mi?			
22	Eski emirler okunabilir halde saklanıyor mu?			
23	Telefon yoluyla alınan müşteri emirlerinde müşterinin kimlik bilgileri soruluyor mu?			
24	Telefonla emir iletecek müşterilere telefon bankacılığı şifresi veriliyor mu?			
25	Emir Borsaya iletilmeden önce bakiye kontrolü yapılıyor mu?			
26	Bakiyesi yetersiz müşteriler için izlenecek yol belirli mi?			
27	Bakiyesi kontrol edilmeyen müşteriler var mı? (Güvenilir müşteri listesi, yönetim kurulu kararı ile belirlenmiş müşteri listesi gibi)			
28	Müşterilerden alınan emirler, müşteri temsilcisi dışında bir başka sorumlu tarafından takip ediliyor mu?			
29	Borsaya iletilen emirlerin gerçekleşip gerçekleşmediğine bakılmaksızın tümü müşteriye bildiriliyor mu?			
30	Müşterilerden alınan emirlerin genellikle hangi kanallardan (telefon, internet, yazılı vb.) geldiği araştırılıyor mu?			
31	Geçmiş dönemde alınan müşteri emirleri ile ilgili herhangi bir uyuşmazlık yaşandı mı?			
32	Uyuşmazlık yaşanan müşteri emirlerinin en çok hangi kanallardan geldiği analiz ediliyor mu?			
33	Kayıtlı olmayan telefonlardan emir alınma olasılığı var mı?			
34	Telefonla alınan emirlerde müşteriye tanımak açısından yapılan kontroller belirli mi?			
35	Telefonla alınan emirlerde müşterilere hesap numarası, telefon numarası v.b. güvenlik soruları yöneltiliyor mu?			
36	Telefon görüşmelerini hizmet kalitesi açısından değerlendirilen birim var mı?			
37	Telefon görüşmelerinin daha sonra değiştirilebilme imkanı var			

		Evet	Hayır	U/D
	mı?			
38	Telefon görüşmelerinin kayıt zamanları otomatik ve silinemez biçimde oluşturuluyor mu?			
39	Faks ile alınan emirlerde müşteri kontrolü yapılıyor mu? (Faks numarası kontrolü ve müşterinin aranarak teyit alınması)			
40	Müşteri hesaplarına ilişkin dönemsel mutabakat alınmakta mıdır?			
41	Müşterilerin tamamına hesap ekstresi gönderiliyor mu?			
42	Hesap ekstresi istemeyen müşterilerle sözlü veya yazılı mutabakat yapılıyor mu?			
43	Örnekleme yoluyla seçilen müşterilerden sözlü veya yazılı mutabakat alınması yapılıyor mu?			
44	Müşterilerinizin hesaplarına blokaj koydukları ya da hesaplarındaki blokajı kaldıkları yönünde bir uyarı mesajı sistemde mevcut mudur?			
45	Müşterilerin özkaynak oranlarını otomatik olarak hesaplayan, gerçekleştiren işlemlere göre bu oranları güncelleyen bir sistem var mı?			
46	Geçmiş dönemde yaşanmış personel, bilgi sistemleri, süreç ve/veya dış olaylardan kaynaklı sorunların listesi tutuluyor mu?			
47	Yukarıda belirtilen liste tutuluyorsa üst yönetim ve yönetim kuruluna raporlanıyor mu?			
48	Bilerek veya bilmeden mevzuata aykırı işlem gerçekleştiren personel oldu mu?			
49	Emir uyuşmazlığı veya emrin yanlış anlaşılması şeklinde müşteri şikâyeti oldu mu?			
50	Gerçekleştirilen işlemlere ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmeyen müşterilerin listesi tutuluyor mu?			
51	İMKB seans salonunda bulunan aracı kurum elemanı için bir limit belirlenmiş midir? (Gün içinde girebileceği maksimum emir tutarı gibi)			
52	Yukarıda belirtilen limitin aşıldığında onay alınması gibi bir kontrol bulunuyor mu?			
53	Temerrüt faizi alınmayan müşteriler bulunuyor mu?			
54	Temerrüt faizi alınmayan müşteriler için yazılı onay alınmış mı?			
55	Borç bakiyelere uygulanan faiz oranlarında farklılık var mı?			
56	Farklı faiz oranları için onay alınmış mı?			
57	Temerrüde düşmüş olup borç listesinde görülmeyen müşteri var mı?			
58	Müşterilerden elde edilen temerrüt faizlerinin aylık olarak dökümü alınıyor mu?			
59	Temerrüt faizi tahsil edildiği halde kayıtlara işlenmemiş bir durum var mı?			
60	Müşterilere uygulanan temerrüt faiz oranlarında farklılık var mı?			
61	Eksi bakiyeli müşteriler izleniyor mu?			
62	Eksi bakiyeli müşterilerle bağlantı kurulup eksi bakiyelerinin kapatılması sağlanıyor mu?			
63	Müşterilerin artı bakiyelerine ilişkin uygulanan bir prosedür var mı?			
64	Nakit ve sermaye piyasası aracı takas yükümlülüğünü ve/veya			

		Evet	Hayır	U/D
	öz kaynak tamamlama yükümlülüğünü yerine getirmeyen müşterilerin listesi tutuluyor mu?			
65	Bu listenin günlük güncellenmesi yapılıyor mu?			
66	Üç ay içerisinde iki defadan fazla yükümlülükleri yerine getirmeyen müşterilerin listesi tutuluyor mu?			
67	Sermaye piyasası mevzuatında belirtilen durumdaki müşteriler 2 iş günü içerisinde İMKB'ye bildiriliyor mu?			
68	Kaydedilmeyen telefon emirleri oluyor mu?			
69	Ses kayıt cihazının kontrolü yapılıyor mu?			
70	Müşteri emir formları üzerinde karalama, silinti veya kazıntı var mı?			
71	Elektronik ortamda alım satım işlemi yapacak müşterilere gizli bir "Şifre" ve "Kullanıcı Adı" veriliyor mu? "Şifre" ve "Kullanıcı Adı" teslim prosedürü var mı?			
72	Elektronik ortamdan gelen alım satım emirleri yerine getirilmeden önce müşteri hesabı kontrol ediliyor mu?			
73	Aracı kurum kendi portföyüne alım satım yapacağı zaman "Müşteri Emri Formu" düzenliyor mu?			
74	Kurum portföyü veya ayrıcalıklı müşterilere emir konusunda öncelik tanınıyor mu?			
75	Kredili müşterilerden alınan emirler "Seans Takip Formu"na işlenmeden önde kredisinin müsait olup olmadığı araştırılıyor mu?			
76	Her müşteri temsilcisinin yetkisine ilişkin gerekli belirlemeler yapılmış mı?			
77	İşlem gerçekleştiren müşteri temsilcileri, işlem öncesi risk limitlerini ve müşteri varlıklarını kontrol ediyor mu?			
78	Seans Takip Formu ve ordinoların üzerindeki her alan doldurulmuş mu? Eksik alan var mı?			
79	Fiziki bir arşiv var mı?(Arşiv için kurum dışı mı kurum içinde mi mekan ayrılmıştır?)			
YORUMLAR:				

3.10. Türev Araçların Alım Satımına Aracılık Faaliyeti

		Evet	Hayır	U/D
1	Münhasıran türev araç işlemlerinin denetim ve kontrolünden sorumlu bir birim bulunmakta mıdır?			
2	Müşterilerden telefon veya benzeri iletişim araçları yoluyla sözlü emir alınarak türev araçları işlemlerine aracılık yapılıyor mu?			
3	Sözlü alınan emirler müşteri imzası aranmaksızın yazılı hale getiriliyor mu?			
4	Emir formlarında emrin alındığı zamanı gösteren bir ibare bulunuyor mu?			

		Evet	Hayır	U/D
5	Emir formlarında SPK Seri: V, No: 51 sayılı Tebliğ'in 5.Maddesindeki bilgiler bulunuyor mu?			
6	Emir formları müteselsil sıra numaralı mı?			
7	Telefonla alınan emirlerdeki konuşmalar aracı kurum tarafından en az 6 ay saklanıyor mu?			
8	Gerek müşteriler gerekse portföy için verilen emirler "Türev Piyasalar Emir Takip Formu"na alınış sırasına göre kaydediliyor mu?			
9	Gerçekleşen emirler müşterilere en geç gün sonunda bildiriliyor mu?			
10	Emirlerin gerçekleştirildiği gün "Türev Araçlar Alım Satım Teyit Formu" müteselsil numara taşıyacak şekilde düzenlenip müşteriye gönderiliyor mu?			
11	İşlemlerin gerçekleşmesini takiben gün sonunda "Türev Piyasalar İşlem Dağıtım Listesi" düzenleniyor mu?			
12	"Türev Piyasalar İşlem Dağıtım Listesi" her bir borsa ve piyasa için ayrı ayrı düzenleniyor mu?			
13	"Türev Piyasalar İşlem Dağıtım Listesi"nde en az tarih, müşteri ismi, sözleşmenin tanımı, alım veya satım olduğu, işlem miktarı ve fiyatı, işlemlerin korunma veya spekülatif amaçlı olup olmadığı belirtiliyor mu?			
14	Tüm türev araçlara ilişkin kayıtlar nazım hesaplarda bulunuyor mu?			
15	Hesapların isimlendirilmesinde SPK Seri: V, No: 51 sayılı Tebliğ'in 10.Maddesindeki kurallara uyuluyor mu?			
16	Borsada işlem görmeyen sözleşmeler yapılıyor mu?			
17	Türev araçlarına ilişkin emirleri alan müşteriler ilgili lisans belgesine sahip mi?			
YORUMLAR:				

3.11. Repo ve Ters Repo Faaliyeti

		Evet	Hayır	U/D
1	Müşterilere uygulanan vade ve faiz oranları kontrol ediliyor mu?			
2	Müşteri hesapları arasında farklı vade ve faiz oranı uygulamaları var mı?			
3	Müşterilere uygulanan farklılıklar gerekçeleri ile belirlenmiş mi?			
4	Repo ve ters repo işlemlerini yürütebilecek yeterli sayıda müşteri temsilcisi var mı?			
5	Repo ve ters repo işlemlerinde belirlenen vade ve faiz oranları piyasa koşullarına uygun mudur?			
6	Repo ve ters repo işlemleri öncesinde yazılı bir çerçeve sözleşme yapılıyor mu?			
7	Depo edilen menkul kıymetlere ilişkin mutabakatlar yapılıyor mu?			
8	Yukarıda belirtilen mutabakatlar için periyodik bir süre			

		Evet	Hayır	U/D
	belirlenmiş midir?			
9	Borsa dışında yapılan repo ve ters repo işlemleri bulunuyor mu?			
10	Borsa dışında yapılan repo ve ters repo işlemlerine ilişkin müteselsil sıra numarası veriliyor mu?			
11	Ters repo ile alınan ve repo işlemi ile yeniden satılan menkul kıymet işlemi var mı?			
12	Yukarıdaki işlem sırasında repo için belirlenen süre, ters repo işlemindeki süreye göre belirlenmiş mi?			
13	Repo ve ters repo işlemlerine konu sermaye piyasası araçları belirlenmiş mi?			
14	Repo ve ters repo işlemlerinde belli sermaye piyasası araçları üzerinde yoğunlaşma var mıdır?			
15	Repo işlemlerine ilişkin limitler yönetim kurulunca onaylanmış mıdır?			
16	Repo ve ters repo işlemlerine ilişkin dekontların saklama süresi belirli mi?			
17	Repo ve ters repo işlemlerinde taraflar arasında yapılan çerçeve sözleşmeleri, SPK Seri: V, No: 7 sayılı Tebliğ'in 12.Maddesinde belirtilen şartları yerine getiriyor mu?			
18	Son 1 yıl içinde yapılan repo ve ters repo işlemlerinde taahhüdün yerine getirilmediği sözleşme oldu mu?			
19	Repo ve ters repo işlemleri, işleme konu olan menkul kıymet ve müşteri bazında kayıt altına alınıyor mu?			
20	Repo ve ters repo işlemlerinde işlem den doğan taahhüt ve sorumluluklar bilançoda aktif ve pasif hesapların altında ayrı bir kalem olarak izleniyor mu?			
21	Yukarıda belirtilen taahhüt ve sorumluluklar dipnotlarda vadeleri itibariyle açıklanıyor mu?			
22	Repo ve ters repo işlemlerine ilişkin TCMB tarafından yapılmış bir denetim oldu mu?			
23	Repo ve ters repo işlemlerine ilişkin SPK tarafından yapılan bir denetim oldu mu?			
24	Repo ve ters repo faaliyetlerine ilişkin herhangi bir uyarı ve/veya ceza alındı mı?			
25	Gerçekleşen işlemler piyasa ortalamasına uygun mu?			
26	Müşterilere yapılan repo işlemlerinin oranları o gün için verilen repo limitlerine uygun mu?			
27	Günlük repo oranlarının verildiği dökümden yetkili imzalar var mı?			
28	Vadesinden önce kırılan bir repo işlemi oldu mu?			
29	Vadesinden önce kırılan repo işlemlerine ilişkin talimatlar saklanıyor mu?			
30	Karşılıksız repo işlemi suçundan ceza alındığı oldu mu?			
YORUMLAR:				

3.12. Sermaye Piyasası Araçlarının Kredili Alım, Açığa Satış ve Ödünç Alma ve Verme İşlemleri

		Evet	Hayır	U/D
1	Kredili alım, açığa satış, ödünç alma ve verme işlemlerine yönelik prosedür hazırlanmış mıdır?			
2	Bu işlemlere tahsis edilmiş yeterli teknik ve mesleki bilgiye sahip personel bulunuyor mu?			
3	Bu işlemlerden sorumlu genel müdür yardımcısı veya birim yöneticisi atanmış mıdır?			
4	Bu atamayla ilgili yönetim kurulu kararı mevcut mu?			
5	Bu işlemlere ait özkaynak oranlarının mevzuat ve müşterilerle imzalanan ilgili çerçeve sözleşmelere uygunluğu günlük olarak takip edilip raporlanıyor mu?			
6	Kullandırılan kredilerin toplam tutarının içinde bulunulan aydan önceki üç ay için ay sonları itibariyle hesaplanan özsermayelerin ortalamasının iki katını aşmakta mıdır? (SPK Seri: V, No: 65; Madde:7)			
7	Müşterileriniz ve/veya kendi hesabınız adına açığa satılan hisse senetlerinin değerinin toplamı, içinde bulunulan aydan önceki üç ay için ay sonları itibariyle hesaplanan özsermayelerin ortalamasının iki katını aşmakta mıdır? (SPK Seri: V, No: 65; Madde:7)			
8	Bu işlemlere ilişkin yasal mevzuatta belirlenen sınırları günlük takip edecek mekanizmalar kurulmuş mudur?			
9	Ortalamaya dâhil olan son aya ait özsermaye rakamının ortalamadan düşük olması durumunda, limit hesaplamalarında son üç aylık özsermaye rakamlarının ortalaması yerine son aya ait özsermaye rakamı dikkate alınmakta mıdır?			
10	SPK Seri: V, No: 34 sayılı Tebliğ'in 11.maddesinde yer alan sermayenin güçlendirilmesine ilişkin özel hükümlerden yararlanılmakta mıdır?			
11	Bir müşteriye açtığınız kredi tutarı, içinde bulunulan aydan önceki üç ay için ay sonları itibariyle hesaplanan ortalama özsermaye tutarının %10 'unu aşmakta mıdır?			
12	Sürdürme teminatını kredili işlem süresince % 50 oranında ve üzerinde tutan müşterileriniz için özel işlem sınırını iki katına kadar arttırmak yönünde bir işlem yapılıyor mu?			
13	Şirketiniz bünyesinde tüm müşteri hesaplarındaki kredili işleme konu hisse senetlerinin toplam değerinin bir şirket tarafından ihraç edilen kısmının, aracı kurumun içinde bulunulan aydan önceki üç ay için ay sonları itibariyle hesaplanan ortalama özsermaye tutarının %50 sini aşamayacağı hükmü göz önüne alınarak kontroller yapılmakta mıdır?			
14	Bir müşterinin takası henüz gerçekleşmemiş hisse senedi alımı işlemleri sonucunda, belirli bir anda oluşabilecek açık takas pozisyonunun asgari % 20 si oranında net varlığının bulunması yükümlülüğünün sağlanması amacıyla gerekli kontrolleri yapılıyor mu?			
15	Teminat oranının herhangi bir nedenden dolayı sağlanamaması halinde, ertesi gün ilk seansın başlangıcında müşterinin belirtilen			

		Evet	Hayır	U/D
	teminat oranını sağlayacak tutardaki kıymeti sözleşmedeki hükümler çerçevesinde resen satılmakta mıdır?			
16	Emri veren müşterinin nakit yükümlülüğünü yerine getirecek mali güce sahip olduğu hususunda gerekli araştırmalar yapılıyor mu?			
17	Şirketiniz ile müşteri arasında işlemin niteliğine göre “sermaye piyasası araçlarının kredili alım işlemi çerçeve sözleşmesi”, “açığa satış işlemi çerçeve sözleşmesi” ve “Sermaye piyasası araçları ödünç alma ve verme işlemleri çerçeve sözleşmesi” imzalanması durumunda söz konusu çerçeve sözleşmeler müteselsil sıra numaralı, en az iki nüsha olarak düzenlenip bir örneği müşterilere verilmekte midir?			
18	Sermaye piyasası araçlarının kredili alımı ve açığa satış işlemlerinde özkaynak olarak kabul edilen kıymetlere SPK Seri: V, No: 65 sayılı Tebliğ’in 12. maddesi uyarınca ıskonto uygulanmakta mıdır?			
19	Müşterilerinizin mali yapısına ve kredi ile satın alınan veya açığa satılan sermaye piyasası araçlarının risk düzeyine göre belirlediğiniz daha yüksek bir özkaynak oranı var mıdır?			
20	Kredili müşterilerde kredi limitini aşan var mı?			
21	Kredili müşterilerde teminat açığı var mı?			
22	Teminat hesabında bulunan emanetler endekse dâhil olan hisse senetleri mi?			
23	Teminat açığı veya kredi limiti aşımı süreklilik arz ediyor mu?			
24	Kredili işlemlerinin seans takip formları tarih sırasına göre normal işlemlerden ayrı olarak dosyalanıyor mu?			
25	Kredi Komitesi var mı?			
26	Kredi Komitesinin görev ve yetkilerini belirten prosedür var mı?			
27	Kredi Komitesi aldığı kararları yazılı hale getirmek üzere karar defteri tutmakta mıdır?			
28	Aracı kurumun kredili işlem ve veya açığa satış işlemlerinde belirlenmiş sınırı geçen müşterilerin listesi tutuluyor mu?			
29	SPK tarafından işlem sınırının düşürülmesine yönelik bir uyarı alındı mı?			
30	Aracı Kurum tarafından bir müşteriye uygulanan özel işlem sınırı bulunuyor mu?			
31	Aracı kurumların bir müşteriye kullanılabilecekleri maksimum kredi tutarının hesaplanmasına yönelik prosedür var mı?			
32	Bir müşteriye verilen en yüksek kredi tutarı ile özsermaye tutarı karşılaştırılıyor mu?			
33	Müşteri temsilcileri ve pazarlama departmanından ayrı bir kredi riski yönetimi mekanizması ve/veya organizasyonu bulunuyor mu?			
34	Kredi riski kontrolü yapan personel müşteri temsilcileri ve pazarlama departmanı çalışanlarından bilgi alabiliyor mu?			
35	Kredi riski kontrolü yapan personelin yeni ürünlerle ilgili yeterlilikleri ne durumdadır?			
36	Kredi riski kontrolü yapan personel aracı kurum tarafından gerçekleştirilen işlemlerin riskliliğini anlayabilecek bilgi ve tecrübe düzeyleri ne durumdadır?			

		Evet	Hayır	U/D
37	Kredi riski hesaplamaları konusunda işlem gerçekleştiren yatırımcıların kredibilitesi ve mali gücü dönemsel (yılda en az 1 kere) olarak inceleniyor mu?			
38	Aracı kurum müşterilerinin işlemlerinin mevzuat ve aracı kurumun risk politikaları kapsamında oluşturdukları limitler çerçevesinde gerçekleştirilmesini teminen sınır aşımaları ile ilgili uyarı sistemlerinin tanımlanmış mıdır?			
39	Emrin alınması aşamasında ilgili kişinin hesaplarında işlemin gerektirdiği nakdin ve menkul kıymetin olup olmadığının tespit ediliyor mu?			
40	Kredi kullanılacağı zaman farklı bankalardan teklif alınıyor mu?			
41	Kredi alımında belli bir ve/veya birkaç banka ile mi çalışılıyor?			
42	Alınan kredi oranları piyasanın üzerinde mi?			
43	Kredi sözleşmesinde belirtilen kredi limitinin üzerinde kredi kullandırılmış müşteri var mı?			
44	Kredi limitini aşan ve uyarı gönderilen müşteriler var mı?			
45	Yukarıda belirtilen şekildeki müşterilerin işlem yapmasını engelleyecek bir kontrol mekanizması var mı?			
YORUMLAR:				

3.12.1. Kredili Alım İşlemleri

		Evet	Hayır	U/D
1	Kredili olmayan bir alım emri veren müşteri bu emirle ilgili sorumluluklarını yerine getirmediğinde (müşteri ödemekle yükümlü olduğu tutarın tamamını veya bir kısmını takas günü itibarıyla sağlamaması, müşterinin ödemekle yükümlü olduğu tutarın takas tarihi itibarıyla müşterinin aracı kurum nezdindeki hesabında bulunmaması gibi) yapılacak işlemlerin belirtildiği bir prosedür var mı?			
2	Sermaye piyasası araçlarının kredili alımı işleminde, müşterinin başlangıçta asgari %50 oranında özkaynak yatırması sağlanmakta mıdır?			
3	Kredili sermaye piyasası aracı işlemlerinin devamı süresince her bir müşteri için özkaynak oranının %35 ve üzerinde sürdürülmesi sağlanmakta mıdır?			
4	Müşterilerin kredi hesabındaki özkaynak tutarı günlük olarak hesaplanmakta ve raporlamakta mıdır?			
5	Özkaynak tutarı, işleme konu kıymetlerin cari değerindeki değişimler sonucunda gerekli özkaynak tutarının altına düştüğünde müşteriye aynı gün içinde bildirim yapılıyor mu?			
6	Özkaynak tamamlaması yönünde bildirim yapılan müşterilerin takibi yapılıyor mu?			
7	Bu yükümlülüğü yerine getirmeyen müşterilerin kredili olarak alınan ve/veya özkaynak olarak verilen sermaye piyasası araçları			

		Evet	Hayır	U/D
	satılarak kredi kapatılıyor mu?			
8	Kendisine özkaynak tamamlama bildirimi gönderilmiş müşterinin alım emirleri yerine getiriliyor mu?			
9	Öz kaynak açığı oluşan kredili müşterilerin listesi veritabanında tutuluyor mu?			
10	Öz kaynak açığı olan müşterilere öz kaynak tamamlama bildiriminde bulunuluyor mu?			
11	Kredili müşterilerin teminatları düzenli olarak kontrol ediliyor mu?			
12	Kredili müşterilere uygulanan faiz oranları kontrol ediliyor mu?			
13	Temerrüde düşen müşterilerin takibine yönelik prosedür bulunuyor mu?			
14	İlişki tarafların şirket nezdinde hesapları var mı?			
15	İlişkili taraflara temerrüt faizi hesaplanıyor mu?			
YORUMLAR:				

3.12.2. Açığa Satış İşlemleri

		Evet	Hayır	U/D
1	Açığa satış emirleri sözlü olarak alınıyor mu?			
2	Açığa satışa ilişkin emirlerin bildirim yöntemleri belirlenmiş midir?			
3	Açığa satış sebebiyle temerrüde düşen müşteri listesi tutuluyor mu?			
4	Açığa satış işleminde müşterinin başlangıçta asgari %50 oranında özkaynak yatırması sağlanmakta mıdır?			
5	Açığa satış işlemlerinin devamı süresince her bir müşterinin özkaynak oranının asgari %35 olması sağlanmakta mıdır?			
6	Müşterilerin açığa satış hesaplarındaki özkaynak tutarı günlük olarak hesaplanıp raporlanmakta mıdır?			
7	Özkaynak açığı olan müşterilere özkaynak tamamlama bildiriminde bulunduruluyor mu?			
8	Özkaynağın, tamamlama bildiriminin müşteriye yapıldığı andan itibaren iki iş gününü geçmemek üzere açığa satış işlemi çerçeve sözleşmesinde belirlenen süre içerisinde tamamlanmaması halinde, Şirketiniz ayrıca bir ihbarname göndermesine gerek kalmaksızın, açığa satıştan elde edilen nakdi kullanarak veya özkaynak olarak verilen sermaye piyasası araçlarını satarak açığa satış işlemini sözleşmede belirlenen esaslar çerçevesinde kapatmakta mıdır?			
YORUMLAR:				

3.12.3. Ödünç Alma ve Verme İşlemleri

		Evet	Hayır	U/D
1	Müşterilerinizin veya portföy bulunduran diğer kişi ve kurumların hesaplarında bulunan sermaye piyasası araçları başka kişi ve kuruluşlara ödünç veriliyor mu?			
2	Her ödünç verme işleminden önce müşteriden yazılı veya herhangi bir iletişim aracı ile talimat alınıyor mu?			
3	Ödünç alınan kıymetler için şirket tarafından verilen özkaynak tutarı ile ödünç alınan sermaye piyasası araçlarının cari değeri arasındaki fark günlük olarak hesaplanıyor mu?			
4	Ödünç alınan menkul kıymetler izleme formu düzenleniyor mu?			
5	Ödünç veren adına ödünç verilen kıymetler için özkaynak tutarı ile ödünç verilen sermaye piyasası araçlarının cari değeri arasındaki fark günlük olarak hesaplanıyor mu?			
6	Ödünç verilen menkul kıymetler izleme formu düzenleniyor mu?			
7	Özkaynak tutarları ile işleme konu sermaye piyasası araçlarının cari değerleri günlük olarak karşılaştırılıyor mu?			
8	Özkaynak oranı %100'ünün altına düştüğü takdirde özkaynak tamamlama bildiriminde bulunulmakta mıdır?			
9	Özkaynak tamamlama bildiriminde bulunulan müşterilerin listesi tutuluyor mu?			
10	Özkaynak tamamlanmadığı takdirde yeni bir uyarı yapılıyor mu?			
YORUMLAR:				

3.13. Yatırım Danışmanlığı

		Evet	Hayır	U/D
1	Yatırım danışmanlığı faaliyete ilişkin yetki belgesi var mı?			
2	Yatırım danışmanlığı faaliyetine ilişkin yazılı prosedür var mı?			
3	Yatırım danışmanlığı faaliyetinde çalışan personel gerekli lisans belgesine sahip mi?			
4	Prosedürler faaliyeti gerçekleştiren personel tarafından mı hazırlandı?			
5	Prosedürde en son güncelleme yapılan tarih belli mi?			
6	Yatırım danışmanlığı faaliyeti için şirket bünyesinde ayrılmış ayrı bir mekân var mı?			
7	Yatırım danışmanlığı faaliyeti için oluşturulmuş ayrı bir araştırma birimi var mı?			
8	Çerçeve sözleşme imzalanmadan önce müşteriye tanıtıcı bir bilgi formu sunuluyor mu?			
9	Çerçeve sözleşmede müşteriye hizmet verecek olan yatırım danışmanı belirtiliyor mu?			
10	Yatırım danışmanının değiştirilmesi halinde müşteriye bilgi veriliyor mu?			
11	Çerçeve sözleşmede danışmanlık kapsamında alınacak ücret			

		Evet	Hayır	U/D
	belirtiliyor mu? (Belirtilen bu ücrete uyuluyor mu?)			
12	Danışmanlık hizmeti sunulacak müşterinin mali durumu, yatırım ve risk tercihleri hakkında bilgi temin ediliyor mu?			
13	Yatırım enstrümanları hakkında araştırma yapılan araştırmalar internet üzerinde yayımlanıyor mu?			
14	Müşterilere araştırma sonuçları bildiriliyor mu?			
15	Müşterilere yatırım danışmanlığı faaliyeti kapsamında herhangi bir getiri taahhüdünde bulunuluyor mu?			
16	Müşterilerle çıkar çatışması ile karşılaşılması durumunda nasıl bir yöntem izleneceği önceden belirlenmiş midir?			
17	Şirketin portföyünde bulunan menkul kıymetlere yönelik tavsiyeler yapılıyor mu?			
18	Şirket portföyündeki menkul kıymetlerle aynı menkul kıymete sahip müşterilerin listesi tutuluyor mu?			
19	Sunulan yorum ve tavsiyelerin dayanak kaynakları hakkında müşteriye bilgi veriliyor mu?			
20	Kamuoyuna yönelik yorum ve tavsiyelerde bulunuyor mu?			
21	Yatırım danışmanlarının bağımsızlığına yönelik belirlenmiş kurallar mevcut mudur?			
22	Yatırım danışmanlığı ile ilgili olarak elde edilen gelir, önceki yıllarla mukayese, piyasanın durumu, müşteri çeşitleri hakkında senelik raporlama yapılıyor mu?			
23	Yatırım danışmanlığına konu müşteriler için “müşteriyi tanıma” kuralı işletilmekte midir?			
24	Yatırımcılarla temasa geçilerek yatırım danışmanının performansı hakkında bilgi alınıyor mu?			
25	Gazete, dergi, televizyon gibi kanallar yoluyla verilen yönlendirici nitelikteki yorum ve tavsiyelerde SPK Seri: V, No: 55 sayılı Tebliğ’in ekinde yer alan “Uyarı Notu”na yer veriliyor mu?			
26	Yatırım danışmanlığı hizmeti verilen şirketlerin listesi tutuluyor mu?			
27	Yatırım danışmanlığı hizmeti verilen şirketlere yapılan yorum ve tavsiyeler raporlanıyor mu?			
28	Yukarıda belirtilen raporların saklama süresi belirli mi?			
29	Son 1 yıl içinde yatırım danışmanlığı konusunda alınmış herhangi bir uyarı ve/veya ceza bulunuyor mu?			
YORUMLAR:				

3.14. Portföy Yöneticiliği

		Evet	Hayır	U/D
1	Portföy yönetim faaliyetine ilişkin yazılı prosedürler var mı?			
2	Müşterilerin varlıkları aracı kurum varlıklarıyla ilişkilendiriliyor mu?			

		Evett	Hayır	U/D
3	Müşterilere ait varlıklar aracı kurum hesabından ayrı bir şekilde tutuluyor mu?			
4	Müşteri portföylerinin saklanması amacıyla bir portföy saklama kuruluşu bulunuyor mu?			
5	Saklama kuruluşu belge ve kayıt düzenlerken varlıkları, hakları ve bunların hareketlerini müşteri bazında düzenli olarak takip ediyor mu?			
6	Saklama kuruluşu hesabın açılmasını müteakip müşteriye hesapların açıldığı yerleri ve değişiklikleri bildiriyor mu?			
7	Portföy saklama kuruluşu kullanılmıyorsa aracı kurum kayıt ve belge düzeninde müşteri bazında varlıklar, haklar ve bunların hareketleri takip ediliyor mu?			
8	Aracı kuruma ait nakit, portföy yönetimine konu olan araç ve işlemlerde değerlendiriliyor mu?			
9	Müşteri portföylerinden biri veya birkaçı lehine, diğerleri aleyhine sonuç doğurabilecek işlemler olabiliyor mu?			
10	Geçmiş dönemde yukarıda belirtilen hususta bir şikâyet oldu mu?			
11	Müşteri portföyü ile ilgili alınan yatırım kararları güvenilir gerekçe, belge ve analizlere dayanıyor mu?			
12	Yatırım kararlarında müşterinin mali durumu dikkate alınıyor mu?			
13	Müşterilere portföyün önceden saptanmış bir getiriye sağlayacağına dair herhangi bir yazılı veya sözlü garanti veriliyor mu?			
14	Portföy yöneticiliğine ilişkin kamuya açık ortamlarda ilan ve reklamlar veriliyor mu?			
15	Portföy yöneticiliğine ilişkin verilen ilan ve reklamlar saklanıyor mu?			
16	Portföy yöneticiliğine yönelik ilan ve reklamlarda herhangi bir taahhüt veriliyor mu?			
17	Müşteri menfaatleriyle aracı kurum menfaatleri arasında çıkar çatışması olan durumlarda müşteri lehine davranılıyor mu?			
18	Yukarıda belirtilen durumun tersi bir uygulamaya ilişkin şikâyet oldu mu?			
19	Müşterilerin risk ve getiri tercihlerini belirlemeye yönelik yazılı belgeler düzenleniyor mu?			
20	Müşteri portföylerini müşterinin risk ve getiri tercihlerine göre yönetebilme konusunda yazılı prosedür var mı?			
21	Belirli bir yönetim dönemi belirleyerek önceden toplanan paralarla ortak bir portföy oluşturuluyor mu?			
22	Müşterilerin daha önceden oluşturulmuş bir portföye iştirak etmeleri konusunda yönlendirici ilan ve reklamlar veriliyor mu?			
23	Çalışanların olağan müşteri şirket ilişkisi dışında aracı kurumun imkânlarından yararlanmak suretiyle kendi nam ve hesaplarına işlem yapmalarını engelleyecek önlemler alınıyor mu?			
24	Müşterilerin portföyünde yer alan varlıkları portföy yönetimi amacı dışında bir başka şahsa devir veya teslim ederken müşterin yazılı talimatını alınıyor mu?			
25	Müşterilerle sözleşme imzalamadan önce kimlik bilgileri tespit ediliyor mu?			

		Evet	Hayır	U/D
26	Müşterilerin risk ve getiri tercihleri, yatırım araçları ve mali durumları hakkında yeterli bilgiye sahip olmak amacıyla standart formlar geliştiriliyor mu?			
27	Portföy yöneticiliğine konu müşteriler için “müşteriyi tanıma” kuralı işletilmekte midir?			
28	Müşteriyle sözleşme imzalamadan önce müşteriden SPK Seri: V, No: 59 sayılı Tebliğ’in 3 numaralı ekinde yer alan asgari unsurları içeren aracı kurumunuzu ve faaliyetlerini tanıtıcı bilgilere yer veren formu okuyup anladığına ilişkin beyan alınıyor mu?			
29	Sözleşmeler müteselsil sıra numaralı mı?			
30	İmzalanan sözleşmelerin bir örneği müşteriye veriliyor mu?			
31	Portföy yöneticilerinin ilişkileri ve hesaplarının kontrolü yapıldı mı?			
32	Portföy yöneticilerinin başka kişi ve kurumlarla ilişkileri bulunmakta mıdır?			
33	Portföy yöneticiliği kapsamında elde tutulan kıymetlerin hareketleri inceleniyor mu? (Portföy yöneticiliğine konu hesaplar arasında aktarımlar, karlı ya da zararlı işlemlerin bir hesapta toplanıp toplanmadığı, hata portföyüne aktarımlar olup olmadığı gibi)			
34	Yapılan işlemler müşterinin risk ve getiri tercihleri uygun mudur?			
35	Portföy yöneticisi görevden ayrıldığında müşteriye gerekli bildirimler yapılıyor mu?			
36	Sözleşmede tanımlanan yetki ile yapılan işlemler arasında uyum bulunuyor mu? (İşlemlerde önce müşteriden teyit alınması öngörülmüşse teyit alınması gibi)			
37	Yatırım kararının alınmasında yararlanılan kaynaklar belirli mi?			
38	Yatırımcılarla temasa geçilerek portföy yöneticisinin tutumu hakkında bilgi alınıyor mu?			
39	Aylık olarak dönem başındaki portföy sayısı, dönem içinde yürütülmeye başlanan portföy sayısı, dönem içinde sona eren portföy sayısı, dönem içinde elde edilen portföy yönetim ücreti, portföy içerisindeki menkul kıymetlerin özellikleri, müşterilerin dağılımı gibi hususların asgari olarak yer aldığı portföy yönetim raporu hazırlanıyor mu?			
YORUMLAR:				

3.15. Aracı Kurum Portföyüne Yönelik İşlemler

		Evet	Hayır	U/D
1	Takasbank Para Piyasası’nda işlem yapılmakta mıdır?			
2	Takasbank Para Piyasasında işlem yapmaya yetkili temsilciler belirlenmiş ve Takasbank’a bildirilmiş midir?			
3	Geçmiş dönemde Takasbank Para Piyasasındaki işlemler için			

	yatırılan teminat ile ilgili olarak “Teminat Tamamlama Çağrısı” alındı mı?			
4	Takasbank’a verilen teminatlar arasında hisse senedi bulunuyor mu?			
5	Takasbank Para Piyasasında yapılan işlemlerden dolayı temerrüde düşüldüğü oldu mu?			
6	Müşteri nakitlerini değerlendirmeye yönelik prosedür var mı?			
7	Müşteriler ile gün sonunda hesaplarında oluşan nakit bakiyelerin değerlendirilmesine ilişkin çerçeve sözleşme yapılmış mı?			
8	Aracı kurum nakitleri ile müşteri nakitleri bankalarda vadeli mevduatta değerlendiriliyor mu?			
9	Aracı kurum nakitleri ile müşteri nakitleri bankalarda aynı hesaplarda mı tutuluyor?			
10	Kendi nam ve hesabına yapılan repo ve ters repo işlemlerine ilişkin risk analizi yapılmış mıdır?			
11	Aracı kurumun kendi portföyünün ne kadarının repo ve ters repo işlemlerinde bulunduğu analiz ediliyor mu?			
YORUMLAR:				

3.16. Acil ve Beklenmedik Durum Planı

		Evet	Hayır	U/D
1	Acil ve Beklenmedik Durum Planı (Plan) mevcut mu?			
2	Plan Yönetim Kurulu tarafından onaylanmış mıdır?			
3	Planının uygulanmasından sorumlu en az iki kişi yönetim kurulu tarafından belirlenmiş midir?			
4	Plandan sorumlu kişilerden biri en az genel müdür yardımcısı düzeyinde midir?			
5	Planının uygulanmasından sorumlu kişiler SPK, İMKB, VOB A.Ş., MKK, Takasbank’a bildirilmiş midir?			
6	Planda müşterilere, diğer aracı kurumlara ve üçüncü taraflara olan yükümlülüklerin yerine getirilmesine yönelik yöntemlere yer verilmiş midir?			
7	Plan yıllık olarak gözden geçiriliyor mu?			
8	Planda yapılan değişiklikler Aracı Kurum personeline duyuruluyor mu?			
9	Planda mali tabloların ve diğer mevzuat gereği tutulması zorunlu her türlü kayıt ve kıymetli evrakın basılı ve/veya elektronik ortamda tutulması gereği belirtilmiş midir?			
10	Planda bilgi sistemlerinin devamlılığını sağlamak üzere gerekli önlemlerin alınması, yedeklemenin yapılması ve söz konusu elektronik kayıt yedeklerinin 5 yıl süreyle saklanması gerektiği belirtilmiş midir?			
11	Planda operasyonel risklerin değerlendirilmesi gereği belirtilmiş midir?			

		Evet	Hayır	U/D
	Beklenmedik bilgi sistemleri arızalarına yönelik değerlendirme yapılmış mıdır?			
	Veri yayın kuruluşları ile bağlantıların kesintiye uğramasına yönelik değerlendirme yapılmış mıdır?			
12	Planda müşterilere ulaşmak açısından alternatif iletişim kanalları belirtilmiş midir?			
13	Alternatif aracı kurum merkezi ve merkez dışı örgüt tespiti yapılmış mıdır?			
	SPK'ya yapılacak rutin zorunlu bildirimlerin ne şekilde gerçekleştirileceği belirtilmiş midir?			
14	Planda aracı kurumun faaliyetlerine devam edemeyeceği yönünde karar vermesi durumunda müşterilerin hesaplarına erişimi ve söz konusu hesapların başka bir aracı kuruma devri konusuna yönelik açıklamalar bulunmakta mıdır?			
15	Plan kurum web sayfasında yer alıyor mu?			
16	Faaliyetler sırasında kesinti yaşandı mı?			
17	Faaliyetler sırasında kesinti olduğunda Plan devreye alındı mı?			
YORUMLAR:				

3.17. Bilgi Sistemleri Faaliyetleri

		Evet	Hayır	U/D
	Ses iletişim/kayıt sistemleri			
	Müşterilerden gelen telefon yoluyla gelen emirler kayıt altına alınıyor mu?			
	Ses kayıtları analog olarak mı tutuluyor?			
	Kayıtların yedeği silinemez ve değiştirilemez medyalara alınıyor mu?			
	Ses kayıt sistemlerinin tuttuğu geçmiş verilere ulaşmada sorunlar yaşanıyor mu?			
1	Ses kayıt zorunluluğunun yerine getirilip getirilmediği örnekleme yoluyla test ediliyor mu?			
2	Ses kayıt cihazlarında sorun yaşanmış ise bu sorunlar sebepleri, tarihi ve süreleri ile birlikte kayıt altına alınıyor mu? (Olay kayıtları tutuluyor mu?)			
3	Ses kalitesi değerlendiriliyor mu?			
	Web sayfası			
4	Aktif bir web sayfası bulunuyor mu?			
	Web üzerinden gerçekleştirilen işlemlerin listesi tutuluyor mu?(Alım satım faaliyeti, yatırım danışmanlığı vb.)			
	Web sayfasının ve bağlı bulunan veritabanının yedeği alınıyor mu?			
	Web sayfası yöneticileri belirli mi? (Güncellemeler sadece bu			

		Evet	Hayır	U/D
	kişiler tarafından mı yapılıyor?)			
5	Web sayfasında bulunan linklerin periyodik kontrolü yapılıyor mu?			
6	Web sayfasında yasal zorunluluk gereği istenilen duyurular, ibareler, formlar (yetki belgeleri, KAF vb bilgiler) bulunuyor mu?			
7	Web sayfasının içeriğini kontrol eden personel ile web sayfasını düzenleyen personel ayrı mı?			
8	Web sayfasına eklenecek içerik web sayfasına konmadan önce birim yöneticisinin onayı alınıyor mu?			
	Fiziksel Kontroller			
9	Bilgi sistemleri cihazlarına ait özel teknik odalar var mı?			
10	Teknik odalara girişlerde erişim kontrolleri yapılıyor mu? (şifre, kartlı geçiş, erişimlerin kaydı, kamera gibi)			
11	Teknik odalarda çevre koşulları izlenerek cihazların çalışmasını olumsuz etkileyecek durumlara karşı gerekli tedbirler alınmakta mıdır? (Yangın söndürme, yükseltilmiş zemin, ısı dedektörleri, su dedektörleri vb.)			
12	Teknik odalardaki donanım, elektrik ile ilgili sorunlardan zarar görmemesi ve çalışma sürekliliğinin bu nedenlerle aksamaması için, Kesintisiz Güç Kaynağı (KGK) ve jeneratör kullanılmakta mıdır?			
13	Teknik cihazlar dokümantasyonla uyumlu bir şekilde etiketlenmiş mi?			
	Ağ Kontrolleri			
14	Ağ yönetimi için dokümente edilmiş prosedürler bulunuyor mu?			
15	Ağ cihazlarına ve bağlantılarına ilişkin bir envanter bulunuyor mu? (Yönlendirici, anahtar, SDH, kiralık hatlar, kablolama yapısı vb.)			
16	Fiziksel ve mantıksal bağlantıları gösterir ağ altyapısı çizimleri hazırlanmış mı?			
17	Ağ dokümantasyonu, her bir ağ uygulaması için kullanılan cihazları, protokolleri ve diğer ağlara geçiş bilgilerini içeriyor mu?			
18	Ağ cihazlarına giriş şifreleri periyodik olarak değiştiriliyor mu?			
19	Dışarıdan erişimler için bir erişim politikası var mı?			
20	Dışarıdan erişilebilen cihaz ve uygulamaların bir envanteri tutuluyor mu?			
21	Ağ altyapısında VPN, VLAN gibi ayrı mantıksal alanlar bulunmakta mıdır?			
22	Diğer kurumlar ve internet ile bağlantıyı sağlayan hatlar üzerinde, denetimi tümü ile Aracı Kuruma ait olacak biçimde bir ya da daha fazla güvenlik duvarı sistemleri bulunmakta mıdır?			
23	Ağ donanım hataları çözümleriyle birlikte dokümente ediliyor mu? (Olay kayıtları tutuluyor mu?)			
24	Kiralık hatlarda oluşacak bir probleme karşı yedekleme yöntemleri var mı? (Uydu, ISDN, Dial-up, Kablosuz)			
25	Bağlantı kesildiğinde yedek sisteme geçiş ve tekrar sağlandığında normale dönüş için prosedürler oluşturulmuş mu?			

		Evet	Hayır	U/D
	Ağ altyapısına veya sistemlere uzaktan (internet üzerinden) erişim mümkün mü?			
26	Ağ altyapısına veya sistemlere dial-up erişim mümkün mü?			
27	Dial-up erişim mümkünse erişim yetkilendirmesi yapılmış mıdır?			
29	Fiziksel ve çevresel koşullar ağ cihazlarının sağlıklı çalışması için uygun mu?			
30	Kablo sonlandırma çatıları ve kabinetler etiketlenmiş mi?			
31	Test ekipmanı hatları izlemek için kullanılıyor mu?			
32	Eğer datascop, sniffer benzeri cihaz ve uygulamalar varsa bunların kullanımı kimlerin yetkisinde?			
33	Ağ yönetim yazılımlarına girerken kullanıcı yetkilendirmesi var mı?			
34	Ağ üzerinde uzak terminal erişimlerine izin veriliyor mu?			
35	Ağ üzerinde çalışabilecek cihazlar tanımlı mıdır?			
36	Ağ üzerinde tanımlı olmayan cihazlar tespit edildiğinde yapılacaklar tanımlanmış mıdır?			
37	Kriptolu olarak yapılan haberleşme var mı?			
38	Ağdaki terminallerden belirli bir süre işlem yapılmadığında otomatik olarak terminalin kilitlenmesi var mı?			
39	İMKB ile bağlantı sadece merkezden mi sağlanıyor?			
40	Merkezin bağlı olduğu santralden farklı bir santral üzerinden İMKB'ye bağlantı yapacak ikinci bir erişim noktası bulunuyor mu?			
41	İkinci erişim noktasından da emir iletimi gerçekleştiriliyor mu?			
42	İkinci erişim noktası sadece merkezin yedeği olarak hazır mı bekletiliyor?			
43	Merkez ofis ve ikinci erişim noktası birlikte çalışıyor ise düzenlemelere uygun şekilde tasarım yapılmış mıdır?			
44	İkinci erişim noktasına ilişkin bilişim hizmetleri üçüncü şahıslar tarafından mı yürütülüyor?			
45	Telekom altyapısından kaynaklanan kesintiler yaşandı mı?			
46	Şirket altyapısından kaynaklanan kesintiler yaşandı mı?			
47	İnternet erişimi yedekli yapıda mı çalışıyor?			
48	Takasbank ile erişim yedekli yapıda mı çalışıyor?			
49	MKK ile direkt bağlantı bulunuyor mu?			
50	İMKB, Takasbank gibi kurumsal bağlantıların kesintisinden dolayı hizmet aksaması yaşandı mı?			
51	Veri yayın kuruluşları ile direkt bağlantı bulunuyor mu?			
	Sistem Kontrolleri			
	Sistem yönetimi için dokümanite edilmiş prosedürler var mı?			
52	Sistemlere erişim yöntemleri sınırlandırılmış mıdır?			
53	Sistemlerde fiziki terminal kilitleri bulunmakta mı?			
54	Şifre politikası bulunmakta mı?			
55	Terminallerden belirli bir süre işlem yapılmadığında otomatik olarak terminalin kilitlenmesi var mı?			
56	Terminallerden belirli sayıda başarısız erişim denemesi olduğunda otomatik olarak terminalin kilitlenmesi var mı?			
57	Haftanın belirli günleri ve günün belirli saatleri için belirli işlemlerin yürütülmesine sınırlama getirilmiş midir?			

		Evet	Hayır	U/D
58	Kullanıcıların hangi dosyalara erişebilecekleri belirli midir?			
59	Kullanıcıların hangi terminallere erişebilecekleri belirli midir?			
60	Kullanıcıların hangi işlemleri yerine getirebilecekleri belirli midir?			
61	Kullanıcı erişim seviyeleri üst yönetim tarafından onaylanmakta mıdır?			
62	Yetki seviyelerinin kontrolü belirli aralıklarla yapılmakta mıdır?			
	Ortak kullanılan kullanıcı hesapları bulunuyor mu?			
	Sistem yöneticilerinin sistem giriş logları tutuluyor mu?			
63	Kullanıcıların görev değişikliği durumunda yetkileri güncelleniyor mu?			
64	Mesai saatleri dışında yapılan işlemler raporlanmakta mıdır?			
	Veritabanı Kontrolleri			
65	Veritabanının yedeği günlük olarak alınıyor mu?			
66	Veritabanına ilişkin yamaların zamanında geçilmesi için gerekli bir süreç işletiliyor mu?			
67	Güvenlik logları düzenli olarak takip ediliyor mu?			
68	Kritik hesaplar ve yetkiler gözetleniyor mu?			
69	Güvenlik loglarına erişim kısıtlı mı?			
70	Sunucu terminalleri şifre koruyuculu ekran koruyucuları var mı?			
71	Felaket yönetimi prosedürleri var mı ve düzenli olarak test ediliyor mu?			
72	Yedekleme üniteleri (teyp, kartuş vb.) güvenli bir yerde saklanıyor mu?			
73	Veritabanı kullanıcı profilleri ihtiyaçlara göre uyarlandı mı?			
74	Veritabanı yedekleme prosedürleri var mı?			
75	Veritabanında tutulan kritik veriler (müşteri bilgileri, hesap bilgileri vb.) şifreleniyor mu?			
76	Veri şifrelemede kullanılan 3. parti bir uygulama var mı?			
77	Veritabanının bağlantılı olduğu başka veritabanı var mı?			
78	Veritabanı bağlantıları şifreleniyor mu?			
	Uygulama Kontrolleri			
79	Kurum dışı bir firma tarafından yönetilen bilgi sistemleri uygulamaları var mıdır?			
80	Uygulama geliştirme prosedürleri var mıdır?			
81	Uygulamalardaki kullanıcı erişim yetkileri (oku, yaz, sil, çalıştır vb.) kontrol altında tutuluyor mu?			
82	İnternet arayüzünden veri girişi yapılabilen uygulamalar var mı?			
83	İnternet arayüzünden veri girişi yapılabilen uygulamalarda SQL Injection'a karşı alan kontrolleri yapılıyor mu?			
84	İnternet uygulamalarında verilen hata mesajları teknik/altyapısal detayları içermekte midir?			
85	Uygulama geliştirme süreçlerinde kullanılan test ve geliştirme bilgisayar sistemleri ile günlük işleyiş (production) için kullanılan bilgisayar sistemleri birbirinden ayrı mı?			
86	Uygulamalar gerçek ortamda kullanıma alınmadan önce test edilerek verilerin doğru işlendiği garanti ediliyor mu?			
87	Test ortamındaki bir uygulamanın gerçek ortama aktarılmasında kullanılan bir prosedür var mı?			

		Evet	Hayır	U/D
88	Test ortamında geliştirilen yazılımların uygulama kodları ve test veri tabanları yedekleniyor mu?			
89	Yazılım geliştirmede versiyonlama aracı kullanılıyor mu?			
90	Hassas bilgi içeren uygulama yazılımı çıktılarının sadece gereken bilgileri içerdiği ve sadece yetkili terminallere gönderildiği garanti ediliyor mu?			
91	Mükerrer veri girişi veya diğer girdi kontrollerinin yanı sıra; veri alanlarında geçersiz karakter, eksik veri, veri boyutu limitlerinin aşılması, tutarsız veriler gibi hatalara yönelik kontroller bulunmakta mıdır?			
92	Kritik uygulamalardaki veri değişiklikleri kayıt altına alınıyor mu?			
93	Uygulamaların kaynak kodları yedekleniyor mu?			
	İş Sürekliliği Kontrolleri			
94	Bilgi sistemlerine yönelik “Acil Durum ve İş Sürekliliği” planları bulunmakta mıdır?			
95	Bilgi sistemleri çalışanlarının görevlerini gösteren organizasyon şeması bulunmakta mıdır?			
96	Üst yönetim bilgi sistemleri ile ilgili süreçleri ve politikaları gözden geçirmekte midir?			
97	Bilgi sistemleri acil durum ekibi var mı?			
98	Bilgi sistemleri Acil Durum Planının saklandığı yer belirli mi?			
99	Bilgi sistemleri Acil Durum Ekibinin iletişim bilgilerinin saklandığı yer belirli mi?			
102	Acil durum planının en son ne zaman tatbik edildiği belirli mi?			
103	Acil durum planının tatbiki sırasında yedeklerden dönülme işlemi yapıldı mı?			
	Güvenlik Kontrolleri			
104	Güvenlik taraması hizmeti alınıyor mu? (Bu hizmet dışarıdan ve içeriden alınıyor mu?)			
105	Güvenlik taraması hizmeti alınan kuruluş değiştirilmekte midir?			
106	Yönetim tarafından onaylı bir “Bilgi Güvenliği Politikası” bulunmakta mıdır?			
107	Anti-virus yazılımlarının kurumsal politikaya uygun şekilde yüklenerek güncelliği sağlanıyor mu?			
108	Rutin güvenlik taramaları gerçekleştirilmekte midir?			
109	Personelin internetten ya da kurum dışı başka bilgi sistemlerinden yazılım indirme imkânı var mı?			
110	e-posta ile dışarıdan gelen tüm elektronik içeriğin kuruma girişinde virüs denetimi yapılmakta mıdır?			
111	Dış kaynak yoluyla geliştirilen ya da satın alınan programlar kullanıma alınmadan önce herhangi bir güvenlik denetiminden geçirilmekte midir?			
112	Bilgi sistemleri güvenliğinin sağlanmasından ve korunmasından sorumlu bir grup belirlenmiş midir?			
113	Firewall tabloları yedekleniyor mu? (Saklama yeri ve periyodu)			
114	Virüs programları güncel midir?			

	Evet	Hayır	U/D
YORUMLAR:			

3.18. Kamuyu Aydınlatma Esasları

	Evet	Hayır	U/D
1			
2			
3			
4			
5			
6			
7			
8			
9			
10			
YORUMLAR:			

3.19. Merkez Dışı Birimlere Yönelik İşlemler

	Evet	Hayır	U/D
1			
2			
3			
4			
5			
6			
7			
8			
9			

		Evet	Hayır	U/D
	hakkında yeterli bilgisi kontrol ediliyor mu?			
YORUMLAR:				

4. BİLGİ VE İLETİŞİM

İhtiyaç duyulan bilgilerin elde edilmesini ve bunların ilgili kişilere zamanında iletilmesini sağlayan sistemlerin varlığı bir iç kontrol sisteminin vazgeçilmez temel unsurlarından birisidir. Operasyonel, finansal ve mevzuata uygunluğu gösteren bilgileri ve bunlarla birlikte gerekli her türlü dışsal bilgileri içeren raporların üretilmesi, saklanması ve zamanında kullanıma hazır olması, karar verme sürecinin ve raporlama yükümlülüklerinin yerine getirilmesinde yaşamsal önem taşır.

		Evet	Hayır	U/D
1	İşletme ara raporlar da dâhil mali raporları doğru ve zamanında hazırlamakta mıdır?			
2	Yönetim Kurulu ve üst yönetim yükümlülüklerini yerine getirmelerine imkân verecek yeterli bilgiyi zamanında alabiliyor mu?			
3	Fiili sonuçlarla hedefler karşılaştırılıyor mu?			
4	Kullanıcıların bilgi sistemlerine ilişkin memnuniyet düzeyi yüksek mi?			
5	Kullanıcıların bilgi sistemlerinin oluşturduğu raporlara yönelik görüşleri alınıyor mu? Raporlar zamanında ve güvenilir şekilde üretiliyor mu?			
6	Muhasebe ve bilgi işlem bölümü arasında yeterli düzeyde koordinasyon sağlanıyor mu?			
7	Muhasebe programlarına ve verilerine erişimi düzenleyen prosedürler var mı?			
8	Üst yönetimin, bilgi sistemleri ve muhasebe sistemlerini geliştirmeye yönelik çalışmaları var mı?			
9	Uygulama programları ve veri dosyaları düzenli olarak yedekleniyor mu?			
10	Bilgi Sistemlerine yönelik felaket kurtarma planı mevcut mu?			
11	Felaket kurtarma ve iş sürekliliği planları düzenli aralıklarla test ediliyor mu?			
12	Felaket kurtarma ve iş sürekliliği planları değişen şartlar karşısında güncelleniyor mu?			
13	Gerek birimler arasında gerekse birimlerin kendi içinde raporlama			

		Evet	Hayır	U/D
	süreçleri tanımlanmış mı?			
14	Personelin, aksaklıkları bildirecekleri bir süreç var mı?			
15	İşletme çalışanları bu süreç hakkında bilgilendirilmiş mi?			
16	Olası aksaklıkları bildiren kişilerin isimleri gizli tutuluyor mu?			
17	Geçmiş dönemde bildirilen her hangi bir aksaklık var mı?			
18	Aksaklıklar bildirildikten sonra yapılacak işlemleri belirten bir prosedür var mı?			
19	Müşterilerden, düzenleyicilerden ve diğer dış taraflardan gelen bilgilerin şirket içinde ilgili birimlerin duyurulmasına yönelik bir prosedür var mı?			
20	Yazışmalar merkez dışı birimler, müşteriler, düzenleyici otoriterler gibi yazışmanın yapıldığı yerlere göre sınıflandırılıyor mu?			
21	Aracı kurumun yaptığı yazışmalar saklanıyor mu?			
22	Mali tablo ve raporların hangi birim tarafından hazırlandığı belirlenmeli, bu süreç dokümente edilmelidir.			
23	Hazırlana raporlar gönderilmeden önce hazırlayanlar dışından bir personel tarafından kontrol ediliyor mu?			
24	Raporlara dayanak oluşturan veriler saklanıyor mu?			
25	Raporlama yapan ve imzalayan kişilerin mevzuat ve düzenlemeler hakkında yeterli bilgisi kontrol ediliyor mu?			
YORUMLAR:				

5. GÖZETİM

Bütün sistem ve süreçlerin olduğu gibi iç kontrol sisteminin de, istenilen performansı gösterip göstermediğinin gözetlenmesi gerekmektedir. Bu gözetim faaliyeti iki şekilde gerçekleştirilebilir: Faaliyetlerin icra edildiği sırada bizzat icracı kişiler ve birim yöneticileri tarafından yapılan sürekli gözetim faaliyetleri ile aracı kurum yönetiminin, genellikle iç denetim fonksiyonunu kullanarak yaptığı, operasyondan ayrı gözetim faaliyetleri. Çoğunlukla bu iki yöntemin birlikte yer aldığı bir gözetim yöntemi kullanılmaktadır.

		Evete	Hayır	U/D
1	Organizasyon şemasında ayrıca belirtilmiş bir organ olarak iç denetim birimi bulunuyor mu?			
2	İç Denetim Prosedürü bulunuyor mu?			
3	İç Denetim Prosedürü'nün yürürlüğe sokulmasına ilişkin yönetim kurulu kararı var mı?			
4	İç denetim biriminde yeterli sayıda iç denetçi çalıştığına yönelik olumlu bir kanı var mı?			
5	İç denetim biriminde çalışacak denetçi sayısının belirlenmesine yönelik bir analiz yapılıyor mu?			
6	İç denetim birimi doğrudan yönetim kuruluna bağlı ve sorumlu olarak mı çalışıyor?			
7	Yönetim kurulu iç denetim birimine ilişkin yetkilerini devretti mi?			
8	Yönetim kurulu iç denetim birimine ilişkin yetkilerini devretmiş ise bu yetki alan personel açık bir şekilde belirlenmiş mi? (Genel müdür dışında en az iki yönetim kurulu üyesine)			
9	İç denetçilerin göreve başlamasıyla ilgili olarak yönetim kurulu kararı var mı?			
10	Geçtiğimiz dönemde görevden alınan denetim komitesi üyesi veya iç denetçi oldu mu?			
11	Geçtiğimiz dönemde istifa eden denetim komitesi üyesi veya iç denetçi oldu mu?			
12	Geçtiğimiz dönemde görevden alınan veya istifa eden denetim komitesi üyesi veya iç denetçi olduysa bu durum SPK ve TSPAKB'ne bildirildi mi?			
13	İç denetim birimi için bütçeleme çalışması yapılıyor mu?			
14	Yıllar itibarıyla iç denetim faaliyeti için yapılan harcamaların toplamı belirleniyor mu?			
15	Yapılan merkez ve merkez dışı birim incelemelerinin listesi tutuluyor mu?			
16	İç denetim birimi tarafından gerçekleştirilen denetim çalışmaları rapora bağlanıyor mu?			
17	İç denetim biriminin hangi birimlere raporlama yapacağı belirlenmiş mi?			

		Evet	Hayır	U/D
18	İç denetim biriminde çalışanlar başka herhangi bir faaliyette bulunuyor mu?			
19	İç denetim birimine performans primi ödeniyor mu?			
20	İç denetçilerin ücret ve diğer özlük hakları yönetim kurulu tarafından mı belirleniyor?			
21	İç denetim biriminde çalışanlar ile aracı kurum çalışanları arasında akrabalık ilişkisi var mı?			
22	İç denetçilerin aracı kurum bünyesindeki tüm bilgi ve belgelere ulaşma yetkisi var mı?			
23	İç denetçilerin tüm bilgi ve belgelere ulaşabilme yetkisi aracı kurumun prosedürlerinde açıkça yer alıyor mu?			
24	İç denetçilerin görevlerini tarafsız olarak yerine getirmelerini engelleyecek herhangi bir görev ya da ilişki (akrabalık vs.) var mı?			
25	Denetim komitesi üyeleri ile yönetim kurulu üyeleri arasında tarafsızlığı yok edebilecek bir ilişki (akrabalık ilişkisi vb.) var mı?			
26	Genel müdür ile yönetim kurulu üyeleri arasında tarafsızlığı yok edebilecek bir ilişki (akrabalık ilişkisi vb.) var mı?			
27	Genel müdür aynı zamanda yönetim kurulu başkanı veya başkan vekili olarak görev yapıyor mu?			
28	Genel müdür aynı zamanda yönetim kurulu üyesi mi?			
29	Geçtiğimiz dönemde herhangi bir çalışma sırasında iç denetçilerin tarafsızlığını etkileyebilecek bir durum ortaya çıktı mı?			
30	İç denetim biriminde çalışanlar aktif olarak sermaye piyasası faaliyetinde bulunuyor mu?			
31	İç denetim çalışanları sermaye piyasası mevzuatı, aracı kurum politika ve prosedürleri hakkında yeterli düzeyde bilgiye sahipler mi?			
32	İç denetçileri yeterli ve düzenli bir kayıt düzenine sahip mi?			
33	İç denetçiler çalışma kâğıtlarını dosyalıyorlar mı?			
34	Çalışma kâğıtları, iç denetçilerin izlediği denetim yöntem ve tekniklerini, uyguladığı denetim testlerini, toplanan bilgileri ve incelemelerle ilgili olarak ulaşılan sonuçları içeriyor mu?			
35	Son 5 yıl içerisindeki iç denetimlere ilişkin belgeler saklanıyor mu?			
36	İç denetim birimi yöneticisi bulunuyor mu?			
37	İç denetim birim yöneticisi risk temelli iç kontrol programı hazırlıyor mu?			
38	Hazırlanan bu program denetim komitesine veya yönetim kuruluna sunulmuş mu?			
39	Prosedürler sürekli izlenerek gerektiğinde değişiklik ihtiyacı iç denetim birimi tarafından denetim komitesine bildiriliyor mu?			
40	İç denetim biriminden ayrı bir iç kontrol birimi bulunuyor mu?			
41	İç denetim birimi şirketin tüm varlıklarına, hesap kayıtlarına, belgelere, personele ve birimlerine yönelik olarak yerinde inceleme faaliyetlerinde bulunuluyor mu?			
42	Geçtiğimiz dönemde mali durumunu zayıflatacağı ve olağandışı sonuçlar doğuracağı tespit edilen bir olay yaşandı mı?			
43	Geçtiğimiz dönemde iç denetim birimi tarafından denetim			

		Evet	Hayır	U/D
	komitesine raporlanan olayların listesi bulunuyor mu?			
44	Geçtiğimiz dönemde SPK'ya raporlanan olayların listesi bulunuyor mu?			
45	İç denetçiler tarafından hazırlanan denetim raporları şirket merkezinde saklanıyor mu?			
46	Denetim raporlarının saklanmasıyla sorumlu personel belirlendi mi?			
47	Denetim raporları yönetim kuruluna, denetim komitesine, genel müdüre ve ilgili birimlere sunuluyor mu?			
48	Denetim raporları yukarıda sayılan birimlere eş zamanlı mı gönderiliyor?			
49	İç denetçiler gerekli lisans belgelerine sahip mi?			
50	İç denetçiler görevleri gereği eriştikleri bilgilerin gizliliğine özen gösteriyorlar mı?			
51	Geçtiğimiz dönemde görevleri gereği eriştikleri bilgileri kişisel fayda sağlamak amacıyla kullanan veya kullanmaya kalkışan iç denetçiler oldu mu?			
52	Özel amaçlı bağımsız denetim raporu hazırlatıldı mı?			
53	Hazırlanan bağımsız denetim raporunu SPK'ya iletildi mi?			
54	SPK tarafından herhangi bir nedenle bağımsız denetim raporu istendi mi?			
55	İç denetçiler Sermaye Piyasası Mevzuatınca belirlenmiş eğitim düzeyine sahip mi?			
56	İç denetçilerin yüksek öğrenim gördüğü alanlar arasında farklılık var mı?			
57	İç denetçiler SPK düzenlemeleri dışında herhangi bir görev veya sorumluluk yüklenmişler midir?			
YORUMLAR:				

ÖZET

ÖZBİLGİN, İzzet Gökhan. Aracı Kurumlarda İç Kontrol Sistemi ve Analizi, Doktora Tezi, Ankara, 2008.

İşletmelerde gerçekleştirilen faaliyetlerinin çoğalması ve karmaşıklaşması, bu faaliyetlerin işletme yönetimleri için sürekli kontrol edilmesini gerekli kılmış, söz konusu bu gereklilik işletmelerde iç kontrol sistemlerinin kurulmasına yol açmıştır. İç kontrol sistemi; bir işletmenin tüm personeli tarafından etkilenen, “faaliyetlerin etkinliği ve verimliliği”, “finansal raporlamanın güvenilirliği” ve “yürürlükteki yasa ve düzenlemelere uyum” amaçlarına ulaşmasında makul güvence sağlamak üzere tasarlanmış bir süreçtir.

Sermaye piyasasının güven, açıklık ve kararlılık içinde çalışması için bu piyasanın önemli aktörlerinden biri olan aracı kurumların etkin bir iç kontrol sistemine sahip olmaları gerekmektedir. Aksi takdirde bu kurumların başarısızlığı sadece kurumların kendilerini değil, tüm ekonomiyi etkileyerek krizlere yol açabilmektedir. Bu bakımdan bu çalışmada aracı kurumların iç kontrol sistemleri inceleme konusu yapılmıştır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Türk Sermaye Piyasası Mevzuatı dikkate alınarak aracı kurumlar hakkında genel bilgi verilmektedir. İkinci bölümde iç kontrol sistemi ele alınmakta ve özellikle tüm Dünya’da kabul görmüş olan COSO Raporu’nun önerdiği iç kontrol sistemi hakkında açıklamalar yapılmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise risk kavramı ve çeşitleri genel olarak tanıtıldıktan sonra, aracı kurumların faaliyetleri sırasında karşılaşılabilecekleri riskler anlatılmaktadır. Son olarak dördüncü bölümde aracı kurumların iç kontrol sistemi, mevcut Sermaye Piyasası Kurulu düzenlemeleriyle birlikte değerlendirilmekte ve aracı kurumlarda iç kontrol sistemlerinin iyileştirilmesine yönelik önerilere yer verilmektedir. Tüm bu çalışmalar neticesinde aracı kurumlara, iç kontrol

sistemlerinin etkinliği, verimliliği, yürürlükteki düzenlemelere uyumu gibi hususları gerek COSO Raporu gerekse tabi oldukları düzenlemelere göre değerlendirmelerinde yardımcı olabilecek bir rehber sunulmaktadır.

Anahtar Sözcükler

- 1. İç Kontrol**
- 2. İç Denetim**
- 3. Aracı Kurumlar**
- 4. Risk**
- 5. COSO**

ABSTRACT

ÖZBİLGİN, İzzet Gökhan. Internal Control System in Intermediary Institutions and Its Analysis, PhD Thesis, Ankara, 2008.

Due to the increase and becoming complicated of the operations in the firms, the management of these firms need to make ongoing monitoring and control activities on these operations. This obligation leads to the institutions to build internal control system. Internal control system is a process effected by all personnel, designed to provide reasonable assurance regarding the achievement of objectives in the following categories: “effectiveness and efficiency of operations”, “reliability of financial reports” and “compliance with applicable laws and regulations”.

The intermediary institutions, which are one of the important actors of capital markets, must have an effective internal control system in order to achieve the secure, transparent and stable functioning of the capital market. Otherwise, the failure of these institutions not only damages themselves, but also lead to a crisis. Therefore; the subject of this study is the analysis of the internal control system in the intermediary institutions.

This study covers four sections. In the first section, the intermediary intitutions in Turkey are explained, with a general focus of the Capital Markets Law and its regulations. In the second section, the internal control system is explained in detail, with the COSO Report, which is accepted by whole world. Thirdly, the risk and its types are told, and then the risks which brokerage firms are faced with while performing their activities. In the forth and last section, current internal control system is evaluated with the regulations formed by CMB and the suggestions are made to improve the success of these systems. At the end of this study, a guide is provided that would intermetiary isntitutions during the evaluation process of their internal

control system according to the COSO report and the regulations with which they must comply.

Key Words

- 1. Internal Control**
- 2. Internal Audit**
- 3. Intermediary Institutions**
- 4. Risk**
- 5. COSO**